

FUNDACIÓ NOGUERA

ESTUDIS, 65

FELIP IV I CATALUNYA

MIQUEL ÀNGEL MARTÍNEZ RODRÍGUEZ

BARCELONA, 2013

© Miquel Àngel Martínez Rodríguez, 2012

Edita: Pagès Editors, SL

Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida

editorial@pageseditors.cat

www.pageseditors.cat

Primera edició: gener de 2013

ISBN: 978-84-9975-316-4

DL L 81-2013

Impressió: Arts Gràfiques Bobalà, SL

A la memòria dels meus pares. Un exemple a seguir.

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ.....	9
LES EXPECTATIVES DE LA SOCIETAT CATALANA I L'ADMINISTRACIÓ REIAL DE FELIP IV	11
Els problemes heretats de Felip III.....	11
Els oficials reials davant l'arribada del nou monarca.....	24
La tensió política i la lluita ideològica en el primer quinquenni del regnat.....	39
Les Corts frustrades de 1626 i 1632: conseqüències polítiques	47
L'esclat progressiu de la tensió	60
La situació política entre 1638 i el Corpus de Sang.....	64
LA DIMENSIÓ BÈL·LICA DEL CONFLICTE: L'ACCIÓ DE LA CLASSE DIRIGENT, ELS FETS DE GUERRA I LA PUBLICÍSTICA	75
Els inicis del conflicte bèl·lic	75
Els fets de 1642-1646.....	92
De les dificultats inacabables a la victòria final filipista	109
La guerra dels Segadors i el desenvolupament de la premsa.....	130
Esdeveniments fora del Principat a la premsa catalana.....	135
LA FI DEL REGNAT.....	137
La capitulació de Barcelona.....	137

Els comtats del Rosselló i de la Cerdanya sota Felip IV i la transferència final de sobirania.....	150
Els procuradors reials dels comtats	158
Els principals col·laboradors dels governadors dels comtats	163
La transferència de sobirania: els canvis polítics i institucionals als comtats del Rosselló i la Cerdanya.....	165
Trajectòria política de les famílies més rellevants en el nou marc institucional de 1660.....	168
La col·laboració militar de la noblesa profrancesa del Rosselló	171
Els nobles rossellonesos fidels a la monarquia hispànica	173
Més enllà dels avatars de l'administració als comtats del Rosselló i la Cerdanya: el complex assentament del tractat dels Pirineus.....	176
CONCLUSIONS	183
BIBLIOGRAFIA	189

INTRODUCCIÓ

Amb aquest llibre, que té un títol aparentment poc ambiciós, he pretès esbossar les principals línies de recerca que s'han dut a terme en els darrers anys sobre els esdeveniments viscuts durant aproximadament la primera meitat del segle XVII. Per tant és un estat de la qüestió, però no en estat pur. Hi ha alguna petita aportació personal meva que pretèn suggerir les inquietuds de la classe dirigent catalana en uns moments en què no era gens fàcil saber exactament quin rumb era el millor per a Catalunya.

És veritat, com ho reflectim en el seu moment, que s'ha escrit força sobre la guerra dels Segadors i òbviament està molt present en aquest llibre. Però el meu objectiu ha estat anar més enllà de la guerra de Separació. Hem dedicat moltes línies al seguiment de la creixent conflictivitat amb la Corona espanyola. Però hom ha pretès aportar quelcom d'originalitat amb aquesta anàlisi i entrecreuar el que ja s'ha estudiat amb el que aporten els Dietaris de la Diputació del General.

Per fer més fàcil el seguiment d'unes dècades realment difícils per al Principat, hem optat, la qual cosa és sempre criticable, per dividir el treball en tres grans blocs que reunissin cadascun d'ells una realitat complexa. I a l'hora de concretar aquesta divisió del treball, hem cregut oportú que el regnat de Felip III havia d'estar present en els seus trets més generals, car hi ha una solució de continuïtat entre l'abans i el després de 1621, com crec que en el seu moment hem deixat clar. No ha estat fàcil combinar tot això amb la problemàtica de l'administració del regnat de Felip IV fins al Corpus de Sang, però crec que al final ho hem fet d'una forma entenedora i li hem donat, o així s'ha pretès, una lògica perquè hi ha un fet indubtable: els problemes socials, econòmics i òbviament polítics de la societat catalana no s'inicien automàticament, si se'm permet l'expressió, amb el regnat de Felip IV.

Hi ha una evolució que entronca directament amb els grans trets que definiren el regnat del seu antecessor. I hem volgut ser fidels a aquesta realitat. No sé si s'ha aconseguit que el lector pugui percebre amb nitidesa aquest objectiu, la intenció. La subdivisió restant no necessita tanta argumentació. Hem volgut presentar els fets bèl·lics no des d'una perspectiva tradicional, merament descriptiva, sinó que hem volgut transmetre les dificultats que ambdós bàndols es trobaren per imposar-se en el terreny bèl·lic. L'art de la guerra demana una logística i hem volgut reflectir els problemes que comportava.

En darrer lloc hem combinat el coneixement de les circumstàncies que envoltaren la capitulació de Barcelona amb els trets principals que tindria la política catalana després d'aquest fet capital per a la nostra història. I en signar-se set anys després el Tractat dels Pirineus, tenia una lògica, o així s'ha cregut, situar dins d'un mateix gran bloc la pèrdua dels comtats i la progressiva pèrdua, valgui la redundància, de la nostra peculiaritat institucional.

LES EXPECTATIVES DE LA SOCIETAT CATALANA I L'ADMINISTRACIÓ REIAL DE FELIP IV

ELS PROBLEMES HERETATS DE FELIP III

Per bé que el regnat de Felip III pot semblar que no té la mateixa rellevància que el seu immediat predecessor la historiografia catalana dels darrers decennis ha posat especial èmfasi en la gravetat que uns determinats problemes van assolir aleshores. I encara que eren heretats d'èpoques anteriors, això no fa minvar llur rellevància.

Sempre és arriscat ressaltar els més punyents. El bandolerisme¹ era, sense cap mena de dubte, el més preocupant, però també en persistien d'altres i n'hi ha un que, per bé que s'ha treballat bastant, encara necessita una acurada atenció: em refereixo a la necessitat de conèixer més pregonament la delicada relació entre l'administració reial i la classe dirigent catalana.

L'exemple més clar de l'intent de reconduir les relacions entre la Corona i els catalans el tenim en la convocatòria de Corts de 1599, tot just iniciat el regnat de Felip III. No hi ha dubte que les Corts de 1599, convocades pel nou monarca, van ser les que van atorgar l'organigrama definitiu de l'alt tribunal de justícia català fins als decrets de Nova Planta. Però no només es reorganitzà *la planta* d'aquesta institució, sinó que a més es va reajustar unes quantes qüestions internes que es perllongaren al llarg del Sis-cents fins als esmentats decrets.

1. Sota aquest terme s'amaga, com ha esmentat Xavier Torres, una multiplicitat de fenòmens no sempre prou recalçada o considerada. I tanmateix hem de tenir present que fou precisament en el regnat de Felip III quan assolí la seva màxima virulència. El bandolerisme tant a casa nostra com en altres indrets europeus aplegava simultàniament altres accepcions o manifestacions. Per a un aprofundiment, vegeu X. TORRES, *Els bandolers (s. XVI-XVII)*, Eumo, Vic, 1991, pàgs. 13-15.

La Reial Audiència, a efectes pràctics, havia nascut l'any 1365 durant el regnat de Pere el Cerimoniós; integrada per sis oïdors, tres juristes i tres cavallers presidits pel canceller, tenia com a funció la tramitació de plets civils i criminals.² Però no és fins l'any 1493 que neix la Reial Audiència tal com la coneixem sota el guiatge de Ferran II el Catòlic. Tenia la seu a Barcelona, com a capital del Principat, i se la considerava l'alt tribunal judicial català. Aquesta institució tenia una doble funció: una com a tribunal de justícia reial i l'altra com a consell assessor. La presidència requeia en el rei, més tard aquest càrrec honorífic passà a mans del virrei.³ Estava formada per vuit doctors en dret, naturals de Catalunya. Al llarg del temps el nombre de magistrats va variar segons les necessitats del tribunal. Durant les Corts de Montsó de 1512 es va establir que els magistrats, organitzats en dues sales, fossin dotze, sis per cada sala. Una primera sala estaria dedicada als assumptes de primera instància i la segona a les apel·lacions.⁴

Les Corts de 1599 representaren la culminació d'una llarga trajectòria d'innovació jurídica i foral de Catalunya. Certament, cada cop que es convocaven Corts, un dels temes més tractats era l'eficàcia de la justícia i el seu perfeccionament progressiu a base d'anar aprovant i recopilant constitucions que reguessin les institucions encaminades a impartir justícia, especialment la Reial Audiència.⁵ En aquell any ens trobem amb una Catalunya que té una societat força tradicional amb problemes d'ordre públic, de seguretat als carrers, d'aplicació d'una justícia correcta; però sense voler abandonar els seus privilegis i llibertats. Tots aquests factors comporten que els poders executius, és a dir els oficials reials, poguessin garantir aquestes necessitats.

Les Corts catalanes seguirien mantenint aquest rerefons, la qual cosa explica la contínua evolució i reforma de les institucions i dels oficials reials, que van esdevenir més eficaços sense deixar de respectar la foralitat catalana.

L'any 1599 serví, entre altres aspectes, per ratificar moltes de les lleis i modificacions aprovades a les Corts celebrades els anys 1564 i

2. J. ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón (1497-1707)*, Institució Ferran el Catòlic, Saragossa, 1994, pàgs. 40-42.

3. J. ARRIETA, "El Consejo de Aragón y las Cortes catalanas", a *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrès d'Història institucional*, Barcelona, 1991, pàgs. 245-255. I també J. LALINDE ABADÍA, *La institución virreinal en Cataluña, 1471-1716*, Barcelona, 1964.

4. V. FERRO, *El Dret Públic català. Les institucions a Catalunya fins el Decret de Nova Planta*, Eumo, Vic, 1987, pàgs. 108-110.

5. E. BELENGUER CEBRIÀ, "La legislació político-judicial de les Corts de 1599 a Catalunya", *Pedralbes*, núm. 7, Universitat de Barcelona, 1987, pàgs. 9-28.

1585, i fins i tot per mirar de solucionar problemes que no s'havien aprofundit en el seu moment.

Ja Felip II havia establert les primeres reformes. La lentitud en els tràmits judicials provocava més d'un problema entre els litigants i per tant a les Corts de Barcelona de l'any 1564 es va crear un nou Consell Reial. Aquesta nova institució anà encaminada a tractar les causes criminals i estava formada per vuit magistrats, sis dels quals serien nomenats directament pel sobirà, que d'aquesta manera aconseguia mantenir segur el control sobre la institució.

Pere Molas⁶ ens explica que l'any 1585, a les Corts de Montsó, aquest Consell Reial va ser suprimit i es va crear una tercera sala dins de la Reial Audiència. La Tercera Sala⁷ mantindria la naturalesa de tractar amb les causes criminals i com a tercera instància per apel·lar els plets que no s'havien solucionat a les dues sales civils.

Les Corts de 1599 foren una vàlvula més a l'hora d'alleugerir les institucions, sempre complexes i amb una eficàcia marcada per la lentitud dels seus tràmits. El rei i els braços van determinar mantenir la Tercera Sala, però es reduiria el nombre de magistrats; de sis magistrats en passarien a ser quatre i es mantindrien els tres jutges de cort. Se'ls inculcaria les missions penals, heretades d'aquell Consell Reial creat el 1564. Com ja s'ha afirmat, aquesta sala es reuniria al palau del Virrei on hi assistirien tots els magistrats en ple, llevat del jutge de cort relator que no podria tenir el dret de vot. Ara bé, tot això passava si es portava casos de naturalesa delictiva.

Si s'havia d'impartir justícia sobre les causes civils, sense connotacions de tipus criminal, eren els quatre doctors de la sala, sense els jutges de cort, els qui podien encarregar-se del cas en concret.⁸ En aquest cas sempre podia prosperar qualsevol mena de resolució amb tres vots; i en falta de magistrats, per malaltia o qualsevol impediment, es podia recórrer als jutges de cort per dictaminar sentència, car era impossible emetre un veredict sense que el tribunal no quedés compost per quatre doctors i decidís amb tres vots.

6. P. MOLAS RIBALTA, *Consejos y Audiencias durante el reinado de Felipe II*, Síntesis, Universidad de Valladolid, 1984, pàg. 100.

7. M. A. MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, "Els oïdors de la Sala Tercera de l'Audiència de Catalunya a la segona meitat del segle XVII", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols. Pub. Col·legi de Notaris de Catalunya*, vol. XX, 2002, pàgs. 205-227.

8. Tal com diu Ernest Belenguier, aquesta situació es tenia en compte en les constitucions catalanes per tal que fos un fòrum judicial de suplicatori, en segona o encara en tercera instància, respecte a les altres dues sales civils de l'Audiència Reial. Vegeu E. BELENGUER CEBRIA, "La legislació...", pàgs. 9-28.

Les dues sales civils també van patir una reducció en el nombre de jutges. De sis magistrats per cada sala es passà a cinc. Però com ja hem vist les Corts de 1599 no només tractaren d'una reforma de la planta de la Reial Audiència; també es van dur a terme reformes i modificacions de diversos aspectes interns de la magistratura. D'aquesta manera l'objectiu, tant de la Corona com dels Braços, era el de salvaguardar de qualsevol contaminació els membres que componien les tres sales. També es va legislar en el camp de l'economia, sobretot en els béns que es trobessin involucrats en litigis en la Reial Audiència, que de cap manera no podien ser adquirits, i ni tan sols pretesos, per cap doctor de l'alta institució judicial. Tampoc cap dels magistrats no podia formar part de cap companyia mercantil, d'arrendaments o alguna altra classe de negoci i comerç.

A banda dels temes econòmics, les Corts es barallaren sobre els aspectes judicials. Es dictaminà que en una mateixa sala no hi podia haver dos doctors que fossin parents fins a segon grau. D'aquesta manera es mirava de limitar notablement l'alta probabilitat d'entesa familiar que hi podia haver en detriment de l'administració de justícia. D'altra banda, s'especificava que, quan els notaris portessin els processos o les actes al canceller, al regent de la Cancelleria, al tresorer o als doctors de la Reial Audiència, havien d'exigir als recipiendaris albarans que en testifiquessin el lliurament. D'aquesta manera s'obviava la possibilitat de pèrdua intencionada i alhora es denunciava l'existència d'irregularitats en el món dels notaris amb la petició d'una col·legiació correcta per a tots aquells que exercissin a la sala civil i a la sala criminal, per tal que els notaris no col·legiats fossin immediatament expulsats dels seus càrrecs.⁹

Les Corts desconfiaren del possible corporativisme que a la Reial Audiència es podia provocar; és a dir, la creació d'una mena de clans entre jutges vinculats entre ells per simpaties o per parentiu. I aquest perill podia aparèixer davant una plaça vacant. En aquest aspecte el sobirà havia de fer cas omís de les ternes que li presentessin els doctors i al contrari era convenient que proveís directament la vacant amb persones qualificades, en secret o mitjançant el consell de prelats.

Un aspecte que remarca l'historiador Ernest Belenguer és la suposada naturalesa de la Reial Audiència com a tribunal constitucional, és a dir defensora de les constitucions del país. En aquest aspecte Belenguer ja remarca que amb la constitució de 1481, la de *Poch Valdria*, ja es fixava la idea que en cas que es produís contrafecció en les lleis

9. E. BELENGUER CEBRIÀ, "La legislació...", pàgs. 9-28.

i els costums del país, era la Reial Audiència qui havia de vetllar en aquest sentit a l'hora d'aplicar la justícia. Amb el pas dels anys, l'Audiència cada cop es tornà més afecta als interessos de la Corona i ja a la Cort de 1585 s'havia especulat amb la idea de crear un tribunal per les contrafaccions que es poguessin cometre contra les constitucions catalanes, com a òrgan suprem d'apel·lació per damunt de la decisió de la Reial Audiència.¹⁰ Les Corts de 1599 van proposar modificar la constitució de l'Observança de 1481 i demanaren que les sentències o els acords dels jutges, que en alguns casos solien ser els provocadors de contrafaccions, poguessin ser querellats com a contrafurs.

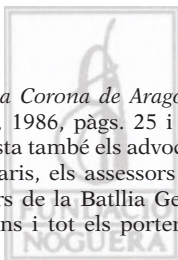
En aquestes Corts decisives també es va instituir la figura del visitador, càrrec que comportava una visita periòdica que afectava absolutament tots els oficials de Catalunya que tinguessin jurisdicció reial, amb l'excepció de la Inquisició. Així doncs el càrrec comportava inspeccionar els governadors de Catalunya i els dels comtats, el canceller, el Regent de la Cancelleria i els doctors de la Reial Audiència, entre altres càrrecs.¹¹

En aquelles Corts es fixaren les taxes econòmiques perquè un cas arribés a la Reial Audiència. Amb tres-centes lliures l'apel·lació ja era factible davant la Reial Audiència. Superades les quatre-centes, un sol doctor de l'Audiència l'atendria i en dictaminaria sentència. Només si s'arribava a les cinc-centes lliures comportava que una sala sencera s'impliqués en un cas amb l'assistència del relator. Per altra banda s'arribà a l'acord que les apel·lacions no es podien fer si no provenien de sentències definitives o de provisió amb caràcter definitiu, tenint en compte que es conegués o es donés fe de la sentència interlocutòria sobre la qual s'apel·lava.

Aquesta estructuració de la Reial Audiència certament la dinamitzà en aquell context complicat de la política catalana i ben pocs juristes, per no dir cap, pensaven que definiria, ni que fos per passiva, l'alt tribunal català fins l'arribada del règim borbònic. El pas del temps, especialment el convuls segle XVII, evidencià les seves limitacions. Però

10. E. BELENGUER CEBRIÀ, *La Corona de Aragón en la época de Felipe II*, Síntesis, Universidad de Valladolid, núm. 7, 1986, pàgs. 25 i 69.

11. Entraven en aquesta llista també els advocats fiscals i patrimonials, el tresorer, els algtzirs ordinaris i extraordinaris, els assessors del governador, el mestre racional, el batlle, el lloctinent i els assessors de la Batllia General, el correu major, els procuradors reials, els advocats fiscals i fins i tot els porters. Vegeu, E. BELENGUER CEBRIÀ, "La legislació...", pàgs. 9-28.

com molt bé recalca Aleix Salvó¹² un dels principals atractius del càrrec de jutge de la Reial Audiència era el sou. La Corona sempre va tenir interès a mantenir ben retribuïts els magistrats que s'encarregaven d'impartir justícia en nom seu. Tal com s'havien pactat a les Corts, els salaris dels jutges anirien a càrrec dels pressupostos de la Generalitat.

Deixant de banda aquestes consideracions, també hem de tenir present que des de 1599 la creació literària realça la jurisprudència, en concret en *Las Decisiones de la Real Audiencia*, on destaquen els doctors Joan Pau Xammar, Pere Amigant, Tristany i Miquel de Calderó.¹³ Aquests juriconsults feren una gran tasca i tingué un gran valor per a l'estudi del dret del passat. La qual cosa no obsta perquè el pes d'aquest tipus de literatura jurídica a Catalunya fos petit si el comparem amb altres indrets, com per exemple la Universitat de Salamanca, on destaquen els juristes Alfonso de Castro, Diego de Covarrubias, Domingo de Soto i Francisco de Vitoria.¹⁴

Malgrat aquest desequilibri, no hem de descurar la qualitat de la nostra literatura jurídica. I parlar de la literatura jurídica en aquest context és fer-ho de Jeroni de Jorba. Aquest ens parla de la Universitat de Barcelona i del prestigi del qual gaudeix aquesta institució. Una universitat que, com hem dit, s'ha anat transformant al llarg dels segles i que tenim l'oportunitat de veure sota una visió i descripció contemporània gràcies a Jeroni de Jorba, qui, a part, fa una descripció de la ciutat de Barcelona i de la seva institució universitària com a lloc de formació de l'individu:

(...) Finalmente ay una Universidad y studio General (narrando estas cosas de corrida) de la qual es Chanciller el muy illustre y Reverendíssimo Señor el Obispo de Barcelona, la qual florece en todo género de ciencias. Han salido muchos Doctores principales, en todas las artes, ciencias y facultades, en la qual se lee Grammática, por 4 maestros principales, Rethórica uno, griego uno, Philosophía 6, arithmética, y Cosmographía, uno, Medicina seys, Leyes y cánones, otros tantos, y la sagrada theología 8 (...)

12. A. SALVÓ I RIVERO, "Els magistrats de la Reial Audiència de Catalunya (1621-1640)", treball de recerca inèdit, Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2011, pàg. 23.

13. S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Història de la producció del dret català fins al Decret de Nova Planta*, Universitat Autònoma de Barcelona. Col·legi Universitari de Girona, Girona, 1978.

14. DD.AA., *El derecho y los juristas en Salamanca. En Memoria de Francisco Tomás y Valiente (Siglos XVI-XX)*, Universitat de Salamanca, Salamanca, 2004, pàgs. 265-309. Hi ha un capítol dedicat a les edicions de les obres de dret a Salamanca en els segles XVI i XVII de Lorenzo Ruiz Fidalgo que cal tenir molt en compte.

está subjeta inmediatamente y reconoce a los cinco consejeros de Barcelona. Está edificada en un lugar muy alegre, dixe en la primera impression que los salarios eran medianos, y que pluviessen a dios fuessen acrecentados por la dicha ciudad rica de nombre y de hecho. Los doctores tendrían más affición a las letras y aquellas serían enseñadas con más hervor (...) empero aora sus Magnificencias les han mandado acrecentar, y los doctores, y maestros quedan muy contentos, y sin duda alguna, harán lo possible en corresponder a su obligación y officio, considere vuestra señoría Illustríssima los Illustres y muy Reverendos (...).¹⁵

El mateix autor comenta que hi ha cent trenta advocats "(...) de erudición y plática señalados. Finalmente el dicho Studio General florece en tanta manera que no hay que dessear a París ni Tolosa, Salamanca, Alcalá de Henares, Padua, Pisa, ni Bolonia, de suerte que no solamente puede estar contenta de si mesma; más aun puede embiar a otras naciones toda manera de hombres doctos, en todo genero de aciencias; y han salido y salen ordinariamente muchos con cargos para Nápoles, Serdeña, Mallorca, Valencia, y otras partes. Y si por ventura a algun curioso le pareciera que esta ciudad tiene necessidad de algunas cosas (aunque raras y pocas) esta el Mar Mediterraneo cerca que facilmente le provehe de todo. De manera que los habitantes en ella no falta lo necessario, antes lo que es para recreo de la persona sobra".¹⁶

Malgrat aquesta certa rellevància de la literatura jurídica, no hem d'oblidar que aquest dinamisme que la justícia catalana va assolir al començament del regnat de Felip III ben aviat es veié relativitzada, com molt bé comenta Aleix Salvó,¹⁷ per la inexistència, per exemple, d'un sistema de jubilacions com l'entendem avui en dia. A voltes aspectes molt concrets poden tenir una incidència general en la jubilació. Aleix Salvó ressaltava molt bé que, en alguns casos, l'edat i algun impediment físic lleu podien garantir que el jutge pogués continuar la seva tasca essent traslladat a la Tercera Sala, considerada per alguns historiadors com la "sala del descans". Però la jubilació es feia forçosa quan un jutge estava impedit i no podia assistir a la seva feina per edat o malaltia greu; aquest procés era més fàcil en els casos que el magistrat

15. J. DE JORBA, *Descripcion de las Excellencias de la misma insigne Ciudad de Barcelona. Hecha por Dyonisio Hyeronimo de Iorba. Dirigida a los muy ilustres Señores consejeros en el año 1589.*

16. J. DE JORBA, *De Los triumphos y grandes acontecimientos de la insigne ciudad de Barcelona a la venida del famosissimo Phelipe rey de las Españas et C. Con la entrada de los serenissimos principes de Bohemia. Compuesto por Balihasar de hierro. Vendense en casa de Ioan Trinxer librero. Barcelona. En casa de Layme Correy. Año 1564.*

17. A. SALVÓ I RIVERO, "Els magistrats de la Reial Audiència...", pàgs. 35-37.

fos solter. Ja sabem que les jubilacions solien ser un autèntic maldecap per al Consell d'Aragó, però especialment per als qui patien les conseqüències: el jubilat i el seu adjunt. I el problema econòmic també era un malson per als magistrats que es volien jubilar.

Ara bé, la realitat del país restà lluny de les expectatives inicials del regnat de Felip III amb aquestes Corts. I no sols em refereixo als problemes que generà l'aplicació de les Corts en el camp estrictament judicial. El retard en la publicació del corpus constitucional anunciava la crua realitat de la política catalana, que no era altra que el desacord de fons entre la Corona i la classe dirigent catalana.¹⁸ I aquest desacord s'expressà a l'hora d'estampar els acords de la Cort de 1599. La Diputació observà i denuncià que en l'enviament de la Cort hi havia cinc capítols de cort més dels que s'havien aprovat en les darreres corts. Al començament de 1601 el desacord per aquest tema romania viu. Ningú no volia tòrcer el braç i la Diputació estava decidida a resistir.¹⁹ I especialment els *militars*, car la noblesa de la terra considerava que tres dels cinc capítols de cort de més no eren acceptables. El duc de Feria, lloctinent aleshores, sintonitzava impertèrrit amb la política reial i, a més a més, la monarquia pretenia reforçar la seva posició al Principat incrementant els sous dels jutges de cort —els quals per definició eren els més baixos— i també aplicava la mateixa política al canceller i al regent de la Cancelleria que presidien les dues sales civils de l'alta institució judicial. Al final s'intentà cercar un equilibri que no desautoritzés la Corona, però pel camí es produí el cop de 1602 que recorda el de 1568. A la fi s'imposà la moderació. Les constitucions s'imprimiren per descomptat tal com volia el rei, el qual mantenia la seva jurisdicció, però a la baixa. Amb aquesta impressió els esmentats cinc capítols de cort no esdevenien automàticament llei.²⁰

18. E. BELENGUER CEBRIÀ, "Pròleg: la Generalitat en la cruïlla dels conflictes jurisdiccionals (1578-1611)", *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. III (1578-1611), Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1996, pàg. XXIX.

19. El govern de la Diputació del General arribà a afirmar al voltant d'aquest tema que creia que no era "(...) inconvenient ans bé molt acostumat y necessari replicar a sa magestat una y dues y moltes vegades, y com a rey y senyor nostre tant christianissim, atès y considerat lo que passa y de nostra justícia y enterat bé de aquella, no dexarà com bé té acostumat de condecendre a nostres suplicacions (...)". *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Vol. III..., pàg. 384.

20. És molt interessant reproduir exactament el que el monarca disposà i encarregà al lloctinent en aquest aspecte força delicat: "(...) y considerando de quanto inconveniente podría ser esto y que se devría passar por lo que se hos scrivió, deseando que esto se ataje, hos encargo procureis de acabar de asentarlo, conforme se os scrivió, ofreciéndoles que no se usará de aquellos cinco capítulos hasta que por mi se haya declarado conforme al stilo y costumbre que en semejante caso se suele tener, y vinien-

La tranquil·litat política tornava al Principat o això és el que es volia aparentar.

La veritat es trobava en aquesta última expressió. Les darreres Corts també insistiren a limitar, com a mínim, el tribunal de la Inquisició i el tribunal del Breu Apostòlic. Malgrat aquesta insistència, el monarca mantingué llurs jurisdiccions, la qual cosa es palesà quan es produí la detenció i tortura d'un pagès, Joan Canals, acusat d'assassinar un familiar del Sant Ofici.²¹

La conflictivitat era inacabable com ho demostra tot l'enrenou que en aquest mateix període provocà la substitució d'Enric Cardona per Joan de Queralt com a governador de Catalunya. Una part destacable de la noblesa catalana palesà la seva oposició a aquesta substitució, però no la més rellevant. Aquest fet, com afirma Ernest Belenguier,²² esperonà el monarca a prendre aquesta decisió i a provocar aquest nou

do en ésto lo aceptaréys y acabaréys, y quedaréys muy advertido de no consentir, por ningún caso, que nadie perjudique a mi jurisdicción y regalías, sino que se castigue con severidad cualquier acto que supiere y oliere a lo contrario (...). *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Vol. III..., pàg. 432.

21. La Diputació del General criticà sense embuts la manca de garanties legals que tingué l'esmentat Joan Canals en la seva defensa, quan denuncià que "(...) Juan Canals, pagès natural de Vilamajor, detingut, pres en los càrcers del Sant Ofici per la pretesa mort de Antur Pont, familiar, segons se assereix, del Sant Ofici, se ha fet en notabilíssim agravi, y és que estant dit Joan Canals en dits càrcers, y avent assegurat aquells a pena de mil ducats, dits senyors inquisidors, ab motiu de què dit Juan Canals avia volgut tentar fugir de dits càrcers, ab molt gran ignonímia y afront, infamant a ell y a tot son linatge, lo an condenpnat y fet asotar per la casa o palau de la Inquisició (...). Però més enllà de la denúncia, la Generalitat no dubta a posar un especial èmfasi en la manca de garanties quan afirma tot seguit: "(...) Y lo que pijor és que sabent que dits Canals tenia advocat y procurador, qui per part sua avia comparegut y respost a la acusació contra dit Canals y carregant-lo de ferro, sense donar-li lloch que pogués parlar ab ningú, li an donat, segons se entén, un advocat secret, y dins dos o tres dies sens saber-ne res dits advocat y procurador ordinaris lo han condempnat (...)." *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Vol. III..., pàgs. 823-824.

22. E. BELENGUER CEBRIA, "Pròleg: La Generalitat en la cruïlla...", pàg. XXXIV. Ell mateix ens recorda, de forma acurada, com el nomenament fet pel rei es declarà majoritàriament constitucional després sobretot del dur acarament entre l'abat de Sant Miquel de Cuixà i diputat eclesiàstic Bernat de Cardona, i l'òidor militar misser Rafel Rubí i Coll. Car aquest darrer, veient que la seva causa no prosperava, havia posat en dubte la votació d'una majoria que "(...) foren set entre tots, eren los demás molt jóvens y que no an entrevingut en altres negocis de la Diputació, lo que és necessari, per ço que les cosas de la Diputació són leys particulars que no se aprenen en los studis, y que per a resprondre a les constitucions, per dit bras al·legades, y soltar la forsa d'elles donan interpretacions, serebrinas, divinatòries ajustant paraules a les disposicions de ditas constitucions, lo que no és interpretar, sinó adulterar les disposicions, cosa molt abominada per tots los hòmens doctes, perquè si los doctors podian llevar o ajustar paraules interpretant, no hy auria en lo dret antinomis ni-s servaria última voluntat, ni disposició humana (...)." *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Vol. III..., pàg. 455.

enfrontament amb la Diputació del General. Aquest enfrontament va ser substituït de forma immediata per un altre quan es portà a terme la primera Visita que es feia des de les Corts de 1599, a càrrec del visitador Dídac Clavero. Efectivament, per la Visita passà tota l'administració reial que el regent del Consell d'Aragó —el visitador— cregué oportú: es feren més de quatre-cents interrogatoris i cent vuitanta-sis processos. Aquesta inspecció precipità tot un seguit de qüestions legals que posaren molts entrebancs a la feina del visitador. Es discutí si el visitador tenia autonomia total. El mateix lloctinent prengué cartes en molts aspectes d'aquesta Visita per evitar precisament que la mateixa Corona sortís perjudicada per un excessiu zel de Dídac Clavero. Al final es tendí a diluir tots aquells aspectes que podien incomodar el monarca i l'eficàcia del govern de la Diputació del General també es posà en qüestió, sobretot en el cas de Pere Masó de Parets, detingut i executat contra el desig dels diputats. D'aquesta manera s'evità possibles investigacions que afectaven rellevants magistrats de la Reial Audiència catalana.

Aquest reguitzell inacabable de problemes en les dècades anteriors al regnat de Felip IV s'agreguà amb les dificultats econòmiques de la Generalitat, les quals assoliren el punt màxim precisament en aquesta centúria. No és gens estrany que aquesta situació derivés en acusacions de corrupció. Nombrosos llibres de taula no van ser mai presentats a la Diputació. No cal dir que els principals responsables de la recaptació foren posats sota sospita, com és el cas de Jaume Elra, sobrecol·lector de la col·lecta de Ponent.²³

23. El cas d'aquest recaptador fou un dels més rellevants sota el regnat de Felip III. Aquest assumpte encara estava vigent, amb les seves contradiccions, a les darreries de l'any 1607 quan s'afirma que "(...) no poca maravella fa lo diputat militar de les escriptures presentades per lo senyor hoidor militar al dit diputat militar y als altres senyors diputats y oïdors, perquè ans de presentar aquelles se avie de enterar si Jaume Elra era debitor per la administració de temps col·lecte ans de nostro trienni, perquè en nostre temps dit Elra no ha tinguda administració alguna, perquè en lo mes de setembre 1605 fonch per los visitadors suspès y després de dita visita per nosaltres capturat en los càrcers de la deputació per a què pagàs lo que restave devent, al qual avem de fer pagar molts milanars de ducats com se pot vèurer en lo racional, com clarament s'és vist, perquè, segons la relació de dit racional feta els 17 de noembre, 1607, al present consistori, diu que dit Elra no deu cosa alguna, ans bé, se li deu de dit temps que col·lectà sinc lliures, set sous y nou diners, salvo que à de aportar los llibres que le falten de son temps que estan expesificats ab un memorial donat per lo racional quant fou dita relació per algú al effecte. Requereix dit diputat militar als senyors con-diputats y hoidors que se despedescan porters a gasto de dit Elra y aporten dits llibres per aquè dit Elra acabe de clòurer son compte, y no pare la execució fins sie rematat (...)". *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Vol. III..., pàg. 875.

Els anys posteriors no anunciaven temps millors per a Catalunya. A mesura que ens atansem al regnat de Felip IV les dificultats sembla que s'agreugin. La qüestió jurisdiccional estava present amb força, els greuges dels oficials reials eren constants, especialment en les zones frontereres. Res de nou, car hem de recordar, per exemple, que sota l'emperador el cas del mercenari Rocandolff ja anticipà molts dels comportaments que ara es denunciaven. Les dificultats no sols procedien de l'àmbit institucional, sinó que la situació política s'anà deteriorant amb el pas del temps. La bolla, per exemple, cada cop donava més problemes amb una davallada constant dels diversos arrendaments.²⁴ La immensa majoria dels pagaments de les bolles s'havia reduït ben bé a la meitat respecte els anys inicials del Sis-cents.

Una caiguda semblant a la que, salvant les distàncies, esmenta Ernest Belenguer²⁵ van detectar Carrera Pujal i Pierre Vilar. Amb tot, la problemàtica aquí esbossada s'insereix en el període de *desordre monetari*, que tingué lloc entre 1598 i 1617. Les dificultats econòmiques continuaven amb força i incidien en el futur més immediat, les quals combinades amb les contínues tensions polítiques anunciaven una herència força complicada per a Felip IV. En aquest sentit els Dietaris, com afirma acuradament Xavier Torres,²⁶ no sempre reflecteixen prou bé les tensions materials.²⁷ La qual cosa no impedeix que ens parlin de l'evolució de la bolla, de la reacció municipal davant els quintos, però

24. Un cop més els Dietaris ens donen una informació privilegiada sobre la delicada situació de la Diputació. Pel que fa a l'arrendament de l'impost de la bolla, és molt il·lustratiu el comentari que en fa: "(...) Vist y considerats com les dites dels preus dels sobredits arrendaments eren molt baixes del que en los triennis proppassats eren estats arrendats, nosaltres non som poguts resòldrer en liurar dits arrendaments ab tant pèrdia dels preus acostumats en dits triennis y perquè los dits arrendaments han de començar del primer de juliol proppassat en avant y axí han ya disorregut quasi quatre mesos en los quals los drets de dites bolles se són exigits per diversos collidors respectivament anomenats per nostres predecessors y per nosaltres y deputats locals lo que no pot ser ni redundar en útil y profit dels dits drets de bolla y attenant y considerant que per molta sollicitud y cuydado que hajam tingut en encantar dites bolles fins al die de vuy los corredors qui encanten les dites bolles nos han referit que ha ya sis mesos que ls donaren les dites dalts especificades y que ya més après si és fet oferta major alguna (...)" *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Vol. III, pàg. 608.

25. E. BELENGUER I CEBRIÀ, "Pròleg: la Generalitat en la cruïlla...", pàg. XLIV.

26. X. TORRES I SANS, "Virreis i bandolers. Catalunya i la Generalitat a començaments del segle XVII", a *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. IV, 1611-1623, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1997, pàg. XX.

27. X. TORRES I SANS, "Manufactura urbana i indústria rural", a E. SERRA I PUIG; X. TORRES I SANS (eds.), *Història, societat, política i cultura dels Països Catalans*, vol. IV, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona. Tingueu també present, ni que sigui a partir de la Capitulació de Barcelona, l'obra d' Albert GARCIA-ESPUCHE, *Barcelona entre dues guerres. Economia i vida quotidiana (1652-1714)*, Eumo, Barcelona, 2005.

no podem esperar una informació minuciosa de tot això. El que el país espera de la Diputació és que vetlli per allò que li pertoca, i que ja va prescriure la *Constitució de l'Observança*, és a dir per l'observança de la legalitat i les constitucions catalanes. Els greuges institucionals i jurisdiccionals eren constants, més ben dit, un rosari inacabable.

Els quints i la fiscalitat afaïçonaren la política reial de Felip III i Felip IV. Les protestes anaren *in crescendo* i es produí una segona onada de pressions i de protestes vers l'any 1621 quan s'entronitzà Felip IV. Tot això adobat per les freqüents topades dels familiars o inquisidors amb els oficials de la Generalitat o de la Ciutat Comtal. Entre 1611 i 1614, Xavier Torres²⁸ ens recorda la captura inconstitucional d'un oficial del veguer de Barcelona per part dels inquisidors. La Reial Audiència va fer costat a la reivindicació catalana, però la Inquisició moderna sempre va estar ben secundada. I la sentència no es va aplicar mai.

I no oblidem el greu problema del bandolerisme, del qual hem fet un breu esment en iniciar aquest subapartat. Ha d'estar present, i molt, a l'hora de comentar els obstacles als quals va haver de fer front el món judicial català. Estem parlant de la influència o ball de simpaties d'alguns jutges de la Reial Audiència cap a una de les dues faccions bandoleres més famoses del Principat.

En efecte, entre els anys 1590 i 1630 trobem jutges implicats en un dels dos bàndols, o bé nyerros o cadells. Ja ho havia insinuat molt clarament el virrei bisbe d'Urgell en fer referència a la divisió interna dels ministres de la Reial Audiència. Malgrat que els jutges haguessin jurat fidelitat al rei, això no treia que els interessos familiars d'una facció de la província esdevinguessin una raó per jugar un doble joc. Així, a la darrereria de juliol de l'any 1603, el Duc de Monteleón, virrei de Catalunya, ja va advertir a alguns dels magistrats "que le avían dicho que toda la Audiencia estava partida en vandos, que T. era de T. camarada y T. de T., que era menester se pusiesse remedio en ello".²⁹

Xavier Torres i Sans ens aporta que alguna vegada va semblar fins i tot que les bandositats niaven a la Cancelleria, fomentades per algunes personalitats del Consell. Felip III envià a Monteleón una carta en què li recomanava algunes indagacions:

Se ha entendido que Cataluña está llena de cuadrillas de bandoleros (...) i que no hay passo seguro (...) y que los caminantes no tienen seguras sus vidas ni haziendas y se entiendo que algunos

28. X. TORRES I SANS, "Virreis i bandolers...", pàg. XXII.

29. J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana (1598-1640). Un estudi sobre la decadència d'Espanya*, Universitat de València, 2006, pàg. 84.

del consejo fomentan estas parcialidades y que assí se ponga mucha diligencia en la persecución de los delincuentes (...) y que avise quienes son los del consejo que fomentan estas parcialidades y que les advierta que hagan su oficio como están obligados, otramante su Magestad les manda castigar.

Però aquell fet va provocar una reacció negativa per part d'alguns jutges de la Reial Audiència com Lluís Peguera, Josep Ferrer, Jaume Pineda, Francesc Bonet i Francesc Mitjavila que firmarien un memorial en la seva defensa:

Si la naturaleza dels desta Província no fóra tant notòria, ocasió teníam de representar-la a V.Md. Per ser com és la causa y origen de tots los mals que en ella succehexen. Però lo siti de la terra en frontera de diverses nacions, la asperesa della, la condició dels naturals, las passions encorporades en los maiorazgos ab successió de pares a fills, y la llibertat de las leys, la fan tant coneguda, que hont se vulla que's parla de Cataluña és ab renom y apellido de moltes escabrositats inquietuts, donant-las per calitat que naix ab la naturalesa.³⁰

L'any 1615 el doctor Joan de Magarola era acusat de fautoria de bandolers i de cobejar de feia temps una vacant al Consell d'Aragó. Aquesta podria ser una aspiració que, de ben segur, concitaria les intrigues d'altres rivals i pretendents, els quals no s'estaven de repetir que Magarola i el seu gendre bandoler conspiraven per a "(...) echar a perder toda Catalunya (...)".³¹

La complicitat entre jutges i bandolers no fou mai desmentida. Un exemple el trobem en la peripècia de Pineda de Sarrià, cap d'una quadrilla de nyerros i empresonat pels oficials reials; va ser deslliurat de la presó gràcies a la intercessió del seu germà, advocat fiscal de la Reial Audiència, que hauria cercat favor prop del virrei Terés.³²

A l'últim, cal destacar que l'any 1614, arran de la visita del regent José Pérez de Banaytos, tres doctors de la Reial Audiència: Joan Gallego, Josep Ferrer i Rafel Rubí i Coll, pare de Ramon Rubí de Marimon, foren objecte d'una investigació d'aquesta mena. Rafel Rubí i Coll, segon oïdor de la sala del Regent entre els anys 1605-1614, se'l

30. X. TORRES I SANS, "Les bandositats de nyerros i cadells a la Reial Audiència de Catalunya (1590-1630): «policia o alto gobierno?»", *Pedralbes*, núm. 5, 1985, pàgs. 147-174. També cal consultar el seu pròleg als Dietaris de la Generalitat, "Virreis i bandolers...", pàgs. XXII-XXVI.

31. Arxiu de la Corona d'Aragó (=ACA), Consell d'Aragó (=CA), lligall 269, doc. núm. 23.

32. X. TORRES I SANS, "Les bandositats...", pàg. 155.

vinculava amb algunes quadrilles d'anomenada, com ara la de Trucafort, la persecució del qual eludiria per terres de la Cerdanya. Dins el període que estudiem de ben segur es coneix les filiacions de tres dels jutges que formaren part de la Reial Audiència. Com ja hem vist, Joan de Magarola i Francesc Bonet eren simpatitzants de la facció dels nyerros, mentre que el doctor Josep Ferrer fou més partidari del bàndol dels cadells.³³

Però si deixem la realitat d'una institució, per bé que molt important i representativa, a la vida quotidiana del Principat constatarem que tothom estava realment preocupat per l'extensió del fenomen. Si bé el duc d'Alburquerque aconseguí capgirar la tendència del bandolerisme vers el 1615, de la qual cosa en va ser inicialment poc conscient Felip IV, la preocupació en aquells anys era molt gran. La Diputació estava desconcertada i la resposta del virrei, marquès d'Almazán,³⁴ no deixava gaire marge per l'esperança, car el problema es perllongà fins l'esclat de la guerra dels Segadors.

ELS OFICIALS REIALS DAVANT L'ARRIBADA DEL NOU MONARCA

Acabem de comprovar com el darrer quinquenni de Felip III fou realment difícil en tots els sentits, car estava en joc l'estabilitat de la societat catalana. Es combinaven els problemes interiors del Principat, com l'esmentat del bandolerisme, amb les relacions cada cop més complicades amb la monarquia. En aquest darrer aspecte, el comportament dels oficials reials, començant pel mateix virrei, era una font inesgotable de conflicte, per la qual cosa mereix aquest subapartat especial.

33. J. PUJADES, *Dietari* (a cura de Josep M. CASAS I HOMS), Barcelona, 1975-1976, I, pàg. 361.

34. El lloctinent fa una curta però precisa anàlisi de la virulència del bandolerisme en la darrera dècada de Felip III quan afirma que "yo me huelgo que los señores diputados me embíen esta embaxada por tantas y tales personas, para dezir delante de todos lo que siento... yo veo que todo lo de Cataluña favorece y vale a los ruines y malhechores, porque... los cavalleros recogen a los ladrones y los amparan, y no doy yo tanto la culpa a los ladrones que roban, como a todo el reyno, que los ampara y recoge. Las leyes favorecen a los ruines, porque sin instancia de parte y testigos de vista no se puede proceder contra nadie, y si acaso se prende alguno en esta ciudad, luego los señores deputados se me opponen diziendo no tienen privilegios para ir como van. Yo holgara que como esta embaxada ha venido a mí, la representaran los señores diputados a su magestad para poder dezir las muchas cosas que en esto hay, y lo que yo callo y dissimulo hasta agora. Yo no huelgo que se hagan juntas ni corrillos, ni que anden en ellos los cavalleros. Yo he hecho y hago las diligencias// 116v// tocan a mí officio y al descargo de mi conciencia, y he imbiado juezes de corte las vezes se han offrescido ocasiones, y haora de tres juezes de corte estan los dos fuera, digan los señores diputados qué puedo hazer (...)". *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Vol. IV..., pàgs. 33-34.

La mateixa Reial Audiència estava a l'epicentre de totes aquestes tensions. Fins i tot, a partir de 1614, el virrei marquès d'Almazan prorrogà l'Audiència civil durant dos mesos i repartí els jutges per tot el Principat en la persecució de bandolers. D'aquesta manera, els jutges de la Reial Audiència esdevenien ministres reials en ple sentit de la paraula. Tal com diu J. Elliott, no solament formaven part de l'administració reial, sinó que davant la debilitat de les altres institucions, ells eren l'administració reial.³⁵

Els maldecaps començaren al més alt nivell quan el darrer virrei de Felip III, el duc d'Alcalà, fou cada cop més rebutjat per la classe dirigent catalana. La seva ratificació per Felip IV encrespà els ànims d'una manera sensible. Com bé diu J. Elliott, el duc d'Alcalà no era la persona adequada per fer oblidar als catalans la política de l'anterior lloctinent.³⁶

Les dificultats que tenia el duc d'Alcalà per *fer-se acceptar* per la societat catalana es palesaven fins i tot a l'hora de renovar els càrrecs rellevants de l'administració reial. És ben sabut, per exemple, que el càrrec de canceller era molt rellevant en l'organigrama polític, i també judicial, del Principat. La qual cosa explica, com veurem més endavant, els obstacles que va haver de fer front el darrer virrei de Felip III.

Desconeixem, ara per ara, les causes que aconsellaren l'elecció d'Antoni Carmona com a canceller.³⁷ Sols es conserva un escrit que defensa la seva trajectòria quan fou escollit per al càrrec, el qual atribueix aquestes acusacions a la cada cop més complicada situació catalana. En el mateix escrit es diu que va llegir càtedra a la Universitat de Lleida i que treballà d'advocat alguns anys. Fou tanmateix vicari d'Alonso Coloma, bisbe de Barcelona, i de Joan Ribera, patriarca i arquebisbe de València.³⁸

El càrrec de canceller estigué vacant en els darrers temps de Felip III ja que Antoni Carmona morí el 1618 i no fou substituït fins l'any 1621 per Pere Puigmarí i de Funes.

Molta més informació ens dóna l'elecció de Pere Puigmarí, qui substituï el difunt Antoni Carmona. En aquesta consulta les preferències

35. J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana...*, pàg. 107.

36. *Ibidem*, pàg. 120.

37. Trobareu el seu ascens a canceller a ACA, Cancelleria, Reg. núm. 4872 (1615-1619). Madrid, 25 de juny de 1617, fol. 124 a.

38. Aquest escrit ha de ser interpretat com una mena de ratificació per al càrrec de canceller; la referència la teniu a ACA, CA, lligall 270. Consulta feta a Madrid, el 2 de juny de 1617.

del virrei, duc d'Alcalà, no tingueren molt de ressò. La primera terna que proposà topà amb el fet que els dos primers candidats proposats, Josep Ferruz i Pere Magarola, tingueren problemes de parentiu. Tots dos tenien un germà en la Sala Tercera de l'Audiència de Catalunya. El duc d'Alcalà se sentí dolgut per aquesta situació i argumentà que

(...) certifica que no à oydo à hombre, que juzgue ser compreado el officio de Cancellor en las constituciones y que como à representado otra vez, no se deven estender, ni darles más fuerça de la que tienen, antes bien (...) que se executen las que ayudan à la justicia, y dejan más libre la real mano de V. Md. (...).

Malgrat aquestes reflexions es veié obligat a proposar una segona terna que evités aquest problema. En la mateixa terna, però en tercer lloc, va aparèixer Pere Puigmarí, futur canceller. Per bé que aquest cop els dos primers proposats, Pau Duran i Maties Amell, no presentaven cap mena de dificultat, no foren secundats per la proposta preceptiva del Consell d'Aragó.

Força diferents, a part de proposar en segon lloc Pere Puigmarí, foren els criteris del Consell, el qual situà en primer lloc de la terna Joan Sentís, bisbe de Barcelona, i en tercer Josep Simó, ja proposat en l'anterior provisió de canceller. Sobre el bisbe Sentís s'estengué molt més que sobre els dos altres candidats, la qual cosa demostra que no va tenir un gran interès que fos elegit Pere Puigmarí, del qual sols diu que estava al capdavant de l'abadia de Sant Miquel de Cuixà. I poca informació ens dóna de l'altre candidat proposat, Josep Simó, qui ja fou candidat en l'anterior elecció.

Josep Simó fou canonge penitenciari i, en el seu moment, vicari del bisbat de Tortosa; anteriorment detingué una càtedra a la Universitat de Lleida. Actitud que té la seva lògica, perquè Joan Sentís havia estat regent del Consell d'Aragó. El Consell, per tant, va dur a terme una defensa aferrissada de les seves qualitats i va argumentar amb vehemència la compatibilitat dels càrrecs de bisbe de la Ciutat Comtal i de canceller del Principat.³⁹ Personatge que centraria bona part de la tensió política al Principat quan a l'any següent d'aquesta proposta el monarca el nomenà virrei en substitució del duc d'Alcalà, decisió que provocà una de les majors crisis polítiques entre les institucions de la terra i la monarquia hispànica. Aquestes, com que Felip IV no havia jurat els furs i les constitucions de Catalunya, rebutjaren el nomenament

³⁹. Vegeu ACA, CA, lligall 271, doc. núm. 46. Consulta efectuada el 27 d'abril de 1621.

de Sentís (ja tornarem a insistir en aquest aspecte més endavant), i reclamaren la instauració immediata de la *viceregia*.⁴⁰

Així doncs, l'elecció de Pere Puigmarí, malgrat que fou tinguda en compte per les diferents institucions implicades en el mecanisme d'elecció, no gaudí del seu interès preferencial.⁴¹ Mentre ocupà la cancelleria del Principat va tenir un cert protagonisme en l'activitat política catalana. Ens consta, per exemple, que fou proposat pels diputats de Catalunya el 1615 per encapçalar una ambaixada davant de Felip III per denunciar les contrafaccions efectuades pel virrei i altres oficials. Protagonisme que lògicament no fou gaire desitjat per l'interessat, perquè poc temps després renuncià a encapçalar-la adduint responsabilitats eclesiàstiques.⁴²

No podem obviar dos personatges clau que varen pertànyer a unes famílies amb gran protagonisme polític tant sota Felip III com durant el mandat del seu successor; em refereixo als doctors Miquel de Salbà i de Vallseca i Miquel de Sala i de la Matrirra, els quals detingueren l'ofici de regent de la Cancelleria.

No per evident, hem de deixar d'afirmar que Miquel de Salbà i de Vallseca ja tenia una significativa trajectòria de servei a la Corona dins la Reial Audiència catalana⁴³ en sintonia amb la posició destacada de la seva família en la política catalana. El seu pare, Pere de Salbà i Bussot de Sitges, fou conseller en cap de Barcelona i assistí en la seva condició de donzell a les Corts de Montsó de 1563 i 1585. El seu oncle, el noble Jaume de Salbà i Bussot de Sitges, fou senyor de la Bisbal del Penedès, d'Albà i d'Ortigós. Ensenms amb aquests títols gaudí de la confiança de la monarquia per detenir l'ofici de governador d'Eivissa. Un germà de Miquel Salbà, Joan de Salbà i de Vallseca, aconseguí també el càrrec de conseller en cap del Consell de Cent i participà en les esmentades Corts de 1599 juntament amb un altre germà, Sever de Salbà, senyor de la Pedralba. Tots tres germans assoliren la dignitat de cavallers i Miquel de Salbà i de Vallseca, en concret, ostentà a més el

40. X. TORRES, "Pròleg: Virreis i bandolers. Catalunya i la Generalitat a començaments del segle XVII (1611-1623)", a *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. IV, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1997, pàgs. XXVI-XXVII.

41. El nomenament de Pere de Puigmarí a ACA, Reial Cambra, Reg. Officialium, núm. 1 (1621-1627). Madrid, 9 de juny de 1621, fol. 23 a.

42. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. IV..., pàgs. 203 i 211.

43. Entre altres oficis fou oïdor de la sala del regent, ACA, CA, lligall 225, doc. núm. 16. Consulta efectuada el 29 de maig de 1597. Passà posteriorment a la Sala Tercera per jubilació de misser Regas, ACA, Cancelleria, Reg. núm. 4867 (1595-1605). Valladolid, 21 de novembre de 1604, fol. 260r.

títol de senyor de Santiga i participà a les Corts de 1626.⁴⁴ Es va casar amb Melciora de Vallgornera, filla del donzell Escipió de Vallgornera, natural de Perpinyà.⁴⁵ Fruit d'aquest matrimoni —i per això esmentem aquest enllaç— va néixer Miquel de Salbà i de Vallgornera, personatge molt important en la política catalana i, en concret, de l'Audiència de Catalunya a la segona meitat del Sis-cents.

De bell antuvi ja tenia moltes possibilitats de ser escollit, perquè ocupava el càrrec interinament. Tant el virrei, duc de Monteleón, com el Consell d'Aragó consideraven la seva possible elecció com a molt adequada.⁴⁶ El virrei, qui no va elaborar una terna pròpiament dita, en la seva relació l'esmenta molt aviat, però d'una forma quasi lacònica, posant l'accent en el fet que en aquell moment és oïdor de la sala tercera. A continuació intenta reforçar la seva argumentació afirmant “ (...) que despues del doctor Pineda Advogado fiscal, es el mas antiguo en ella, y a quien ha nombrado que sirva dicho officio en el interim, en consideracion de lo referido, y que es sujeto de calidad, hazienda, y partes (...)”. El Consell d'Aragó, que sí que elabora una terna com cal, el proposa ja en el primer lloc. Recorda que ja exerceix provisionalment l'ofici amb competència. I malgrat que no pot votar en el plet del duc de Cardona, no troba cap inconvenient en aquest fet, puix que l'anterior regent de la Cancelleria tampoc no ho podia fer.

La resta de candidats eren també personatges que s'inserien en un perfil buscat per la mateixa Corona. El duc de Monteleón s'inclina sense embuts per un d'aquests homes, en concret pel doctor Salvador Fontanet, i malda per convèncer Felip III de les bones qualitats d'aquest oficial reial. Però el mateix virrei també palesa una gran simpatia pel doctor Joan de Magarola. Inclinacions que no ens han de desorientar sobre les qualitats de Miquel de Salbà i de Vallseca. Simplement hem de tenir en compte que la seva candidatura compartia amb altres oficials tot un seguit de qualitats per ocupar una magistratura tan rellevant.

44. Sobre la família Salbà, vegeu P. MOLAS RIBALTA, *Catalunya i la Casa d'Àustria*, Curial, Barcelona, 1996, pàg. 132. Més dades a S. FERRER I MIRÓ, “Els Salbà, nissaga de la mitjana noblesa catalana d'origen bisbalenc”, a *Miscel·lània Penedesenca*, XI, 1988, pàgs. 161-188.

45. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (=AHPB), not. Antico Servat (major), *Capitula matrimonialia et concordie, 1604-1611*. Capítol matrimonial: 20 de desembre de 1608.

46. El seu nomenament com a regent de la Cancelleria a ACA, Cancelleria, Reg. núm. 4869 (1605-1610), fol. 141r. Posteriorment va fer el salt al Consell d'Aragó on succeí el famós bisbe Joan Sentís el 1621, J. ARRIETA ALBERDI, *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón (1494-1707)*, Inst. Fernando el Católico, Saragossa, 1994, pàg. 624.

Però més enllà de determinats comentaris en el procés de selecció,⁴⁷ la consulta que afavorí Miquel de Salbà i de Vallseca palesa un grau important de sintonia entre el virrei i el Consell d'Aragó; i un exemple que reforça aquest fet és la preocupació compartida per oferir un sou adient al futur regent de la Cancelleria. Es mostren, per altra banda, inquiets davant la possibilitat que el monarca trigui a proveir la plaça en qüestió. La qual cosa no afavoriria el bon funcionament de la justícia al Principat.⁴⁸

No podem deixar de banda la implicació de Miquel de Salbà i de Vallseca en determinats esdeveniments polítics catalans. Fins i tot abans de ser nomenat regent de la Cancelleria ja es veié implicat en afers com la denúncia feta a les darrerries del segle XVI del capteniment del Virrei, que a ulls de la Generalitat no respectava les Constitucions del país, o els dubtes apareguts al voltant de la correcta interpretació d'algun capítol aprovat a les Corts de 1599. Sense deixar de banda la inquietud que provocà en el seu moment la Visita de 1603.⁴⁹

El successor de Miquel de Salbà, Miquel de Sala i de la Matrirra, pertanyia també a una família que s'havia distingit pels seus serveis a la Corona.⁵⁰ El caràcter conflictiu d'aquest oficial reial complicarà l'eficàcia d'aquest ofici al llarg del regnat de Felip IV. El qual pel fet de pertànyer a una família realment influent al Principat tingué, un cop dins de la Reial Audiència, una trajectòria totalment atípica car accedí a una plaça d'oïdor de la Sala Tercera sense passar per cap de les dues sales civils de l'alt tribunal de justícia. Fet que sols s'explica per una combinació d'influències familiars, ja esmentades, i competència professional. Curiosament en la consulta que es conserva del seu accés a la Sala Tercera, mentre que el Virrei posa especial èmfasi en les qualitats professionals quan afirma que "(...) ha servido siempre con recta intencion y trabaja tanto y es tan puntual y maduro en tratar los

47. Recordem, simplement a tall d'exemple, que el desacord en aquell moment entre el virrei i el Consell d'Aragó sobre un dels aspirants, Salvador Fontanet, no sembla que fos greu. Aquest fou proposat primer en la més aviat llarga relació d'aspirants que va dur a terme el duc de Monteleón, però el Consell el descartà perquè li interessava que no abandonés les responsabilitats pròpies d'advocat fiscal "(...) por la mucha satisfaction que lo haze y se tiene de sus Letras, partes, y entereza, VMagd mandara lo que mas fuere servido (...)". Tots els detalls sobre les deliberacions prèvies a la seva elecció a ACA, CA, lligall 271, doc. núm. 120. Consulta efectuada el 18 de novembre de 1608.

48. Torneu a consultar ACA, CA, lligall 271, doc. núm. 120. Consulta efectuada el 18 de novembre de 1608.

49. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, vol. III, Barcelona, 1996, pàgs. 171, 468 i 473.

50. Trobareu el seu nomenament de regent de la Cancelleria a ACA, Reial Cambra, Reg. Officialium, núm. 1 (1621-1627), Madrid, 24 de desembre de 1621, fol. 47 a.

negocios (...)", el Consell d'Aragó mescla en el seu informe el rerefons familiar i les aptituds del magistrat quan deixa constància que "(...) dequien a más de tenerse tan buena relación como el Duque haze de su persona sirvió su padre muchos años en dha. Real audiencia y él lo está continuando con particular cuydado y vigilancia (...)".⁵¹

El caràcter conflictiu del regent Miquel Sala acabà per ser conegut per tothom. En aquest sentit els últims anys del seu mandat foren especialment significatius. Tenim, per una banda, l'informe del regent Salvador Fontanet l'any 1634, el qual ja denuncia aleshores el comportament més que sospitós d'ell i, sobretot, de la seva dona.⁵² Però s'hauria d'esperar uns dos anys perquè esclatés tota la problemàtica que envoltava el regent Miquel Sala. En Frederic Meca i de Clasquerí, membre d'una coneguda família catalana,⁵³ fou qui dirigí un atac contundent contra ell i la seva ja prou coneguda muller. La vehemència de Frederic de Meca sols s'entén si hom té present que ambdós personatges s'enfrontaven en un plet. Denuncia, per exemple, que té tot un seguit d'individus que actuen com a agents d'ell i de la seva dona a diferents indrets del Principat. Àdhuc afirma que els doctors Felip Vinyes i Puig estan al corrent de moltes de les irregularitats portades a terme pel regent de la Cancelleria.

Tot són incomoditats en el Consell d'Aragó a l'hora de pronunciar-se sobre les rotundes acusacions fetes per Frederic de Meca i de Clasquerí. Els regents Castellví, Magarola i Cisternes es remeten al treball que aviat farà el Visitador a Catalunya per tal d'aclarir totes aquestes acusacions. El regent Vico acaba, com els esmentats anteriorment, remetent-se a la Visita. Sols el regent Bayetola és sincer quan en el vot particular que emet no té cap inconvenient a palesar el seu escepticisme sobre la utilitat de tota mesura de control sobre el capteniment de Miquel de Sala, car considera que està molt protegit.⁵⁴ En aquest ofici tan important de l'organigrama de la Corona no s'assolí una plena normalitat fins que fou substituït pel doctor Miquel Joan de Magarola. Amb ell, el monarca se sentí més segur que el seu

51. Llegiu la corresponent consulta que es troba a ACA, CA, lligall 269, doc. núm. 78. Consulta efectuada el 15 d'octubre de 1610. Malauradament no s'ha pogut trobar la consulta que menà al seu nomenament com a regent de la Cancelleria.

52. ACA, CA, lligall 224, s/n. Informe del regent Salvador Fontanet, 30 de gener de 1632. Les opinions sobre Miquel Sala s'emeten en el context d'una anàlisi detallada dels membres de l'Audiència en aquells moments.

53. Sobre els Meca, vegeu M. A. MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, "Aproximació a l'estudi d'una família catalana als segles XVI i XVII: els Meca", *Pedralbes*, 13-II, 1993, pàgs. 255-262.

54. Les reaccions que provocà la denúncia de Frederic Meca les trobareu a ACA, CA, lligall 280, doc. núm. 33. Consulta efectuada el 16 de febrer de 1634.

predecessor, car era un ofici que presidia una de les dues sales civils de la Reial Audiència.

Del que hem dit fins ara, és clar que, com a bons juristes que eren, podríem tendir a observar aquest nucli com a grans defensors de les regalies del rei enteses com a poder públic, però la professora Eva Serra⁵⁵ ens adverteix que això esbiaixaria la qüestió, perquè la monarquia estava tan vinculada al règim senyorial i al privilegi aristocràtic, que es fa difícil d'observar sempre aquestes magistratures gaire autònomes i separades d'aquest fet. De la Reial Audiència, tanmateix, no se'n pot fer una lectura única, com ens diran Víctor Ferro i Miquel Àngel Martínez.⁵⁶ L'Audiència no sempre va tenir una actuació *constant* en favor dels interessos reials, per bé que era la institució més representativa del monarca al Principat. En determinats moments, els magistrats de la Reial Audiència també van ser sensibles a les reivindicacions de la societat catalana. Ho corroborà el mateix John Elliott⁵⁷ ja fa anys i recentment Jordi Olivares⁵⁸ quan observa el ressò que va tenir en l'Audiència la pressió social de les *universitats* i els seus síndics. Precisament el poder sociopolític d'aquestes universitats i l'eventual o escassa implantació de clientele al servei de la monarquia a Catalunya explicaria, segons Maria Adela Fargas,⁵⁹ que els llinatges catalans, aristocràtics, estiguessin més interessats i articulats amb el poder de les institucions municipals i de la Generalitat que no pas amb les del poder de la monarquia. Afirmació que considero massa contundent i no prou matisada. Més aviat diria que la Reial Audiència no fou totalment aliena als interessos de la societat catalana.

La idoneïtat dels oficials reials no es limitava al món judicial, per molt important que fos aquest, car per a un monarca de l'antic règim "governar era hacer justicia". Hi havia altres oficis cabdals per a la defensa dels interessos del monarca, per exemple, el batlle general del Principat. Felip III comptà amb Jaume Franquesa, germà de Pere

55. E. SERRA I PUIG, Pròleg al llibre de J. M. TORRAS I RIBÉ, *Poders i relacions clientelars a la Catalunya dels Àustria*, Eumo, Vic, 1998, pàg. 13.

56. V. FERRO, *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins el Decret de Nova Planta*, Eumo, Vic, 1987. M. A. MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, *Els magistrats de la Reial Audiència de Catalunya a la segona meitat del segle XVII*, Fundació Noguera, Barcelona, 2006.

57. La freqüent contradicció en què es trobaven els magistrats de la Reial Audiència també queda ben reflectida a J. ELLIOTT, *La revolta catalana, 1598-1640*, 2a ed., Crítica, Barcelona, 1989, pàg. 81.

58. J. OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*, Pagès editors, Lleida, 2000.

59. M. Adela FARGAS PENARROCHA, *Família i poder a Catalunya, 1516-1626. Les estratègies de consolidació de la classe dirigent*, Fundació Noguera, Barcelona, 1997.

Franquesa,⁶⁰ el qual assolí una gran posició amb aquest monarca, però ja no amb Felip IV. La seva elecció no fou del tot tranquil·la. Ni el mateix Consell d'Aragó estava darrere d'ell, però finalment aconseguí el cobejat nomenament.⁶¹ És interessant recollir l'opinió del llicenciat Covarrubias, quan afirmà que "(...) conosci y trate en las Cortes de Barcelona es persona de muy gran talento, prudente y Intelligente y muy platico en negocios, y tan sabio que se acude a el en Catalunya por Cons^o (...) es retrato de su hr^o don pedro franqueza (...)". Però Jaume Franquesa va morir poc temps després de ser escollit, la qual cosa evità que la seva família detingués aquest ofici durant molt de temps.

Malgrat la insistència del regent Guardiola, Felip III escollí el comte d'Erill.⁶² Però a l'igual que els Franquesa, estigué poc temps en el càrrec.⁶³ Pere Molas ja ens explica les circumstàncies que envoltaren el segon comte d'Erill, el qual va perdre aquest ofici i el virregnat de Sardenya.⁶⁴

El seu successor, Lluís de Montsuar, de la noblesa de Lleida, fou qui exercí el càrrec a cavall del dos regnats, entre 1618 i 1640. Aquesta elecció representà un triomf de les pretensions de Galcerà Albanell, oncle de Lluís Montsuar, qui argumentà que a causa de la mort del seu fill, l'esmentat nebot passava a heretar la seva casa. Va tenir l'ajut del duc de Lerma, qui comunicà al Consell d'Aragó que, per ordre del monarca, tingués en compte la seva candidatura. La protecció del secretari reial fou cabdal i garantí el seu protagonisme fins i tot durant pràcticament la primera dècada de Felip IV.⁶⁵

60. J. M. TORRAS I RIBÉ, *Poders i relacions clientelars...*

61. ACA, CA, lligall 266, doc. núm. 120. Consulta efectuada el 23 de gener de 1603. El seu nomenament a ACA, Cancelleria, R. 4866, fol. 214a. Valladolid, 7 de febrer de 1603.

62. ACA, CA, lligall 268, doc. núm. 130. Consulta efectuada el 30 de gener de 1607.

63. ACA, Cancelleria, R. 4870, f. 59a. Madrid, 2 de juny de 1611.

64. Pel que fa al comte d'Erill, vegeu un altre cop P. MOLAS RIBALTA, *Catalunya...*, pàg. 59.

65. Per bé que gaudí de la protecció reial, el Consell d'Aragó el proposà en segon lloc i en primer al regent Fontanet de l'esmentat Consell. Un cas semblant al de les pretensions de Guardiola, també destacat regent. Però també es presentaren altres candidats destacats en aquesta consulta. En segon lloc anava Berenguer d'Oms, qui fou finalment escollit després de la capitulació de Barcelona el 1652. Josep de Cardona també era molt valorat pels seus propis mèrits i per la trajectòria militar del seu pare. I, per bé que apareix en la darrera posició dels aspirants, val la pena ressenyar que Cristòfol Icart i de Queralt es basà en la trajectòria paterna per intentar aconseguir-ho, ja que aquesta família patrimonialitzà aquest ofici al segle XVI. Vegeu ACA, CA, lligall 271, doc. núm. 70. Consulta efectuada el 5 de juny de 1617. També trobareu informació sobre Lluís Montsuar a P. MOLAS RIBALTA, *Catalunya...*, pàg. 59.

Però si era important per a la Corona escollir el màxim responsable en teoria del seu patrimoni a Catalunya, no ho era menys encertar en l'elecció de qui a la pràctica tenia molt a dir en la defensa dels interessos del monarca, sobretot a mesura que ens endinsem en el segle XVII, em refereixo per lògica al lloctinent de batlle general. La família Guardiola, concretament Guerau de Guardiola, fou el substitut pràcticament iniciat el regnat de Felip III.⁶⁶ El seu nebot, també Guerau de Guardiola i fill del regent Montserrat de Guardiola, fou nomenat adjunt amb futura successió a l'ofici sense cap mena de dificultat.⁶⁷ Renuncià quan se li oferí la possibilitat d'acceptar l'ofici de lloctinent del mestre racional⁶⁸ i fou aleshores quan Tomàs Fontanet, fill del regent Salvador Fontanet, fou nomenat adjunt de Guerau de Guardiola amb futura successió a l'ofici.⁶⁹

Sempre fou important per a la Corona la tasca dels seus tres assessors de la Batllia. Ells eren a la pràctica els que tenien un especial protagonisme en la gestió dia a dia del patrimoni reial, per bé que a Catalunya fos reduït. No deixa de ser contradictori que malgrat tenir aquesta responsabilitat ja des de finals del segle XVI van lluitar, i molt, per gaudir d'una retribució justa. Aquesta situació no es limità a l'època dels Àustria majors, sinó que en els dos següents regnats les dificultats dels assessors romanien vigents d'una manera o altra. Uns anys més tard, i ja en ple regnat de Felip III, els assessors tornen a plantejar les dificultats en què es troben. Es refereixen a l'acord finalment aconseguit l'any 1588 que va en la línia anteriorment esmentada. I demanen al monarca que els prorrogui el sou pactat. Recorden que "(...) V. Magd. fue servido hazerles mrd. de acrecentarles dicho salario a cada uno de los dichos Assessores cien libras más, de manera que en todos fuessen quatrocientas, y esto por tiempo de tres años (...) y havindoseles acabado el tiempo de los dichos tres años después se les dio prorogación para otros tres, los quales ahora assimesmo se han cumplido (...)".⁷⁰

Durant tot el període estudiat hi ha un rosari de peticions de pròrroga del sou un cop ha conclòs el trienni en qüestió. Per tant, sempre existí una lògica preocupació per mantenir el poder adquisitiu,

66. Els altres dos candidats rivals seus, Jaume Alós i Colom i Joaquim Setantí, no foren ben considerats pel Consell d'Aragó. A Jaume Alós se li atribuïa haver interromput més que ningú el funcionament de les Corts de 1599 celebrades a Barcelona. En canvi, el Consell sols adduïa motius de salut en el cas de Joaquim Setantí. ACA, CA, lligall 266, doc. núm. 196. Consulta efectuada el 25 de maig de 1600.

67. ACA, CA, lligall 266, doc. núm. 119. Consulta efectuada el 4 de febrer de 1603.

68. ACA, Cancelleria, Reg. 4871, 10 de novembre de 1612, fol. 92r.

69. ACA, Cancelleria, Reg. 4871, 24 de març de 1613, fol. 147r.

70. ACA, CA, lligall 267, doc. núm. 147. Consulta efectuada el 16 de juliol de 1609.

la qual cosa no podia ser aliena la Corona perquè, entre altres coses, estava en joc l'eficient gestió del patrimoni del monarca. També tenim constància d'alguns problemes a l'hora de procedir al nomenament de les vacants. El mecanisme d'elecció implicava la participació de diferents institucions, la qual cosa complicava més d'un cop el procés. Un cop es cridà l'atenció al virrei, marquès d'Almazán, perquè tingués en compte el criteri de la Reial Audiència:

(...) por averse experimentado los inconvenientes grandes, que resultan de venir dichas nóminas con solo parecer del virrey, que como no tiene bien conocidos los sujetos y las condiciones de los naturales, es fácil errar con sola su opinión (...).⁷¹

El paper destacat del virrei juntament amb el de la Reial Audiència en el moment de proveir vacants d'assessors, entre altres, va tenir sempre el suport del Consell d'Aragó, tant en temps de Felip IV com en regnats anteriors. El rei considerà que el batlle general "(...) no se tiene cuenta por el Cons^o mas de para maior noticia de los sujetos, porque ni se le pide nómina, ni le toca el hazerla sino al virey, y Audiencia".⁷² I aquest criteri, pel que sabem, el mantingué altres vegades.

Els assessors també volien un reconeixement formal de llur tasca important en la defensa dels interessos de la Corona. La qual cosa influí en el Consell d'Aragó per aconsellar al rei no sols que se'ls concedís autorització per portar toga, sinó que també obtinguessin un lloc destacat en les cerimònies protocol·làries, "(...) ordenando juntamente que en actos publicos se assienten desues de los de la audiencia donde no concurra el Baile general".⁷³ Tots ells eren, per tant, oficials reials amb un paper rellevant a l'hora de defensar els interessos de la Corona a Catalunya.

L'administració sempre s'ha vist obligada a afinar els mecanismes per aconseguir una gestió adient, en aquest cas, dels ingressos del patrimoni reial. La qual cosa explica que a la darrereria del regnat de Felip II es creés una receptoría i que poc temps després, per l'excés de feina, se'n creés una altra. Ambdues estaven ocupades per Baltasar Pardina i un fill seu respectivament. Però a partir de 1599 la renúncia de Baltasar Pardina tirà per terra els esforços per crear una comptabilitat ordenada.⁷⁴ Malauradament no tenim molta informació sobre la

71. ACA, CA, lligall 269, doc. núm. 49. Consulta efectuada el 20 d'agost de 1612.

72. ACA, CA, lligall 275, doc. núm. 22. Consulta efectuada el 29 de març de 1628.

73. ACA, CA, lligall 223, doc. núm. 43.

74. B. HERNÁNDEZ I HERNÁNDEZ, "La receptoría de la Bailía General de Cataluña durante el siglo XVI", *Pedralbes*, 13, vol. II, 1993, pàg. 27.

trajectòria professional i personal dels receptors de la Batllia d'aquest període. Durant el regnat de Felip IV tenim algunes dades a l'abast de la mà, però no gaires.⁷⁵ Aquesta manca de dades és un fet comú a la gran majoria dels receptors. Pel que fa, per exemple, a Damià de Montserrat se'ns diu solament que fou cavaller i que residia a Barcelona i en algun altre moment sols hi ha una informació lacònica sobre el seu nomenament.⁷⁶

Poca cosa podem dir dels procuradors fiscals, un altre ofici que havia de facilitar la tasca al batlle del Principat. No degué ser un ofici gaire cobejat, perquè la mateixa documentació ens diu que "(...) tiene mil reales de salario al año y mui pocos emolumentos (...)".⁷⁷ Va tenir molts titulars a cavall del regnat de Felip III i Felip IV i amb una tendència, gens aliena al funcionament de l'administració, a patrimonialitzar l'ofici. I hom intueix, perquè que no tenim gaires dades, que s'acostumava a deixar-lo davant la possibilitat d'aconseguir un ofici millor.⁷⁸

Sense qüestionar l'afirmació anterior, a voltes aquest ofici podia interessar per entrar en contacte amb el món de l'administració reial al Principat. Així, trobem que l'immediat successor de Joan Seguí fou un notari, Simeón Rafeques, però se li demanà com a condició prèvia

75. Sabem que Rafel Safont i el seu sogre, Martí Joan Malla, foren també receptors de la Batllia. El primer tenia la dignitat de ciutadà honorat i fou designat conseller tercer de Barcelona. I era fill d'un antic assessor de la Batllia. Del segon sols tenim una informació superficial sobre les circumstàncies que van fer possible el seu nomenament. I com a dada comprovada, ens consta que fou cessat pel virrei duc de Sogorb i de Cardona. Sobre Rafel Safont, ACA, CA, lligall 270, doc. núm. 50. Consulta efectuada el 23 de març de 1616. El seu nomenament el trobareu a ACA, Cancelleria, R. 4873, 1 de juny de 1616, fol. 33r. També hi ha informació sobre aquest personatge a ACA, CA, lligall 223, doc. núm. 36. Consulta efectuada el 21 de febrer de 1616. Sobre Martí Joan Malla, ACA, CA, lligall 270, doc. núm. 90. Consulta efectuada el 15 de novembre de 1616.

76. ACA, CA, lligall 268, doc. núm. 105. Consulta efectuada el 20 de setembre de 1606. Sobre el seu nomenament a ACA, Cancelleria, R. 4868, 23 de novembre de 1606, fol. 112a.

77. ACA, CA, lligall 274, doc. núm. 36. Consulta efectuada l'1 de setembre de 1624.

78. A la darrera del regnat de Felip III, tenim notícies d'un tal Pere Martín, qui, a causa de la seva edat avançada, demana que se li permeti concedir l'ofici que ocupa en la persona de Jaume Llasera i de *Boyl*, futur gendre seu. Més tard se'ns diu que el monarca concedeix a l'esmentat Pere Martín la facultat de nomenar Joan Seguí, sempre que es casi amb una filla seva. Decisió que es portà a terme atès que la seva filla no s'havia casat amb Jaume Llasera. Aquest no estigué gaire temps en aquest ofici perquè fou promocionat a procurador patrimonial de Catalunya. Sobre la primera intenció de Pere Martín a favor de Jaume Llasera, vegeu ACA, CA, lligall doc. núm. 91. Consulta efectuada el 15 de novembre de 1616. Amb més detall també ho trobareu a ACA, Cancelleria, R. 4873, 23 de desembre de 1616, fol. 84a. Al final el nomenament, com acabem d'afirmar, és per a Joan Seguí. Llegiu ACA, Cancelleria, R. 4872, 25 d'abril de 1617, fol. 100a. La promoció de Joan Seguí a ACA, CA, lligall 274, doc. núm. 28. Consulta efectuada el 6 de febrer de 1624.

per assolir aquest ofici que “(...) haia de dexar el oficio que tiene de notario en la corte ecclesiástica de Barna para que no le impida el acudir al exercicio de este de procurador fiscal”.⁷⁹ Com l’anterior va exercir durant poc temps perquè, quina casualitat, va ser ascendit a l’ofici de procurador patrimonial. La qual cosa ens palesa que no era atractiu servir la Corona des de determinats oficis.

Si el patrimoni reial, per bé que minse com s’ha dit tantes vegades al Principat, s’havia de vetllar, la tasca dels oficials del mestre racional eren també cabdals per assegurar el correcte funcionament de les finances reials a casa nostra. L’ofici de mestre racional va estar durant molt de temps patrimonialitzat; a l’època que ens ocupa pels marquesos d’Aitona⁸⁰ fins a l’arribada del règim borbònic. A efectes pràctics era més important el seu lloctinent. Durant el regnat de Felip III la família Vilanova Perves⁸¹ va donar problemes a l’hora de detenir aquest ofici, penso en concret en Gaspar de Villanueva y Perves.⁸² I, per bé que la seva família no quedà apartada d’aquest ofici, sí que n’afectà seriosament l’eficàcia en aquest període immediatament previ a l’arribada de Felip IV.

Dins de l’oficina del mestre racional hi havia oficis més discrets però que asseguraven molt més l’eficàcia d’aquesta institució financera. Els receptors d’aquesta oficina, per exemple, tenien una evident responsabilitat en la defensa de la Corona i molt més encara quan s’hi afegia la rectoria de la Batllia com així li va passar a Baltasar Pardina.⁸³ No era una situació habitual, car les relacions entre els oficials del mestre racional i els de la Batllia acostumaven a tenir seriosos conflictes com el que succeí a l’inici del regnat de Felip III.⁸⁴

79. ACA, CA, lligall 274, doc. núm. 36.

80. P. MOLAS RIBALTA, *Catalunya...*, pàg. 64.

81. *Ibidem*.

82. La major part de les notícies de què disposem de Pedro de Villanueva y Perves, cavaller de Calatrava, estan relacionades amb l’esmentat conflicte que precipità la seva caiguda. Tant ell com l’advocat patrimonial, Jeroni Astor, foren acusats de no actuar a favor dels interessos de la Corona en l’assumpte dels quintos que devia Figueras. El Consell d’Aragó argumentà que “(...) tratandose pleito en el Tribunal del Racional a instancia de Nadal Comes syndico de la dicha villa de Figueras contra el Real fisco de V. Magd. (...) dicho Don Pedro a quien tocava hizo juntar el tribunal que son tres assessores y el dicho micer Astor (...) para votar y determinar la dicha causa (...) y havindose juntado con su presencia, dicho Astor teniendo obligacion por razon de su officio de defender la parte de V. Magd. (...) hablo muy en favor de la dicha villa de Figueras (...)”. Més informació de tots aquests aspectes a ACA, CA, lligall 268, doc. núm. 149. Memorial de Pedro de Villanueva, 8 de març de 1611.

83. ACA, CA, lligall 215, doc. núm. 9.

84. En aquest sentit és prou conegut l’enfrontament entre Joan Icart i l’esmentat Gaspar de Villanueva. Precisament aquest darrer afirmà que “(...) acerca de la provisión concedida a petición de don Juan Ycart Bayle gñal. de Cataluña que contiene de las

No menys problemes plantejava l'ofici de coadjutors del mestre racional, fossin els ordinaris o els que ho eren de manera extraordinària. El fet que existissin aquestes dues categories del mateix ofici ja va plantejar nombrosos problemes entre el monarca i el mestre racional que tenia, com sabem, patrimonialitzat l'ofici, i l'inici del regnat de Felip IV no és una excepció en aquesta dinàmica.⁸⁵ Però els problemes no s'acabaren aquí, sinó que el lloctinent del mestre racional, aprofitant segurament l'absentisme del marquès d'Aitona, intentà influir en els nomenaments. I el virrei, en aquest cas l'odiat duc d'Alcalà, tampoc no s'estigué d'intervenir en més d'una vacant de coadjutor ordinari. El Consell d'Aragó es veié obligat a intervenir per intentar reconduir tota aquesta conflictivitat que posava en perill el funcionament d'una part vital de l'administració reial catalana al començament del regnat de Felip IV.⁸⁶

De forma esporàdica apareixen també problemes de naturalesa diversa, però mai amb la intensitat dels conflictes relacionats amb el nomenament dels nous coadjutors. A voltes, la queixa és de tipus econòmic. Els coadjutors extraordinaris, per exemple, demanen cobrar llurs sous de l'oficina del Mestre Racional i no de la Tresoreria, de la qual estan molt descontents. I altres vegades la discussió gira al voltant de la qualificació professional que es demana al futur coadjutor, concretament si ha de ser o no notari.⁸⁷

quantas del Receptor de la Baylia se ayan de examinar primero en la dha. baylia que no en el officio de Mre. Racional, y que las que están examinadas se dexen de fenecer, hasta que en la dha. Baylia se aya tormado a examinar con los motivos en dha. provisión contenidos siniestros y repugnantes a las instituciones y privilegios otorgados al dho. officio de Mre. Racional y en perjuizio del Real patrimonio (...)" ACA, CA, lligall 344, s/n. Vegeu també ACA, CA, lligall 344. Valladolid a 24 de juliol de 1602 on es trobarà la disposició reial que disposa la concessió a Joan Icart i a Baltasar Pardina d'un curt període de temps perquè presentin les al·legacions que considerin oportunes.

85. El mestre racional tenia interès a intervenir tant en el nomenament de coadjutors ordinaris com en els extraordinaris. A voltes era el mateix monarca qui havia de defensar enèrgicament les seves atribucions. ACA, CA, lligall 215, doc. núm. 29. Consulta efectuada el 21-27 d'octubre de 1622.

86. En aquella conjuntura intervé fonamentalment per dos motius. Primer per desautoritzar el duc d'Alcalà, quan aquest està en contra de promocionar els coadjutors extraordinaris a les vacants deixades pels ordinaris. Tema, per cert, recurrent en més d'una consulta. I, per altra banda, defensa a fons les prerrogatives reials davant les esmentades pretensions del marquès d'Aitona. La posició del Consell d'Aragó queda ben reflectida a ACA, CA, lligall 215, doc. núm. 29. Sobre la necessitat d'afavorir els coadjutors extraordinaris quan hi ha una vacant dels ordinaris, consulteu ACA, CA, lligall 215, doc. núm. 23.

87. Pel que fa a la petició econòmica, llegiu ACA, CA, lligall 262, doc. núm. 33. Consulta efectuada el 3 de març de 1587. Les reflexions al voltant de la no obligatorietat de ser notari per poder accedir a una plaça de coadjutor, ACA, CA, lligall 344, s/n. Consulta efectuada el 10 de gener de 1600. També és útil la breu referència que es troba a ACA, CA, lligall 275, doc. núm. 61.

Tots aquests oficis als quals hom ha fet referència fins ara, són un clar exemple de l'entrellat del poder reial al Principat en temps de Felip III. Els que els ocupaven tenien sens dubte un protagonisme a voltes complicat perquè l'administració reial i la societat catalana divergien cada cop més. De totes maneres, pocs catalans van assolir un poder real en el si de la monarquia catòlica, llevat d'algunes excepcions notòries com Pere Franquesa.⁸⁸ Tampoc no podem oblidar la presència de membres de conegudes famílies catalanes a Hisenda per aquells anys. Al 1602 Gaspar de Pons fou nomenat conseller d'Hisenda i formà part d'una de les Juntas de Medios de l'administració financera espanyola.⁸⁹ La professora Eva Serra corroborà aquesta manca de poder català a la Cort. Ni en el model de govern de Felip II ni en el de Felip III no va arrelar cap llinatge burocràtic català, malgrat els quatre vicecancellers catalans del Consell d'Aragó del Cinc-cents.⁹⁰

L'estructura del Consell d'Aragó, després dels Clariana, va passar a mans dels aragonesos primer i dels valencians més tard, com verifica Jon Arrieta.⁹¹ El fet no és gaire sorprenent. No era únicament fruit de les limitacions posades als oficis de Castella per raons d'estrangeria, ni tampoc de la molta competència que hi havia entorn dels oficis del Consell d'Aragó a la Cort. Un fet potser més decisiu és que les estructures sociopolítiques catalanes, com diu Eva Serra,⁹² eren prou sòlides i resistents i, d'altra banda, es trobaven en una conjuntura de creixement que no les feia adequades ni permetia fàcilment una integració del país a les estructures d'una monarquia estrictament aristocràtica i que tendia al poder absolut.

El fet que pràcticament cap llinatge significatiu català no participés en el procés de decisions de la Cort, també pressuposava que el seu nivell de corrupció quedava circumscrit a un àmbit territorial delimitat, el català, sense projecció en l'àmbit de la marxa de la Corona.⁹³

88. J. M. TORRAS I RIBÉ, *Poders i relacions clientelars...*

89. P. MOLAS RIBALTA, "Catalans als consells de la monarquia (segles XVII-XVIII). Documentació notarial", *Estudis Històrics i Documents dels arxius de Protocols*, XIII, 1995, pàgs. 229-230. M. DOLORES SÁNCHEZ, *El deber de Consejo en el Estado Moderno. Las Juntas ad hoc*, Polifemo, Madrid, pàg. 246.

90. E. SERRA I PUIG, Pròleg a J. M. TORRAS I RIBÉ, *Poders i relacions clientelars...*, pàg. 10.

91. J. ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón (1494-1707)*, Saragossa, 1994.

92. E. SERRA I PUIG, Pròleg a J. M. TORRAS I RIBÉ, *Poders i relacions clientelars...*, pàg. 11.

93. En l'àmbit general, i sobre aquesta problemàtica, tingueu present l'obra D. DESSERT, *Argent, pouvoir et société au grand siècle*, París, 1984.

Les circumstàncies a les quals des d'un primer moment hauria de fer front Felip IV no les podem separar dels greus conflictes i deficiències de funcionament, no necessàriament inèdits sota Felip III, que arrossegava la monarquia hispànica.

LA TENSÍO POLÍTICA I LA LLUITA IDEOLÒGICA EN EL PRIMER QUINQUENNI DEL REGNAT

Aquest primer quinquenni fou molt intens. És veritat que les grans qüestions que es debaten no són inèdites. Tant Xavier Torres com Pere Molas en llurs respectius pròlegs als Dietaris constaten aquest fet. Però tota la historiografia coincideix que amb el comte duc d'Olivares, favorit o principal ministre de Felip IV, tot assoleix una nova perspectiva, una intensitat major. Però caldria que primer ens centréssim en l'enfrontament entre la classe dirigent catalana i la Corona en començar el regnat de Felip IV per la qüestió del lloctinent. És veritat que la tensió procedia de la darrerria del regnat de Felip III, però és amb el nou monarca quan assoleix la seva màxima virulència. L'aristocràcia d'origen català tingué molt a dir en la resolució de l'afer; destacaren especialment el duc de Sessa,⁹⁴ comte de Palamós i senyor de Bellpuig, i Francesc de Montcada, comte d'Osona i primogènit del marquès d'Aitona.⁹⁵

94. La implicació d'aquest aristòcrata català pels afers del Principat la trobem ben reflectida en els Dietaris quan, al voltant dels inicis del regnat de Felip IV, s'afirma que "(...) Lo senyor duch de Sesca se ha mostrat tan desijós del servey de sa magestat y bé comú de aqueix Principat y de aqueixa ciutat (com llargament tenim escrit en nostres cartes y, molt més, en aquesta ocasió), que ha enviat a demanar al senyor de Sant Jordi y a nosaltres, als quals, en conformitat, nos ha dit que, per la *naturaleza* que té aqueix Principat y per los estats que sa casa y té y, molt més, per lo desig que té dels bons successos de les coses de vostres senyories y de aqueixa ciutat, havia fet aquestos dies molt particular discurs del fi que-s podia prometre en lo negoci corrent de nostra embaxada; y que no se'l prometia bó puix, encara que nostra opinió per a sa excel·lència parexia justificada, teníem per contraris dos Concells Reals, lo de assí y de aquí, que no-n sentien bé com se col·legeix del privilegi que se despachà en favor del senyor bisbe de Barcelona, ab la qual estava tan empenyada la auctoritat real, per la qual, sa magestat, per les vies possibles voldria y deuria procurar, que no entengués lo món, que son Consell, en lo principi de son govern, hagués fet una cosa desafortunada, ralitat bastant para que en dubietat se prengué la opinió que fa per lo poder y *mayor* jurisdicció de sa magestat (...)". *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. IV..., pàg. 850.

95. Sobre aquest segon personatge rellevant, llegiu una part de la Carta que el comte duc va escriure el 30 de desembre de 1622 en la qual es diu que "aunque su magestad (...) tiene la satisfacción que es justo de tan honrrados y fieles vassallos como los dese Principado, lo que estos días ha passado acerca del juramento del virrey le ha causado justo sentimiento, y viéndole con él y resolución de castigar el exceso que en esto ha avido con la severidad que pide el caso, he querido, antes que se llegue a ello, hazer esta diligencia en primer lugar, por lo que intereso en el servicio de su magestad, como tan obligado criado suyo y honrrado de su real mano (...) Y porque al señor conde de Osona he visto siempre con la inclinación que deve a las cosas dese Principado,

Aquest fet no treu intensitat al problema. El traspàs de Felip III oferí la possibilitat d'acabar amb l'impopular govern del duc d'Alcalà, però la impossibilitat adduïda per Felip IV de visitar immediatament Catalunya *aconsellava* a ulls del monarca ratificar el duc d'Alcalà en el càrrec. Aquesta pròrroga del mandat era una decisió arriscada des del punt de vista constitucional perquè donava peu a no respectar el marc constitucional català. I el pitjor va ser quan Felip IV va decidir, en acabar el mandat del duc d'Alcalà, nomenar el bisbe de Barcelona, Joan Sentís, com a nou virrei. La presència reial es feia esperar massa a ulls dels catalans; i l'elecció del virrei tampoc no va agradar gaire car era un personatge que justificà, a tall d'exemple, l'intent reial de cobrar els quintes.⁹⁶

Però hi havia molts problemes a resoldre en aquest inici del regnat. El rerefons era l'estira-i-arrotonsa jurisdiccional entre la Corona i la Diputació. Entre aquests, encara romania vigent l'afer de les galeres per a la defensa marítima del Principat. Tema, per cert, debatut des de les Corts de 1519-1520. Des d'aleshores s'havia plantejat la qüestió del seu copagament. El batlle general, Jeroni Agustí, havia escrit aleshores que els catalans només acceptarien un comandament propi.⁹⁷ L'afer estigué present a les Corts de 1599 i durant el regnat de Felip III. I fou un dels temes que va fer especialment impopular el duc d'Alcalà entre la classe dirigent catalana quan va intentar imposar l'autoritat dels representants directes del rei, la qual cosa va provocar l'oposició esperable dels diputats.

Tot es complicà quan a la primeria de juliol la flota de la Generalitat va patir una derrota sense pal·liatius en el viatge anual durant l'estiu a Messina. Aquest viatge tradicional el decidiren els diputats del trienni de 1617, els quals per fer-lo possible van arrendar l'obtenció de drets o beneficis de la flota per tres anys a individus distints. L'afer fou aprofitat pels detractors de la Diputació, al·legant la incompetència de la flota davant la pressió musulmana a la Mediterrània. En aquest context es reuní una Junta de Braços⁹⁸ per tal d'ajudar la Diputació

como tan principal hijo del, le he pedido como a tan señor y amigo mío se encargue de hazer esta jornada a instancia mia, y assí recibirá vuestra señoría esta carta por su mano y me remito a lo que dirá en todas estas cosas y en mi voluntad a su servicio (...). *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. IV..., pàg. 860.

96. J. L. PALOS PEÑARROYA, *Els juristes i la defensa de les Constitucions*. Joan Pere Fontanella (1575-1649), Eumo, Vic, 1997, pàgs. 69-70.

97. R. RODRIGUEZ RASO, *Maximiliano de Austria, gobernador de Carlos V en España. Cartas al Emperador*, Madrid, 1961, pàgs. 241-244 citat per P. MOLAS RIBALTA, "Pròleg: De la defensa de les lleis...", pàg. X.

98. El dietari corresponent ens assabenta en detall de la gravetat de tot plegat quan es diu que "(...) en execució del dit pacte partiren dites galeres del moll de la present ciutat a tres del mes de juliol proppassat, assegurades en trenta mília lliures, moneda barcelonesa, conforme se era fet en altres ocasions, a las quals, en la prose-

a sortir d'aquest *impasse*. Els membres que formaven part de la Junta recordaren la gravetat del fet i proposaren l'elecció de persones qualificades dels tres estaments que ajudessin la Diputació a reconduir aquest tema tan delicat perquè la Corona considerava que la defensa del territori li corresponia en exclusiva.

Els diversos problemes que maldaven per cridar l'atenció de la vida política eren realment variats. A l'afer *ja tradicional* de les galeres, i la creixent desconfiança de Felip IV vers la possibilitat que la Diputació en construís més,⁹⁹ s'afegeix l'intent de control del comte duc dels Consells de la monarquia, la qual cosa implicava que el Consell d'Aragó tampoc no s'escaparia lògicament d'aquestes intencions. El nomenament

quoció de dit viatge en Isladeras cerca de Mavella, ha succehit lo fracàs que tot lo món sap, que són restades en poder de moros, dexant a aquest Principat ab la aflicció que-s dexa ben considerar. E com de tan gran pèrdua y desconsolació nos alcance tanta part a nosaltres, qui azra de nou havem succehit en estos càrrechs, desijosos de acudir a nostra obligació y, acudint a ella, procurar per tots los medis possibles lo reparo de tant gran dany, havem deliberat de suplicar a vostres magnificència y mercès nos fessen mercè de ajuntar-se en esta casa lo die de avuy, per aconsellar-nos lo que-s deu fer en negoci de tanta importància, assegurats que de tant madur concell exirà una resolució, tan acertada, que ab ella restarà nostre General servit y tota aquesta província universalment aconsolada, y se alcanzará lo fi que tots devem desijar (...)" *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. V, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1999, pàg. 3.

99. A la darrera de novembre de 1623, Felip IV dirigeix als diputats una carta en què explicita clarament la seva desconfiança: "(...) Diputados, haunque ha días que entendí que haviades suspendido los gajes y salarios de todos los ministros de las galeras desse Principado con motivo de que cessaron las obligaciones de sus cargos con la pérdida dellas, no he querido declarar hasta haora lo que he estrañado esta acción por no haver podido vosotros hazerla sin orden mía de que es bien que estéys advertidos y de que a su tiempo se os dará la que en ésto fuere mi voluntad que guardéis en la paga de los dichos salarios. También he sabido como tratáys de armar nuevas galeras en que se ve el cuidado que ponéis que este guardada essa costa, que es el fin para que se os permitió que las tuviesses, pero porque en esta materia se ha considerado lo que más // 44 r//conviene a mi servicio y beneficio dessa provincia, he resuelto que lo que importa es que de ninguna manera se buelvan a hazer galeras, sino que de nuevo se introduzgan galeones, y encargaros, como hago, que lo dispongáis y executéis, pues en las Cortes del año 1599 se concedió a esse Principado tener quatro galeras y para sustento dellas se dieron arbitrios que se juzgó montarían ochenta y siete mil libras de diez reales, con que había bastante dinero y sobrarían veinte y siete mil ducados para la fábrica dellas, dos de las quales se consumieron sin tener orden para ello, y las otras dos se han perdido, como sabéis, con lo qual es menester abrigar essa costa de defensa que le sea útil, y assí con los trescientos mil reales del seguro de las dos galeras perdidas y los arbitrios que para sustento de las quatro se dieron, sino se pudieren hazer ocho galeones de alto borde, con esta substancia, por lo menos, haréys fabricar quatro con los quales terna gran beneficio esse Principado y reyno de Valencia, y yo recibiré particular servicio de vosotros en disposición y asiento desto como lo entenderéis del obispo de Barcelona, mi lugarteniente y capitán general en esse Principado y condados, y que no abrazando esto mi precisa y determinada voluntad es que no bolváis a hazer galeras (...)" *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. V..., pàg. 20.

de castellans per al càrrec de vicecanceller, la màxima dignitat de la institució, és l'exponent més clar. Per bé que cap català, com afirma encertadament Pere Molas,¹⁰⁰ havia ocupat aquest càrrec des de 1559, la Diputació no tenia voluntat d'acceptar la nova política del preferit perquè la considerava una contravenció de les lleis catalanes i cap al 1624 s'entrà en una polèmica jurídica al respecte. Però, com ja sabem, el comte duc no estava per la tasca de reconsiderar la seva política i quatre anys més tard anà més enllà quan la dignitat de vicecanceller lletrat fou substituïda per un president de capa i espasa.¹⁰¹ Encara que la batalla estava perduda, els diputats protestaren sense embuts per unes decisions no aprovades en cap Cort catalana.

Potser res no era tan important com la pressió fiscal que patí el Principat en aquell context. La pretensió de fer efectiu el pagament dels quints¹⁰² ja s'evidencià en el regnat de Felip III. I tenim notícies que en el mateix 1623 el lloctinent de mestre racional, Guerau de Guardiola, va pressionar la ciutat de Tortosa i altres municipis perquè paguessin els quints endarrerits. Simultàniament el regent de la Tresoreria exigia el tradicional dret de *coronatge*. I tot això, no cal dir-ho, contra el parer de la Diputació que s'hi oposà frontalment i en aquell context se'n sortí. Joan Pere Fontanella¹⁰³ fou un dels pilars de l'argumentació de la Diputació, la qual es fonamentava cada cop més en els juristes a l'hora de definir l'acció política.

Aquest protagonisme no s'ha d'interpretar com sorgit, amb més o menys intensitat, sota el regnat de Felip IV, sinó que a la segona meitat del Cinc-cents els juristes, i no solament ells, havien reivindicat la necessitat que Catalunya disposés d'una *història oficial*. A les Corts de 1564, ens recorda Antoni Simón Tarrés,¹⁰⁴ es plantejà la necessitat d'una crònica general escrita en català i en llatí.

100. Vegeu P. MOLAS RIBALTA, "Pròleg: De la defensa de les lleis...", pàg. X.

101. J. ARRIETA, *El Consejo...*, pàg. 340. També ho podeu trobar a P. MOLAS RIBALTA, *Catalunya...*, pàg. 85-86.

102. Sobre aquest impost municipal, vegeu l'article de B. HERNANDEZ, "Un assaig de reforma del sistema fisco-financer de la monarquia a Catalunya: l'impost del quint sobre les imposicions locals, 1580-1640", *Manuscrits*, 14, 1996, pàgs. 297-320.

103. J. L. PALOS PEÑARROCHA, *Els juristes...*

104. Llegiu el següent document representatiu d'aquesta inquietud, "perquè per la falta de Historias los fets y cosas antigas del Principat de Cathalunya, y Comtats de Rosselló, y Cerdanya restan olvidats, y sie no sols convenient, però necessari així per despedir moltas causas, y per la bona administració de la justícia com per lo que toca al bon govern de un Regne, tenir Història certa, y cumplida dels fets dels antepassats, lo que si en Província alguna convé, en los dits Principat, y Comtats dels ont exemplars dels antepassats no sols mouen, però encara a las voltes fan ley (...)" *Constitucions i altres drets de Catalunya*. Barcelona, 1704 (edició facsímil d'Ed. Base, Barcelona, 1973), vol. II, Llibre I, pàg. 32. Citat per A. SIMÓN TARRÉS, *Els orígens ideològics de la Revolució Catalana de 1640*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999, pàg. 37.

Malgrat que aquesta proposta no reeixí en l'àmbit institucional, en els anys posteriors es van escriure diversos textos que participaven d'aquestes inquietuds, encara que només alguns van arribar a ésser impresos i pocs van completar el projecte de redactar una crònica general del Principat.¹⁰⁵

Aquestes reflexions no ens haurien de fer oblidar, com ens recorda Antoni Simón Tarrés, el paper que va tenir la discussió sobre els orígens medievals de Catalunya en una nova interpretació del pensament constitucional català. El tema dels orígens carolingis de Catalunya i de la reconquesta del Principat als musulmans havia estat present durant l'època medieval i moderna.¹⁰⁶ Però com ha demostrat Jesús Villanueva, a finals del segle XVI es va proposar un nou relat dels orígens medievals de Catalunya.¹⁰⁷ Aquesta nova interpretació es basava en un document fins aleshores ignorat per la historiografia: el precepte de Carles el Calb donat l'any 844 als *hispani* de la Marca Hispànica i conservat en una còpia del segle XIII que encapçala el primer *Liber antiquitatum* de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona.¹⁰⁸

El replantejament dels orígens medievals de Catalunya va rebre una consagració oficial l'any 1588. L'edició de les constitucions que va seguir les Corts complexes de 1585 es va prologar amb una genealogia dels comtes de Barcelona.¹⁰⁹ El precepte i la nova interpretació dels orígens medievals de Catalunya aportava elements d'indubtable trans-

105. Hi ha un seguit d'obres que apunten en aquesta direcció. Vegeu la Primera Part de la *Història General de Catalunya* (1585), d'Antoni Viladamor; *De Catalonia Liber primus* (1588), de Francesc Calça; el *Llibre de la Història Cathalana* (1600), de Pere Gil; la *Historia de los victoriosísimos antiguos Condes de Barcelona* (1603), de Francisco Diago, o la *Crònica Universal del Principat de Catalunya* (1609) de Jeroni Pujades.

106. A. SIMÓN TARRÉS, *Els orígens ideològics...*, pàg. 38.

107. J. VILLANUEVA, *Los orígenes carolingios*, 1994, pàgs. 2-27. També el seu article "Francisco Calça y el mito de la libertad originaria de Cataluña", *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, núm. 69-70, 1994, pàgs. 75-87.

108. Una edició d'aquest document es pot trobar a R. D'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya Carolíngia II. Els diplomes carolingis a Catalunya*, Barcelona, 1926-1952, pàgs. 422-425.

109. El passatge de l'epítom, molt probablement redactat per Calça, diu: "Bara, hu dels valentíssims Godos de la Gàl·lia Narbonense, fonc lo primer Comte Christià creat per Ludovico Pio, Rey de la Equitània, fill de Carlo Magno, Emperador y Rey de França, en l'any DCCCV, en continent que hagué presa per força de armas la Ciutat de Barcelona cridat per alguns cavallers Godos qui estavan en Barcelona y en lo castell de Tarrassa, expellí de aquella a Gamir Moro, Príncep y senyor de aquell, cosí germà de Addo, o como altres lo anomenan Adola, al qual havia Carlo Magno comanada la Ciutat de Barcelona, ab cert tribut, après de haver-ne expellit a Satis Moro, també tributari, seu per trahitió li hauria feta." Citat per J. VILLANUEVA, *Los orígenes carolingios...*, pàg. 23. M. Coll i Alentorn també l'atribueix a Francesc Calça, vegeu *Historiografia. Obres de Miquel Coll i Alentorn*, I, Barcelona, 1991, pàg. 303.

condència jurídica i ideològica. En primer lloc, demostrava la *franquícia* original de Catalunya, és a dir, la seva gairebé completa immunitat fiscal de la qual hom suposava que continuava gaudint perquè era vigent. En segon lloc, es provava l'autonomia judicial que Catalunya sempre havia tingut, gràcies al respecte de la legislació visigoda per part dels reis francs. I, a l'últim, i no menys important, es mostrava el veritable origen del règim pactista català, ja que es podia recórrer tant a la tesi de continuïtat goticista com a la tesi dels pactes *constituents* amb els reis francs.

A Catalunya, tal com ha remarcat Víctor Ferro,¹¹⁰ la idea de pacte com a mecanisme fonamental de la constitució política del Principat fou aplicada amb una coherència i vigor que no es troben a cap altre país d'Europa. L'ordenament institucional català sota Felip IV, i concretament a les portes de l'esclat de la guerra dels Segadors, no era tant el resultat d'uns postulats ideològics com una sèrie precisa de reconeixements legals de tradicions i de fets socials i polítics. Aquesta idea de pacte ha estat matisada de forma suggerent per Xavier Gil,¹¹¹ qui ha escrit que no és gens estrany trobar autors favorables a l'autoritat del rei que alhora defensaven les lleis del país. En el cas català, com a clar exponent d'aquesta afirmació, tenim el jurista Lluís de Peguera, qui va escriure la coneguda obra *Práctica, forma y stil de celebrar Cortes en Catalunya*, publicat el 1632. La qual cosa el va consagrar com un autor pactista sense que això impedís que fos jutge reial, assessor del virrei i, en un dels seus destins, defensor de les regalies de la Corona.

Hi havia, sense cap mena de dubte, un grau de consens rellevant. Dit d'una altra manera: la cultura política catalana era pactista. Les diferències eren més d'accent que de fons. En aquest sentit, Francesc de Gilabert ha estat encertadament presentat com a exponent del relatiu consens existent a Catalunya fins a l'arribada del govern del comte duc. I és una mostra de la varietat de corrents i sensibilitats dins de la tradició constitucionalista catalana.¹¹²

La qual cosa ens mena a afirmar que hi havia importants elements regalistes en el discurs polític català i de la Corona d'Aragó.

110. V. FERRO, *El Dret Públic...*, pàg. 30.

111. X. GIL PUJOL, "El discurs reialista a la Catalunya dels Àustries fins al 1652, en el seu context europeu", *Pedralbes*, núm. 18, 1998, pàg. 476.

112. J. P. RUBIÉS, "Reason of state and constitutional thought in the Crown of Aragon, 1580-1640", *Historical Journal*, núm. 38, 1995, pàgs. 1-28, esp. 23-25; del mateix autor, "Don Francisco de Gilabert i la idea de govern mixt: Fortuna i prudència del constitucionalisme català dels segles XVI i XVII", *Pedralbes*, núm. 16, 1996, pàgs. 97-132, esp. 102-111. També A. SIMÓN TARRÉS, *Els orígens ideològics...*, pàg. 59.

I no constituïen pas un món a part, sinó que un seguit altament significatiu de casos palesa la coexistència d'ambdós elements dins el cos doctrinal pactista. Hi va haver polítics i tractadistes que es van decantar obertament per la defensa de les regalies i, en definitiva, pel principi d'autoritat monàrquica: Pere Franquesa i el grup aglutinat al seu voltant a partir sobretot de mitjan dècada de 1580; el valencià Silverio Bernat o el català Felip Vinyes —del qual parlarem amb detall tot seguit—, a la segona part de la seva trajectòria, entre altres. No eren postures estranyes al sistema, encara que, sens dubte, podien desequilibrar-lo.¹¹³

Tots aquests personatges, juristes rellevants, donaren a conèixer llurs idees en un moment complex de la nostra història. I entre ells, s'ha rescatat l'esmentada figura de Felip Vinyes.¹¹⁴ J. Elliott i E. Zudaire¹¹⁵ són els primers que van estudiar a fons aquest personatge. Cal que recordem que Felip Vinyes havia començat essent un partidari de la causa foralista, i certament un dels més combatius, fins que fou nomenat jutge de la Reial Audiència. Cal que tinguem present que Rafel Vinyes, juntament amb Joan Pere Fontanella, eren partidaris de la limitació del poder monàrquic a Catalunya, la base més important del sistema pactista català. Rafel Vinyes, en qualitat d'assessor de la Diputació, juntament amb Fontanella, Pere Aïlla, Jaume Càrcer i Joan Baptista Gori, van redactar un memorial publicat a mitjan octubre de 1622 en què es declarava la ferma decisió de la Diputació i del Consell de Cent d'oposar-se al nomenament de Joan Sentís com a virrei de Catalunya. Però Josep Vinyes, una persona astuta i de gran capacitat de convicció, va saber girar la situació a favor seu quan es portà a terme el seu esmentat accés a la Reial Audiència.

Vers el 1626, Rafel Vinyes, absolutament decidit a gaudir dels avantatges que oferia una plaça de l'Audiència, va mostrar una encomiable habilitat per explorar en benefici propi les dificultats del rei: a canvi de la promesa del primer lloc vacant a la Reial Audiència, oferia al comte de Chinchón, president del Consell d'Aragó, el seu ascendent sobre

113. J. M. TORRAS RIBÉ, *Poders i relacions clientelars...*, Del mateix autor, "La facción realista de Cataluña en las Cortes de Monzón de 1585", a J. AGINEAZKUENGA i M. UROUJO (eds.), *Contributions to European parliamentary history*, vol. 79, Bilbao, 1999, pàgs. 211-228. J. ARRIETA ALBERDI, "Las regalías en la Corona de Aragón en el siglo XVII. A propósito de un dictamen de Silverio Bernat de 1624", a *Anuario de Historia del Derecho Español*, 66, 1996, pàgs. 365-443; del mateix autor, "Disputa en torno a la jurisdicción", pàg. 90; J. VILLANUEVA, "Felip Vinyes (1583-1643): su trayectoria política y la gestación de la revuelta catalana de 1640", *Manuscrits*, 17, 1999, pàgs. 307-340, esp. 327-330.

114. J. VILLANUEVA, "Felip Vinyes...", pàg. 308.

115. J. ELLIOTT, *La rebelión de los catalanes*, Madrid, 1977. E. ZUDAIRE, *El conde-duque y Cataluña*, Madrid, 1964, pàg. 315 i ss.

els assumptes legals de Barcelona, amb la qual cosa aconseguí que el seu nom figurés en una relació de servidors més fidels del monarca.¹¹⁶

En morir el doctor Gallego, Rafel Vinyes, conscient que aviat començarien les gestions per a la seva substitució, va posar tots els mitjans per donar publicitat a la promesa. Per descomptat, aquesta podia ser ignorada, però l'honor del rei no en sortia gaire ben parat, veient com es tractava aquells que estaven disposats a servir-lo.¹¹⁷ Al principi de febrer de 1627, el virrei va fer terna, posant en primera posició el doctor Ramon Rubí de Marimon, que constituïa de bell antuvi el candidat més adequat per ser el coadjutor del doctor Gamis. En segona posició col·locà Joan Pere Fontanella, considerant-lo el millor lletrat de Catalunya i destacava la seva qualitat com a advocat del duc de Cardona. El seguia Cristòfor Fumas, futur advocat fiscal patrimonial. El Consell d'Aragó, per la seva banda, no va tenir més remei que empassar-se el verí i proposar per a la plaça un dels homes que més odiava, Felip Vinyes.¹¹⁸

El gir personal que féu Felip Vinyes, ara a favor de la Corona, va ser notable. Quan l'any 1639 va esclatar la polèmica generada pels assessors de la Diputació i la baralla amb la Reial Audiència, Felip Vinyes fou l'objecte de menyspreu del seu memorial:

perquè hans de ser ministre era acèrrim defensor de les Constitucions de Cathalunya y drets de la pàtria y després que fonch provehüt aconsellà justament lo contrari com se pot averiguar passant los ulls per los memorials ha fet en tot temps (...).¹¹⁹

Amb tot això no ens ha d'estranyar que es guanyés moltes enemistats; fins i tot dins de la Reial Audiència o al mateix Consell d'Aragó, on molts dels seus companys no li perdonaren la manera en què havia ingressat. L'any 1636, fou denunciat juntament amb Guerau de Guardiola, el lloctinent del mestre racional, i Joan Pau Xammar, jurista, pel Consell de Cent, acusats d'haver executat la provisió de la Clau de Comte, regalia en virtut de la qual els sobirans del comtat de Barcelona podien examinar els llibres del consell municipal de Barcelona. El 1634, en plena crisi entre les institucions catalanes i la monarquia hispànica, la negativa del Consell de Cent que fossin examinats els lli-

116. ACA, CA, lligall 277, doc. núm. 83. Carta del virrei al Consell d'Aragó. Barcelona, 12 de desembre de 1626. Informe del virrei sobre els lletrats de Catalunya que han servit bé a les Corts.

117. ACA, CA, lligall 277, doc. núm. 83. El comte de Chinchón al duc de Medina de las Torres, 29 de novembre de 1626.

118. ACA, CA, lligall 274, doc. núm. 83. Consulta feta al principi de febrer de 1627.

119. J. L. PALOS PEÑARROYA, *Els juristes...*, pàg. 121.

bres d'arrendament i de comptes dels drets i les imposicions, a causa dels quintes que el rei pretenia cobrar, provocà un greu incident amb el lloctinent de Catalunya i l'empresonament de quatre membres del Consell de Cent, el qual acusà els implicats de recaptar el quint sense que el monarca ho hagués demanat: "Sin orden antes contra orden de Su Majestad habían pedido a la ciudad de Barcelona quinto de las imposiciones que ha cobrado del año 1599 hasta 1633, y declarado Clau de Comte procediendo contra Justicia y orden de derechos poniendo aquella ciudad en manifiesto peligro de perderse (...)." ¹²⁰ El seu protagonisme és doncs clau per entendre les coordenades en què es movia l'activitat política i judicial d'aleshores.

LES CORTS FRUSTRADES DE 1626 I 1632: CONSEQÜÈNCIES POLÍTQUES

Amb tota la raó Pere Molas ¹²¹ comenta que les Corts de 1626 no han deixat gaire informació, sobretot, pel que fa als Dietaris de la Diputació. És lògic perquè, com ell mateix recorda, quan se celebraven Corts la mateixa Diputació perdia protagonisme polític. Però, deixant de banda altres aspectes com la incomoditat que sempre representava donar comptes, les Corts de 1626 foren especials, pel que tots sabem: que no es clausuraren. L'actitud de l'estament eclesiàstic fou especialment rellevant en aquest desafortunat resultat final. I la marxa ràpida de Felip IV deixà molts descontents perquè s'esfumaren cobejades mercès. ¹²²

Però la tensió política no afluixà per aquestes circumstàncies tan complicades. I, per exemple, els diputats seguiren presentant casos de contrafaccions de les constitucions. Les que afectaven l'estament eclesiàstic són les més abundants. El breu sobre les immunitats i el dret d'asil en els temples, concedit pel papa Urbà VIII el 1626, la *reforma* del monestir de Ripoll, que fou mal rebuda a Catalunya pel que suposava d'interferència castellana, etc. ¹²³ De tant en tant es produïen queixes perquè s'havia proposat per a algun càrrec eclesiàstic persones que no eren naturals del Principat. L'actuació de la Inquisició i alguna de les detencions que duia a terme, com la del cavaller bandoler mallorquí Pere de Santacília, ben emparentat amb la noblesa catalana, ¹²⁴ eren

120. ACA, CA, lligall 279, doc. núm. 7. Informe al Consell d'Aragó del 12 de gener de 1636.

121. P. MOLAS RIBALTA, "Pròleg: de la defensa de les lleis...", pàg. XI.

122. J. ELLIOTT, *La revolta dels catalans...*, pàg. 241.

123. *Ibidem*, capítol 8.

124. *Dietari de Jeroni Pujades, IV (1626-1630)*, edició a cura de J. M. CASAS HOMES. Era cosí de la comtessa de Peralada.

també motiu recurrent d'oposició per part dels diputats. No van haver-hi Corts durant els Àustria que no qüestionessin l'existència de la inquisició moderna dels Reis Catòlics.

Concretament pel que fa a la continuació del debat encès sobre les contrafaccions, un dels aspectes potser menys aparent però que incidia realment en la praxi política del país era el debat sobre la Constitució de l'Observança, peça clau de l'engranatge català. Aquest debat fou mol suggerent com ho reflecteixen els processos de corts conservats.¹²⁵ J. Villanueva fa un plantejament molt original, car considera que el debat de 1626-1632 hauria d'anar més enllà de la interpretació massa reduccionista de Víctor Ferro¹²⁶ i superar, per altra banda, els termes d'enfrontament entre el rei i la terra. A partir d'aquestes premisses, el debat de 1626-1632 suposa una problemàtica variada i en gran mesura *autòctona*.

El que preocupava especialment de tot aquest afer era el paper de la Reial Audiència, que com sabem es reservava la declaració en última instància de les causes de contrafacció *dubtoses*. El qüestionament de la independència d'aquesta institució dugué, ja a les Corts de 1599,¹²⁷ a la proposta de sotmetre els mateixos jutges al procediment de l'observança. El que succeeix, i en això Jesús Villanueva torna a tenir tota la raó, és que tot plegat no seria més que el reflex d'una profunda crisi del mateix sistema judicial català que afectava diversos sectors i els portava a posicionaments reformistes. Recordem que la mateixa noblesa catalana sol·licitava un nou sistema de control de l'observança per evitar els maltractaments que deia patir per part dels ministres de justícia, els quals procuraven més llur interès personal que no el bé comú, la qual cosa es veia afavorida per l'absència reial.

I altres sectors o grups socials denunciaven els abusos comesos pels oficials subjectes a "purga de taula", és a dir veguers, batlles i d'altres o bé, fins i tot, de les jurisdiccions baronials i pretenien que el nou sistema de l'observança també els comprengués.¹²⁸ I, d'altra banda, hem de recordar que el mateix Víctor Ferro anomena jurisprudència

125. *Dietari primer de Deliberacions del molt Illustre Bras Militar del Principat de Catalunya desde 13 de Juliol de 1623 fins a [10] de Abril de 1643: ACA, Gen G. 69/1*. També s'ha de tenir present *PrBrReial 1626*. Procés familiar del Braç reial, Corts de 1626: AHCB, CC, XVI-82. Documentació citada per J. VILLANUEVA, "El debat sobre la Constitució de l'Observança a les Corts catalanes de 1626-1632", *Manuscrits*, núm. 13, gener de 1995, pàg. 248.

126. V. FERRO, *El dret públic català...*, pàg. 416.

127. En aquestes Corts tan rellevants hi hagueren moltes propostes per dinamitzar el món judicial. E. BELENGUER CEBRIÀ, "La legislació político-judicial..."

128. J. VILLANUEVA, "El debat sobre la Constitució de l'Observança...", pàg. 249.

aberrant una pràctica també molt estesa de la Reial Audiència i que consistia a no admetre més dubtes de contrafacció que els firmats per l'oficial infractor; potser formava part d'una espècie de pacte entre aquesta institució i la Diputació pel qual aquesta es comprometia a no fer instàncies judicials davant l'esmentada Reial Audiència a canvi de veure respectada la seva autonomia financera.¹²⁹

Així doncs, la proposta d'una nova constitució de l'observança tindria la virtualitat d'una denúncia del règim de *frau i corrupció* que s'havia anat configurant a Catalunya des de feia dècades, denúncia que es palesa en la creença que era especialment inútil el procediment tradicional de contrafacció car es fonamentava en ambaixades o consultes d'advocats.

Gràcies al minuciós estudi de Jesús Villanueva, coneixem el grup que va impulsar les Corts de 1626. Pertanyien a l'estament militar; o aquest fet era la impressió que es tenia a Madrid, tal com recollia el cronista Matías de Nova.¹³⁰ Un membre destacat seria Miquel Fivaller.¹³¹ Aquest cavaller presentà un destacat dissentiment en què comminava la Cort a discutir una nova constitució de l'observança, la qual considerava que era el millor remei contra les tensions prèvies entre l'audiència i la Diputació. En aquest sentit afirmà:

(...) Que considerant en la present cort necessàriament se deu tractar de la observança de las generals constitucions de Cathalunya y comtats de Rosselló y Cerdanya per ésser una de las cosas més essencials e importants ques deuen tractar, y vehent que en la observança de aquellas per los ministros de sa Magt.

129. V. FERRO, *El dret públic català...*, pàgs. 278 i 417. També era polèmica la qüestió dels terminis de notificació i resolució com queda reflectit en el següent document: "Nec admittendum est, quod aliqui dicunt esse periculosum Deputatos per Syndicum iudicialiter comparere in Regia Audientia; quia quicquid sit in factis exactionum Generalis Cathalonie contingentibus, in quibus Deputati sunt iudices cum suprema potestate et solent contra Officiales Regios etiam maiores exactionem dictorum iurium et iurisdictionem circa illam turbantes procedere per processum de torp. et in quibus dominus Rex cum contingit casus solet per suum Procuratorem comparere et litigare in Consistorio Deputatorum, prout vidimus annis retro elapsis, tamen in factis contrafactionum... nedum non est periculosum, verum est utilissimum (...)." G. BERART, *Speculum visitationis*, Barcelona, 1627, però enllestit el 1624.

130. El qual afirmava: " los plebeyos y gentes así, hechos todos de un bando y de un parecer, fabricaban papeles, deseando constituir quatro barones, con testimonio de Justicia, para que cada y quando se les fuese a pedir algo, aunque fuese con mandamientos y cédulas Reales, si impugnase su libertad, quitárselas y castigarles por agresores contra las leyes e inmunidades de la patria", *Historia de Felipe IV*, t. 1 (=Codoin, t. 69). Citat per J. VILLANUEVA, "El debat sobre la Constitució de l'Observança...", pàg. 253.

131. *Ibidem*, pàgs. 253-254.

hi ha hagut tant vàrias interpretacions, debats y contensions ab lo consistori de la Deputació, de tal manera que nos conseqüeix lo fi per què foren fetas y reste debilitada sa forsa y valor. Axí que los Deputats y oydors ocupats en semblants debats perden lo millor temps de son trienni en tenir juntas de gran número de advocats y en competèncias de embiar y anomenar embaxadors, resultant de assò tant incomparables danys que casi se és vingut a agotar lo erari de las pecúnias de la Generalitat, y se té per cosa certa que desde las últimas corts del any 1599 fins a les presents se han gastat y consumit de solas juntas de advocats y embaxades fetas a sa Magt. per observança de las ditas generals constitucions tant grans summas de centenars de milliannars que ha restat la Generalitat de est Principat y comptats exausta de pecúnias y per consegüent casi impossibilitada de acudir a la guarda y defensa del Principat y comtats y servir a la Magt. del Rey nostre senyor en las ocasions vigents que se offerexen ab lo compliment y liberalitat que nostros ànimos com de fidelíssims vassalls desijan; y com tant gasto y consumpció de pecúnias se sie feta per la observança de las generals constitucions y poch importarie fer leys ni constitucions si per observar aquelles nos tenia una forma certa y perpètua. Perço (...) no consent ans expressament dissent en ningun acte fahedor desta hora en avant en la present cort (...).¹³²

Aquesta actitud no fou, malgrat la solemnitat del dissentiment, la definitiva, sinó que pocs dies després decidí retirar-lo a canvi de demanar un títol de noblesa. Les intencions eren, sens dubte, bones, però malgrat que al darrere hi havia personatges importants com el mateix Felip Vinyes era veritablement difícil tirar endavant propostes en aquell context tan complicat i amb un final tan abrupte.

Tot i les dificultats per establir el debat sobre aquesta nova constitució de l'observança, aquest s'inicià. Ben aviat s'evidencià la lluita de poder entre cavallers i juristes. Els advocats barcelonins denunciaven els *molts inconvenients* de la constitució proposada pel braç militar, especialment pel fet que prescindia del parer dels assessors i de l'advocat fiscal de la Diputació per iniciar el procés de contrafacció, deixant la decisió a la junta de braços. Això seria "del tot impedir nos ministres justícia", ja que essent el fi d'aquesta la protecció del dèbil enfront del

132. L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Cortes en la España del Antiguo Régimen*, Madrid, 1989, pàg. 112, citat per J. VILLANUEVA, "El debat sobre la Contitució de l'Observança...", pàgs. 253-254.

poderós, amb aquest sistema només *els poderosos* serien escoltats en una assemblea amb predomini nobiliari.

Correspon als experts en dret, és a dir els assessors i l'advocat fiscal de la Diputació, decidir sobre la justícia de les reclamacions per contrafacció; puntualització que és lògic que portessin a terme davant l'actitud de l'estament militar, com molt bé afirma Jesús Villanueva.¹³³ Els juristes volien evitar les sospites que requeien sobre seu de voler afalagar l'autoritat reial amb dictàmens favorables per tal d'obtenir un lloc a la Reial Audiència, i proposaven que s'establís una comissió per examinar prèviament els casos de contrafacció composta per tres representants dels estaments sortejats entre nou persones electes pels diputats, i pels assessors i l'advocat fiscal de la Diputació. En cas de contrafacció per un oficial o un sol jutge de la Reial Audiència, el dictamen d'aquests juristes seria suficient, i només en cas que la contrafacció fos comesa per una sala sencera de la Reial Audiència es constituïria un tribunal especial. Naturalment, rebutjaven l'habilitació a posteriori pels braços dels electes per a jutges.¹³⁴

133. J. VILLANUEVA, "El debat sobre la Constitució de l'Observança..." pàg. 258.

134. El document és el següent: "Aquesta constitució apar té necessitat de reparo per los molts inconvenients se porian succeyr sis posava en exequitió de la manera està ordenada, com se diu ab los següents advertiments:

- 1) Primerament se ha de prosuposar per cosa averiguada que lo fi principal de las lleys és que per ellas se ministre justítia ab igualtat, no donant lloch que los poderosos pugan oprimir als qui nou són y que ab sensillesa demanan justítia.
- 2) Se ha de advertir que en lo any 1625 en la gran junta se féu en la deputatió de persones de tots estaments per cosas se havian de demanar en las primeras corts se troba una constitució de la observança la qual és molt different de aquesta.
- 3) Se adverteix que la principal ocasió ha tingut aquest Principat per demanar nova constitució de observança ha proceyt de las contrafaccions de constitutions se troban fetes de molts anys a esta part de les quals may se ha pogut haver rahó no obstant los molt de Assessors, Advocat fiscal y doctors aplicats en la casa de la deputatió tots concloent se havia contrafet a diversas constitutions.

Presuposat aquests fonaments y altres que per evitar proximitat se porían advertir, de necessitat se ha de conclourer que lo voler aquesta nova constitució que los Assessors y advocat fiscal en las contrafaccions de constitutions se instaran tingan sols relatió en los brassos de manera que encara que resolgan no haver contrafacció se hagen de juntar brassos y votar per scrutini sis posara en judici de contrafacció, com diu dita nova constitució, és del tot impedir nos ministre justítia, perquè qualsevol persona poderosa, en tenir alguna sentència o provisió contràrias, pretendrà que se ha contrafeta alguna constitució, y posant totas sas confianças ab los brassos se le darà molt poch que los Assessors y advocat fiscal digan que noy ha contrafacció pus de qualsevol manera se hauran de

La vint-i-quatrena aprovà els advertiments, però anul·là l'excepció de la contrafacció comesa per un oficial o un sol jutge de la Reial Audiència. No obstant això, el braç reial aprovà la versió proposada pel braç militar, prescindint de les modificacions del Consell de Cent. El braç eclesiàstic és el que més contrari es manifestà. El dia 21 aprovava la constitució introduint-hi importants limitacions, com eren: reduir el nombre dels jutges de contrafaccions a només set; suprimir l'habilitació pels braços de les persones electes, i moderar les penes. Aquestes limitacions foren rebutjades el dia següent pel braç militar i el reial i el dia 23 per la junta de *combinadors* de constitucions. Fins que el dia 24 el braç eclesiàstic accedia a retirar-les. D'aquesta manera el projecte postulat pel braç militar fou admès i tot seguit tramès al rei.¹³⁵

juntar brassos; lo que consideraren molt los de la junta en dita casa de la deputatió, prenent resolució que sols tingués per contrafacció aquella que los assessors y advocat fiscal haurian aconsellat tenir lloch a effecte de poder passar avant en lo judici de contrafacció; y per evitar lo que-s podria presumir que dits Assessors y advocat fiscal (qui estan subjectes a visita) ab pensament de entrar en la audiència diguessen lo contrari del que sentirian en las contrafaccions succehirian, se poria ajustar que tractant-se de contrafacció feta per una sala de la Real audiència civil o criminal o per tot un tribunal com són Bailia general, Capitanía, rational o altres, los deputats nomenassen nou doctors dels quals se-n traguessen a sort tres, com se fa en las causas de supplications en la deputatió, perquè los tres ab los Assessors y advocat fiscal resolguesen si havia contrafacció donant son vot en scrits; y essent la contrafacció feta per un sol doctor del Consell o altre official, en tal cas bastaria lo parer en scrits dels assessors y advocat fiscal; y dient haver-se contrafet, encontinent se donàs la supplicatió ab cap y cua al llochtinent general posant en exequutió tot lo demás disposa dita nova constitució, exceptat lo votar per scrutini los set o sis que alternativament se hauran de traurer per jutges, que per haver de jurar y votar per scrutini tots, axí los del Rey com de la terra, se ha de creurer descarregaran sas conscièntias com fan en las contentions de immunitats en què si atravesa vida de hòmens sens votar en ditas contentions per scrutini com hauran de fer en las declaracions de contrafaccions". J. VILLANUEVA, "El debat sobre la constitució de l'Observança...", pàgs. 259-260.

135. J. VILLANUEVA, "El debat sobre la constitució de l'Observança...", pàg. 260. El procés queda resumit com segueix: "La constitució de la observanda fou per la junta de las personas dels tres estaments assenyalades pera fer constitucions remesa a V. Exª après de ésser estada ordenada per los advocats un de cada estament que assisteixen en dita junta, y après essent estada per deliberació de V. Exª remesa a dita junta pera que la remiràs, ab parer de tot los advocats dels tres brassos, los quals la veren y remiraren ab gran atenció y ab unànime parer de tots fou emendada y corregida, segons lo original que-s tornà a remetre a V. Exª y finalment la dita junta ha tornat a remirar dita constitució ab gran conferència que entre si han tinguda los advocats dels brassos, los quals han ponderats los advertiments se-ls han donats y altra forma de constitució que-s ere feta. Y ab gran conformitat dels dits advocats, y ningú discrepant, han resolt que la constitució que és estada últimament enviada a V. Exª y ara se envia, és la que

El monarca no va sintonitzar amb aquest projecte i va decidir rebutjar-lo.¹³⁶ És obvi afirmar que la decisió reial alterà els estaments i interrompé el curs dels treballs legislatius.

Però les Corts de 1626 també van incloure rellevants discussions de tipus econòmic. És ben sabut que el comte duc havia pensat crear tres grans companyies comercials a imitació de la Companyia de les Índies Orientals holandesa; la tercera era per al Mediterrani. Olivares va pensar oferir a Barcelona ser l'escala peninsular de tot el comerç de la Mediterrània. És possible que l'oferta fos un reconeixement al paper tradicional que havia jugat la ciutat en aquest àmbit comercial i una constatació de la seva vitalitat aleshores. A més, tampoc no podem pas descartar que Olivares volgués comprar el suport de la sempre malcontenta burgesia barcelonina al projecte de la Unió d'Armes. Suport polític, financer i militar a la política exterior de la Corona a canvi de privilegis econòmics per a un estament decisiu a les Corts catalanes.

El primer contacte sobre la proposta d'Olivares el va protagonitzar el jesuïta Hernando de Salazar en una entrevista amb el conseller en cap de Barcelona, en què li va explicitar les línies generals del projecte. Segons Hernando de Salazar, el monarca desitjava la creació d'una junta que s'hauria de reunir a la mateixa cel·la d'aquest jesuïta i on haurien de participar —entre d'altres— un doctor de la Reial Audiència, un conseller de Barcelona i un cònsol de la Llotja.

Un cop informat de la proposta pel conseller en cap, el Consell va escollir com a representant el conseller quart, amb l'encàrrec que els informés detalladament de l'evolució de les negociacions.¹³⁷ Però segons sembla aquestes es van estroncar immediatament a causa del ràpid clima de deteriorament de les Corts.

més convé al benefici comú de tot lo Principat de Cathalunya y Comptats de Rosselló y Cerdanya.”

136. “Plau a sa Magt. que-s guarde la constitució vulgarment nomenada de la observança que comença *poch valdria*, feta per lo senyor Rey don Ferrando segon en la primera cort de Barcelona en lo any 1481; declarant y ajustant a aquella que sempre que lo official o ministre requerit per contrafactió pretesa de usatges, constitutions, capítols y actes de cort, privilegis, usos y costums no revocarà los procehiments per ell fets o no firmarà dupte dins tres dies després que será requerit, puga la part interessada formar lo dit dupte, lo qual se haya de admetrer y declarar en la forma en dita constitutió contenguda dins quinse dies pròxim següents, sens que puga embarçar cosa y orde algú en contrari, y que dexant-se de fer dins lo dit temps en quinse dies, que-s tinga lo dupte per declarat en favor de la part requerint, y que esta decretatió sie duradora fins a la conclusió de les primeres corts.” Citat per *Ibidem*, pàg. 261.

137. Arxiu Històric de Barcelona (=AHB), Registre de deliberacions, fol. 79.

En els debats de les Corts de 1626 es posen de manifest les primeres actituds proteccionistes explícites. Actituds que no són compartides per tots els sectors econòmics del país. En general, els gremis responsables de les darreres fases d'elaboració dels productes adopten actituds més proteccionistes que els sectors que realitzen les primeres transformacions del procés productiu. Sens dubte, aquesta actitud diferencial és un símptoma de la presència creixent de comerciants estrangers que competeixen amb els gremis locals responsables dels acabats en un doble àmbit; per una banda, venent els productes acabats i, per l'altra, adquirint matèries primeres i productes semielaborats produïts a Catalunya.

Aquests comerciants estrangers perjudiquen els teixidors i sabaters (per esmentar dos exemples que apareixen reiteradament en la documentació de l'època) perquè (augmentant l'oferta de productes acabats) provoquen una disminució del preu final dels béns que ofereixen i perquè causen inflació dels costos.

Evidentment, però, aquests dos elements negatius per a determinats gremis tenen un revers positiu per a altres sectors socials catalans. Per una banda, l'existència d'una major competència afavoreix els consumidors que poden escollir entre més oferents; i de la mateixa manera, beneficia els productors de matèries primeres i productes semielaborats que poden vendre als comerciants estrangers, trencant el monopoli de demanda que havien exercit tradicionalment alguns gremis responsables dels acabats de determinats productes. Interessos contraposats que trobem reflectits en els processos de Corts de 1626.

Els sabaters foren també un altre grup social que intentà incidir en el debat econòmic d'aquestes Corts. Ells tenien molt d'interès a fer aprovar a les Corts la prohibició de l'exportació de pells adobades. En canvi, els blanquers no s'identificaren amb aquestes demandes dels sabaters, la qual cosa és un exemple més de la vitalitat de les Corts de 1626. Així, mentre els sabaters adoptaven una posició proteccionista (prohibir la sortida de pells adobades), els blanquers assumien la defensa del lliurecanvisme en nom dels seus propis interessos i del benestar —així ho afirmaven— de la població.¹³⁸

Aquest problema també el podem detectar en un altre debat (que igualment es va produir durant el mateix procés de l'estament reial d'aquelles Corts de 1626) sobre l'ús de les mules, en el qual s'intentà reservar-les per a tasques agrícoles i de transport interurbà i prohibir-ne l'ús per al tir de cotxes urbans.

138. AHB, *Procés del estament reial de les Corts*, reg., número 1059, fol. 614.

El mateix raonament val per al cas de les ovelles i la llana. L'augment de la població i de la demanda, la reducció de les pastures i de la ramaderia i la competència creixent per part de comerciants estrangers van portar els paraires a sol·licitar a les Corts la prohibició de la sortida de Catalunya de llana en brut.¹³⁹ El fracàs de les Corts va impossibilitar l'adopció d'una mesura que els paraires haurien desitjat que anés encara molt més enllà. La vint-i-quatrena del Consell de Cent convocada amb motiu de les Corts va considerar la possibilitat de demanar la prohibició d'exportar la llana que no hagués estat filada i obrada a Catalunya i d'importar qualsevol teixit o gènere de llana.

És evident, doncs, que a les Corts de 1626 hi podem detectar un pensament proteccionista força estès i elaborat, que en els memorials de 1620 resultava pràcticament inexistent.

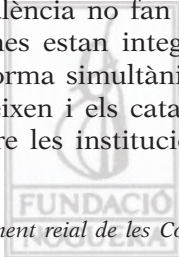
Molts dels representants catalans a les Corts (inclosos els proteccionistes més radicals) eren perfectament conscients que l'economia catalana necessitava la col·laboració de tots els membres de la Corona d'Aragó. Aquest no era en absolut un discurs tradicionalista impregnat de nostàlgia envers una enyorada esplendor del passat. No era tampoc un recurs retòric buit. Ben al contrari, naixia de la plena consciència que —des de mitjan tercer quart del segle XVI (Corts de 1564)— Catalunya exercia una mena de lideratge econòmic sobre tota la Corona d'Aragó, en el context de la revifalla general de la Mediterrània de la segona meitat del segle XVI.

En definitiva, els catalans de 1626 eren perfectament conscients de la realitat econòmica del país. Catalunya tenia un espai polític i econòmic propi però integrat en el seu entorn històric i geogràfic. Fins i tot els catalans més proteccionistes sabien que Catalunya no podia viure d'esquena a la realitat econòmica. Les Corts propugnaven una mena de política econòmica mancomunada per la Corona d'Aragó. Així, si València i Aragó acabaven de prohibir la sortida de pells adobades, Catalunya hauria de fer el mateix perquè els comerciants estrangers concentrarien tota la seva demanda sobre la producció catalana.¹⁴⁰

Molt més encara. Prohibir la sortida de llana de Catalunya no servirà de res si Aragó i València no fan el mateix, atès que els mercats de llana dels tres regnes estan integrats. De tal manera que, si la mesura no s'adopta de forma simultània, tant se val no prendre-la. I quan les Corts s'enterboleixen i els catalans intueixen que el comte duc està disposat a sotmetre les institucions catalanes a un xantatge

139. AHB, *Procés del estament reial de les Corts*, reg., número 1059, fol. 616.

140. *Ibidem*, fol. 615.

econòmic, alguns representants a Corts demanen que si el rei no està disposat a prendre aquesta mesura en els tres regnes, com a mínim garanteixi als mercaders catalans una mena de dret de tempteig sobre les llanes aragoneses i valencianes.¹⁴¹

El debat polític i econòmic continuà, com no podia ser d'una altra manera, a les Corts de 1632. Pel que fa a les discussions amb una clara projecció política les diferències entre els estaments són més accentuades. La iniciativa passa ara pel braç militar del Consell de Cent, que assumeix el projecte de les Corts de 1626. El braç militar proposà una nova constitució de l'observança que donava un especial protagonisme al consistori barceloní, car establia la creació d'una sala de Sant Jordi per examinar els casos de contrafacció, bo i exclouent al mateix temps la jurisdicció baronial d'aquest sistema de vigilància constitucional.¹⁴²

L'elaboració del projecte va estar farcida de dificultats i de desconfiances entre els diferents estaments. El braç reial no dubtà a criticar amb acidesa el capteniment dels altres dos braços. Però tampoc no podem dir que l'harmonia presidia les relacions entre el braç militar i l'eclesiàstic. El que fou bisbe d'Urgell des de 1627 publicà un escrit breu, però sucós, en què criticava el braç militar que fou replicat en nom d'aquest darrer per Francesc de Gelabert.¹⁴³ Per acabar d'adobar les coses, la vint-i-quatrena de corts del Consell de Cent rebutjà els projectes tant del braç militar com de l'eclesiàstic i en va proposar un de propi. Però ni tant sols dins del Consell de Cent hi havia unanimitat. Finalment el famós dissentiment que Barcelona va presentar el 8 de juny a causa del desig dels consellers de romandre coberts en presència reial paralitzà tot el procés de les Corts, sense cap possibilitat de reconduir la situació.

El professor Jesús Villanueva fa una aportació molt interessant quan afirma que no sabem realment fins a on estava disposat a cedir Felip IV aquesta vegada, malgrat la dificultat que tenia *la part catalana* d'arribar a un consens. Però ens recorda una cosa que tots sabem,

141. AHB, *Procés del estament reial de les Corts*, reg., número 1059, fol. 616.

142. El professor John Elliott ja fa un esment a aquest projecte, però no en descriu les característiques i cita una còpia que el professor Jesús Villanueva no ha pogut localitzar. De totes maneres, John Elliott comenta: "Com fos que ignoraria tota mena de procediments il·legals emprats pels barons i llurs funcionaris, fou interpretada com un altre intent per part de l'aristocràcia d'obtenir l'hegemonia sobre Catalunya, i trobà una oposició ferotge dels eclesiàstics i de les ciutats", a propòsit del qual cita una protesta dels síndics de Girona. Sembla, això no obstant, que aquest projecte hauria de mantenir el predomini de les juntes de braços en tot el procediment.

143. J. VILLANUEVA, "El debat sobre la constitució de l'observança...", pàgs. 266-267.

i és que el monarca donà al cardenal infant unes instruccions molt estrictes.¹⁴⁴

Però si en l'àmbit politicojurídic tot se n'anà en orris, la delicada situació econòmica no ofería unes perspectives afalagadores. Ja al febrer de 1629, el virrei va escriure al Consolat de Mar per comunicar que el monarca volia reprendre les negociacions sobre la Companyia de Llevant, frustrada, com tots sabem, a les Corts de 1626. El Consolat havia de triar dos representants per anar a la Cort. Un d'ells fou Climent Talavera i, significativament, l'altre va tornar a ser —com el 1626— Jaume Damians. En aquesta ocasió, però, donada l'experiència anterior, Jaume Damians es nega a anar a Madrid i és substituït per Rafel Roure.

Sens dubte, 1630 havia començat molt malament. La política monetària de França ens perjudicà molt perquè París va decidir revaluar la seva moneda d'or. La diferència entre el valor de les monedes a Catalunya i les franceses permetia que molts comerciants francesos venguessin llurs productes sota cost, perquè obtenien prou benefici a través del canvi monetari entre els dos països. L'economia productiva catalana —afectada des de 1626 per les polítiques comercials dels seus veïns— rebia un nou cop considerable. Els gremis van fer sentir les seves queixes. La Generalitat va donar-los suport i el virrei va ordenar la creació d'una comissió amb representants del Consell Reial, del Consell de Cent i de la Diputació del General.

Les primeres mesures consistiren en la prohibició d'entrada de teixits francesos decretada pel virrei i per la Generalitat. Per la seva banda, Barcelona intentà reduir la circulació de trentins d'or, encunyant moneda de plata que no estava sotmesa a tantes tensions especulatives. Tot plegat, segons la ciutat, va resultar insuficient. El Consell de Cent pensava que calia adoptar mesures addicionals. Probablement, el consens inicial ja no era tan intens. Per iniciativa de Barcelona, la comissió mixta estudià la possibilitat de prohibir l'ús de qualsevol teixit.

La disputa entre lliurecanvistes i proteccionistes es converteix en un nou front entre la Corona i les institucions de la terra. Barcelona sap que només les Corts podrien adoptar mesures prou contundents. Però, si les Corts de 1626 s'havien suspès en fals en clar perjudici tant

144. En referència a les tres constitucions més polèmiques que es debatien (la de l'observança, la dels quintos i la de la Inquisició), Felip IV encarregava al seu germà que "(...) particularmente hagáys que se miren y reconozcan con toda atención y que con toda distinción se me avise lo que se offeciere en cada una, para que pueda yo mejor resolver lo que havré de ordenar en las decretaciones que se pusieren en estas tres constituciones (...)". *Ibidem*, pàg. 270.

de la vida política del país com de la seva economia, les del 1632 no oferiren tampoc una resposta satisfactòria en aquest àmbit. I mentrestant, la Corona va seguir una política encaminada a reforçar la seva posició al Principat. El 1630, per exemple, la monarquia va intentar augmentar els seus drets feudals al Principat mitjançant una política de capbreuacions duta a terme pel batlle general, Lluís de Monsuar. Al mateix temps intentava enfortir les atribucions judicials d'aquest dignatari, encarregat de l'administració del Reial Patrimoni a Catalunya.¹⁴⁵ A voltes els interessos de la Corona tampoc no coincidien amb els de l'alta noblesa. Un clar exemple d'això fou la resistència de determinades viles, com la de Ponts,¹⁴⁶ a romandre sota domini del seu senyor, en aquest cas el comte de Santa Coloma. La qual cosa les impel·lia a demanar el suport del monarca, mentre que el senyor cercà el de la

145. P. MOLAS RIBALTA, *Catalunya i la Casa d'Àustria*, Curial, Barcelona, 1996, pàgs. 53-60.

146. El comte de Santa Coloma maldà incansablement per mantenir la seva posició a la vila de Ponts, fins i tot propicià una ambaixada davant el virrei per defensar els seus interessos: "Per part del egregi comte de Santa Coloma, ab suplicació donada en lo consistori dels diputats del General de Cathalunya a 3 del corrent, se ha deduhit que no obstant//42r// lo capítol 52 de les Corts del any 1599 que disposa que los advocat y procurador fiscal patrimonial no puguan fer part en les causes de luïcions mogudes y movedores, sinó que desistescan y se aparten de aquelles, a instància del síndich de la universitat y singular de la vila de Pons se han procurat dos cartes del rey, nostre senyor, dirigidas al magnífich misser Hipòlit Montaner y a Simeon Rafeques, advocat y procurador fiscal patrimonial de sa magestat, ab què se'ls mana fassen part y iscan a la deffensa de la causa que se porta en la Real Audiència, a relació del magnífich misser Francesc Gamis, entre dit síndich de Pons, de una part, y dit egregi comte de Santa Coloma, de altra, sobre la luïció de dita vila y reducció de aquella a la corona real, revocant ab dites cartes altres dos que sa magestat havie manat escriurer als dits Montaner y Antoni Romaní, aleshores procurador fiscal, de 14 de maig y set de juliol 1622, ab les quals sa magestat, precissament, manava a dit advocat y procurador fiscal guardassen en tot la disposició de dit capítol 52, insertat en dites reals cartes, y per ser dites reals cartes contra la expressa disposició de dit capítol 52 ha supplicat, per son procurador a dits diputats, que, per reparo de dita contrafacció, fessen les diligències que en semblants casos se acostuman fer. E com de la còpia de la real carta de sa magestat dirigida a vostra excel·lència, de quinse de setembre pròxim passat, y de altres papers presentats per lo procurador de dit egregi comte, resulte notòria contrafacció de dit capítol 52 y altres drets//42r// de la pàtria, y així tingan dits diputats, per rahó de son offici, precisa obligació de procurar la observança de dit capítol 52 y demés lleys municipals, per ço, han deslliberat que nosaltres ab embaxada vinguéssem a representar a vostra excel·lència la dita contrafacció y-l supplicàssem, com supplicam a vostra excel·lència extrajudicialment, sia servit no donar lloch en aquella ans bé, en compliment de les generals constitucions de Catalunya, les quals és estat vostra excel·lència servit jurar, ho sia de suspèndrer la exequució de dita real carta, interposant consulta a sa magestat, puix és cert que entesa per lo rey, nostre senyor, la dita contrafacció y lo encontre de dites reals cartes manarà que dit capítol 52 y demés lleys sia observat, que a més de ser axí a rahó ajustat, dits diputats ho tindran a merèsè (...)." *Dietari de la Generalitat de Catalunya*, vol. V..., pàgs. 19-20.

Diputació. I un exemple semblant de pèrdua d'influència davant l'esmentada Diputació el trobem en el duc de Cardona,¹⁴⁷ qui veu minvar la seva possibilitat d'influir en el país malgrat haver aconseguit dues sentències favorables de la Reial Audiència.

La tibantor que s'accentuava, com veiem, per diferents motius tenia en la vida cerimonial una sortida per alliberar-se, ni que fos aparentment la mateixa. En aquelles dates, per exemple, la Diputació rebia els *grandes* d'Espanya que passaven per Barcelona. Durant l'estada reial de 1632 va visitar el palau de la Generalitat un dels homes de confiança del comte duc, ni més ni menys que el seu gendre, el duc de Medina de las Torres. El duc de Cardona i de Sogorb també fou durant molts anys l'home de confiança del monarca.¹⁴⁸ Així mateix van

147. P. MOLAS RIBALTA, *Catalunya...*, pàgs. 149-151. El mateix Pere Molas afirma que Enric d'Aragó Folch de Cardona, duc de Cardona i Sogorb i comte d'Empúries, va tenir un paper rellevant en la vida política catalana durant la dècada dels anys vint. En això es diferencià d'altres aristòcrates més o menys castellanitzats, la trajectòria dels quals va transcórrer fora del Principat, i per tant llur capacitat d'influència política fou més petita. P. MOLAS RIBALTA, "Pròleg: De la defensa...", pàg. XIII.

148. El Dietari és testimoni d'aquesta influència durant aquest llarg període. Pensem, per exemple, que durant la preparació de les Corts de 1626 va tenir un paper rellevant. L'esmentat Dietari ens diu que "(...) Diumenge, a XV. En aquest die los molt il·lustres senyors de la present ciutat, estant hoint lo offic en la isglésia parroquial de Santa Maria de la Mar, reberen una embaxada del excel·lentíssim senyor duch de Cardona y de Sogorb, per medi dels nobles don Berenguer d'Oms y don Grau Guardiola, ab la qual los féu a ssaber que tenie necessitat de representar al savi Consell de Cent d'esta ciutat algunes coses del servey de sa magestat y axí fossen servits manar juntar [...] "Lo que el duque de Sogorbe y Cardona dize a los senyores conselleres y Consejo de Ciento juntos, en Barcelona, a quinze de março de mil seyscientos y veynte y seis años.

Todos vuestra señoría saben muy bien lo que ha passado en quanto a la venida de su magestad a esta ciudad, en que yo olgara que se huvieren escusado tantos lanzes, y viendo el estado a que havían llegado las cosas como verdadero hijo desta ciudad y como uno de los que más dessean su bien y más interesados en él, he puesto a los pies de su magestat la sangre que mis passados han derramado y todos los servicios de mi casa y míos, y valídome de la intercession del senyor conde de Olivares, duque de Santlúcar, que en esta ocasión me ha ajudado como deudo y verdadero amigo, supplicando a su magestat con la devida humildad y instancia possible se sirviesse de hazer a esta ciudad la merced que le tiene supplicada, ofreciendo que ella la merecería sirviendo a su magestat en esta ocasión con su sangre y con todo lo que fuesse possible, imitando la fidelidad con que sus antecessores han siempre servido a los serenísimos reyes proge-//nitores de su magestat en ocasiones no tan apretadas como la presente, en que tan interesados estamos todos, y su magestad, con su acostumbrada benignidad y clemencia, ha sido servido de consolarnos y honrrarnos teniendo por bien de venir a esta ciudad y jurar en ella, y mandará prorrogar para aquí las Cortes para hazer en ellas despues la proposición aquí, o en el lugar donde más a su real servicio convenga, y pues desto resulta que el haver yo cumplido con todo lo que he juzgado que me corria obligación en beneficio desta ciudad, sacándola de contención tan apretada como la en que se havia puesto, espero que también vuestra señoría cumplirá con amor y obras lo mucho que yo he encarecido a su magestad la fidelidad que toda esta ciudad

ser rebuts amb tots els honors antics virreis del Principat que s'havien caracteritzat per la seva política autoritària, com eren els ducs d'Alcalà i d'Alburquerque. Pel que fa a aquest darrer, Pere Molas ens recorda que es presentava davant del Consell de Cent com a *bon català*.¹⁴⁹ I el mateix Pere Molas també apunta que el 1637 era rebut un duc de Lerma, en realitat es tractava de Lluís d'Aragó Folch, el primogènit del duc de Cardona, que portava aquell títol per matrimoni.¹⁵⁰ De totes maneres, cal tenir present que no és fàcil establir un tall a l'hora d'analitzar les conductes particulars i socials entre dirigents de la Diputació i els personatges que servien el govern reial del Principat.¹⁵¹

L'ESCLAT PROGRESSIU DE LA TENSIÓ

Com molt bé diu Pere Molas,¹⁵² la situació es radicalitza, com no podia ser d'una altra manera, després de 1632. La Diputació veu contrafaccions en la major part de les iniciatives de la monarquia. Dins l'escalada fiscal que caracteritza la política global de la monarquia aquells anys, es pressiona els possibles contribuents més o menys privilegiats.

Hom demana una *dècima* als eclesiàstics. Quan el papa Urbà VIII concedí al monarca una *dècima* de sis-cents mil ducats "sobre el estado eclesiástico destes Reynos de España", a la província eclesiàstica de Tarragona li van correspondre uns vint-i-vuit mil ducats. A causa de les urgències de la Corona es repartí de forma quasi immediata la meitat de la concessió. Un cop es publicaren els edictes pontificis sobre aquesta *dècima*, tots els capítols i les comunitats regulars i nombrosos clergues a títol personal apel·laren al pontífex i es resistiren a contribuir. El bisbe de Girona, encarregat pel nunci papal de portar a terme la recaptació, va haver de recórrer a l'amenaça d'excomunió, la qual cosa explica que molts monestirs finalment paguessin, també els

y la disposición y promptitud con que hará vuestra señoría aún más de la posible por servirle (...). *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. V..., pàg. 122.

149. P. MOLAS RIBALTA, "Pròleg: De la defensa...", pàg. XIV.

150. *Ibidem*.

151. Pel que fa a aquest aspecte, hi ha una àmplia producció historiogràfica en aquesta línia. M. A. MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, "Aproximació a l'estudi d'una família catalana als segles XVI i XVII: els Meca", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, vol. 13, pàgs. 255-262. J. L. PALOS PEÑARROYA, "Las Cortes de Cataluña durante el siglo XVI: apuntes para un estudio social del poder", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, vol. 5, 1985, pàgs. 97-115. MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, M. A.; PÉREZ SAMPER, M. A., "Familias catalanas en las instituciones de la España moderna", a *La pluma, la mitra y la espada. Estudios de Historia Institucional en la Edad Moderna*, J. L. Castellano, J. P. Dedieu y M. Victoria López-Cordón (eds.), Marcial Pons, Madrid, 2000, pàgs. 248-253.

152. P. MOLAS RIBALTA, "Pròleg: De la defensa...", pàg. XIII.

clergues particulars i els administradors d'obres pies. De totes maneres, els capítols mantenien llur recurs, si bé no aconseguiren res del papa.¹⁵³ També es demanà la *mitja annata* als oficials reials i, no cal dir-ho, el quint a la ciutat de Barcelona. Per pressionar Barcelona, el virrei, duc de Cardona, endegà el trasllat de la Reial Audiència a Girona. Aquest allunyament del tribunal de la Ciutat Comtal era especialment ofensiu per a la Diputació, car era ella la que pagava els sous dels magistrats. I, per tant, aquesta mesura fou vista com una vulneració més de l'ordre legal vigent per part del monarca.¹⁵⁴

A mesura que la guerra dels Trenta Anys augmenta en intensitat, les conseqüències de la guerra amb França afecten de ple el Principat com tots els territoris fronterers de la monarquia hispànica. La problemàtica militar agafa una nova embranzida. En les relacions entre les autoritats catalanes i l'aparell militar de la Corona, apareix un nou personatge. Es tracta del marquès de Villafranca i duc de Fernandina, general de les galeres d'Espanya. Pel seu naixement a Barcelona es presenta com a fill de la ciutat i cap al 1635 tindrà un cert paper mitjancer entre el Consell de Cent i la monarquia en la qüestió dels quints.¹⁵⁵ Juntament amb la pervivència d'altres conflictes que no eren totalment inèdits, car s'havien també donat a l'inici del regnat de Felip IV, topem amb la dura realitat d'una manca de sintonia entre Catalunya i la Cort. Un exemple d'aquesta afirmació és la incapacitat que experimenta el virrei,

153. Biblioteca de la Universitat de Barcelona (=BUB), "Letras executoriales para la cobrança de la decima impuesta por el Papa Urbano VIII sobre el estado ecclesiástico destes Reynos de España", ms. 1010, fols. 116v-119.

154. El govern de la Diputació es veu en l'obligació de fer arribar al virrei la seva profunda preocupació per les conseqüències del trasllat de la Reial Audiència a Girona. La qual cosa explica que enviïn una ambaixada al duc de Cardona en què concreten llur posició, bo i afirmant: "(...) Conciderada la gravedad del dit negoci, se féu deliberació en dit consistori a setse del corrent mes de abril, que fossen convocats brassos per a consultar si-s devia fer, per part de dit consistori, alguna diligència en orde en dit negoci, los quals brassos foren convocats lo dia següent y en ells se resolgué que aconsellaven al dit consistori que ajuntàs als assessors y advocat fiscal del General, los quals ab altres doctors en drets aplicadors, vehessen si la dita conclusió y lo contengut en ella encontra ab las generals constituciones, y que en las juntas y consultas que-s tindrian, assistissen algunes persones de tots los estaments, y que lo disapte pròxim següent se tornassen a convocar dits brassos y en ells, se fes relació del que dits assessors, advocat fiscal y doctors aplicadors aconsellarian haver-se de fer. Y en exequió de la dita deliberació foren aplicats doctors, los quals, ab dits assessors y advocat fiscal, après de haver conferit moltes vegades lo negoci ab assistència de les persones que foren eletes per dit effecte, fou feta entre ells conforme resolució, que ab la mudança o translació de la Real Audiència de la present ciutat de Barcelona a la de Gerona, se contrafà a las constituciones 5, 6 y 8 en lo dit título «De Audiència y Consell Real» (...)." *Dieteris de la Generalitat de Catalunya*, vol. V..., pàgs. 1691-1692.

155. P. MOLAS RIBALTA, "Pròleg: De la defensa...", pàg. XV.

duc de Cardona, per aconseguir una mobilització militar del Principat mitjançant la prevista crida en l'usatge *Princeps Namque*. Pitjor encara per a la política reial, la convocatòria s'havia transformat en un nou problema constitucional, perquè els juristes de la Diputació consideraven que per mobilitzar la noblesa era imprescindible que el monarca estigués present al Principat.

Cal que tinguem en compte que tota la problemàtica fiscal tindria —i pel que hem escrit més amunt no cal esforçar-se a demostrar-ho— un paper cabdal en aquest *crescendo* de tensió sociopolítica. Recordem que al mateix 1632, Barcelona efectuà un préstec molt important al monarca prenent censals i que al 1638 encara no s'havia tornat. El mateix Zudaire escriu que es tractà de la promesa de prestar cent mil ducats al monarca sobre les rendes de la Batllia i sobre el subsidi de les Corts.¹⁵⁶ El donatiu voluntari de 1633 s'hauria recaptat amb dificultats: la ciutat de Barcelona, per exemple, havia rebutjat contribuir-hi.¹⁵⁷

Entre 1626 i 1632 els donatius de la ciutat haurien ascendit a vuitanta mil lliures,¹⁵⁸ xifra pròxima a la suma, segons E. Fernández de Pinedo,¹⁵⁹ de les cinquanta mil lliures de 1626, les dotze mil de 1630 i dotze mil més el 1631. No obstant això, Jeroni de Navel afirmava que després del donatiu de 1626 la ciutat havia donat un altre cop cent vuitanta-quatre mil lliures, la qual cosa cap altra ciutat de la monarquia no havia fet mai, i a més es mantenia amb els seus propis mitjans, sense representar cap càrrega a la Reial Hisenda.¹⁶⁰ Aquesta quantitat de diners, segons E. Fernández de Pinedo,¹⁶¹ seria més o menys la mateixa que havia calculat J. Elliott.

Entre els anys 1635 i 1636 es dugué a terme la petició d'un nou donatiu voluntari per als regnes; la ciutat de Barcelona "(...) sirvió (...) a Su Magestad para las presentes guerras con 50.000 ducados".¹⁶²

156. J. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica de Cataluña*, vol. II, Barcelona, 1947, pàg. 272. E. ZUDAIRE, "Cortes catalanas. Comentarios a un informe del año 1635", a *Hispania*, vol. XVII, núm. 68, Madrid, 1957, pàg. 450.

157. E. ZUDAIRE, *El Conde-Duque y Cataluña*, Madrid, 1964, pàgs. 56 i 88.

158. E. SERRA I PUIG, "1640: una revolució política. La implicació de les institucions", a DD.AA., *La revolució catalana de 1640*, Crítica, Barcelona, 1991, pàg. 23.

159. E. FERNÁNDEZ DE PINEDO, "La participación fiscal catalana...", pàg. 71.

160. E. ZUDAIRE, *El Conde-Duque...*, pàg. 91.

161. E. FERNÁNDEZ DE PINEDO, "La participación fiscal catalana...", pàg. 71.

162. Bodleian Library, Oxford, Arch. Seld A. Subt 6 (33). "Sucesos notables de España, Flandes, Italia, Alemania, Francia y otras partes de Europa, ajustados a las mas ciertas relaciones desde fin de Março de 635 hasta fin de Março de 636", fol. 2v. De la Cort haurien sortit "ocho oydores del Consejo Real de Castilla por los Reynos della, a pedir el Donativo". Citat per E. FERNÁNDEZ DE PINEDO, "La participación fiscal catalana...", pàg. 72.

Entre 1637 i 1638 la Ciutat Comtal hauria concedit un altre donatiu de quaranta-cinc mil escuts per dur a terme un reclutament de cinc-cents dragons.¹⁶³ No obstant això, el repartiment ordenat pel rei de cent mil lliures en dos anys, a cinquanta mil a l'any, el 1639, i distribuït per focs, segons Joan Reglà,¹⁶⁴ només es recaptaria en part.

Eva Serra partint d'un document de l'època considera que "a més del servei del 1599 al rei (de milió cent mil ducats), la ciutat de Barcelona ha fet serveis per valor de quatre-cents vuit mil escuts, la Diputació del General per valor de vuit mil escuts i les universitats per valor de sis mil ducats. Això suposaria un valor total parafiscal sobre Catalunya, des del 1599, d'un milió set-cents cinquanta-vuit mil cinquanta lliures, sense comptar l'esmerç de la campanya de Salses".¹⁶⁵ Per a E. Fernández de Pinedo, la xifra d'Eva Serra, descomptant el servei de 1599, no es diferencia gaire de la que dona el document de 1782.¹⁶⁶ Sense cercar una justificació de tipus documental, afirma que cap al 1640, Catalunya ja havia fet tres donatius a Felip IV que pujaven a cent vuitanta-quatre mil ducats, més quatre-cents mil per una altra banda.

La campanya de Salses, que durà aproximadament uns set mesos, resultà particularment feixuga per al Principat, com veurem més endavant. El virrei Santa Coloma estimava que havia costat a Catalunya més d'un milió d'escuts i unes elevadíssimes pèrdues humanes i els diputats calculaven més d'un milió i mig de despeses de guerra i pèrdues d'hisendes entre altres desgràcies.¹⁶⁷ L'augment de la tensió era imparable i al començament de 1638 el duc de Cardona presentava la seva dimissió com a virrei. En contradicció amb la política tradicional de la monarquia es tornà a nomenar un lloctinent català, el comte de Santa Coloma. No li esperava un camí pla, al nou virrei.

163. E. SERRA I PUIG, "1640: una revolució política...", pàg. 25.

164. J. REGLÀ, "En torno a la hacienda de Felipe IV. Notas sobre la contribución de Cataluña", *Saitabi*, XIII, 1963, pàg. 79. Vegeu també E. ZUDAIRE, *El Conde-Duque...*, pàg. 164.

165. E. SERRA I PUIG, "Notes sobre l'esforç català a la campanya de Salses, Juliol 1639, Gener 1640", a *Homenatge al Doctor Sebastià García Martínez*, vol. II, València, 1988, pàg. 22.

166. Archivo Histórico Nacional (=AHN), Estat, lligall 3.208, núm. 339. "Papel qe. Para mejorar la agricultura, industria y fabricas catalanas escribía el Fiscal de lo civil de la Rl. Audiencia de Barcelona, Dn. Jacobo Maria de Spinosa. Año de 1782". Citat per E. FERNÁNDEZ DE PINEDO, "La participación fiscal catalana...", pàg. 72.

167. E. ZUDAIRE, *El Conde-Duque...*, pàg. 243. Vegeu també E. SERRA I PUIG, "Notes sobre l'esforç...", pàg. 21.

LA SITUACIÓ POLÍTICA ENTRE 1638 I EL CORPUS DE SANG

Com molt bé afirma Eva Serra, el nou govern de la Diputació, el juliol de 1638, amb dos canonges de la Seu d'Urgell escollits com a diputats i oïdors eclesiàstics, representava un canvi d'actitud de la màxima institució catalana davant la política de Felip IV. Ja hem vist a les Corts frustrades de 1626 i 1632 com la instrumentalització dels processos de contrafacció tenia en la mateixa Constitució de l'Observança el marc idoni perquè es poguessin portar a terme. O més ben dit que hom pogués reactivar-los en una conjuntura com aquella o evidentment en altres circumstàncies polítiques delicades. Barcelona des d'una posició d'arbitratge feia costat sovint a la Diputació. I ara al 1638 es tornà a evidenciar. Les tensions de jurisdicció entre la Reial Audiència i la Diputació implicaven definitivament la divisió de la judicatura del país.¹⁶⁸ Fou un fet progressiu, però inexorable. E. Serra no està d'acord que aquestes divisions esmentades en el món judicial fossin fruit d'expectatives individuals frustrades o reexides. Per bé que la posició del doctor Felip Vinyes és contraposada a la del doctor Joan Pere Fontanella, també és cert que no és fàcil etiquetar el capteniment de juristes destacats d'aleshores. El mateix Felip Vinyes, que mantenia una bona relació amb el comte de Santa Coloma, nou virrei del Principat, estava molt preocupat per les ordres que procedien de la Cort.¹⁶⁹

Des que la professora Eva Serra va escriure aquestes interessants reflexions, la recerca les ha anat afinant. L'estudi del capteniment de determinades famílies en aquest període posa en evidència que les estratègies individuals en l'època que va esclatar el conflicte i en els anys posteriors s'han de tenir molt en compte. Així doncs, l'estudi, per exemple dels Copons,¹⁷⁰ ens dóna una descripció acurada dels personatges que es van comprometre amb la Diputació i el Consell de Cent. El personatge que més s'identificà fou, sens dubte, Joan de Copons i de Tamarit, nebot de Ramon de Copons i de Grimau. Fou destinat a Tivenys pel comte de Savallà, i juntament amb el terç de la vegueria de Tortosa lluità per impedir el pas cap a Tarragona del marquès de Los

168. E. SERRA I PUIG, "1640: una revolució política...", pàg. 28.

169. A. SALVÓ RIVERO, *Els magistrats...*, pàgs. 76-77. En la seva recerca, Aleix Salvó ens recorda que el doctor Felip Vinyes mantindria una molt bona relació amb el nou virrei, el comte de Santa Coloma, a qui havia conegut —ens recorda— anys enrere quan ambdós militaven en els bàndols dels cavallers rebels al començament del regnat de Felip IV. Intentà suavitzar la política de la Corona, però els malentesos amb Madrid pressuposaren que el virrei i ell fossin cridats a la Cort perquè donessin explicacions un cop acabada la campanya de Salses.

170. Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, "Linaje y poder en la Catalunya foral: la actividad política de los Copons", *Cuadernos de Historia Moderna*, 1999, 22, pàg. 24.

Vélez. Aquesta tasca, que es menà a terme a l'inici del conflicte, fou compartida tanmateix per Ramon de Guimerà a la localitat de Xerta i per Josep de Margarit i de Biure a la localitat de Tivissa. D'altra banda, en aquells moments difícils a alguns dels personatges d'aquest llinatge els va recaure la responsabilitat d'una reorganització institucional en el territori sublevat. Em refereixo concretament a Ramon de Copons, el qual fou un dels membres de l'estament militar, juntament amb l'esmentat Ramon de Guimerà,¹⁷¹ senyor de Ciutadilla, encarregat de donar renovada energia a la *Trenta-sisena*.¹⁷²

La situació es complicà i molt quan de gener a març de 1640, Catalunya visqué l'esclat de la població civil contra els allotjaments d'un exèrcit d'uns vuit mil homes. Es castigava les poblacions resistents amb allotjaments que doblaven la població. Això succeí a Vilanova i la Geltrú i a Sitges. Entre gener i febrer, el bloc institucional català emprengué a Barcelona una frenètica activitat. Entre ambaixades mútues i reunions, diputats, Consell de Cent, braç militar i Capítol de la Seu decidiren d'informar sobre els límits legals dels allotjaments a les poblacions. Era el suport institucional a la revolta contra els *terços*. Així doncs, el trienni entre 1638 i 1641 fou molt atapeït políticament parlant. El problema dels allotjaments¹⁷³ ocupà fins al setembre de

171. E. SERRA I PUIG, "Els Guimerà, una noblesa de la terra", *Recerques*, 23, vol. III, pàgs. 31-36.

172. En certs casos previstos per la legislació els diputats i oïdors de comptes convocaven els braços a una junta o reunió per demanar consell o obtenir l'aprovació de llurs iniciatives. La convocatòria es dirigia sols a membres dels braços que vivien a Barcelona o es trobaven a la ciutat accidentalment. D'entre els assistents sortien les *novenes*, *divuitenes* i les *trenta-sisenes* que preceptivament havien d'ajudar els membres de la Junta de Braços en la resolució dels temes tractats. Més detalls sobre aquests organismes a V. FERRO, *El Dret públic català...*, pàgs. 286-287.

173. Posats a precisar encara més aquesta informació, els Dietaris de la Generalitat són molt constants en denunciar les conseqüències dels allotjaments. Al febrer de 1640, per exemple, tenim un exemple molt útil sobre la problemàtica dels allotjaments en un escrit dirigit al lloctinent el qual afirma que "(...) los excessos, las opressions, los agravis y violencias que los soldados per los trànsits han fet y continuan de cada. 1 dia en los poblats d'esta provincia y sos provincials són tant grans y tan notoris que ningú los ignora. Y entre altres, lo excés perpetrat per ells en la persona de don Anton de Fluvià, al qual y a quatre o cinc criats seus, dos o tres dies fa han mort dins la iglésia, obrint ab violència las portas de aquella y de son castell, roban lo millor y més preciós de sa casa. Y contínuament tenim relaciones de personas fidedignes que per los lochs ahont passen dits soldats cometen semblants excessos, que tots se originen de voler-se fer donar per los provincials tots los aliments necessaris per ells y per los cavalls, ab gran excés y extorquant pecúnias de aquells en notable violació de las Generals constitutions, privilegis y drets de la pàtria, que axí, per aquestas faccions com per altres procehiments fets per los ministros y oficiales reals de algun temps a esta part (...)". *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. V..., pàgs. 990-991.

1640 un pla destacat de l'activitat política i és il·lustratiu recordar-ne l'impacte quan s'assassinà Antoni de Fluvià.

Això no ens hauria de fer oblidar que fins a la mort del virrei duc de Cardona el juliol de 1640, la Diputació va centrar tota la seva activitat política en defensa de la legalitat mitjançant les ambaixades. L'ús creixent d'aquestes posa de relleu la desconfiança vers la imparcialitat de la Reial Audiència.¹⁷⁴ Com afirma Joan Lluís Palos,¹⁷⁵ l'objectiu de les ambaixades era en realitat un intent per resoldre els conflictes polítics per la via extrajudicial. També implicaven la denúncia dels comportaments inconstitucionals dels oficials reials. Era, per tant, la corretja de transmissió dels interessos dels diputats i dels oïdors de compte de la Diputació.

Malgrat la seva importància, les ambaixades constitueixen un món desconegut. Si prenem com a mostra la gran quantitat d'ambaixades organitzades entre els mesos d'agost i desembre de 1638 a causa del conflicte del contraban, comprovem com, per part de la Diputació, van intervenir, entre d'altres, Jacint Vilanova, Rafael Grimosachs, Francesc Cartellà, Francesc Puiggener, Francesc Joan Vergós, Jaume Bru, Bernat Valencas, a més d'alguns dels grans protagonistes dels anys posteriors, com ara el canonge de Tortosa Francesc Puig, el cavaller Joan de Peguera i els ciutadans de Barcelona Jaume Damians i Jeroni de Navel. Durant el mateix període, el Consell de Cent va construir tota la seva acció diplomàtica sobre un grup homogeni format bàsicament per Jeroni de Calders, Pau Jordi Boquet, Pere Joan Rosell i, sobretot, Agustí Pexau. El fet que les ambaixades de la Diputació es nodrissin dels participants a les juntes de braços pot ajudar a explicar aquesta diferència.

Les protestes pels allotjaments continuaren amb força en distints indrets del Principat. En unes dates no gaire llunyanes d'altres casos comentats, Palafrugell protagonitzà, com ho feien altres viles, unes remarcables queixes al virrei sobre "(...) deu companyias de soldats de cavall. Los quals, de sa pròpia auctoritat, se apoderaren de las casas de dita vila per forsa, fent-se donar a menjar y a bèurer, despanyant y obrint las caxas, robant lo que trovassen en ellas de or y plata y altres cosas de valor, y assenyaladament aportant-s'en los arcabussos, mosquets y altres armes, dexant sense defensa dita vila, no obstant és marítima, maltractant als habitants en dita vila, composant-los ab diversas

174. V. FERRO, *El dret públic català...*, pàg. 279.

175. J. L. PALOS PEÑARROYA, "Una lectura de la Guerra dels Segadors (1638-1644)", *Dieteris de la Generalitat de Catalunya*, vol. V..., pàg. XIX.

quantitats de diners, cremant cases, robant iglésias, vessant lo vi dels sallers, donant a menjar lo blat als cavalls y fent altres vexacions als habitants en dita vila, obligant a molts d'ells haver de dexar y desemparrar ses cases, fent-se amos y senyors de aquellas los soldats (...).¹⁷⁶

És veritat el que afirma Joan Lluís Palos¹⁷⁷ que els Dietaris de la Generalitat tenen l'inconvenient de presentar-nos els esdeveniments des de posicions extremes; és difícil trobar el punt intermedi. I molt més en aquelles circumstàncies tan complicades per a la vida del Principat. Els Dietaris tendeixen en aquest període a presentar amb cruesa els principals motius de conflicte. El virrei, comte de Santa Coloma, és per exemple un dels objectius més *preats* dels diputats. Ja els seus contemporanis l'acusaven de manca de diàleg i de no tenir una resposta adequada davant dels problemes més punyents de la societat catalana. La rigidesa del virrei apareix més d'un cop reflectida en els Dietaris.

El virrei argumentava sovint que no actuava sol, sinó d'acord amb les institucions cabdals del país, com la Reial Audiència. Això succeí, per exemple, quan l'estament militar li envià una ambaixada per reconduir tot un seguit d'esdeveniments succeïts a Mataró, a la qual cosa el lloctinent replicà que "(...) ningú se preciava de més fill d'esta província que sa excel·lència, per consegüent ningú ab major efecte sentia las cosas corrents, però està cert lo bras militar que en matèria tocants a esta contenció de ninguna manera havia procehit per via de mandato, sinó procehint, sempre lo parer y consell de les tres salas, y axí que sentia en la ànima qui se li demanàs per part del bras cosa que no podia fer, com era revocar los procehiments fets, per ser exequutats aquells ab lo parer y resolució de las ditas salas; però que estimaria que lo dit bras si algun medi trobàs per a dar un bon corte a est negoci se li fos representat, qui exint de aquest bras lo estimaria com era just per a poder medicar los inconvenients y danys que d'esta contenció poden resultar, que és lo que sa excel·lència més desitja (...)."¹⁷⁸

Amb els típics enfrontaments entre representants de les institucions de la terra i el lloctinent o altres oficials reials, el virrei sempre argumentava el pes de la Corona en les seves decisions empitjorant inevitablement les relacions. Com a conseqüència d'aquest capteniment, el virrei apareixia sempre com un obstacle insalvable. Al Consell de Cent, per posar un exemple rellevant, li féu aquesta sensació el novembre de

176. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. 5..., pàg. 900.

177. J. L. PALOS PEÑARROYA, "Una lectura de la Guerra dels Segadors...", pàg. XX.

178. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. V..., pàg. 847.

1638 quan intentà unes setmanes abans actuar com a mitjancer en la creixent tensió política amb la Diputació.¹⁷⁹

La campanya de Salses, de la qual ja hem fet esment més amunt de manera succinta, fou un esdeveniment rellevant poc abans de l'esclat del Corpus de Sang. Convé insistir en aquesta idea per poder escatir correctament els esdeveniments que es descabdellen en uns moments tan convulsos. La campanya de Salses s'ha d'inserir en el context de la guerra de la Corona contra França iniciada el 1635 quan Richelieu va decidir finalment entrar de forma activa en la guerra dels Trenta Anys.¹⁸⁰ Llegim de John Elliott el desastre militar de les operacions del juny de 1639 al gener de 1640. Quan va caure Salses a mans dels francesos (juliol de 1639), l'exèrcit de Felip IV va mantenir un setge sobre la població per tal d'assegurar el control de la frontera. Diu Eva Serra: "Per a aconseguir que pel novembre la Generalitat i la ciutat de Barcelona es decidissin a participar en la campanya de recuperació de Salses es va valer d'intermediacions i amenaces."¹⁸¹ La Corona va acudir als jutges de la Reial Audiència, amenaça la Diputació amb la pèrdua dels seus ingressos, frenà el control gremial i oferí categoria militar o de ciutadà honrat a qui s'enrolés.

La incomprensió dels motius de la Diputació que el Dietari atribueix als ministres reials es manifestà amb especial cruessa al llarg de 1639 quan totes les mirades estaven fixades en la defensa de Salses. Totes les referències a la guerra als comtats, un conflicte d'interessos dinàstics que amenaçava la integritat territorial catalana, estaven orientades a transmetre la imatge d'un consistori esgotat per un esforç titànic. Malgrat això, a la darrerria del mes de juny, només havia aconseguit reunir cent homes, una quantitat que quedava molt per sota dels dos mil que havia demanat el virrei. No cal dir que les circumstàncies no eren les millors per fer lleves. Les crides publicades les primeres setmanes de

179. "Molt il·lustre senyor: Lo die de aÿr rebé aquesta ciutat la embaxada de vostra senyoria, y acudint ab la voluntat que sempre al empleo de ses accions en servey de vostra senyoria féu una embaxada a sa excel·lència lo die de aÿr, còpia de la qual y de la resposta feta per lo senyor virrey se donà a vostra senyoria, a qui assegura dita ciutat que en lo interim que han donat loch estas diligèncias ha tornat a premeditar los medis proposats en los dos papers. Y discorregut si poria aplicar-ne altres o endolsir ab diferent modo aquells, y ha vist no tenir disposició per a apartar-se'n, considerant mejoraent que de la resposta de sa excel·lència resta la porta tancada a tota altra discussió, y diligència, y que en esta rahó pendrà vostra senyoria la resolució més convenient com ho desitja dita ciutat (...)." *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. V..., pàg. 913.

180. Un bon estat de la qüestió el trobareu a *Història de Catalunya*, IV, Salvat, pàgs. 81-89.

181. J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana del 1640. Un estudi sobre la decadència d'Espanya*, capítol núm. 13.

juliol tenien un caire dramàtic tant per la manca d'homes en un país ja molt castigat per la guerra com per la càrrega que aquesta significava per a les empobrides arques de la Diputació.¹⁸²

A Salses, però, les coses no eren fàcils (per això hom devia d'amençar Jeroni Miquel i devia fer tants compliments a altres personatges): hi sovintejaven la indisciplina, les desercions i les malalties. El gener de 1640, Salses tornà a caure en mans espanyoles, encara que els francesos continuaren retenint forteses frontereres. Les pèrdues humanes havien estat notables i el pillatge es féu sentir. Al Principat els desgavells de tota mena començaren a evidenciar-se. El 28 de desembre de 1640 fou presentada una requesta al batlle Antoni Carbonell i al sotsbatlle Jaume Llobera en la qual es recordava que, després de la mort del baró a Cambrils dotze dies abans —quan defensava la plaça contra el marquès de Los Vélez—, la jurisdicció era ja exercida per la mare, Anna. La situació de Cambrils era dramàtica quan en el seu moment s'afirmà que "(...) assí que en defecte de aquells, faltant los caps de casa, perillarien molta de tota destructió y ruïna los demás particulars y notable dany y total pèrdua de la present universitat. Majorment en temps tant calamitosos y questan tota ruyna a exemple de tantes calamitats y opresions com suportan las Universitats del camp de Tarragona y generals de Cathalunya (...)".¹⁸³

En aquest context, les relacions entre la Corona i la Diputació empitjoraren ràpidament. Les cartes reials arribades a la Diputació des del començament del mes de juliol eren d'una duresa insòlita. En la carta del 7 de juliol de 1639 es podia llegir: "El Rey. Diputados, si-

182. "Instruccions fetas per als molt il·lustres senyors deputats y oydors del General de Cathalunya per al qui fa lo offici de municioner del tercio del General: Primo, tindrà en custodi y se entregará de totes las armas y municions de dit tèrcio.// Ítem, que dit municioner no puga donar ni liurar armes o municions a persona alguna sino és ab orde y pòlissa del tinent de coronell, firmada del vehedor del tèrcio, y quant aquellas entregará se farà fer rebuda al peu de dita pòlissa de la persona a qui aquellas haurà entregades. Ítem, acabada la leva y disgregat lo tèrcio demanarà comptes als capitans de totes las armas los haurà entregades, y aquellas cobrarà per donar-ne son descàrrech als senyors deputats, y axí mateix cobrarà las banderas y caxas de las personas a qui estan encomanades. Dit municioner no estarà subjecte al dit tinent de coronell ni a altres oficials ni a las leys de la milícia, sinó en los casos acceptuats en las instruccions donades a dit tinent de coronell. Finalment, jurarà en mà y poder de dits senyors deputats de haver-se bé y lealment en son exercisi y donar bon compte y rasson a dits senyors deputats, y disgregat dit tèrcio demanarà al pagador y vehedor tot lo carruatge serà menester y demás coses necessàries per a tornar a la present ciutat ditas y municions. Ítem, se li dóna facultat de pèndrer un ajudant, lo que li aparegue més a propòsit ab lo sou ordinari de soldat (...)". *Dieteris de la Generalitat de Catalunya*, vol. V..., pàg. 958.

183. V. GUAL I VILÀ, *Terra i Guerra*, Rafel Dalmau, ed., Barcelona, 1987, pàg. 66.

endo vuestra obligación de acudir con assistencias iguales a ella a la defensa de essa provincia, la primera y la mayor de todos mis vassallos, devo estrañar mucho la remisión y cortedad con que entiendo que acudís en la ocasión presente, quando deviérades ser exemplo a todos, y que con el vuestro se animaran y movieran a lo que deven hazer quedamente d'este sentimiento, que es razón, pero con confianza de que reconociendo lo que havéis faltado adelantaréys el servicio, de manera que cumpliendo con lo que devéis merecéis las gracias y la gratitud (...)."¹⁸⁴ És cert que una altra missiva reial arribada cinc dies més tard semblava cercar l'apropament ja que perdonava els assessors perseguits,¹⁸⁵ però quasi immediatament tornava a insistir: "(...) La dilación con que he entendido que procedéis en la leva de la gente para la defensa de esse Principado me obliga a estrañar mucho que falteis tanto a vuestra obligación."

El que hem explicat no ens ha de fer perdre el fil cabdal que no és altre que l'endemà de Salses tot empitjorà entre la Corona i la classe dirigent catalana. I els diferents aspectes que hem esmentat ho ratifiquen. Eva Serra¹⁸⁶ ja ens recorda com els allotjaments precipitaren la ruptura. I aquest aixecament tenia el vistiplau de l'entrellat institucional: la Diputació i el Consell de Cent, però també els oficials menors, és a dir els batlles, els veguers amb la *neutralitat* o més ben dit la inhibició de la Governació i de la mateixa Reial Audiència. La primera entrada dels segadors a Barcelona, el 22 de maig de 1640, finalitzava amb l'obertura de la presó i el franquejament de la sortida del diputat militar Tamarit i els jurats Vergós i Serra.

184. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. V..., pàg. 961.

185. "(...) Mi lugarteniente y capitán General, los diputados de Cathalunya me han scrito la ressolución que havían tomado de hazer una leva con ocasión de la entrada de las armas francesas en Rossellón, nombrando para ella los oficiales, de que le he dado gracias y del affecto que muestran para acudir por su parte para la defensa de essa provincia, encargándoles mucho que lo hagan y que la leva sea lo más numerosa que se pueda, pues cumplirán con esso con su obligación y mi servicio, de que he querido advertiros para que en la mesma conformidad les hagáis las instancias. Y porque haviéndome representado los gastos que en esto se les ofreceran y los que tienen en la continuacion de los contrabandos, y para escusarlos, y el dinero que se gasta en ella sirva para el socorro de los soldados sea servido sobreceher y dar por ningunos los procedimientos hechos en la dicha contención, assí por ministros como de los diputados, pues no se sigue per juhísio a ellos ni a mis regalías, pues las ropas estan entregadas y no puede esto tener lugar respeto de estas la contención declarada en mi favor, pero por lo que en esta ocasión dessos mostrar gratitud, a lo que me scriven los deputados, me ha paresido haserles merced en que por ahora se alse la mano de las instancias contra los avogadores y procuradores que han tratado de la causa en favor de la Deputación, para que puedan volverse a sus casas libremente como estavan antes (...)." *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. V..., pàg. 962.

186. E. SERRA I PUIG, "1640: una revolució política...", pàgs. 38-39.

Segons Felip Viñes, els fets de la jornada de Corpus s'haurien pogut evitar si aquell any la contractació dels homes per a la sega s'hagués fet fora de la ciutat tal com volia el lloctinent i com intentaren els consellers —que no se'n van sortir per l'oposició, segons carta de Felip Viñes al protonotari Villanueva, de sectors radicals del Consell de Cent.¹⁸⁷

Els fets del 7 de juny s'iniciaren amb el fals rumor, com tots sabem, de la mort d'un conseller; mentre que totes les víctimes foren oficials reials. Si el regent del Consell d'Aragó, el doctor Joan de Magarola, va salvar la seva casa de Barcelona de la crema, va ser perquè la Taula de Canvi li era veïna i fins i tot alguna versió afirma que existien relacions amistoses entre Sebastià Estralau, cap dels rebels de l'Empordà, i Rafael Goday, cap dels rebels del Prat (ambdós, s'ha dit, dirigents de la jornada del Corpus de Sang), i els consellers de la ciutat. Això no treu que la ciutat de Barcelona hagués de crear dues companyies de vigilància —les quals eren acusades de no haver estat presents en cap cas en els llocs dels fets— i que, amb l'excusa que Girona estava amenaçada pels terços, fes fora de Barcelona els segadors.¹⁸⁸

La transcendència del Corpus de Sang fou reflectida immediatament per la classe dirigent catalana. I el Dietari contemporani, evidentment, es fa ressò d'aquests aldarulls: "(...) Y tenint notícia que la causa era algun avalot se havia mogut entre los sagadors, perquè los que estavan de guarda havian volgut levar las armas y nafrat o mort a algú d'ells, dits deputedats, ab la mateixa presa, se juntaren en la casa de la Deputació y, tenint allí avís que dits sagadors acudian al pla de Sanct Francesch per cremar la casa del lochtinent de vostra magestat, ab tota diligència, consistorialment ab las massas altas, a peu, se conferiren en dita plassa de Sant Francesch que tenian lo Santíssim Sagrament devant la porta de dit lochtinent, la qual estava tancada, y veren allí los consellers y un gran número de sagadors avalotats, amb molts pedrenyals y altres armes en las mans (...) y se irritaren molt més, perquè allí havian mort un sagador ab un tir disparat, segons se deya, de casa de dit lochtinent (...)." ¹⁸⁹

Les víctimes de la revolta dels Segadors, ens recorda Eva Serra,¹⁹⁰ dels mesos de maig i juny foren fonamentalment oficials reials. L'exemple,

187. E. ZUDAIRE, *El Conde-Duque...*, pàg. 462.

188. J. ELLIOTT, *La revolta catalana...*, pàgs. 429-430 i 442.

189. El breu relat transcrit ens dona una percepció del creixent buit de poder que va provocar l'aixecament. El desconcert era, de totes totes, evident. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. V..., pàg. 1037.

190. E. SERRA I PUIG, "1640: una revolució política...", pàg. 42.

entre molts d'altres, del doctor Lluís Ramon i Fita és molt aclaridor. Fou un fidel servidor de la Corona a l'hora d'aconseguir els bastiments necessaris per al trànsit dels soldats camí del Rosselló. Al doctor Lluís Ramon li tocà cobrir el tram d'Hostalric a Girona, i la seva situació en aquella comesa fou tan severa i arbitrària que concità la queixa generalitzada de les autoritats catalanes, les quals presentaren un memorial de greuges contra ell. S'hi al·legava que aplegava els bastiments amenaçant les universitats amb enviar-los tropes per destruir-les o comissaris que els ho requisarien tot.¹⁹¹ Segons els càlculs del document, havia requisat més de 1.600 cargues de vi, 2.289 quarteres de blat i 2.700 moltons i molts d'aquests bastiments no eren necessaris, ja que a Hostalric, per exemple, els militars hispànics pagaven amb el propi diner.

Però poc s'imaginava que un any després seria l'objectiu dels segadors. Juntament amb els doctors Guerau i Rubí de Marimon, Lluís Ramon havia aconseguit refugiar-se al convent dels jesuïtes. Els amotinats incendiaren casa seva, situada davant el palau del marquès d'Aitona, malgrat la defensa que va fer-ne el seu cosí Llorenç d'Arro-nis. Del convent dels jesuïtes es va dirigir al convent de Sant Agustí, disfressat amb els hàbits dels seguidors de Loyola. Després de passar per diversos amagatalls, acabà a l'arxiu de l'església major, juntament amb els doctors Rafel Puig i Joan Baptista Gori. Va tenir sort i sobrevisqué a la primera onada. Passat el primer aldarull, la Junta de Braços presidida per Pau Claris determinà restablir la Reial Audiència amb aquells jutges que no havien estat objecte d'escarni; s'intentava així donar la visió a la Corona que el Corpus de Sang havia estat un aldarull provocat per turbes descontrolades.¹⁹²

Però durant la vigília de Nadal, amb el fals rumor de pacte entre el marquès de Los Vélez i els francesos, va activar de nou la revolta a Barcelona. Una veïna descobrí el doctor Lluís Ramon intentant fugir per un hort i els amotinats l'acabaren agafant i el mataren a cops deixant-lo irrecognoscible.¹⁹³ Acte seguit, el seu cadàver seria arrossegat pels carrers i penjat a la forca a la plaça del Rei, destinada als amotinats.¹⁹⁴ Només la pia mediació dels monjos de l'església del Pi

191. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. V..., pàgs. 1911-1912.

192. La personalitat de Pau Claris ha estat objecte de distintes anàlisis aprofundides. Amb una ja notable antiguitat tenim el llibre R. GARCÍA CÁRCCEL, *La revolta catalana*, Ariel, Barcelona, 1985. I més recentment disposem de la recerca d'A. SIMÓN TARRÉS, *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2008.

193. A. SALVO I RIVERO, *Els magistrats de la Reial Audiència...*, pàg. 66.

194. L. PALOS PEÑARROYA, *Els juristes...*, pàg. 134.

aconseguí que permetessin recuperar els cadàvers de fatigues en més d'una ocasió durant els aldarulls revolucionaris. Lluís Ramon “estava hecho un santo (...) y ya antes del sitio de Salsas hacia vida penitente y ejemplar (...)”.¹⁹⁵

La sublevació provocada pels allotjaments tendí, doncs, a desviar-se més clarament contra aquells sectors que s'havien implicat en la política fiscal i militar de la Corona els darrers mesos, que no pas directament contra l'estructura socioeconòmica imperant a la societat. El governador Ramon de Calders afirmava l'existència d'una considerable “malícia contra los criados de su magestad” (10 de juny de 1640)¹⁹⁶ i el dietarista de la Generalitat, en reconstruir els fets del 7 de juny, escrivia “Y lo no haver mort a tots los doctors del Reall Consell fonch ho haver-los trovats, no obstant se feren moltes diligències. Los hagueren morts a tots”.¹⁹⁷

Des de la lloctinència, passant per l'alguatzir Monrodós exercint de comissari d'allotjaments fins a la judicatura de la Reial Audiència, tots els ministres de la Corona patiren les ires populars. Però també en tots els casos no solament havien estat responsables de greuges populars sinó també d'ofenses institucionals. Monrodós no sols era un cap visible de llevés i allotjaments sinó també un dels responsables de la violació dels magatzems de la Diputació de 1638 i de la detenció del diputat militar de 1640. Monrodós podia, doncs, ser alternativament blanc indestriable d'odis populars i d'animadversions institucionals.

Ara bé, ja sabem que les institucions catalanes no se sentiren responsables de la mort del comte de Santa Coloma, el qual “se perdí per no haver volgut seguir nòstron consell”.¹⁹⁸ Tant si hi va haver només complicitats puntuals com si van ser implicacions més profundes, la veritat és que la situació no sempre fou controlable, si bé a finals de juny ja sembla que el trasbals social havia retrocedit: “Havem rebut algunes cartes de diferents universitats ab que-ns reffereixen estar la terra assossegada y quieta —escrivien els diputats el 27 de juny— en rahó de la gent són sollevada a títol de segadors, los quals las universitats han fet cara”.¹⁹⁹

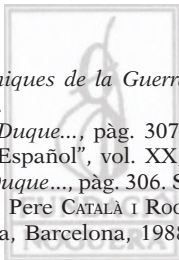
195. A. SIMÓN TARRÉS, *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, Fundació Pere Coromines, Barcelona, 2003, pàg. 80.

196. E. ZUDAIRE, *El Conde-Duque...*, pàg. 307.

197. “Memorial Histórico Español”, vol. XX, pàg. 320.

198. E. ZUDAIRE, *El Conde-Duque...*, pàg. 306. Sobre les dificultats de la lloctinència del comte de Santa Coloma, vegeu PERE CATALÀ I ROCA, *El virrei comte de Santa Coloma*, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1988.

199. *Ibidem*, pàg. 329.

La crònica dels fets de l'estiu de 1640 sembla confirmar una revolta més antifiscal o antimilitar que no pas antisenyorial. Però això no voldria pas dir en cap cas subordinació institucional. Més aviat les institucions locals o generals es veieren obligades a vetllar una situació socialment perillosa —especialment les oligarquies municipals de Girona, Vic i Tortosa— però en la qual es trobaven de grat o per força políticament implicades.

Després dels fets de Corpus l'aparell institucional del rei havia desaparegut. Sense lloctinència, amb la judicatura de la Reial Audiència liquidada o amagada, amb l'exèrcit reial refugiat al Rosselló, la responsabilitat política d'una Catalunya militarment amenaçada i socialment trasbalsada passava del tot a mans de les institucions del país. La mort del nou lloctinent, el duc de Cardona, poc després del seu nomenament, ho facilitaria. L'etapa de les ambaixades de greuges a Madrid seria substituïda per la convocatòria dels braços.

LA DIMENSIÓ BÈL·LICA DEL CONFLICTE: L'ACCIÓ DE LA CLASSE DIRIGENT, ELS FETS DE GUERRA I LA PUBLICÍSTICA

ELS INICIS DEL CONFLICTE BÈL·LIC

El 14 d'agost de 1640 el Consell d'Estat acordava l'ocupació militar de Catalunya. L'objectiu era posar fi a les alteracions que havien tingut lloc al país aquell 1640. L'operació se suposava que havia de ser ràpida i simultània a la celebració o a la conclusió de les Corts generals inacabades de 1626-1632, en contrafacció de constitucions pel fet de la presència de tropes reials sobre el país, però en consonància amb una de les vies del memorial d'Olivares de 1624. La decisió de Madrid coincidia amb la de Juan de Gary, governador militar de les tropes del Rosselló, d'empresonar el 19 d'agost diverses personalitats amb vinculacions o responsabilitats polítiques en les institucions catalanes acusades de conspiració a Vilafranca de Conflent on a mitjan agost s'havien concentrat els síndics, batlles i cònsols dels comtats. Hi va haver tot un seguit de detinguts acusats de col·laboració amb l'enemic, la qual cosa col·locava els empresonats sota fur militar.

Pau Claris decidí aleshores convocar el 27 d'agost de 1640 la Junta Particular de Braços, és a dir, l'organisme que en situacions d'emergència podia ser reunit en principi amb caràcter consultiu entre la gent significada o amb lloc a les Corts, residents a Barcelona o circumstancialment a la ciutat.

L'organisme va decidir a finals d'agost de mantenir-se en activitat permanent davant la greu situació del país, constituent, com feia a les Corts generals i en les situacions d'emergència, una divuitena.¹ Era l'hora de les institucions. La Diputació i el Consell de Cent anaven plegats i no estaven sols. La mateixa via per la qual havien estat informats de

1. BASILI DE RUBÍ, *Les Corts generals...*, pàgs. 45-61.

les detencions fetes per Garay explicita que els dos consistoris estaven plenament assistits per batlles, veguers, cònsols i jurats de les viles i ciutats importants: Girona, Lleida, Figueres, Olot, etc.

En aquesta situació arribà el plec dels vuit càrrecs que la Corona feia a Catalunya, la qual acusava de la desarticulació dels terços (invasió de banderes reials), de l'alliberament dels presos del 22 de maig entre els quals es trobava el diputat militar Francesc de Tamarit, de la mort de l'alguatir reial Miquel Joan Monrodón, sense procés, quan aquest intentava fer allotjaments a Santa Coloma de Farners, de la mort del jutge de la Reial Audiència, doctor Berart, en la revolta del Corpus, de la mort del virrei en aquella mateixa diada, de la persecució sistemàtica dels ministres reials, dels obstacles posats a la justícia —recordem la persecució dels jutges que havia paralitzat la Reial Audiència—, de la fortificació de Barcelona i d'altres ciutats sense llicència reial ni “saber contra quién, sino sea contra su rey”. La resposta de les institucions no va caure en el parany de les acusacions, mentre que en canvi destacava “la fama y opinió que y havia de què los soldats que són en la vila de Perpinyà y en los confins de Cathalunya, y las prevencions de guerra y levas que V. M. mana fer en sos regnes, eran per invadir-la, com ho representàrem a V. M. ab carta de 31 de juliol” i un “viu sentiment per haver publicat V. M. que vol tenir ab exèrcit a clòurer les corts començades y posar en respecte, exercici y llibertat la justícia ausentada y violentada per sediciosos”; i recordaven al rei que “segons las generals constituciones, usos y costums jurades per V. Magestat, los votos en las corts han de ser liberos y no es poden tenir havent-hi exèrcit en Cathalunya”.²

La divuitena, davant l'amenaça militar, s'adonava que l'instrument consultiu de la Junta Particular de Braços era insuficient i considerava “fer convocatòria general de totes les persones dels tres estaments d'aquest Principat i comtats i de les universitats, viles i llocs que entren en corts per a què com és matèria que toca a tota Catalunya sembla que no pot prendre bon assentament si no és concorrent-hi tots”.³ Els diputats convocaren per al 10 de setembre tots els membres dels tres braços amb lloc a Corts a Barcelona. Amb aquesta convocatòria les institucions feien un gir polític decisiu; d'una situació de sobirania vulnerada es passava, manllevant les paraules d'Eva Serra i Puig,⁴ a una situació revolucionària en convocar Junta de Braços. Aquí i ara

2. BASILI DE RUBÍ, *Les Corts generals...*, pàgs. 119-120.

3. *Ibidem*, pàg. 58.

4. E. SERRA I PUIG, “La revolució catalana...”, pàgs. 44-45.

la teoria política que feia recaure la titularitat originària de la potestat pública a la comunitat pren volada.⁵

L'opció de Pau Claris s'entén si tenim en compte no sols l'ocupació militar que patí el Principat entre l'agost i el setembre de 1640, sinó també la revolta dels segadors de maig i juny del mateix any, que decidí en darrer terme la definitiva implicació institucional des del nivell local fins al màxim nivell institucional. Fos com fos, per por als segadors, per imperatiu institucional o per ambdues coses al mateix temps, batlles i veguers, cònsols i jurats, perseguits o no, estigueren implicats en l'aixecament, a voltes més organitzat i no sempre, sembla, acèfal dels pagesos contra els soldats basant-se en l'estructura defensiva local (les mans armades dels vilatans), i batlles, veguers, cònsols i jurats garantien l'enllaç entre la decisió o les necessitats locals i la dinàmica general de Barcelona o de la Diputació. La revolta popular de maig-juny era recuperada per la revolució política de l'agost i del setembre de 1640.

El fet que l'assemblea no pogués adoptar el nom de Corts, perquè el rei no hi va ser present, facilità que hi assistissin no sols aquells que habitualment integraven les Corts "sinó també totes les persones eclesiàstiques, militars y reals que acostumen entrar en brassos" segons crides publicades per Barcelona i per totes les vegueries del Principat; però més important que això fou el major pes específic del braç reial, que l'adquirí per resolució duta a terme pels braços l'11 de setembre. D'una banda, es veieren obligats a ampliar la divuitena per adequar-la al nombre de síndics d'universitats presents aleshores a Barcelona, però, de l'altra, van tractar "la forma que se ha de tenir per poder fer convocació de les universitats axí reals que no entran en corts, com de barons, las quals vuy nos troban en dita convocació, ni són estades per sa Sria. convocades, o noy tindran llegítim procurador en ella" i el dia següent eren cridats "tots los syndichs de ciutats, vilas y llochs reals y de barons tan eclesiàstics com seculars". Advertiren que "a les universitats que per no gastar voldran tres o quatre més fer un syndich, se'ls admetrà".⁶

La divuitena esdevenia trenta-sisena, la qual cosa significava no solament un augment de la representativitat en nombre sinó també en qualitat, pel que feia al braç reial, que incorporava, al costat dels sis ciutadans honorats inicials de la divuitena, els síndics de Lleida, Vilafranca del Penedès, vegueria de Girona, Cervera, Granollers i Vic.⁷

5. E. SERRA I PUIG, "La revolució catalana...", pàg. 46.

6. BASILI DE RUBÍ, *Les Corts generals...*, pàgs. 77, 107, 116 i 125-126.

7. *Ibidem*, pàgs. 82 i 129. N. Sales ha posat en relleu l'ampliació de la representativitat del braç reial a les Corts de Pau Claris i el seu significat, *Història de Catalunya...*

La importància de la presència del braç reial a la Junta de Braços, el setembre de 1640, obligaria a resituar una visió de la revolució política massa sovint limitada, atès que destacava només una minoria dirigent descontenta per la política de la lloctinència.

La resistència òbviament tenia una noblesa de la terra. Aquesta noblesa fins i tot trencava aliances clientelars seculars com les que havien lligat el duc de Sessa amb el senyor de Ciutadilla, com diu Eva Serra.⁸ El Consell de Cent estaria en igualtat amb la Diputació. Les universitats tingueren l'esperat protagonisme en aquest moment clau d'armament com ho demostra la vint-i-quatrena de guerra de Barcelona.⁹ I el seguiment d'aquest procés de juliol a desembre de 1640 no permet afirmar que l'actuació política dels dirigents fos aliena a la por d'universitats, viles i llocs a l'ocupació per part de l'exèrcit reial.

Com és obvi, el bloc polític de la resistència tenia evidentment una sensibilitat en relació amb el país força diferent del bloc polític fidel a Felip IV. La necessitat de reforçar públicament la convocatòria i d'evitar desercions va fer decidir els braços a disposar un jurament d'unió i fidelitat perquè fos prestat per les persones dels tres estaments. Jurament que no havia de ser només estamental i corporatiu sinó també individual i personal. L'escrivà major del General d'aleshores, Fidel Fita, llegia en veu alta el 27 de setembre la forma del jurament:

Jo... juro a Déu i als quatre sants Evangelis per mi corporalment tocats, de què tindrè la unió i conformitat ab les demés persones i universitats del Principat de Catalunya i comtats del Rosselló i Cerdanya, que ha aparegut als braços necessària per a la defensa natural que s'està preparant i conservació destes constitucions, privilegis i llibertats i seré fidel i lleial a la província, i no m'apartaré ni dividiré de lo que els M. Itres. Srs. Diputats i altres persones que de SS. Sries. tendran poder; serà ordenat en les coses deliberades pels braços, fins haver obtingut de Sa Maj., que Déu guardi, la satisfacció dels mals passats i el remei i reparo dels que'ns amenacen i seguretat per a gosar de la justícia, tranquil·litat i pau desitjada.

Y cerciorats las personas dels dits tres estaments que assistien en dita Junta de Braços de la dita forma, prestaren aquell y los

pàgs. 342-343. També tenim una llista de la representació del braç reial a la Junta de Braços entre el 10 de setembre de 1640 i el març de 1641. R. GARCIA CARCEL, *Pau Claris. La revolta catalana*, Ariel, Barcelona, 1980, pàgs. 165-174.

8. E. SERRA I PUIG, "1640: una revolució política...", pàg. 48.

9. AHMB, *Vint-i-quatrena de Guerra*, Consell de Cent III-2; III-3 (juliol 1640-gener 1643).

syndics de capítols, vilas y llochs lo prestaren en nom dels comuns y en lo seu propi, posant la mà sobre dos missals y un juratori de plata que per aquest ministeri estavan allí, sobre una taula o bufet posats, que per sé molts los que trobats en dita junta havian de jurar y no averse de detenir demasiat se avia disposada la cosa en aqueixa forma y que hi hagués los dos missals y lo juratori per a que posant quiscú la mà en una de ditas cosas fos més prest acabat lo dit acte de jurament lo qual començà a fer lo doctor Pau Claris, canonge de la Santa Iglésia de Urgell, diputat ecclesiàstich (...).¹⁰

Malgrat el caràcter consultiu de l'assemblea de braços, que deixava el poder de decisió i l'execució dels temes a la trenta-sisena i als diputats, la representativitat en termes de nombre i de periodicitat i qualitat del funcionament de les diverses instàncies, des de la mateixa assemblea passant per la trenta-sisena i els diputats i acabant amb la forma d'integració de Barcelona en els debats, demostra un model polític força diferent i representatiu en paraules d'Eva Serra.¹¹

El conflicte bèl·lic ja descabdellat convertia la situació de guerra d'aquelles Corts considerades sovint pels historiadors com a ingovernables, obstructores i obsoletes, en un instrument de deliberació àgil que, conscients de la situació —tibant i urgent, que no admetia dilació, això afirmaven—, donaven “plena facultat als Srs. Deputats, los quals, ab las trentasis personas de la Junta, pugan deliberar y resòldrer lo que convindrà fer, conforme demanaran las ocasions, y que pugan gastar per a semblants effectes tot lo necessari”. Prou que la monarquia hauria volgut sentir paraules semblants a aquestes el 1626 i el 1632. Les urgències de l'Imperi i les urgències de la pàtria dels diputats i síndics o les de la terra dels segadors no eren pas les mateixes.

L'existència d'una noblesa de la terra amb gruix social i unes oligarquies urbanes no integrades en la Corona i l'existència d'una poderosa capacitat social interna no permetien la penetració política de les maneres de fer de l'absolutisme. Eva Serra també ens diu que les *aristocràtiques constitucions* i les *oligàrquiques institucions*¹² evitaren al Principat molts estralls i malvestats. El bloc de la revolta —heterogeni i popular— no estigué pas en harmonia social amb el bloc que tenia l'hegemonia de les institucions generals i locals —aristocràtic i d'oligarquies urbanes. Tot i així, les necessitats internes derivades

10. BASILI DE RUBÍ, *Les Corts generals...*, pàgs. 159-162.

11. E. SERRA I PUIG, “1640: una revolució política...”, pàg. 50.

12. *Ibidem*, pàgs. 50-51.

de la resistència a les condicions de guerra coadjuvaren a la formació d'un bloc socialment no homogeni i a un desplegament inèdit de l'aparell institucional històric. La mateixa Diputació no dubtà a emprar la desinsaculació i la confiscació de béns com a eines per aconseguir recursos per fer front a les despeses de la guerra. Amb la iniciativa d'inhabilitació política i confiscació la Junta General de Braços actuava amb la potestat plena d'un sobirà. Tenint en compte que la confiscació de béns només s'admetia a Catalunya per crim de lesa majestat divina o humana això implicava implícitament situar la noció de *pàtria* al nivell de la de *majestat*. Les confiscacions començaven abans dels acords amb França i anaven a incrementar el patrimoni públic, però no la batllia del rei sinó la Diputació, la qual cosa canviaria després del reconeixement de la sobirania de Lluís XIII.

Els primers afectats foren el marquès de Los Vélez, cap de l'exèrcit reial a Catalunya, descendent dels Requesens, i Pau Duran, bisbe d'Urgell. Un i altre des d'un bon començament foren filipistes, i el tercer, Josep de Rocabertí, tenia responsabilitats militars catalanes, que molt aviat havia desertat. Inhabilitacions i confiscacions coincidiren també amb l'inici dels reconeixements polítics. Inevitablement s'iniciava un relleu entre els sectors dirigents, propi de tot canvi polític, que la necessitat de guanyar fidelitats de França reforçaria. De la mateixa manera, després de la batalla de Montjuïc els sacrificis dels menestrals en la guerra eren reconeguts amb la creació del sisè conseller pel que fa al Consell de Cent.¹³

El protagonisme polític de la Junta General de Braços era cada cop més important, arribant a desenvolupar una immensa tasca en matèria política: defensa, governació, justícia, propaganda i relacions internacionals. Era creada una Junta de Guerra el 13 de desembre de 1640 per endegar la mobilització i atendre les necessitats de proporcionar un personal de guerra qualificat. Una Junta d'Hisenda activava la política fiscal i d'emissió de deute públic per sufragar les despeses de la guerra. Ambdues juntes foren constituïdes per dotze persones, quatre per estament, i en ambdós casos els quatre membres del braç reial eren compostos no sols per ciutadans de Barcelona sinó també per síndics d'universitats foranes, un de Vic i un de Camprodon a la Junta de Guerra, i de Cervera, l'Arbós i Tàrraga a la Junta d'Hisenda. Les lleves de la Junta General de Braços no foren fàcils i amb prou dificultats les forjaren amb soldats de vegueria i voluntaris. El temor a la resistència popular a les lleves era evident.¹⁴

13. J. M. TORRAS RIBÉ, *Els municipis catalans...*, pàgs. 68-75.

14. BASILI DE RUBÍ, *Les Corts generals...*, pàg. 171.

Però més enllà d'aquest aspecte, òbviament remarcable, la Junta d'Hisenda elaborava tota una política fiscal que tendia a trencar el privilegi. La implicació del Consell de Cent en el projecte fiscal de la guerra fou més que evident. La qual cosa augmentava el crèdit de l'operació, que Barcelona no anava a remolc de la Diputació i que compartia la idea de la Junta d'Hisenda —quan aquesta li suplicava d'acceptar la condició de garant. Per tant, la Corona s'havia alienat del tot la fidelitat de Barcelona. No hi havia cap fissura entre la Diputació i Barcelona.

Més difícil fou la constitució de la Junta de Justícia, entre el 15 i el 17 de setembre de 1640. No sembla pas del tot certa la desaparició de la Reial Audiència el 1640, però possiblement el que sí que és cert és que la Reial Audiència patiria una situació excepcional, si se'm permet l'expressió, al llarg de tot el conflicte bèl·lic. La jurisdicció en matèria de legalitat era restablerta per la Diputació, mentre que la justícia era recuperada per una nova Reial Audiència més tard constituïda en Tribunal Superior.

La reestructuració de la justícia no fou fàcil. Faltaven membres perquè els doctors del reial consell havien estat morts o es trobaven amagats. El tema de la justícia era important per qüestions internes i externes. Externes, perquè el rei justificava l'expedició militar del marquès de Los Vélez basant-se en la necessitat de reintegrar la justícia violentada. Internes, perquè la nova situació política a Catalunya obligava la Junta de Braços a disposar d'un tribunal contra els *renitents* de l'interior. La Junta de Braços va haver de prendre resolucions en matèria de justícia per tres raons: ordre públic, desafectes i resistència a les seves pròpies lleves. La Junta de Justícia estava integrada per cinc prohoms, un ciutadà honrat de Barcelona, un membre de l'hàbit de Sant Joan i tres doctors síndics de Lleida, Tarragona i Girona, respectivament, amb un doctor assessor amb vot consultiu i una presidència a càrrec d'un conseller de Barcelona. Poc després esdevenia Tribunal Superior entre el 30 de setembre de 1640 i el 30 d'octubre del mateix any.

Totes aquestes preocupacions i disposicions toparen amb el fet que el 24 de novembre el marquès de Los Vélez entrava al Principat per Vinaròs i Ulldecona i jurava les Constitucions i el càrrec de lloctinent. La seva entrada havia anat acompanyada del suport de les universitats i d'individus que no s'identificaven amb els esdeveniments que es precipitaven al Principat. Tortosa sempre donà suport a la Corona. Enfront d'aquest exèrcit, Pau Claris només podia oposar, amb moltes dificultats, una petita força armada. La desproporció militar, més que no la indiferència, explicaria que els inicis de l'ocupació anessin seguits de consecutives rendicions. La crueltat amb què va ser tractat Cambrils

on, malgrat la rendició, l'ocupació va anar seguida de la matança de persones i l'execució dels seus comandants, posava fi definitivament a qualsevol esperança de rebre el favor reial.¹⁵

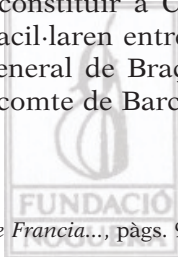
A la segona quinzena de juliol, Barcelona s'havia començat a fortificar i amb la Diputació incorporava l'arsenal militar reial de les drassanes. El context polític d'aleshores menava la classe dirigent catalana a atansar-se a França. A aquest fet coadjuvava la mort del virrei duc de Cardona, però tampoc no hem de deixar de banda la concentració de tropes a la frontera d'Aragó i la sublevació de la guarnició de Perpinyà contra la Diputació del General. Aquestes negociacions amb el país veí havien estat portades a terme per Francesc Vilaplana, cosí de Pau Claris, i Aleix de Sentmenat, baró de la frontera, per encàrrec dels diputats de la Generalitat a finals de març, després de la primera entrada dels segadors a Barcelona i l'alliberament del diputat Tamarit.¹⁶ Esdeveniments que convé contextualitzar dins la nova política internacional que s'iniciava amb França, com no podia ser d'una altra manera.

Era, doncs, inevitable que el 24 de setembre de 1640 a Ceret, Ramon de Guimerà, en demanar el suport militar de França, també volgués implicar els regnes d'Aragó i València. És cert, però, que l'acord francocatalà de 15 d'agost a Leucata i l'acord entre Plessis-Besançon i Ramon de Guimerà de 29 d'agost només tenien a veure amb l'auxili militar, que es confirmà el 24 de setembre quan l'entrada del marquès de Los Vélez era un fet. Entre els mesos de maig i octubre la Diputació i Barcelona, a través d'ambaixades, de correspondència i fins i tot d'un desig d'arbitratge pontifici i imperial, es plantejaven fórmules de mediació. L'octubre, per exemple, la Corona pretenia refer les relacions per mitjà dels grans feudataris, com la duquessa de Cardona o el nunci apostòlic; però, de fet, la pau a Catalunya només començà a interessar de debò amb la sublevació de Portugal, coincidint, cal recordar-ho, amb la matança de Cambrils. Després de l'entrada al Principat de l'exèrcit del marquès de Los Vélez, l'opció entre l'oferta de Pau d'Olivares i la proposta de la República de Richelieu sembla que no era dubtosa.

Al gener Du Plessis mostrava als braços els poders que tenia d'ençà de final d'agost de constituir a Catalunya una república. De totes maneres, els braços vacil·laren entre la protecció i l'obediència. El 23 de gener la Junta General de Braços i el Consell de la ciutat de Barcelona proclamaven comte de Barcelona Lluís XIII i Catalunya

15. *Secrets públics...*

16. J. SANABRE, *La acción de Francia...*, pàgs. 91-94. També E. SERRA I PUIG, "1640: una revolució política...", pàg. 57.

es posava sota l'obediència del rei cristianíssim i el marquès de Los Vélez era derrotat a la coneguda batalla de Montjuïc el 26 de gener de 1641.

La història política del país després de la batalla de Montjuïc és poc coneguda. No tota la classe dirigent catalana compartia aquesta confiança amb França. Quan Richelieu va demanar que per auxiliar Catalunya per mar i per terra necessitava disposar de quatre ports, principalment el de Roses, Francesc de Tamarit prevenia Pau Claris. Poc més del deu per cent dels assistents del braç militar a la reunió dels Braços Generals de Pau Claris del 10 de setembre de 1640 s'exiliaren en el transcurs dels dotze anys de guerra. Si la referència són les corts de 1626 i no les de 1640, el percentatge augmenta al vint-i-tres per cent. Tot i que el braç militar representava el noranta-cinc per cent de la totalitat dels exiliats de 1646. I l'exili certament estigué més en relació amb l'aliança amb França que no pas amb la revolta pagesa.¹⁷

Francesc de Tamarit i Ramon de Guimerà, senyor de Ciutadilla,¹⁸ passaren a ser oficials reials de la batllia quan la nova Corona procedí a segrestar els béns dels desafectes, els quals béns el rei de França, en el curs de la guerra, en bona mesura anà cedint com a garantia de lleialtats polítiques, des del patrimoni dels Cardona al mariscal La Motte fins al castell de Guimerà a l'esmentat Ramon de Guimerà. Tampoc no hi ha una explicació per a les tensions internes del bloc aristocràtic partidari de França. Núria Sales no admet que les tensions entre Ardena i Margarit siguin una reproducció de vells conflictes entre nyerros i cadells. Més aviat eren desacords en política i guerra i disputes d'ambicions de baronies allò que explicaria millor els talls dins el bloc compromès amb la monarquia francesa. També la condició social diferent explicaria més d'una confrontació. Núria Sales ja ha remarcat aquest fet pel que fa a Margarit i Fontanella, noble el primer, jurista i descendent de menestrals el segon. Implicat en plets contra viles i llocs l'un, implicat en la defensa de viles i llocs l'altre, no representaven evidentment la mateixa cosa.¹⁹

El definitiu pacte amb França de La Peronne de 19 de setembre de 1641 en principi conservava formalment tot l'ordenament institucional i legislatiu català i fins i tot aquelles reclamacions persistents dels catalans des de finals del segle XVI, com la condició catalana de les

17. J. VIDAL, *Guerra dels Segadors i crisi social*, Barcelona, 1984, pàgs. 90-94.

18. N. SALES, *Història de Catalunya...*, pàgs. 365-373.

19. *Ibidem*, pàgs. 373-376.

dignitats eclesiàstiques i dels alcaïds del Principat i dels comtats.²⁰ El mateix Dietari, a petició expressa dels màxims representants polítics, recull fefaentment aquest esperit de cooperació.

El monarca francès reitera el seu compromís amb la classe dirigent catalana bo i afirmant que “(...) nosaltres havem estat de tal manera ocupats fins ara, tant en la frontera dels Païssos Baxos com en aquesta, que havem diferit fer-vos a saber nostres intencions sobre los pactes que de vostre part nos són estats presentats. Però ara que, de una part, havem conquistat la ciutat de Ayre, en los Païssos Baixos, y de altre cobrat a Duxari, petit loch que los enemichs havian pres en estes parts, y posat entera seguretat aquesta província, nosaltres hos farem saber, lo més prest serà possible, nostre resolució acerca los dits pactes. Y farem partir, encontient, nostre charíssim cusí, lo mariscal de Bresè, per anar a exercir lo càrrech de nostre loctinent general en eixa província y representar nostra persona (...)”.²¹

Catalunya, teatre d'operacions militars entre dues poderoses monarquies, no va poder, però, garantir sempre la seva integritat. Conflictes populars amb el nou exèrcit reial i problemes polítics amb el nou aparell de la monarquia de França —en part motivats per activitats conspiratives— desembocaren en l'expulsió d'autoritats eclesiàstiques (1643-1645) i en la repressió de membres de les institucions polítiques catalanes, des del president de la Generalitat, Gispert d'Amat i Desbosch, abat benedictí de Sant Pere de Galligans, confinat al Rosselló el 1645, fins a Domènec Negrell, oïdor militar del General condemnat a mort el 1650.²²

Tot i així, per a Eva Serra,²³ les institucions continuaren exercint el paper si no polític, sí civil que els corresponia. Així, en plena guerra, vers el 1651, Lluís Valencià i Eiximenis, donzell i oïdor militar i catedràtic de Vespres de la Universitat de Barcelona, seguint les instruccions dels diputats publicava un escrit que era una memorable crítica a la pressió fiscal i una defensa explícita d'aquelles universitats que tot ho pagaven i cada dia estaven més carregades de censals.²⁴

20. J. SANABRE, *La acción de Francia...*, pàgs. 648-652. També podeu consultar DACB, vol. XIII, pàgs. 381-398.

21. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. V..., 1999, pàg. 1204.

22. J. VIDAL, *Guerra dels Segadors...*, pàgs. 71-75.

23. E. SERRA I PUIG, “1640: una revolució política...”, pàg. 64.

24. El títol de la seva obra era *Summari discurs ahont se prova ésser inexigible y nociva a la utilitat pública, la forma que avuy se observa, pera la contribució del batalló y tenir poder la molt illustre Junta del batalló per a mudarla*. Citat per E. SERRA I PUIG, “1640: una revolució política...”, pàg. 64.

El seguiment dels esdeveniments ens assabenta, millor del que a voltes intuïm, del paper institucional i de les característiques de la revolta catalana. I en aquest sentit hi ha un fet cabdal que influirà en els esdeveniments polítics i militars de la revolta: em refereixo a la derrota militar de la Corona a Montjuïc. Des de la Cort s'esperava que l'actuació del marquès de Los Vélez seria contundent, car s'havia dissenyat una campanya a l'estiu de 1640 per posar punt i final a l'aixecament català. I aquest fracàs s'afegeix al que també s'experimentava a l'altre extrem de la península, amb la proclamació del nou monarca portuguès. Sols quedava l'esperança que l'exèrcit replegat a Tarragona pogués rescabalar-se d'aquest desastre en un temps relativament ràpid. Recuperació que passava per reforçar-lo mitjançant un nou reclutament, el qual, combinat amb el viatge de Felip IV als territoris de la Corona d'Aragó, hauria de posar les coses en el seu lloc. Però tots aquests plans topaven amb un fet inqüestionable: Catalunya ja formava part de França, com hem vist, i els francesos es movien tranquil·lament pel Principat. Durant els dos primers anys de guerra, la monarquia catòlica va anar a remolc dels esdeveniments que van tenir lloc a casa nostra.

Quan la lenta maquinària governamental de Felip IV va voler reaccionar després de la frustració que havia suposat Montjuïc, Tarragona ja estava assetjada per terra i per mar. S'inicià així l'episodi bèl·lic més significatiu i en el qual el rei va haver de concentrar tots els sentits aquell any, i que obligà a ajornar quelcom tan important i vital com era l'auxili als comtats del Rosselló on s'endinsaren les tropes del príncep de Condé posant les bases del que seria la pèrdua total del domini filipista en aquell àmbit l'any següent i, per descomptat, la projectada campanya contra Portugal de 1641, que va haver de quedar-se en una mera intenció.

Malgrat tot això, la campanya de 1641 pot considerar-se com una de les més satisfactòries, sobretot comparada amb la que hauria de tenir lloc l'any següent. S'aconseguí superar amb èxit la prova de Tarragona, la qual cosa implicà una gran injecció d'optimisme, de manera que portà a pensar que la següent campanya seria la definitiva per resoldre el problema de Catalunya. No es va tenir en compte que els esforços realitzats durant 1640 i 1641 passarien factura i la pèrdua del Rosselló significaria una entrada massiva de tropes franceses al Principat.

Tothom està d'acord que la responsabilitat de la derrota patida a Montjuïc va recaure, fonamentalment, en el marquès de Los Vélez. El

comte duc en una carta dirigida a Virgilio Malvezzi explicava indignat el seguit d'errors de l'esmentat marquès de Los Vélez.²⁵

I per acabar d'adobar la situació, el regne portuguès havia aprofitat l'ocasió per seguir les petges de Catalunya. Però, més enllà de la delicada situació de l'exèrcit de Felip IV al Principat, ens trobem amb el debat obert al si de la Cort sobre la idoneïtat de l'elecció del marquès de Los Vélez. En el fons, el marquès se salvà d'un càstig major perquè fou nomenat capità general de l'exèrcit a falta de militars més preparats. A la incertesa del seu destí cal afegir les dures paraules del monarca a la família Vélez.²⁶ Però abans de retirar el marquès de Los Vélez se li havia de buscar un substitut. El problema era que la situació era la mateixa que a l'estiu de 1640: l'oferta d'homes apropiats per al càrrec de màxim responsable de l'exèrcit no era gaire àmplia. El candidat més ferm era el marquès de Leganés,²⁷ que en aquells moments era governador de Milà i se l'estava reclamant des de feia temps per servir als exèrcits peninsulars, però no arribaria fins ben entrat l'any 1641.

Les altres dues opcions eren el comte de Monterrey, que anava a ocupar la màxima responsabilitat en l'exèrcit que es reclutava contra Portugal, i el marquès de Los Balbases, que en aquells moments estava a Madrid i tenia experiència directa en el conflicte català; de fet, des de la seva arribada a la Cort el març de 1640, el seu dictamen en jun-

25. La crítica del favorit fou finalment molt severa quan afirmà que "(...) grande año, señor Marqués, hubiera sido a pesar de tantas desdichas este pasado, si no hubiera en el mundo el Marqués de los Vélez, aunque hubiera Barcelona y el Duque de Berganza, que por ventura le hubieran hecho mayor y mejor (...)". AHN, E. Libro 955, el Conde Duque a Virgilio Malvezzi, Madrid, 10 de marzo de 1641. Citat per R. CAMARERO PASCUAL, "La Guerra de Recuperación de Catalunya, 1640-1652", tesi doctoral inèdita, Universitat de Valladolid, pàg. 111.

26. L'escrit que recorda en esperit el de la nota anterior ens assabenta que "el suceso de Barcelona ha sido tal y con tales circunstancias que justamente han movido el ánimo de su Magestad a mandarme que en su Real nombre escriba a V.E. que no ha podido (compadeciéndose de las acciones de V.E. en medio del daño grave o por mejor decir de la ruina que ha ocasionado a Espanya el modo de proceder de V.E. en esta expedición) tomar resolución más piadosa que excusar las averiguaciones, condonando a la seguridad con que se halla S.M. de la buena intención de V.E., sin ninguna suficiencia militar, cuando el clamor común, sus consejos y juntas y todo el mundo está pidiendo exemplo grande, sino con dar orden a V.E. (...) passe a Italia en una galera donde hallaréis el orden de lo que hubiereis de hacer". *Ibidem*, pàg. 113.

27. Com a membre de la parentela nobiliària afavorida pel nepotisme d'Olivares, el jove Diego Messia es veié premiat amb una sèrie de títols de nova creació, com el de vescomte de Butarque, concedit el 15 de març de 1627, i, en concret, el de marquès de Leganés atorgat el 27 de juny de 1627. Com va fer Olivares, des del moment en què se li concedí el títol de marquès, va incloure en el seu nom el cognom Phelípez en honor de Felip IV. Més dades a F. ARROYO MARTÍN, "El marqués de Leganés. Apuntes biográficos", a *Espacio, Tiempo y Forma*, Serie IV, Historia Moderna, tomo 15, 2002, pàg. 148.

tes i consells sobre qualsevol assumpte militar, principalment aquells relacionats amb l'exèrcit del Rosselló, era molt tingut en compte. Però Felip IV deixà clar que el primer no es podia moure del lloc que se li havia assignat, i que el segon "iría con mi persona y no antes, ny puede ser por la falta que haría". Per tant, es tornà a prendre una decisió provisional i arriscada: mentre s'esperava l'arribada del marquès de Leganés, prendria les regnes del govern i de l'exèrcit de Catalunya un altre home sense experiència en els assumptes bèl·lics, Federico Colonna, conestable de Nàpols i príncep de Butera, virrei de València en aquelles dates. Amb això, no sols es buscava cobrir un lloc, sinó també aconseguir que agafés experiència.

El conestable de Nàpols no arribà a Tarragona fins al final d'hivern, així doncs el marquès de Los Vélez va continuar al capdavant de les operacions militars. En aquells moments tan delicats el Regne d'Aragó decidí també intervenir car estava especialment interessat en el fet que l'enfrontament entre Catalunya i la Corona espanyola acabés al més aviat possible. Ja al mes d'octubre envià una primera ambaixada a Barcelona expressant el seu desig d'actuar com a interlocutor del Principat davant Felip IV, la qual cosa no va reeixir; durant la primera meitat de 1641, tornaren a intentar-ho amb més intensitat, si bé el resultat d'aquestes gestions acabaria amb les esperances aragoneses d'aconseguir quelcom positiu.

Hi ha un fet molt important que no hem de perdre de vista i és que amb la derrota de Montjuïc es va fer encara més urgent tenir Lleida en l'àmbit reial, la qual cosa provocà que anés augmentant la pressió des de Madrid sobre el duc de Nochera perquè aconseguís deixar aquella part assegurada i poder anar en ajut del derrotat exèrcit del marquès de Los Vélez. Com tots ja sabem, després del fracàs de la presa de Barcelona, l'exèrcit reial s'havia retirat al sud del Principat. És cert, i s'ha comentat d'una manera o altra, que no dominava efectivament tot aqueix territori, però almenys ocupava les seves dues places principals, Tortosa i Tarragona. La darrera, atès que tenia sortida al mar, li donava un marge de maniobra i exercia un relatiu control sobre el Camp de Tarragona. A més hi havia quelcom molt important: gran part del valor que tenia aquella zona consistia en el fet que era una font de proveïment de queviures de la qual podien aprofitar-se els exèrcits reials en el propi territori, sense haver de dependre tant de l'auxili exterior; i, de passada, tallar el subministrament d'aquestes zones a Barcelona. El bisbe d'Urgell, Pau Duran, que es trobava a Tarragona, coneixia perfectament les possibilitats d'aquests territoris quan afirmà:²⁸

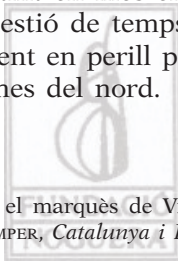
28. AGS, GA, lligall 1374. Junta de mandos militares, Tarragona, 5 de febrer de 1641, vot del bisbe d'Urgell.

El llano de Urgel y la Segarra son el granero de Barcelona y de donde le entran de las tres partes los dos de los granos que ha de menester para sustentarse, además de que con Lérida y Zervera, llano de Urgel y Sagarra está reducido todo el obispado de Urgel, porque las montañas no pueden yr por otra parte que estos llanos donde ynbiernan sus ganados, y en sus ferias los benden; quítasele a Barcelona además de lo referido totalmente la provisión de las carnes, porque le entran del obispado de Urgel y reyno de Aragón, y las que vienen de Francia casi todas pasan por el obispado de Urgel y Bal de Arán, los quales no tienen otro camino; a que se añade que teniendo a Lérida, Zervera y Tarragona queda llana toda la rivera de Ebro, Montes de Prada y la Concha de Barveran, que está en medio del Campo de Urgel y del desta ciudad, para el qual se abrirán los passos para trajinar los trigos de Urgel y Segarra como antes (...).

En aquest context bèl·lic tan delicat per a la monarquia hispànica, el pes específic del Rosselló era realment decisiu. I conservar-lo esdevenia fonamental per a Felip IV. Però els comtats no podien defensar-se sols a base de fortificacions. L'ur defensa necessitava doncs un nombre elevat d'homes, però també era vital que aquests homes estiguessin ben proveïts i pagats. No obstant això, a partir de 1641 a poc a poc la qüestió s'anà complicant: per terra, l'exèrcit reial va quedar aïllat i assetjat per les tropes francocatalanes; l'únic punt de contacte amb l'exterior era el mar. Per molts soldats que es portessin al Rosselló, si no se'n podia garantir el manteniment no servien per a gaire.

En aquest sentit, un dels arguments utilitzats per justificar el menor perill que suposava la rebel·lió portuguesa enfront de la catalana fou precisament el relacionat amb els ajuts que sols podia rebre Portugal a través del mar, ja que per terra tota la seva frontera limitava amb Castella. Aquestes ajudes no resultaven gaire preocupants, perquè "el género de tales socorros siempre llama gran costa y riesgo del que los da, y poco beneficio y zerteza del que los recibe".²⁹ Exactament el mateix es podia aplicar al Rosselló. Així, tant els comtats com la plaça de Roses s'acabaren convertint en illes enmig de l'oceà, la pèrdua de les quals fou únicament qüestió de temps. Aquest desig de salvar els comtats es trobava lògicament en perill per la presència de la marina francesa a les costes catalanes del nord.

29. AGS, GA, lligall 1374, el marquès de Villafranca a Felip IV, els Alfacs, 11 de febrer de 1641. M. A. PÉREZ SAMPER, *Catalunya i Portugal, el 1640*, Curial, Barcelona, 1992, pàg. 465.

Les relacions de l'exèrcit amb la població rossellonenca tampoc no passaven pel seu millor moment. Si bé a la seva arribada Jeroni Rho havia iniciat amb bon peu el tracte amb Perpinyà, aconseguint que la ciutat acceptés allotjar les tropes que romanien a la vila i oferís un suport econòmic mitjançant diferents préstecs, aquesta bona convivència aviat es veié enterbolida pels continus desordres que protagonitzaven els soldats en aquell territori i per fets duts a terme pels naturals que segons el parer del militar italià palesaven la poca confiança que se'ls podia tenir. Sense anar més lluny, i com a exemple que reforcessin aquesta desconfiança, cal recordar que poc després de la seva arribada a Perpinyà havia descobert que en el convent de Sant Agustí s'amagava una important quantitat d'armament. El mateix bisbe d'Elna s'encarregà de castigar els monjos i d'iniciar una inspecció de la resta de convents.

Aquests esdeveniments no contribuïen precisament a mantenir una relació pacífica entre militars i població i posaven en una situació compromesa el cap de l'exèrcit. Aquest es trobava pressionat pels seus propis homes que li reclamaven més fermesa davant el capteniment dels naturals del Rosselló, la qual cosa no es podia dur a terme perquè els soldats havien comès excessos davant la manca de recursos.³⁰ I posats a parlar del capteniment intern de l'esmentat exèrcit, esdevenia evident que la indisciplina estava pregonament arrelada en les tropes rossellonenques i l'autoritat del mestre de camp general era precària.

En aquest moment inicial del conflicte bèl·lic, la situació de l'exèrcit al front sud era cabdal, especialment, com ja hem vist, a Tortosa i Tarragona. La defensa de la ciutat de l'Ebre un cop en sortí el marquès de Los Vélez quedà a càrrec d'una guarnició formada, en part, pels terços de l'exèrcit que marxava sobre Barcelona. La resta d'aqueixa guarnició estava formada per les companyies d'un terç que s'anaren reclutant des del final de 1640 al regne de València i es destinà per a la defensa de Tortosa. A la darrerria de novembre, com que el marquès de Los Vélez havia de concentrar tots els seus esforços en la rendició de Barcelona, Felip IV encarregà al conestable de Nàpols l'organització i la vigilància de Tortosa.

Aquesta mesura comportava l'enviament d'efectius que s'havien de reclutar al Regne de València, amb la qual cosa es pretenia entre altres objectius implicar els valencians en els afers catalans. Començava així

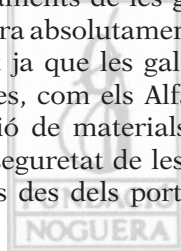
30. Sobre els excessos i abusos dels soldats sobre la població durant la gestió de Jeroni Rho, AGS, lligall 1376, Junta d'Execució, Madrid, 1 de juliol de 1641, amb còpies del memorial del síndic Luis Ros y Reguesens i de consulta del Consell d'Aragó de 22 de juny de 1641. Citat per R. CAMARERO, "La Guerra de Recuperación de Cataluña...", pàg. 142.

la implicació de València en la defensa de Tortosa, que es mantingué durant tots els anys que durà el conflicte català. Aquest terç valencià de Joan Crespí, que devia ser mantingut pel monarca, passà de les cinc companyies que tenia al començament de 1641 a estar format per nou ja a mitjan any i per quinze a la darrerria de juliol. Inicialment, els seus efectius foren molt reduïts: les nou companyies únicament comptaven amb poc més de tres-cents homes, però a poc a poc el terç va anar augmentant fins a superar les vuit-centes places un mes després.

Tortosa es va trobar des del primer moment en una situació propera a l'aïllament pel que fa a la resta del gros de l'exèrcit situat a l'àmbit de Tarragona. La comunicació entre ambdues places per terra es feia molt difícil ja que el camí que les unia no estava lliure; el trànsit entre ambdues ciutats estava contínuament exposat als atacs de la milícia catalana i de les tropes de miquelets establertes en l'àmbit de la castlania.

Però, en segon lloc, una de les coses més urgents en aquells moments era la d'intentar la recuperació de l'exèrcit, no sols física sinó també psicològica. El marquès de Los Vélez informava a Madrid de la desmoralització dels seus homes després de la batalla de Montjuïc, la qual cosa era un seriós inconvenient per implicar-los en una nova acció a curt termini. Però el problema del desànim de l'exèrcit anava més enllà del que havia provocat una derrota. De poc servirien els missatges militars si no es posava remei a la fam i sobretot a les malalties que començaren a reduir les dimensions de les tropes de forma preocupant.

Si el problema de les malalties, que cada cop anava a més, era veritablement greu, no fou l'únic que es trobà el conestable de Nàpols en fer-se càrrec de l'exèrcit a la darrerria del mes de març. Heretava vells assumptes ja denunciats pel marquès de Los Vélez; les desavinences i la manca de disciplina dels comandaments militars es tornarien a repetir. El conestable acabà prescindint de la majoria dels mestres de camp en les juntes militars, en alguns casos perquè eren més útils en llurs casernes per intentar de controlar els seus homes. Però el conestable no sols va haver de fer front en terra amb els seus homes, sinó també en el mar amb els comandaments de les galeres. Llur presència en les costes catalanovalencianes era absolutament imprescindible per garantir la supervivència de l'exèrcit ja que les galeres asseguraven les costes i els ports propers a les places, com els Alfacs o Vinaròs, centres vitals d'organització i redistribució de materials i provisions necessaris per a les tropes, i garantien la seguretat de les diferents embarcacions que portaven aqueixos materials des dels ports valencians i mallorquins a Tortosa i Tarragona.

La població tarragonina, pel que sembla, tampoc no estava col·laborant per suavitzar les necessitats que passava l'exèrcit. La major part dels pobles petits s'havien despoblat. El darrer indret que s'havia abandonat era Tamarit de Mar. Però si tot això era poc, una altra de les coses que més falta feia era quelcom tan fonamental com els diners. Sense diners les moltes fortificacions de Tarragona no podien tirar endavant. A Madrid, la situació de l'exèrcit preocupava, sobretot el desànim dels soldats, de manera que intentaren buscar mesures que permetessin recuperar la moral de l'exèrcit. Per a la Junta Grande, l'origen de tots aquests mals es remuntava a la mala direcció militar dels comandaments que havia provocat la retirada de l'exèrcit de la Ciutat Comtal. Ara, la clau estava a fer creu i ratlla a l'ociositat en la qual vivia l'exèrcit. Les propostes que feia la Junta se centraven sobretot en les milícies castellanes, que eren el gros d'aqueix exèrcit i les més propenses a voler tornar a llurs llars.

Tots aquests problemes no havien de fer oblidar que calia mantenir un dels objectius primordials dels exèrcits de Felip IV, que era connectar les zones de Lleida i Tarragona per garantir així una primera línia d'ocupació segura i efectiva marcada pels trajectes dels rius Segre i Ebre. La qual cosa també havia de permetre una projecció imprescindible sobre la Plana d'Urgell i la Segarra amb la finalitat de pressionar més Barcelona.

Aquesta complexitat del front sud, i concretament de Tarragona, ha estat estudiada per Manel Güell, qui ha escrit diferents treballs sobre la guerra de secessió catalana. Ha publicat un estudi que detalla el setge que visqué Tarragona durant els mesos centrals de 1641, remuntant-se a la retirada de l'exèrcit del marquès de Los Vélez a aquesta ciutat després del seu intent fracassat contra Barcelona.³¹ L'autor no solament se centra en els fets concrets d'aquest episodi, sinó que s'ocupa de nombroses qüestions interessants: l'anàlisi dels exèrcits implicats, el seu nombre i composició, llurs capteniments, els comandaments militars i les relacions entre ells, i molts altres aspectes logístics.

El setge que imposaren francesos i catalans a la ciutat de Tarragona durà pràcticament quatre mesos, des del començament de maig fins al final d'agost. Malgrat les enormes dificultats a l'agost de 1641, Tarragona va aconseguir superar el setge gràcies, entre d'altres, al marquès de Maqueda. Acabava així per a l'exèrcit tarragoní un calvari que havia durat quatre mesos i que havia reduït pràcticament a la meitat els efectius que tenia abans de començar el setge. La recuperació i

31. M. GÜELL, *El setge de Tarragona de 1641*, Tarragona, 2003.

conservació d'aquest exèrcit passava per fer front a un seguit d'aspectes fonamentals. En primer lloc, millorar llur allotjament dins de la ciutat, la qual cosa no seria fàcil ja que, malgrat que el nombre de soldats havia minvat bastant, la infraestructura era encara insuficient per acollir en condicions l'exèrcit d'aleshores. A més, com ja sabem, el tema dels allotjaments era polèmic i la ciutat segurament hi tindria alguna cosa a dir a l'hora d'ajustar-los.³²

ELS FETS DE 1642-1646

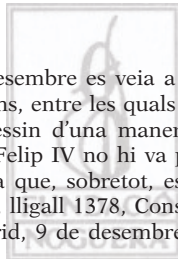
Tot es va complicar a la següent campanya de 1642. El mateix comte duc qualificà l'any 1640 com "el más infeliz que esta Monarquía ha alcanzado (...) porque, a las prevenciones mayores que se han hecho nunca, han correspondido los sucesos más adversos que pudiera la imaginación pintar".³³ Aquestes mateixes paraules les podria haver emprat en descriure l'any 1642, només que la dissort no assolí únicament la Monarquia, sinó que aquesta vegada l'afectaria a ell mateix. La campanya de 1642, que pretenia ser la definitiva per enllestir el conflicte obert al Principat, acabà convertint-se en un punt i a part d'una guerra a la qual encara li quedava molta corda.

La iniciativa de la monarquia hispànica minvà gradualment. Fins aleshores, Felip IV i els seus consellers havien romàs en la bombolla de Madrid on la percepció dels problemes estava molt allunyada de la realitat i on pràcticament tot passava per les mans del comte duc. L'experiència viscuda segurament marcà d'una forma important el comte duc i li va fer prendre més consciència de la seva responsabilitat com a monarca.

Tota la campanya militar de l'any 1642 al Principat girà al voltant de la situació al comtat del Rosselló. Aquell any es convertí per al govern de Felip IV en una carrera desesperada per defensar les places que estaven sota la pressió dels francesos. L'esforç, però, no va reeixir. I l'intent final per salvar la campanya o els mobles, com es vulgui dir, fracassà estrepitosament perquè Lleida es resistí a les tropes de Felip IV.

32. Al començament de desembre es veia a la Cort un memorial de Tarragona amb una sèrie de queixes i peticions, entre les quals estava l'assumpte dels allotjaments, que la ciutat demanava que es fessin d'una manera pactada entre el marquès de La Hinojosa i el govern de la ciutat. Felip IV no hi va posar cap impediment ja que el seu interès era que es fessin de forma que, sobretot, es garantís la tranquil·litat de la població. Vegeu en detall a AGS, GA, lligall 1378, Consell d'Aragó, Madrid, 3 de desembre de 1641, i Junta d'Execució, Madrid, 9 de desembre de 1641.

33. AHN, E., lligall 674.

Els comtats, on els problemes de manteniment eren certament rellevants, centraren, doncs, els anhels del monarca. La informació que tenia el comte duc al començament d'aquest any li assegurava que aquestes places rossellonenques es podrien mantenir encara uns mesos. El tema de les fortificacions era cabdal de veritat; a Salses s'havien realitzat importants treballs de fortificació al voltant de la fortalesa. El problema era que no hi havia prou soldats per ocupar-les i defensar-les, i en cas que els francesos volguessin atacar la plaça ja tindrien el treball bastant planer.

Però el baix nivell dels proveïments i de diner que no s'havien remès no era l'única preocupació al començament de 1642. El mal estat de la cavalleria rossellonenca encara no es coneixia a Madrid al començament d'any, però el comte duc ja s'ho imaginava. Els avisos que estenien que França pensava enviar importants contingents de cavalleria no ajudaven a aclarir la situació. I fou aleshores quan Olivares proposà l'arriscada acció d'intentar arribar al Rosselló travessant tot el Principat de sud a nord.

Aquest intent d'arribar als comtats creuant tot Catalunya va inaugurar la sèrie de fracassos que sofrí la Monarquia al llarg d'aquest any. L'acció, que ja sobre el paper era molt arriscada, va tenir unes altes possibilitats de fracassar de bell antuvi; començant pels conflictes de competències i rivalitats entre els que havien de col·laborar per portar-ho a terme fins al fet que les persones a les quals els fou encomanada la direcció d'aquesta acció no tenien cap confiança que tot allò pogués tenir èxit. El rei volia aprofitar al màxim la carta que representava la família Cardona³⁴ i aquest fou també un dels motius principals del protagonisme que hi va tenir.

A banda d'aquest afer l'assumpte de la jerarquia de comandament dins de l'exèrcit era quelcom molt delicat que sovint es veia agreujat pels afanys de protagonisme i rivalitats existents entre els diferents integrants. En el cas del Rosselló aquest afer esdevenia molt important ja que era un àmbit molt allunyat del centre de decisió de la Cort i aquest tipus d'enfrontaments no podien ser eradicats amb l'eficàcia necessària. Les topades per motius personals eren innombrables. Un altre motiu de retard important era el de les armes i municions; part de les forces que havien vingut d'Aragó estaven desarmades, però poc o res s'havia fet sobre això si hem de fer cas de la correspondència remesa pel virrei i els comandaments militars d'aquell exèrcit al començament de 1642.

34. Vegeu P. MOLAS RIBALTA, *L'alta noblesa...*, pàgs. 32-43.

Un problema afegit era que al Principat estaven perfectament assabentats de la intenció dels castellans de creuar Catalunya molt abans que comencés l'expedició.³⁵ La manca de confiança també fou un llast important a l'hora d'executar aquesta acció. Tots aquests esdeveniments conjuminats expliquen les desastroses conseqüències per a l'exèrcit de la derrota del Rosselló, agreujades per la situació en què es trobava la Reial Hisenda.

Al marge d'aquestes adversitats, una altra causa que dificultava el creixement tant de les tropes que acompanyaven Felip IV com de la resta de les que es trobaven o dirigien al front català eren les fugues. Aquest 1642 es posà especial èmfasi per intentar minimitzar-les. Felip IV estava, doncs, molt disgustat³⁶ pel funcionament de tota l'administració i la derrota del Rosselló n'era un exemple palès.

La notícia de la rendició de Perpinyà fou acollida per Felip IV i els seus consellers amb enorme resignació potser perquè, a mesura que s'anà ajornant la preparació de l'ajut, la possibilitat de no arribar a temps s'anà reforçant cada cop més. Així doncs, hauria de reaccionar immediatament i passar a l'assetjament de Lleida, que era el segon objectiu d'aquell any després dels comtats. Representava fins a un cert punt el premi de consolació d'aquell any. Recuperant Lleida, Felip IV compensava d'alguna manera la gran pèrdua que suposava el Rosselló, que, de totes maneres, no es considerà com a definitiva; encara es conservava l'indret de Roses, posició estratègica que permetia mantenir les esperances de reconquerir els comtats.

L'objectiu lleidatà havia anat agafant cos a partir de l'arribada de Felip IV a Saragossa, però es va concebre com una acció supeditada a l'ajut a Perpinyà, que es desenvoluparia un cop aquest es posés en

35. AGS, GA, lligall 1386, don Pedro de Aragón al marquès de la Hinojosa, Tarragona, 24 de febrer de 1642. Citat per R. CAMARERO, "La Guerra de Recuperación de Cataluña...", pàg. 272.

36. "No puedo dejar de decir con toda claridad lo poco que en esta Junta se trabaja en lo sustancial y poca especulación con que se camina, que no se puede luzir en nada más que en esta consulta para ejemplo, siendo assí que haviéndose comprado en la ray quarenta mil fanegas de zebada y alterándose en mi jornada el pasar a Valencia por ahora por estar retardada la gente de las ciudades, sin atender a nada desto consultáis, y no advertís en lo que dize don Pedro Valle de cobrar en ganado, cosa inútil para el ejército y que se ha ordenado que de ninguna manera haga. Tampoco reparáis en que todo lo que propone no es del Protonotario, sino del Consejo de Hazienda; en efecto, si no se obra con otra atención, poco importará lo que hiziere esta Junta, que tan poco ha prevenido que por ahora está mandado aquartelar el ejército en Castilla, y el haver esta junta es conviniente para que se atiende por menor y se procure el ahorro, pero al paso que se camina, no sólo se atiende al ahorro, pero ni al negocio de ninguna manera, sino que se camina con desperdizio y descuido."

marxa i tenint en compte la situació a les fronteres d'Aragó i de les forces disponibles. Un dels principals valedors d'aquesta acció fou el marquès de Leganés. A més, en assetjar Lleida es podria descobrir quines eren les intencions reals de França pel que feia a Catalunya. El que hauria de ser lògic era que el rei francès enviés tropes de reforç a La Mothe procedents del Rosselló, però també existia la possibilitat que no ho fes. En aquest cas:

Si el Rey de Francia se obstina en proseguir la guerra de los Condados sin embiar gente en número contra nosotros, se descifra mucho su intento, y los catalanes han de conocer que el intento del Rey de Francia no es defenderlos, sino ganar lo que le está bien a costa dellos, de que se pueden esperar grandísimos effectos, y el único medio de dividir coligados o unidos es hacerles conocer que están encontrados los intereses, y esto sucederá infalliblemente si ven los catalanes que dejan los franceses perder a Lérida.

L'autor d'aquestes reflexions entenia que el millor ajut que es podia fer a les places dels comtats era, a part d'atacar Lleida, que les forces marítimes aconseguissin el control de les costes catalanes per ofegar l'exèrcit francès que assetjava aquelles places, impeding l'entrada en aquell àmbit de les assistències que poguessin arribar-li per mar. Però no va ser fins al començament d'agost de 1642 quan l'afer de Lleida va agafar realment força. El comte duc no es va sentir implicat en aquesta campanya ilderdense; la seva conquesta estava efectivament pendent i s'havia de fer, però no a costa d'ajornar encara més l'ajuda als comtats i posar en perill tot allò. L'acció sobre Lleida era quelcom que devia deixar-se en mans de l'exèrcit reial que quedaria a Aragó, el qual ja s'encarregaria de portar-la a terme.

El pretès setge es quedà en una simple batalla que va tenir lloc el 7 d'octubre prop de la ciutat; tot acabà amb una derrota molt dura per a Felip IV.³⁷ I el pitjor encara havia d'arribar: les baixes en el camp de batalla foren importants però molt més gran fou el nombre dels que es quedaren pel camí en el retorn precipitat a territori aragonès, on arribaren famolencs i malalts. Després d'haver passat totes aquestes penalitats no ens ha d'estranyar que l'allotjament al Regne d'Aragó dels que van sobreviure i van romandre a l'exèrcit es convertís en un autèntic saqueig durant aquell hivern.

37. Sobre aquesta batalla i la victòria francocatalana, vegeu J. SANABRE, *La acción de Francia...*, pàgs. 210-213; J. L. GONZALO, A. RIBES i O. UCEDA, *Els setges de Lleida, 1644-1647*, Lleida, 1997, pàgs. 67-70. Miquel Parets i Jeroni de Real n'ofereixen dos relats pràcticament iguals a MHE XXIV ("Parets"), pàgs. 75-84; J. BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc...*, vol. II, pàgs. 184-186. Vegeu també el relat crític de M. De NOVOA a CODINO, LXXXVI, pàgs. 62-69.

Però l'empresa de Lleida també afectà de forma molt directa les places tarragonines que quedaren insuficientment protegides. Es va haver de reforçar la defensa de Tarragona. La situació era tan delicada que el mateix mariscal La Mothe es presentà a les terres del sud català al final d'abril amb intencions clares d'assetjar la ciutat, intent que va haver d'abandonar davant la forta resistència que hi va trobar.³⁸ Amb tot aquest panorama, no ens ha d'estranyar la preocupació no sols del governador de Tortosa sinó també dels que tenien la responsabilitat més propera de la cura i les necessitats de les places tarragonines. La màxima autoritat sobre tots els exèrcits i les places del front català era el marquès de Leganés. Però aquest, que es trobava a l'Aragó i en campanya, no podia prestar-hi prou atenció i fer-ne un seguiment proper. Però la situació interior de les dues places tarragonines empitjorà sensiblement per les sospites de possibles traïcions. En definitiva, la derrota de Lleida esquitxava directament el comte duc i el seu protegit el marquès de Leganés.

Aquest any nefast obligava la monarquia hispànica a fer una seriosa reflexió sobre quines haurien de ser les prioritats en la política general. Felip IV estava molt preocupat i, sens dubte, la posició del comte duc quedà molt perjudicada pels mals resultats de la campanya catalana de 1642. Inicialment no semblava que s'hagués de produir la seva retirada del govern, com així succeí. Potser, com plantejà John Elliott, Felip IV no gosava donar un pas tan important com era prescindir del ministre en el qual havia confiat durant molts anys per dirigir els afers de la monarquia. Un dels indicis de la confiança que Felip IV seguia tenint en el seu favorit fou la posició en què aquest quedà dins de la Junta d'Execució després de la seva remodelació el desembre de 1642.

Aquesta Junta, que existia des de 1637, s'havia creat amb la finalitat d'agilitar la resolució i l'execució, com el seu propi nom indicava, de tots els assumptes referents a la defensa de les costes i fronteres d'Espanya, les quals assoliren un protagonisme especial arran de les rebel·lions de Catalunya i Portugal el 1640. Les coses no tenien una bona perspectiva. I això no sols perquè la guerra a Espanya no pintava bé. No era solament que la situació a Catalunya fos més delicada que mai, sinó que a més els portuguesos havien començat a inquietar les fronteres castelleses. Durant el 1641, Portugal no havia plantejat cap

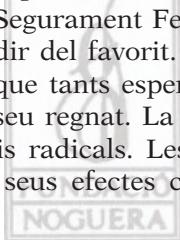
38. L'acció sobre Tortosa es reduí a un dur atac durant els últims dies d'abril i els primers de maig, després de tot això el mariscal La Mothe dirigí les seves petges cap a la frontera nord aragonesa. Vegeu J. SANABRE, *La acción de Francia...*, pàgs. 208-210, però sobretot l'anàlisi més àmplia que porten a terme E. QUEROL i J. H. MUÑOZ, *La Guerra dels Segadors a Tortosa...*, capítol tercer, pàgs. 85-114.

amenança seriosa sobre els límits de Castella, però a partir de 1642 els portuguesos començaren a sentir-se cada cop més forts. Fins aleshores, la guerra contra “el tirà portuguès”, malgrat l’interès del monarca i del comte duc, no s’havia pogut organitzar degudament; el conflicte català havia acaparat l’atenció de la Corona.

L’any 1641 es planificà i es preparà la campanya de Portugal amb la intenció d’iniciar la invasió del regne portuguès de forma immediata després de tenir sota control Catalunya, però aquest últim objectiu no es va poder assolir i es va haver de deixar de banda completament la qüestió portuguesa. Durant tot l’any 1642 l’atenció de Felip IV i els seus consellers fou acaparada pel Principat, on el domini del Rosselló s’aguantava per un fil, que s’acabà trencant, així com les esperances de resoldre la guerra a curt termini en l’extrem nord-oriental de la península. Fent balanç de tots aquests aspectes esmentats, la reflexió obligava a prendre consciència del fet que la guerra seria llarga i dura i a reconèixer d’una vegada per totes el que fins aleshores s’havia fet a ulls clucs: no es podien assumir els innombrables compromisos que tenia la Monarquia de Felip IV en aquells moments amb els recursos i la intensitat que requerien. La necessitat imposava posar el fre i establir prioritats.

Però la posada en pràctica d’aquesta nova forma de fer front al futur immediat segurament no hauria estat compatible amb el manteniment en el poder de l’omnipresent favorit, el qual sempre havia defensat, i de fet ho va fer fins al final, la consigna d’intentar no renunciar a cap objectiu. Aquesta actitud posava al límit la capacitat, els recursos i la paciència de tots els elements territorials i socials de la monarquia hispànica.

El comte duc fou vençut pels esdeveniments i per l’oposició cada cop més activa contra la seva persona i contra la seva política, que desembocà en la seva destitució al començament de 1643. Malgrat que en un primer moment semblava que el favorit sortiria intacte de la desastrosa experiència a Catalunya el 1642, com així semblà reflectir la reforma temporal que s’aplicà a la poderosa Junta d’Execució en el darrer mes de l’any després que el domini d’Olivares sobre ella sortís força reforçat, no fou així. Segurament Felip IV tornà del front aragonès amb la idea de prescindir del favorit. El 17 de gener de 1643 per fi portà a terme la decisió que tants esperaven i que sens dubte seria una de les més difícils del seu regnat. La seva desaparició de l’escena política no implicaria canvis radicals. Les transformacions es durien a terme gradualment i els seus efectes començarien a apercebre’s a mitjà i llarg termini.

El 1643, doncs, va ser un any molt complicat no sols per al monarca, a títol personal, sinó també per com es desenvoluparen els esdeveniments vinculats al Principat. La situació econòmica en general i la de la Reial Hisenda en particular eren preocupants a l'inici d'aquest any. La gran qüestió a la qual va haver de fer front el Consell d'Estat a la darrereria de gener de 1643 fou la dels mitjans humans necessaris i disponibles per donar resposta als dos conflictes peninsulars i la frontera navarroguipuscoana que estava seriosament amenaçada i en qualsevol moment es temia que es podia convertir en un nou front obert per on França, com en altres èpoques havia fet, dividís les forces hispàniques implicades a Catalunya. Felip IV tenia clar que la guerra anava per llarg i que el Regne d'Aragó era fonamental per garantir una ofensiva militar amb possibilitats contra Catalunya.

L'objectiu de Lleida esdevenia fonamental aleshores, car la monarquia conservava les places marítimes més rellevants, per bé que eren poques, és a dir Roses, Tarragona i Tortosa. Com a places rellevants tan sols escapaven al control de Felip IV Barcelona i l'esmentada Lleida, la qual, sense ser un objectiu cabdal, assolí en aquells moments un protagonisme evident en les intencions del monarca. De moment no s'aconseguí la conquesta de la ciutat, i el 1643 s'acabà amb la recuperació de Montsó. En aquells moments l'interès del monarca per Lleida es basava en diversos motius. Amb la retirada del comte duc s'obrí una nova etapa en la qual Felip IV pretenia deixar enrere el passat i controlar molt més a prop el govern de la monarquia. I, des del punt de vista militar, el domini sobre l'eix Lleida-Balaguer suposava un avenç importantíssim per al desenvolupament posterior de la guerra i l'estabilització del front aragonès.

Felip IV s'implicà d'una manera molt personal i constant en la preparació i el desenvolupament de la campanya de Lleida.³⁹ Tornà a Madrid el desembre de 1643, però un mes i mig després, al començament de febrer de 1644, ja tornava a estar a la capital aragonesa. I aquest any es defineix per la caiguda de Lleida. El 7 d'agost Felip IV feia l'entrada triomfal a la ciutat del Segre, on va romandre quinze dies i, entre altres coses, portà a terme “de son propi motiu, y sens instància ni petició de la Ciutat” la significativa confirmació o renovació del jurament que havia fet dotze anys abans de les Constitucions catalanes i els privilegis de la ciutat en una cerimònia solemne a la

39. Sobre la vocació militar de Felip IV, vegeu R. A. STRADLING, “La ambició militar de Felipe IV”, a *Historia* 16, 81, 1983, pàgs. 39-48; *Felipe IV y el gobierno...*, pàgs. 303 i següents.

catedral lleidatana, la qual pretenia ser una propaganda molt favorable per als interessos del Rei Catòlic a Catalunya.⁴⁰

A la caiguda de Lleida replicà La Mothe assetjant Tarragona, però en aquesta acció també fracassà i a mitjan setembre es retirava a la zona de Cervera amb un exèrcit minvat. L'ofensiva espanyola culminà amb la recuperació de Balaguer a la darrerria de setembre; Agramunt, molt propera a Cervera, ho va fer al mes següent, i ja al novembre caigué Àger, defensat per un dels mestres de camp catalans, Jaume d'Erill. Aquesta campanya tan contrària a l'exèrcit francès costà a La Mothe el càrrec de virrei del Principat i va ser empresonat a Lió, un cop abandonà territori català.

La campanya de 1644 es convertí en l'exemple a imitar durant els anys següents de la guerra. Fins i tot s'afirmà que "(...) la razón i la experiència con continuos ejemplos manifiestan que la mayor ventaja de la guerra consiste en empear temprano la campaña, y lo que este año a suçedido es bastante prueba, haviendo consistido en oras de hantiçipación todo lo que se a podido obrar contra los enemigos, y estando nuestras Reclutas i prevençiones tanto más çerca que las suyas sería mui culpable yerro no nos aprovechar destas ventajas, por tanto e resuelto que en las disposiçiones de la campaña que viene del año quarenta i çinco se baya caminando en todo con tal forma que el exèrcito pueda salir por março (...)"⁴¹

El problema era que la campanya de 1644 fou una mena d'oasi enmig del desert; fins a la fase final de la guerra les armes filipistes no foren capaces de reeditar els èxits d'aquell any ni de possibilitar el manteniment de la iniciativa bèl·lica en la guerra catalana: els mitjans humans i econòmics disponibles no arribaven a fer front a les necessitats reials per poder mantenir el domini de la situació en aquella guerra. L'esforç econòmic que es va fer per acabar amb la resistència de Lleida no recolzava sobre bases fermes i estables, la qual cosa explica que es passés de l'èxit més brillant al fracàs més absolut. De fet el que succeí durant 1645 té un cert paral·lelisme amb la terrible campanya de l'any 1642: es perderen diverses places catalanes, una de tant de valor com Roses, i es produí un important retrocés en el front

40. Vegeu el relat que fa de tota l'estada del monarca a Lleida Jerònim Felip Renyna, notari i escrivà major de la Casa de la Paeria de Lleida, a MHE XXV ("Parets"), apèndix XXVIII, doc. 1342, pàgs. 748-761, i el jurament en doc. 1344, pàgs. 762-765; o CO.DO.IN XCV ("Campañas de Cataluña y Extremadura del año 1644"), pàgs. 441-453. Citat per R. CAMARERO, "La Guerra de Recuperación de Cataluña...", pàg. 473.

41. AGS, GA, lligall 1538, *Prebenziones de la campaña que viene de 645*. Citat per R. CAMARERO, "La Guerra de Recuperación de Cataluña...", pàg. 475.

occidental català on les armes filipistes patiren una doble ensulsiada en un enfrontament directe amb l'exèrcit francocatalà, com veurem amb un cert detall tot seguit.

Però l'any 1645 fou també molt rellevant, perquè dins de l'estratègia global de la Corona es convocaren Corts als regnes d'Aragó i de València, territorialment vitals per fer front a la revolta catalana. Les corts valencianes foren més resolutives que les aragoneses i al començament de desembre el monarca tornava a Madrid amb l'aprovació d'un important servei dels seus súbdits valencians. En els mesos següents li tocaria també el torn al Regne de Navarra, ja que en aquest cas era molt evident que sense la celebració de les Corts no hi hauria cap mena de col·laboració de pes fos econòmica o estrictament militar.

Deixant de banda els esdeveniments polítics que tingueren lloc en aquest any, convé tenir present que la derrota de l'exèrcit filipista al pla de Llorenç el juny de 1645, en la qual es produïren importants pèrdues, generà una autèntica crisi en el si del govern. Feia imprescindible fer arribar nous recursos humans a l'exèrcit al marge dels que s'havien posat en marxa. Els soldats reclutats a Castella s'integraven en l'exèrcit a un ritme semblant al dels anys anteriors. Però la resta de contingents arribà amb molt de retard. De totes maneres, quan arribà a Madrid la notícia de la derrota de Llorenç, la Junta de Guerra d'Espanya començà a pensar com incorporar més efectius al Principat. En resum, els tres repartiments de soldats que es portaren a terme en els territoris castellans assoliren la xifra de setze mil homes, segons les relacions que es feren en els punts fronterers amb Aragó on es controlava el trànsit d'aquests soldats, que és la referència que ens permet conèixer la documentació.⁴²

Al començament de juny Felip IV encarregava fer algun tipus de moviment per evitar que el comte de Harcourt enviés reforços al setge que les seves tropes estaven duent a terme a Roses, obligant-lo a mantenir totes les seves tropes i l'atenció sobre la zona occidental catalana. No obstant això, les oportunitats favorables que havia d'aprofitar havien passat feia mesos i en aquells moments la conjuntura no podia ser més adversa, amb un exèrcit filipista que deixava molt a desitjar.

Devo dezir a V. S. que de la gente del Reyno de Aragón no han llegado hasta ahora más de 630 hombres, y al paso que van llegando no sé cuándo se juntará el tercio que pueda servir, y de las recrutas de Castilla que S. M. se sirve de escribirme que se

42. AGS, GA, lligall 1568. Junta de Guerra de España, Madrid, 5 de juliol de 1645. Citat per R. CAMARERO, "La Guerra de Recuperación de Cataluña...", pàg. 503.

van encaminando, aquí no ha parecido más que 18 presos y otros tantos que dicen se levantaron en Madrid para la cavallería de las órdenes, y así la infantería como la remonta de la cavallería camina con tanto espacio que no sabré pa[ra] qué tiempo podremos esperar que se junte el ejército, y el enemigo está muy fuerte, y lo estará mucho más quando desempeñare el ejército que tiene sobre Rosas, que podrá intentar lo que quisiere. Desirme en los despachos que se haze lo que se puede es mejor para el enemigo que para nuestros aprietos; siete meses há y más que tengo representado lo que era preciso prevenir para esta campaña, y con haver más de dos que está sitiada Rosas nos hallamos en estado que no podemos hazer diversión, y no ha de ser lo peor esto conforme lo que escriven los gobernadores de Tarragona y Tortosa de las faltas que ay en aquellas plazas, sobre que no sé qué dezir más, porque me faltan razones y para encarecerlo [...] Por acá nos dan malas nuebas los enemigos de Rosas, como S. M. los havrá ya visto por la carta que Santoné a escrito al sr. Marqués de Mortara, pero no lo aseguro, porque siempre tienen de costumbre los franceses anticiparnos las malas nuebas (...).⁴³

Efectivament, Roses s'acabava de rendir feia uns dies sense haver rebut suport i contra tot pronòstic ja que era, juntament amb Perpinyà, la plaça catalana amb millors defenses, però únicament va poder resistir un parell de mesos. La presa de Roses eliminava totalment la presència espanyola al nord català que, malgrat que era reduïda, estava provocant una seriosa inestabilitat en l'àmbit empordanès. A més, actuava com una plataforma de diversió de les forces francocatalanes que, si bé no tenien una capacitat ofensiva gaire alta, resultava almenys incòmoda. Per altra banda, sempre que Roses es mantingués en mans espanyoles, les forces de Felip IV tenien oberta la porta per amenaçar la posició francesa als comtats. Amb la seva pèrdua es consolidava el domini francès del Rosselló i s'establí una major seguretat en les línies de comunicació entre França i Espanya. La campanya de 1645 no començava bé per als interessos de la monarquia hispànica a Catalunya, amb la pèrdua de la plaça empordanesa.

Una de les conseqüències de la caiguda de Roses fou la decisió que va prendre l'exèrcit francès de creuar el Segre. Balaguer esdevingué un dels principals objectius del comte de Harcourt i resistiria contra tot pronòstic un llarg setge; romangué assetjat per les forces francocatalanes durant tot l'estiu i la seva rendició no es va produir fins a

43. AGS, GA, lligall 1568. Junta de Guerra de España, Madrid, 5 de juliol de 1645. Citat per R. CAMARERO, "La Guerra de Recuperación de Cataluña...", pàg. 506.

mitjan octubre.⁴⁴ El final del setge de Balaguer suposà un autèntic respir per a Felip IV i el seu govern. Uns dies abans de la rendició d'aquesta plaça, els consellers intentaven convèncer Felip IV perquè ajornés el seu viatge que tenia pensat fer a València amb la finalitat, que tots ja sabem, de celebrar Corts. La situació era especialment difícil ja que la percepció general era que les forces franceses podrien dirigir-se contra el regne d'Aragó un cop acabessin a Balaguer.

En aquells moments finals de la campanya, l'exèrcit filipista s'havia reduït a uns tres mil soldats de cavalleria i set mil cinc-cents infants. I el problema no era únicament la seva curta composició numèrica, hem de tenir ben present que les abundants baixes que s'havien produït al llarg de la campanya es reflectien de forma molt significativa en la seva estructura interna, la qual estava molt minvada. En aquesta situació no ens ha d'estranyar que quan l'exèrcit francès va decidir romandre a les casernes després de l'ocupació de Balaguer, Felip IV estigués molt content amb aquesta notícia, car "(...) si hubiera pasado adelante, nos hallábamos con tan pocas fuerzas, que no hubiéramos podido resistirle si intentara obrar (...)".⁴⁵

Així doncs, el 1645 se saldà amb un important retrocés per als interessos de la monarquia hispànica a Catalunya. A diferència de l'any anterior, s'adoptà una actitud defensiva i conservadora, sense cap iniciativa, esperant en tot moment veure com reaccionava l'exèrcit francès. Torno a insistir en la importància del fracàs del front occidental amb una important pèrdua de vides humanes. Es va perdre també Balaguer, ciutat important per defensar de forma acurada Lleida. Però Roses fou, i amb diferència, la contrarietat més rellevant.

L'any 1646 s'inicià, com no podia ser d'una altra manera, amb esperances renovades de col·laboració d'altres regnes hispans en la repressió de la causa catalana. Hem vist la problemàtica de les Corts celebrades als regnes d'Aragó i València. I les esperances que tenia la Corona espanyola que Navarra s'impliqués molt més quedaren esmicolades. La problemàtica de Navarra queda fefaentment reflectida en l'escrit que dirigí el bisbe de Pamplona al monarca al començament de 1646:

(...) V. M. no restrinja y limite el servicio a mil hombres para la campaña de este año, porque otros reynos an servido a V. M. con número de soldados para seis campañas y pagados y conservados

44. J. SANABRE, *La acción de Francia...*, pàgs. 305-307.

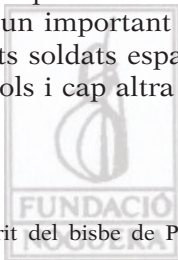
45. Felip IV a Sor María Jesús, València, 6 de novembre de 1645, a C. SECO SERRANO (ed.), *Cartas de Sor María Jesús...*, pàg. 47.

substituyendo otro en lugar de los perdidos, y parece que aviendo servido en todos los años passados este Reyno a V. M. con toda la voluntad y lealtad que se ha experimentado en lo que sus cortas fuerças an alcançado, no será justo que V. M. desconfie más de este Reyno que de todos los demás proponiéndoles forma de servicio diferente, que si el Reyno no lo hiciere es bien çierto que no podrá más y esto representará a V. M. en su disculpa de no haçer el servicio en la forma que los demas reynos, y así, si V. M. fuese servido de pedirle un terço de mil hombres por seis campañas de a ocho meses cada una y sustentados y conservados (en la forma que lo haçe el Reyno de Valençia) por ese tiempo, tendrá el Reyno paño para disminuir lo que quissiere y juzgare piden sus fuerças y para servir a V. M. con lo que ellas alcançaren. Que como aquí hablamos en estas materias con tantos sacramentos y con tanto recato y ninguno se atreve a manifestar su sentimiento por amigo que sea, no es posible alcançar yo el servicio que ará el Reyno, pero juzgo avrá muchos que fomenten el mayor que pudieren y que desean evitar tanta continuaçión de cortes y los daños que de ellas se pueden seguir (...).⁴⁶

Al final no s'aconseguí ni una cosa ni l'altra; les Corts navarreses concediren en aquesta ocasió un servei encara més reduït que el de l'any anterior: un terç de vuit companyies de setanta homes cadascuna, és a dir, poc més de cinc-cents soldats, i només per a aquella campanya durant quatre mesos.

En aquest context políticament complicat s'iniciaren els preparatius per a la campanya de 1646. Luis de Haro esmerçava molt de temps a recaptar diner i a preparar les infraestructures per mantenir eficaçment la guerra. Al febrer d'aquest any, tornava a evidenciar-se que seria un altre cop necessari reclutar un nombre important d'individus. Tal com es duia a terme des de 1643, els primers passos per a la preparació de la campanya de 1646 es començaren a donar ben aviat. El reclutament que es devia negociar a l'Imperi, Nàpols, Milà i Irlanda quedà perfilat ja al 1645, però al començament de 1646 sols arribava l'ajut del virrei de Nàpols: el març arribava Pere d'Orellana a les costes valencianes amb un important reforç consistent en un terç de mil napolitans, cinc-cents soldats espanyols veterans més que formaven part del terç de Nàpols i cap altra col·laboració forana de pes.

46. AGS, lligall 1591. Escrit del bisbe de Pamplona a Felip IV. Pamplona, 19 de febrer de 1646.

En aquestes mateixes dates es decidí per primer cop que les milícies andaluses fossin transportades de forma general al front català per via marítima. Fins aleshores, excepte petites excepcions, el trasllat s'havia dut a terme per terra. A part de les distàncies, el principal inconvenient era evitar les desercions. Malgrat les precaucions que es prenien, era molt difícil controlar tots aquests homes i les baixes que es registraven pel camí foren en alguns casos molt elevades. El transport marítim permetia estalviar temps, almenys evitava que aquests soldats es fessin escàpols durant una part important del període que durava el trajecte i permetia tenir-los més ben controlats. Així doncs, el 1646 el reclutament afectà bàsicament tots els partits de la Castella nord, és a dir, es va recórrer també a aquelles zones que fins aleshores havien atès de forma exclusiva la defensa de la frontera portuguesa, com ara els districtes de Zamora i Salamanca, per bé que se'n tingueren en compte les condicions frontereres i llur contribució fou més limitada que la de la resta de zones.

Per altra banda, aquest any els territoris castellans no sols enviaren llurs milícies a Catalunya sinó que també es feren càrrec de llur manteniment. Amb la finalitat d'alleujar la situació de la Reial Hisenda i, sobretot, per aconseguir que els esmentats soldats tinguessin una millor i més puntual assistència al front, es negocià amb els indrets l'aportació econòmica no sols per finançar el trasllat fins a Fraga, sinó també per subvencionar les sis pagues durant la campanya. En els anys anteriors les poblacions sí que havien fet front a les despeses dels trànsits diverses vegades, però el manteniment dels soldats en l'exèrcit només s'havia portat a terme el 1642 i l'experiència no havia funcionat de forma gaire satisfactòria; de fet, aquest mateix any 1646, per exemple, Gaudix encara estava pagant alguna quantitat que devia del que li va correspondre en aquell servei. Pràcticament totes les zones s'avingueren a complir l'exigència econòmica; l'única excepció foren els indrets del partit de Burgos, excloent-ne la capital, els quals sols van admetre finançar el trasllat dels seus soldats fins a Fraga "(...) sin que la negociación pudiesse dar otro fruto por la falencia de la tierra (...)".⁴⁷ Una part dels diners que aportaren els indrets fou enviada a Madrid, a la Tresoreria General, mentre que una altra

47. AGS, GA, lligall 1657. El *contador* de la Junta amb *Resumen de lo que responden los superintendentes de las Milicias sobre las relaciones que se les a pedido de la gente que remitieron al ejército y dinero que ofrecieron las villas y lugares para el sustento y conducción della el año pasado de 646*, Madrid, julio de 1647. Citat per R. CAMARERO, "La Guerra de Recuperación de Cataluña...", pàg. 559.

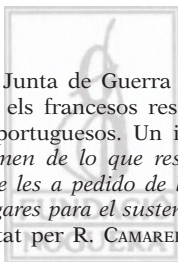
part fou remesa pels superintendents directament a l'exèrcit per a ser distribuïda entre els soldats de les milícies.⁴⁸

També hem d'afegir que part d'aquests diners foren entregats per la població d'origen portuguès que residia en diferents zones de la Corona de Castella. Al començament d'any, Felip IV proposava fer contribuir d'alguna manera els portuguesos arrelats a Castella que en algunes zones suposaven un nombre important del conjunt de la població i que no entraven en els repartiments de milícies: "(...) A los del consejo y ministros que handan por el reyno se les podrá ordenar que a los portugueses que hubiere en sus distritos les obliguen a dar uno, dos o más soldados conforme a la hacienda que tubieren y el sueldo necesario para esta campaña (...)." L'assumpte es presentà al Consell de Castella, el qual no va veure amb bons ulls que s'imposés a aquest sector una contribució diferent de la que feien la resta de vassalls. Per la seva banda, la Junta de Guerra d'Espanya utilitzà aqueix mateix argument per justificar la seva col·laboració: com que eren també vassalls del rei, el que seria just és que compartissin la mateixa càrrega fiscal que la resta, així doncs "(...) por lo menos deben contribuir por vía de composición con lo que por razón del quinto les pudiera tocar proporcionalmente (...)". Així es va fer en aquells partits on hi havia un nombre important de portuguesos arrelats, com foren Toledo i Guadalajara, Granada, Valladolid i Segòvia, Múrcia, priorats de Sant Joan i Camp de Calatrava, la qual cosa era a càrrec també dels superintendents de milícies.⁴⁹

La mobilització de soldats per al front català durant la campanya de 1646 també afectà altres zones castellanes on no estaven establertes les milícies, com foren les tres províncies basques, les ciutats riojanes de Logronyo, Calahorra i Alfaro, i les Quatre Viles de la Costa de Mar, les quals havien d'aportar homes a partir del mes de juny per la urgència concreta de Lleida. Aquests tres àmbits estaven obligats principalment a la defensa de la costa cantàbrica i la frontera navarroguipuscoana, però els territoris bascos ja havien servit en anys anteriors amb homes

48. *Ibidem*.

49. AGS, GA, lligall 1615, Junta de Guerra d'Espanya, Madrid, 17 de maig de 1646. També es pretenia implicar els francesos residents a Castella, però sembla que al final la iniciativa es reduí als portuguesos. Un informe de la seva contribució per partits a ídem, lligall 1657, *Resumen de lo que responden los superintendentes de las Milicias sobre las Relaciones que se les a pedido de la gente que remitieron al ejército y dinero que ofrecieron las villas y lugares para el sustento y conduccion della el año pasado de 646*, Madrid, juliol de 1647. Citat per R. CAMARERO, "La Guerra de Recuperación de Cataluña...", pàg. 559.

per a la guerra catalana. No així les Quatre Viles del Cantàbric i el seu àmbit jurisdiccional que fins aquest moment s'havien centrat a atendre de manera quasi exclusiva la defensa de llurs pròpies costes.

Els territoris bascos ja tenien experiència d'enviar soldats per a la guerra catalana i de nou el 1646 haurien d'aportar homes per a aquell conflicte. Al juliol se'ls sol·licitava l'enviament de quatre-cents homes per servir durant tres mesos. Finalment set companyies procedents d'aquests territoris participaren en l'ajut a Lleida, però també va ser necessari fer front a llur resistència a contribuir.

La necessitat de fer arribar a l'exèrcit català més homes per portar a terme l'ajut esmentat de Lleida també fou la causa que es reclutessin individus de Mallorca i Menorca. Servirien durant quatre mesos i el rei faria front a les despeses mitjançant el seu patrimoni a les Illes. Al final sols foren tres-cents i el 24 de setembre ja eren a Vinaròs. Des d'allà haurien d'haver passat a Fraga per incorporar-se a l'exèrcit però en arribar en dates tan tardanes bona part d'ells va romandre a Tarragona, ja que en aquells moments tenia problemes seriosos.

Al començament de febrer es reunia un altre cop la junta que tractava les disposicions de l'exèrcit amb la finalitat de buscar mitjans per fixar de forma definitiva com s'hauria d'enfocar econòmicament parlant aquella campanya perquè tot encara estava per decidir. El president del Consell d'Hisenda deixà ben clar que la situació de la Reial Hisenda no permetia fer front a les necessitats de l'exèrcit català:

(...) Los assientos de las provisiones Generales para Flandes, Alemania y Ytalia consumen al pie de seis millones y en la parte de dinero que se les aplica en la plata de galeones y medias annatas de juro y en efectos cuyo paga llegará de algunos de ellos a plaços del año de 650, y aun passarán adelante, y siendo assí que el desembolso efectivo que han de hazer los hombres de negoçios es de tres millones y medio de plata no podrán cobrar este año de lo que se les señala un millón entero, de que se reconoze la carga a que se obligan. La provisión extraordinaria de tresçientos mil escudos que haze para Flandes el marqués de Monasterio y las que en Sevilla ha negoçiado D. Luis de Haro ocupan también consignaçiones de la Real Hazienda; la provisión de Estremadura con la de lo restante de la frontera de Portugal monta un millón y tresçientos mil ducados, la Armada consume un millón, los Presidios ochocientos mil escudos, las Casas Reales seis mil ducados; las armas, pólvora, plomo, cuerda, vestidos, conducçiones, carros y cavaniles, tránsitos de soldados, correos y otros muchos gastos extraordinarios neçesan de cantidades

tan copiosas y promptas como se reconoze de lo que montaron el año antecendente, y no serán menores este, sin que aya consignación fija de que socorrerlo. De que se infiere que la provisión del ejército de Cataluña debe hazerse de otros medios, pues los de la Real Hazienda están apurados y ella en sí no es posible por consignaciones (quando las hubiera), y cambiar como suçede en las de fuera del Reyno, porque destos al Reyno de Aragón no los ay ni commercio de dinero, hase de llevar en espeçie, con que es preçiso le aya prompto para remitirlo. La provisión de Arcas inclusa en las provisiones generales es diez meses a çinquenta y tres mil escudos con poca diferençia, dos partes en vellón y una en plata, y de las de vellón la una en Sevilla. La reduçión del vellón disminuye la terçera parte a como oy corre, y no será poco que se mantenga assí sin augmentarse, lo qual y otras neçesidades a que es preçiso socorrer deste caudal porque no ay otro manifesta lo que puede quedar para remitir a Aragón para el sustento de la Casa Real y del ejército. Lo demás debe suplirse siendo así que a donde asiste la Real persona de V. Magd. ha de ser fijo y seguro el socorro y sin fallençias (...).⁵⁰

Des del punt de vista estratègic, Luis de Haro conservava un cert optimisme pel que fa a la situació en què es trobava el front català. Quan ell arribà a Saragossa encara no se sabia quines eren les intencions concretes de Harcourt, el setge de Lleida no es confirmà fins uns dies més tard i, dins de la gravetat, no era una mala notícia.⁵¹ Precisament Lleida era l'únic element de la infraestructura defensiva hispànica del front aragonès que estava ben protegit i proveït. Harcourt estava obsessionat per capturar Lleida obligant-la a rendir-se per fam amb el mínim desgast possible per a les seves tropes. El detall que es va escapar al general francès fou que Lleida afrontava aquest setge suficientment preparada: estava ben reforçada quant a l'artilleria, les armes i les municions i tenia uns quatre mil infants i tres-cents cavalls en el seu interior per defensar-la. Luis de Haro creia que, donat l'estat i el nombre de les forces pròpies, si aquestes haguessin estat unides i preparades per reaccionar a l'atac francès, només hauria pogut comp-

50. AGS, GA, lligall 1637, vot de Francisco Antonio de Alarcón, Madrid, 2 de febrer de 1646. Citat per R. CAMARERO, "La Guerra de Separación de Cataluña...", pàg. 568.

51. El 15 de maig, Felip IV escrivia el següent a sor María Jesús: "(...) El enemigo está ya en campaña con nueve mil infantes y tres mil caballos; hasta ahora no ha declarado sus designios, si bien ha reconocido los puestos de Lérida. Dudo que sitie aquella plaza, porque se halla bien proveída de todo, pero puédenos hacer otros daños muy sensibles (...)", Felip IV a sor María Jesús, Pamplona, 15 de maig de 1646, a C. SECO SERRANO (ed.), *Cartas de Sor María Jesús...*, pàg. 59.

tar amb uns cinc mil infants i tres mil cavalls després de deixar els indrets fronterers protegits i sols hauria quedat l'opció de fer front a l'enemic des de Lleida, on haurien corregut el risc de veure's envoltats com succeí a Balaguer. Per tant, la visió del favorit de Felip IV deixava la porta oberta a l'optimisme fins a un cert punt; a partir d'aquí l'única opció que hi havia era centrar tots els pensaments i esforços a preparar la defensa de Lleida.

A mitjan agost el marquès de Leganés, que s'havia fet càrrec de l'exèrcit català en un moment complex, va rebre un escrit de Felip IV que li recordava el termini fixat per iniciar l'operació d'ajut i en certa manera se'l pressionava perquè anés reunint a Fraga les diferents tropes amb què es comptava i que estaven repartides per la frontera aragonesa. L'escrit reial no deixava cap mena de dubte quan afirmava:

(...) Es mucho no me aya acavado de hazer perder el juicio siendo sumo dolor el poco crédito que se me da y lo poco que se fía de que yo he de yr encaminando lo que más conbiene para la materia que se tiene entre manos y assí mismo el acortar el tiempo del efecto lo más que sea possible como save Dios lo hago.

Dessearía mucho saber qué conveniencia se halla en mober la gente de Tutavila hacia Fraga si no a llegado la de Mallorca ni la de Don Juan de Garay ni saber se haya mobido un hombre de los del Reyno [de Aragón], porque estas tropas en Fraga no tienen ni aun cubierto ni ay con qué socorrerllas ni pueden servir de más allí que de huyrse y enfermar a sí y a los demás.

(...) La mayor dificultad de todas para apretarme con que se llega el Plazo es que yo en ninguna manera del mundo me he de encargar desta facción sin la gente de Aragón o la neçessaria para ympresa tan grande y en que va tanto, sin ver con efecto todas las prevenciones en Fraga, que entonzes havrá llegado el plazo (no siendo neçessaria la escuela de días para reconoçer el exérçito siendo materia que se haze en uno solo y ordenar y disponer lo que es menester para executar la marcha), aunque Su Mgd. haga hazer de mí el castigo que más fuere de su voluntad sin escussar el mayor, y habiendo dicho esto en Madrid y ahí a su Mgd. y a sus ministros no se me cree, con que juzgo se me debe de tener por hombre desatinado y sin juicio, y aunque me suzeda assí no pienso escarmentar sino bolvello a deçir cien vezes, que sin lo que toca a la Proveeduría, a la Artillería y la gente de Aragón yo no he de hazer esta jornada, y assí es bien no se pierda tiempo en señalar quien la a de hazer que tenga más aliento que yo

para emprender sin medios, y haviéndolos Su Mgd. se sirva de sosegar su corazón y creer que antes que ellos lleguen estará en Fraga todo lo que a mí me tocara y que no se perderá un minuto de tiempo por mi causa (...) y sólo puede ser de provecho esto para que yo me acave de desesperar, que me falta muy poco (...).

Aquesta era la resposta del marquès a Fernando Ruiz de Contreras; la que donà al rei deia el mateix, però en termes més suaus.⁵²

L'exèrcit filipista creuava el Segre el 5 d'octubre per iniciar per fi l'ajut a Lleida. Des d'un punt de vista tàctic, s'havien plantejat dues opcions: anar directament contra els francesos o bé intentar bloquejar la seva xarxa de proveïment. L'ajut a Lleida fou rebut com un autèntic èxit tenint en compte com anaven les coses al començament de la campanya, la qual cosa no prometia res de bo.⁵³ I més quan aquell any les armes hispàniques que lluitaven en els fronts exteriors no tingueren resultats gaire positius, especialment a Flandes on es va perdre l'important port de Dunquerque. La monarquia catòlica havia estat capaç de solucionar la situació, però *in extremis* i amb un esforç immens. Des de 1645 s'havia tornat a cedir la iniciativa en la guerra catalana als francesos.

DE LES DIFICULTATS INACABABLES A LA VICTÒRIA FINAL FILIPISTA

De totes maneres l'any s'escolà sense esdeveniments que tinguessin una decisiva influència en la revolta catalana. I al 1647, Felip IV tampoc no va poder marcar el ritme de la guerra catalana. Els francesos, deixant de banda el protagonisme que van tenir en aquest any, també experimentaren canvis a nivell dels màxims responsables del seu exèrcit.

Se centrà l'atenció, convé recordar-ho, en el front tarragoní, la qual cosa no fou per estratègia espanyola, sinó perquè els francesos van fixar un cop més els seus objectius en aquest front del sud del Principat.

52. AGS, GA, lligall 1638. El marquès de Leganés a Fernando Ruiz de Contreras. Casp, 30 d'agost de 1646. Citat per R. CAMARERO, "La Guerra de Recuperación de Cataluña...", pàg. 582.

53. Al maig, Felip IV era així de pessimista pel que fa a la campanya que començava a Catalunya: "(...) no hay cuerpo de ejército suficiente para hacer resistencia en campaña, si bien se hará lo posible para nuestra defensa; mas como son los medios tan cortos, temo que nos ha de ir mal esta campaña (...)". Felip IV a sor María Jesús, Pamplona, 15 de maig de 1646, a C. SECO SERRANO (ed.), *Cartas de Sor María Jesús...*, pàg. 59.

No era gens estrany que els francesos es tornessin a centrar en el territori del Camp de Tarragona. En realitat, des del començament del conflicte a Catalunya, les places marítimes i els comtats centraren el conflicte i n'era el centre organitzador el Regne de València. Fins a mitjan 1642, els successius virreis del Principat nomenats per Felip IV estigueren presents en el front marítim, on es concentrà l'activitat bèl·lica en aqueixos primers anys i per això pogueren exercir un control més directe i exhaustiu dels dominis espanyols a Catalunya i de l'activitat de proveïment i suport desenvolupada des del Regne de València. Des de la segona meitat de 1642, en què el marquès de Leganés passà a Aragó per fer-se càrrec de les tropes que s'anirien concentrant en aquell Regne, i fins que el 1648 els francesos assetgessin Tortosa, els diferents virreis i capitans generals de Catalunya no trepitjaren el front oriental. L'activitat es concentrà en la frontera catalanoaragonesa, estigueren freqüentment immersos en la direcció de les accions bèl·liques que tingueren lloc en aquell indret.

Tant Tortosa com Tarragona estigueren en un estat bastant precari en aquests anys centrals del conflicte. Recordem com els anys 1643 i 1644 foren els més durs per a aquestes places. Cal tenir en compte que les guarnicions tant de Tarragona com de Tortosa estigueren per sota del nivell exigít de protecció. La principal defensa de les places catalanes eren elles mateixes perquè, a diferència del que succeïa a la frontera aragonesa, en el sector oriental català no hi havia un exèrcit que fes costat a aqueixa defensa. Això feia que la protecció de les places marítimes, sobretot, anés a càrrec de llur infraestructura defensiva i dels soldats que hi havia en el seu interior. Però la capacitat de resistència de les fortificacions dels principals indrets catalans era molt relativa. Per tant, unes places mal fortificades i molt àmplies requerien per compensar aquesta feblesa un important nombre d'homes que en garantís més bé la seguretat. Aquesta fou una petició contínua de tots els governadors, que no trobaria el ressò adient.⁵⁴ Però si ens centrem en el cas concret de Tarragona, hem d'afegir que la seva guarnició patí contínues i brusques oscil·lacions i la primavera de 1646 fou el moment en què a la plaça hi hagué un major nombre de soldats.

Els primers mesos de l'any 1647 foren decisius pel que fa a un seguit de canvis en l'organització dels exèrcits. En el cas francès, a

54. Tal com explicava el marquès de Hinojosa referint-se a Tarragona, "(...) además de lo mucho que ay que guarneçer y ser las fortificaciones de fuera tan dilatadas, no están las de mayor importancia en defenſa, y esta falta es preciso suplirla con gente para poder defender qualquiera entrada", a AGS, GA, lligall 1466, el marquès de Hinojosa a la Junta de Vinaròs, Tarragona, 13 de juny de 1643.

la primavera de 1647 es produí el relleu del marquès d'Harcourt. A l'abril arribava al Principat Lluís de Borbó, rival i enemic del cardenal Mazzarí. El seu nomenament fou una maniobra política d'aquest últim per allunyar el príncep de Condé de la Cort francesa; això, no obstant, el jove príncep tenia uns altres plans. La seva intenció era tornar a París al més aviat possible i per això es proposà portar a terme una campanya ràpida que en teoria li devia permetre tornar victoriós i reforçat a la Cort. El príncep francès ja tenia en el seu *cursus honorum* èxits importants com la victòria de Rocroi i, per bé que encara estava en el començament de la seva brillant trajectòria militar que el portaria a rebre el qualificatiu de *el Gran Condé*, la seva persona generava una certa inquietud:

(...) La venida del Conde de Anguien deve causar mucho cuydado por ser persona de tanto séquito en Francia, de natural altivo, y en quien se ha conocido valor, de que se infiere traerá consigo personas particulares y grueso de gente que obliga a prevención en todas partes (...).⁵⁵

Com a rival seu hi havia un membre destacat de la noblesa catalana, Guillem Ramon de Montcada, marquès d'Aitona,⁵⁶ el qual, en paraules de Felip IV, "(...) aunque es mozo, es temeroso de Dios y tiene alguna práctica en la milicia; con lo cual, y con los cabos que se le ponen, espero dará buen cobro de la materia (...)".⁵⁷ El marquès d'Aitona havia estat al front català el 1642 i el 1644; la primera vegada amb motiu de la convocatòria general de la noblesa per a la primera diada del monarca a Aragó, i dos anys després també acompanyava Felip IV en la seva entrada triomfal a Lleida després de la seva recuperació. Entre 1645 i 1646 fou capità general del regne de Galícia, que fou la seva primera experiència militar de consideració i a més li donà un cert prestigi. Al 1647 tornava a Catalunya com a virrei i capità general de l'exèrcit on estava envoltat de militars amb més experiència que ell, com el mateix Felip IV reconeixia, com l'etern segon en la guerra catalana, el marquès de Mortara, que acabava de ser alliberat del seu empresonament a França mitjançant un intercanvi general de presoners que es pactà entre Espanya i França. Ambdós tenien aspectes

55. AGS, GA, lligall 1648. Junta de Guerra d'Espanya, Madrid, 30 d'abril de 1647. El títol de comte que se li atribueix deu ser un lapsus; era el duc d'Enghien. Citat per R. CAMARERO, "La Guerra de Recuperación de Cataluña...", pàg. 614.

56. P. MOLAS RIBALTA, *L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna*, Eumo, Vic, 2004, pàgs. 55-69.

57. Felip IV a sor María Jesús, Madrid, 24 de febrer de 1647, a C. SECO SERRANO (ed.), *Cartas de Sor María Jesús...*, pàg. 96.

positius. Un dels principals actius del marquès d'Aitona, a part del seu coneixement del territori, era el fet de ser el cap d'un dels llinatges més importants de la noblesa catalana; va estar periòdicament informat pels seus vassalls del que succeïa al Principat i a l'exèrcit francès. Per la seva banda, el marquès de Mortara tenia al seu favor que portava temps a Catalunya des d'abans que s'iniciés la guerra per la qual cosa tenia un coneixement del conflicte i del terreny que s'havia de tenir en compte.

De totes maneres, la confiança en aquests dos homes no era unànime en l'equip de govern de Felip IV. En el si de la Junta de Guerra d'Espanya se sentiren crítiques contra ambdós en especial per part de dos consellers que acabaven d'incorporar-se a aquest organisme, el comte la Roca i el marquès de Loriana, els quals consideraven que cap dels dos tenia l'experiència i la capacitat que es requerien ni per oposar-se a un general de la categoria del príncep de Condé ni per resoldre amb èxit una situació tan delicada com l'ajut d'una plaça, un per la seva inexperiència i l'altre perquè les seves darreres actuacions havien estat irregulars. Des d'aquest punt de vista potser no eren les persones més adients per dirigir l'exèrcit del Principat en aquells moments, no tan sols pel que apuntaven els dos consellers esmentats, sinó també perquè aquells any Felip IV no es traslladaria a Saragossa amb part del govern.

El fet que al 1647 Felip IV no es traslladés a la capital aragonesa per diferents motius —era vidu, tenia problemes de salut i el traspàs del príncep Baltasar Carlos era recent—, va tenir la seva importància pel que fa al govern de la guerra. Des de 1642 el nucli central de l'esmentat govern va romandre a Saragossa, desenvolupant la seva activitat fonamentalment durant els períodes clau de les campanyes en què tenien lloc les activitats bèl·liques. La proximitat del rei i el seu equip de govern pel que fa al front de guerra permetia a aquests un major i millor control sobre l'actuació dels comandaments militars i sobre la direcció de l'estratègia bèl·lica, un coneixement més proper i actual dels esdeveniments o dels problemes que poguessin sortir amb la qual cosa la reacció podia ser més immediata.⁵⁸

Al marquès d'Aitona li correspondria prendre la iniciativa de la guerra catalana precisament en el moment en què Felip IV deixaria de viatjar a l'Aragó i per tant el centre del govern ja no estaria situat a prop del front català. Els efectes d'aquesta major distància entre Felip IV i el front català es notarien molt aviat. El marquès de Mortara ho expressava així a Luis de Haro:

58. R. CAMARERO, "La Guerra de Recuperación de Cataluña...", pàgs. 614-615.

(...) No puedo dejar de representar a V. E. que se atrassan infinito las operaciones de todo, pues de la menor cosa es menester esperar órdenes de Madrid, y pensar que se pueden gobernar los ejércitos por menor a sinquenta y sesenta leguas dellos no es posible, y era muy justo que quando Su Magd. estava en Çaragoça se dispudiesse todo por los ministros que asistían aquí, porque en dos días iba y venía un correo al ejército y lo más se hacía en esta ciudad. Pero aora que se obra aquí y se aguardan las órdenes de Madrid se atrassa muchíssimo el servicio de Su Magd., y esto quiere remedio, y assi V. E. se sirva de procurar se aplique el más conviniente de manera que se puedan tomar acá las resoluciones en todos los aprietos embiando dispusición para que se puedan hazer (...).⁵⁹

Les queixes del marquès de Morata tingueren el seu ressò a Madrid. Felip IV en la seva correspondència al marquès d'Aitona li confirmava la confiança que tenia en ell.

La situació es complicà per a Tarragona i Tortosa el 1647, ja que ambdues ciutats havien d'allotjar durant l'hivern un important nombre de tropes procedents de l'exèrcit que estava al front aragonès. Però l'únic que es va poder contestar des de la Cort fou que tinguessin paciència. La pesta a València suposava un obstacle important pel que feia al transport de qualsevol gènere per via marítima cap al front català, però coincidí amb el tancament temporal d'una de les principals fonts de proveïments de grans, els regnes sicilians de Nàpols i Sicília, que estaven sotmesos des de mitjan 1647 a diverses revoltes, i amb la davallada d'un altre graner fonamental per al manteniment de les tropes a Catalunya, Andalusia, on ja en aquell any es començaren a viure els primers aldarulls socials que es perllongarien en aquell territori peninsular durant quasi una dècada.

Les alarmes tornaren a disparar-se el 1647 en l'àmbit tarragoní. Al començament d'any, algunes tropes franceses s'allotjaven a Reus, Valls i la Selva; Tarragona quedava "(...) apretada, de manera que no puede entrarle nada por tierra (...)".⁶⁰ Aviat es va conèixer la vinguda del príncep de Condé a Barcelona per rellevar Harcourt en el virregnat català, suposadament amb un exèrcit enorme, i es tenien notícies que en aquella campanya França tenia la intenció de concentrar-se especialment en la guerra catalana. Això era, en resum, el que se sabia, però a partir d'aquí tot eren especulacions perquè no es coneixia què

59. R. CAMARERO, "La Guerra de Recuperación de Cataluña...", pàg. 616.

60. AGS, GA, lligall 1647, Junta de Guerra d'Espanya, Madrid, 14 de febrer de 1647.

anaven exactament a fer els francesos aquell any, per on es disposaven a atacar. Es temia per Tarragona i Tortosa, però n'hi va haver que fins i tot pensaren en la possibilitat que el príncep de Condé tingués intenció de dirigir-se a Saragossa per saquejar-la o a qualsevol altra zona de la frontera aragonesa.

Curiosament una de les possibilitats que es rebutjava era que tornés a intentar recuperar Lleida, que fou finalment el que succeí.⁶¹ En realitat, el lloc sobre el qual Condé decidiria carregar no era rellevant des del punt de vista de la situació defensiva, perquè totes les zones sota domini filipista en el front català estaven en semblants circumstàncies de precarietat. L'exèrcit que liderava el marquès d'Aitona ni tant sols tenia capacitat per enviar un petit reforç a les guarnicions de Tarragona o Tortosa.

Amb aquest panorama que impossibilitava prendre qualsevol tipus d'iniciativa en la campanya d'aquell any, la màxima que s'aplicà fou intentar que totes les parts estiguessin previngudes mínimament i esperar per on actuaria el príncep de Condé. No obstant això, la inquietud durant la campanya de 1647 no acabà aquí; el grau de preocupació fou general però esdevingué especialment marcat cap a les ciutats tarragonines, que eren una de les parts més febles tant des del punt de vista defensiu com també quant a la situació interna d'ambdues, que no passava pels seus millors moments, sobretot pel que feia a les relacions amb els governadors militars. Aquests representaven un nou element dins de la distribució tradicional de poder dins de les ciutats que, si bé era en principi una solució temporal que obeïa a les circumstàncies especials de guerra en les quals estava immers el Principat català, pertorbava el funcionament i els equilibris de poder en elles. Per això, la convivència entre les ciutats i llurs governadors no podia ser idíl·lica; les tensions i els enfrontaments foren constants. Va haver-hi moments en què aquesta convivència es va fer més difícil i els xocs entre ambdues parts foren més violents.

Però, per altra banda, també hem de dir que les ciutats tarragonines intentaren treure partit a aquesta difícil situació en la qual es trobaven i més quan a mitjan dècada dels quaranta els únics dominis de pes que es mantenien sota control filipista eren Lleida, Tarragona i Tortosa, places que calia conservar costés el que costés. A Felip IV no

61. AGS, GA, lligall 1647. Francisco Tuttavilla al bisbe de Màlaga, Tarragona, 31 de març de 1647; el bisbe de Màlaga a Felip IV, Saragossa, 5 d'abril de 1647; el marquès de Mortara a don Luis de Haro, Saragossa, 5 d'abril de 1647; ídem, lligall 1648, el marquès d'Aitona a Felip IV, Saragossa, 24 d'abril de 1647.

li interessava tenir aquestes poblacions descontentes i menys encara en aquells moments en què eren seriosament amenaçades. La consigna fonamental que s'havia transmès als governadors de les esmentades ciutats era molt clara en aquest sentit: "(...) Que se sobrelebe a los naturales y se les trate con todo Amor, procurando lo más que sea pusible su combenienza y que no se les siga yncomodidad (...)."62

També hem de tenir presents altres perspectives com l'interès de Tarragona i Tortosa pel seu àmbit immediat. Per una banda, permetia a les tropes establertes allà i a la pròpia població civil proveir-se de determinats gèneres necessaris per a les places d'una forma més immediata que si havien d'esperar a rebre'ls per mar, bé pacíficament mitjançant intercanvis comercials o a través de la imposició de contribucions als indrets sotmesos, bé d'una forma més violenta mitjançant atacs i saquejos sobre poblacions que no s'havien sotmès als governadors. Per altra banda, també es pretenia recuperar i mantenir l'obediència de totes aquestes poblacions i per això s'havia de palesar una actitud favorable mitjançant una relació constant, per molt que es dubtés de la sinceritat o no de llur submissió.

Els esdeveniments es complicaren i el fracàs en la recuperació de Constantí va decebre molt el mateix Felip IV i els seus ministres. I també afectà els ànims de la població tarragonina, accentuant la seva sensació de desprotecció, d'inseguretat i, el que era pitjor, la seva manca de confiança en les forces filipistes. Al vicari general de Tarragona li va semblar convenient informar Felip IV sobre quina era l'opinió dels naturals d'aquella zona:

(...) He procurado observar con toda diligencia, preguntando y informándome de todos aquellos con quienes he podido hablar en este tiempo, y según mi juicio creo que no es falta de voluntad en muchos de ellos, sino sobra de miedo que han concebido al francés y poco crédito en nuestras cosas (...) quanto a los ciudadanos de Tarragona me parece que no hay que dudar de su fidelidad, porque el haverse empeñado tanto en el servicio de V. M. (acudiendo en esto a lo que deven como a buenos vassallos) como han hecho en estas y demas ocasiones que se han ofrecido hasta agora, les ha de obligar a hazer lo mismo en las que por lo venidero se ofrecieren, por parecerlos que ya defienden su propia causa, y que en todas maneras les conviene morir primero que no venir en poder de franceses y catalanes, y en particular de los de

62. AGS, lligall 1557. Baltasar de Rojas. Pantoja a Felipe IV, Tortosa, 23 de febrer de 1644.

Barcelona a quienes todos son muy odiosos por dichos respetos. Bien es verdad que están muy melancólicos y medio desesperados de ver no se haya salido con la empresa por la grandes incomodidades que de ello se les sigue, y la mayor de todas es no poder sembrar sus possessions por estar Constantí en parage que con muy poca cavallería que tenga lo puede impedir (...). Quanto a los naturales de los demás lugares de la obediencia, me parece que han hecho dichos sucessos muy diferente impresión en sus ánimos, porque como ellos han visto la gran prestesa con que en todas dos ocasiones el enemigo a socorrido a Constantí y, al contrario, que nuestro exército nunca a baxado a socorrer a los nuestros, antes bien que se ha retirado con tanta prestesa sin haber obrado cosa que de contar sea, y que casi a su presentia ha el enemigo tomado a Àger, están del todo amedrentados del francés y confían poco en nuestras cosas, y esto es de tal manera que asseguro a V. M. con toda verdad que ay entre ellos quien se atreve a dezir que más presto tomará el francés a Tarragona que no el español a Constantí ni a Salou (...).⁶³

Poc esperançador era el retrat que feia el vicari i més tenint en compte que, després d'haver passat per una fase de guerra que podríem qualificar de baixa intensitat que durava ja més de cinc anys, no faltava gaire temps perquè les terres tarragonines tornessin a convertir-se en el principal escenari de les operacions bèl·liques a Catalunya.

Molt abans de la finalització de les accions bèl·liques de la campanya de 1647, la prioritat més immediata per a Felip IV i els seus consellers era la forma que s'allotjaria l'exèrcit aquell hivern amb la finalitat que es conservés tan bé com fos possible per a l'any següent, qüestió al voltant de la qual ja al mes de juliol Luis de Haro havia invitat a reflexionar, i fins i tot ell mateix demanà aleshores al governador de Tarragona que informés sobre la capacitat i infraestructura d'aquella zona per acollir un nombre important de tropes.⁶⁴

L'objectiu principal de Felip IV i els seus consellers fou el d'intentar conservar tan bé com es pogués les curtes forces a què havia quedat reduït l'exèrcit de Catalunya després de la campanya de 1647, però el resultat fou el contrari. Durant aquell hivern l'únic que va fer fou minvar a causa de la manca d'ajuts monetaris i de la mala

63. AGS, GA, lligall 1644, Braulio Suñer a Felipe IV y a Alonso Pérez Cantarero, Tarragona, 5 de noviembre de 1647.

64. AGS, GA, lligall 1645. Luis Méndez de Haro a Felip IV, Saragossa, 5 i 6 de juliol de 1647; Luis Méndez de Haro a Francesc Tuttavilla (còpia), Saragossa, 5 de juliol de 1647.

organització dels allotjaments, la qual cosa va fer que augmentessin molt les fugues. El contingent de cavalleria que fou enviat a l'àmbit tarraconí, a part d'arribar-hi ja amb algunes baixes, va tenir una acollida bastant deficient ja que ni Tarragona ni Tortosa estaven en condicions de rebre nous contingents.

La situació de les tropes que romangueren en el front occidental no fou gaire diferent. El marquès d'Aitona continuà representant desesperadament fins al seu relleu del càrrec a mitjan desembre la "gran necesidad y miseria" en què es trobaven les tropes de les casernes de Lleida i Aragó car "(...) después de haver recibido sólo un socorro de diez días en dos meses ya se ve el estado en que estarán, y el pagador tan empeñado (...) con que no queda esperanza de hallar nada prestado y para los gastos precisos de cada día de fortificaciones, rendidos y correos tampoco ay, y en las fortificaciones de Fraga y Miquinzenza ya no se trabaja importando tanto, y si V. Mgd. no se sirve de mandarlo remediar a toda prisa no quedará hombre, pues aun los que ay es milagro, y me consta que hay capitanes que ni vino ni carne prueban a muchos días por no tener con que comprarlo, y no me espanto pues estando en donde vale todo tan caro y donde ni la leña se halla ni hay quien les dé ni una luz, ya se ve cómo se pueden sustentar siendo tan corto el socorro y el trabajar los soldados los veranos no ay ejército en que no sea con la esperanza de que los inviernos an de tener algún genero de descanso y siquiera una cama, pero aquí que no hay más comodidad que la de dormir en el suelo sin qué comer, ya se ve cómo se podrá conservar si no se les asiste con puntualidad con el socorro (...) y los 500 caballos que están aloxados en la frontera del reyno tienen tan poca comodidad que hasta la paja compran y mui cara, y en Alcañiz no sólo no han recibido la cavallería que se embió allí, pero a 100 infantes que fueron del reino [de Aragón] tanpoco an querido recibir, y hasta los enfermos que había en aquel ospital los sacaron fuera con gran desacato y violencia que escandalizó a todos y los demás lugares de Aragón están de la misma calidad y de un quartel a otro no llevan la cebada si primero no se les paga, y es tanto extremo que don Gerónimo de Heredia, comisario general del reyno en aquella parte, topando unos labradores que llevaban cebada y entendiendo no se les había pagado la que habían llevado el día antecedente, les dijo que para qué la llevaban, que la dexasen en el campo. Vea V. Mgd. si los que lo han de alentar hazen esto qué será los otros (...)".⁶⁵

65. AGS, GA, lligall 1673, el marquès d'Aitona a Felip IV, 28 de novembre de 1647.

La penúria de les armes filipistes de Catalunya i la manca de l'assistència necessària per a aquell front serien una constant al llarg de tot l'any 1648. La prioritat dels interessos de la Monarquia aquell any es traslladà a Flandes, però especialment a Sicília i Nàpols, on havien esclatat l'estiu anterior un seguit de revoltes que afectarien distints territoris durant tot un any, i cap allà es desviaren bona part de les prevencions materials i humanes que en principi estaven destinades a altres objectius, entre ells Catalunya.

Fins a la pèrdua de Tortosa, que comentarem tot seguit, a mitjan mes de juliol, sols s'havien incorporat a l'exèrcit uns mil nou-cents soldats d'infanteria, dels quals quasi les dues terceres parts ho havien fet entre els mesos de març i maig.

Juntament amb aquests problemes bàsicament de logística i de proveïment, la reactivació del front tarragoní fou realment important el 1648, amb la caiguda de Tortosa inclosa. En realitat les possibles intencions franceses sobre Tortosa es coneixien ja a Madrid dos mesos abans que la ciutat tarragonina comencés a estar en perill. A l'abril es valorava entre diversos avisos un testimoni enviat per un jurat català que havia estat durant la darrera setmana de març a Barcelona, el qual feia referència al fet que les prevencions que estaven fent els francesos per iniciar la campanya d'aquell any eren més importants del que hom creia aleshores i assegurava de forma rotunda que "(...) la vos de todos es que esta campaña çitiarán a Tortosa sin duda y que primero quieren infestar la frontera de Aragón por esta parte (...)".⁶⁶

En el fons la caiguda de Tortosa es degué a una negligència dels defensors. Tant el monarca com els directes responsables militars eren conscients de les limitacions defensives de la ciutat i per això s'organitzà l'ajut d'una forma un pèl precipitada, però tots donaven per fet que durant les quatre primeres setmanes de setge en les quals els francesos no havien fet res d'important, els defensors haurien d'haver preparat més bé i com cal la seva defensa. El mateix Felip IV, després de la pèrdua de la ciutat, manifestava a sor María que, dins de la lògica militar, el normal era que la ciutat hagués resistit tres o quatre setmanes més. Tal com explicava el monarca, la plaça es va perdre d'una forma força absurda.⁶⁷

66. AGS, GA, lligall 1679. Testimoni d'un espia, en carta de Francesc de Melo de 14 d'abril de 1648; Junta de Guerra d'Espanya, Madrid, 18 d'abril de 1648.

67. Felip IV va escriure a sor María Jesús que "(...) estando nuestros soldados en el fortín que cubre la puerta de san Francisco y las trincheras del enemigo distantes (aún) de el largo trecho, envistieron los franceses esta fortificación a pecho descubierto el domingo passado —día 13 de julio— a las doce del día. Tenía minado este puesto el

La pèrdua de Tortosa va caure com un gerro d'aigua freda per les circumstàncies tan il·lògiques en les quals es produí i la immi-nència de l'ajut; però la decepció no solament es palesà entre aquells que estaven treballant en primera línia del front per ajudar la ciutat enmig de grans dificultats, sinó que a la Cort la notícia també suposà un cop dur. No obstant això, les circumstàncies obligaven a passar pàgina de forma immediata i començar a pensar en altres coses. Felip IV va fer saber la seva tristesa per la pèrdua de la ciutat, però també va voler transmetre energia quan afirmà que "(...) ya es preciso pasar el pensamiento y el ánimo a procurar repararla por todos los medios posibles (...)". I és que s'havien de fer moltes coses, especialment en el pla econòmic: l'execució de les resolucions que s'aprovaren després de la pèrdua de Tortosa per millorar les defenses i assistències al front català i reforçar aquells aspectes de l'exèrcit que requerien una forta inversió econòmica.

La manca de recursos econòmics esdevingué un seriós obstacle per als desitjos d'organitzar una bona defensa en el front català. Però, tanmateix, amb la pèrdua de la ciutat tarragonina van aparèixer una sèrie de preocupacions que fins aleshores no havien existit o havien romàs en un pla secundari, com per exemple l'estat definitiu de la frontera nord valenciana. En tota aquella franja de terra no hi havia cap punt fort capaç de resistir o aturar qualsevol atac organitzat de l'exèrcit francocatalà. Ni tant sols Vinaròs ni Peníscola estaven en condicions des del punt de vista defensiu malgrat que des del començament de la guerra tenien un paper progressivament important en l'organització de l'assistència a les places catalanes i a l'exèrcit. La voluntat de reforçar ambdós indrets havia estat sempre present durant tots els anys anteriors, però a penes s'havia avançat en aquest sentit per la manca de mitjans i perquè sempre hi havia assumptes més urgents. Sense anar més lluny, al començament de 1648 el governador de Peníscola transmetia un panorama desolador d'aquell indret, bo i afirmant:

governador con ánimo de volarle quando le ocupasse el enemigo y los soldados que le guarneçían resistieron flojamente con ambición de volar la mina, y dejando ençendida la cuerda para este efecto se retiraron de tropel, assaltaron el fortín los françesses y viendo a nuestros soldados puestos en fuga fueron abançando en su seguimiento y se entraron embueltos con ellos en la Plaça por la misma puerta de San Françisco, accidente que tiene mucho que ponderar para nuestro sentimiento, pues estando los ataques del enemigo tan distantes de la muralla y no aviendo brecha en ella con que regularmente podía durar muchos días y dar lugar para que lográssemos el socorro (cuyas prevençiones estaban ya tan adelantadas), se vino a perder la Plaça por un caso tan inopinado (...)". Felip IV a sor María Jesús, Madrid, 29 de juliol de 1648, a C. SECO SERRANO (ed.), *Cartas de Sor María Jesús...*, pàg. 158.

(...) Miserable estado a que está reducida aquella plaza de gente pues no puede tener si no es un centinela en el Cuerpo de Guarda y la Ronda, quedando la Muralla sin ninguna y a voluntad del enemigo, que por mar y tierra la noche que lo intentare podrá hacerse dueño della, que ha nueve meses que no se le socorre de Valencia por el contagio, con que para sustentarse la gente a buscado dinero con yntereses pero que por no poderlo continuar se a ausentado la mayor parte y suplica se envíe dinero, infantería y lo necesario para reparar la artillería y aderezar los rastrillos, que todo está ynútil (...).

La resposta que va donar la Junta de Guerra d'Espanya a aquesta situació evidencia una certa despreocupació i un total desconeixement pel que feia a qui competia realment la cura d'aquest indret i d'on sortia el diner per a aquesta finalitat. L'organisme va donar per descomptat que el seu manteniment i ajut era responsabilitat del Regne de València i que per tant s'havien de donar ordres al virrei perquè s'ocupés de la situació.

A Peníscola encara hi havia un aquarterament de tropes fix, però a Vinaròs no. La veritat és que en aquesta població quasi sempre hi havia presència militar per la seva condició de centre de concentració i distribució de tropes, però moltes vegades foren els mateixos veïns els que van haver d'organitzar-se per fer front a la pressió que rebien per la seva proximitat a Catalunya. Durant el setge de Tortosa, que fou un dels moments més tensos per a la propera Vinaròs, els seus habitants s'implicaren totalment en la seva protecció. Segons explicava un dels seus síndics,

(...) cada noche asistían dos compañías cada una de çiento y treynta hombres, la una de guardia y la otra de retén, lo que haçian como a soldados viejos (...) y animándoles para ello D. Rodrigo de Borja, governador que era de dicha plaça, que era menester detener la gente quando el enemigo venía a haçer correrías, y una noche, por haver representado dicho Don Rodrigo de Borja, governador que era de dicha plaça, que era menester detener la gente quando el enemigo venía a haçer correrías, los justicia y jurados de la dicha villa que ymportaba al servicio de V. M. que diesen çien hombres voluntarios para yr a degollar la guarnición de quarenta hombres de a cavallo y çien ynfantes que havia en Uldecona del enemigo, se los dio la villa con mucha puntualidad y se arrimaron a las mismas murallas, que por haverse descubierto el trato de dentro no se efectuó con desconsuelo assí de los que fueron como de toda la villa, todo lo qual se obró estando los naturales solos, acaudillados de su governador, el qual siempre

guarneçió los burgos de día y de noche de la gente del lugar, guardándoles de suerte que el enemigo nunca ha podido llegar a ellos (...).⁶⁸

Fou precisament arran de la pèrdua de Tortosa quan la vila castellenca adquirí un caràcter més militar. Rodrigo de Borja, el qual s'esmenta en el text, detenia aquest càrrec de governador des de 1642; curiosament el seu nomenament havia coincidit amb l'anterior atac dels francesos sobre Tortosa. En perdre's la ciutat esmentada, es considerà convenient que el govern de Vinaròs estigués en mans d'un militar, que seria Joan de Castelví, mestre de camp d'un dels terços de les milícies valencianes. Des de Madrid es recomanà que Rodrigo de Borja assistís a Peñíscola o en una altra part del regne valencià "(...) a cuidar de los bastimientos y otras cosas politicas (...)", que era bàsicament al que s'havia dedicat durant la seva estada a Vinaròs. Fins aleshores la protecció del regne valencià s'havia fonamentat principalment en el domini de Tarragona i Tortosa, en especial en aquesta darrera plaça considerada com la clau de l'esmentat regne. En perdre's Tortosa, la franja nord valenciana passava a estar en primera línia de guerra. Vinaròs adquirí de sobte una importància encara més gran que la que havia tingut fins aleshores i esdevingué, com explicava un dels seus síndics,

(...) la vanguardia assí de mar como de tierra del enemigo, y ser la más cercana al puerto de los Alfaques sólo en estas costas, y de donde se provee y socorre la plaza de Tarragona con las embarcaciones de los vezinos dellos, y ser de número más considerable de veynte leguas en toda la costa, ser la puerta de Italia y todas las Islas y la llabe de mar deste Reyno de Valençia y Aragón, porque, aunque esté fuerte Peñíscola y Traiguera, es esta villa el triángulo de las dos plazas y el ángulo más importante por ser como está dicho la más próxima [a] Cataluña y al mar, y ocupándola el enemigo ympide el poderse dar la mano los de la Plaza de Traiguera con la de Peñíscola y imposibilitada del socorro de mar, y fortificada esta plaza se asegura la de Traiguera y por el consiguiente todo el Reyno y franqueado el paso de Tortosa (...).⁶⁹

La contrarietat de Tortosa no sols col·locà el nord del Regne de València en primera línia de guerra, sinó que també afectà de forma molt directa la supervivència de Tarragona. Aquesta es trobava en una

68. AGS, GA, lligall 1681, Junta de Guerra d'Espanya, Madrid, 23 d'agost de 1648. Citat per R. CAMARERO, "La Guerra de Recuperación de Cataluña...", pàg. 762.

69. AGS, GA, lligall 1681, Junta de Guerra d'Espanya, Madrid, 23 d'agost de 1648. Citat per R. CAMARERO, "La Guerra de Recuperación de Cataluña...", pàg. 763.

situació bastant difícil des de l'estiu anterior en què les tropes del príncep de Condé, després de la seva retirada de Lleida, s'havien anat instal·lant al Camp i, sobretot, s'havien apoderat de Constantí i Salou. Des d'aqueix moment l'única via de connexió de Tarragona amb l'exterior fou la marítima. El setge de Tortosa i el perillós estat en què quedaren les fronteres valenciana i aragonesa després de llur pèrdua absorbí l'atenció del govern durant els mesos d'estiu i fins al setembre no es tractà en profunditat el tema de les necessitats de Tarragona.

Tant Tarragona com la frontera nord valenciana es desenvoluparen en una situació de precarietat defensiva que no aconseguí ser solucionada durant el que quedava d'any; rebien una assistència econòmica i humana molt limitada i tenien una infraestructura defensiva que pràcticament era inexistent en el cas de València. El setge i la rendició de Tortosa pels francesos seria l'únic esdeveniment d'armes que va tenir lloc en la guerra catalana de 1648; es pot dir que la campanya d'aquell any acabà amb ell. Ara bé, convé tenir present que el control de Tortosa pels francesos no era còmode perquè l'exèrcit francès era tan poc nombrós com el castellà, la qual cosa dificultava el manteniment de les posicions militars conquerides.

La conquesta de Tortosa seria la darrera acció bèl·lica ofensiva desenvolupada per l'exèrcit francocatalà. A partir de 1649 la iniciativa en la guerra al Principat la tindria l'exèrcit castellà, el qual aconseguiria una dècada després d'iniciar el conflicte tornar a centrar-se en Barcelona. A l'alçada de 1651-1652, la situació tant de la monarquia hispànica com de la Corona francesa i del Principat era molt diferent de la de 1640. El domini francès a Catalunya havia patit un deteriorament progressiu i va anar perdent cada cop més suports i simpaties entre els catalans, fins i tot entre aquells que més decididament havien secundat de bell antuvi la incorporació a França.

Els suports profelipistes al Principat van créixer a mesura que passava el temps i durant l'etapa final de la guerra començaren a organitzar-se i a oferir una resistència activa i violenta contra les tropes franceses, alimentada i aprofitada per les armes hispàniques. A més, aquesta darrera fase coincidí amb un moment de greus dificultats internes per a la Corona francesa. La Fronda provocà una autèntica guerra civil a França i hipotecà els esforços que aquesta podia utilitzar en la seva guerra contra la monarquia hispànica durant quatre anys. Foren molt reduïdes les tropes de reforç que va poder enviar a Catalunya a partir de 1649. Al Principat la sensació d'abandonament per part de França cada vegada era més forta. Però el desencant respecte del domini francès fou un factor més de descontentament. A la guerra

s'afegiren els altres dos grans mals de l'època, la pesta i la fam, combinació que resultaria en part decisiva per acabar d'afeblir la capacitat de resistència del Principat.⁷⁰

En aquelles circumstàncies es produí el nomenament del marquès de Mortara qui de forma temporal es faria càrrec de les forces armades i ho faria amb el títol que tenia des de 1647 de governador de les armes de l'exèrcit. L'elecció de Mortara obeí a la seva dilatada experiència, però en realitat no hi havia més on elegir. Malgrat aquestes reflexions el seu nomenament seria bastant polèmic. El Consell d'Aragó s'hi oposà de forma tenaç; Mortara no queia bé al Consell. També va tenir l'oposició del nou mestre de camp general d'aquell exèrcit, que quan s'assabentà de l'enviament de Mortara li va escriure directament per dir-li que si no tenia el títol de capità general de l'exèrcit no estaria a les seves ordres. Però finalment el mestre de camp general acceptà la situació.⁷¹

Un dels problemes a què va haver de fer front fou la situació de la capital tarragonina, l'atenció de la qual estava sota la responsabilitat directa del virrei de València. Però també va patir la manca d'assistència enfront de la pressió de les tropes franceses des de terra, gran part de les quals estaven allotjades en els llocs propers del Camp de Tarragona i a més seguien controlant Salou i Constantí. La campanya de 1649 a Catalunya va estar marcada pel protagonisme de les armes hispàniques, les quals després de cinc anys tornarien a prendre la iniciativa en aquella guerra, amb la diferència que allò no seria un episodi puntual, sinó que tindria continuïtat durant els anys següents i culminaria amb la recuperació de Barcelona.

Aquestes accions al Camp de Tarragona i la presència de l'Armada i de les galeres hispàniques a les costes tarragonines aconseguiren crear un cert aïllament de Tortosa, però aquesta no seria l'objectiu de les armes hispàniques aquell any. Les tropes castellanques s'encaminaven vers el Penedès i el Garraf: sense a penes trobar resistència per part de les poques tropes que tenien els francesos més enllà de llurs guarnicions, les quals es replegaren cap al nord per fer front a una possible projecció de l'exèrcit filipista contra Barcelona, i la inhibició

70. Aquest deteriorament irreversible de les relacions entre Catalunya i França a partir de l'any 1648 i les seves manifestacions es pot seguir acuradament a J. SANABRE, *La acción de Francia...*, pàgs. 393-544.

71. AGS, E., lligall 2669, Francesc Tuttavilla al marquès de Mortara, Saragossa, 1 de desembre de 1648; Luis de Haro a Felip IV, Madrid, 6 de desembre de 1648; Consell d'Estat, Madrid, 10 de desembre de 1648. Citat per R. CAMARERO, "La Guerra de Recuperación de Cataluña...".

de la població catalana, el 16 d'octubre ja havia ocupat Vialfranca del Penedès després d'haver conquerit i saquejat altres localitats com el Vendrell, Calafell o l'Arboç sense gaires problemes.⁷² L'únic indret que plantejà alguna resistència fou Sitges, que tenia una certa infraestructura defensiva i a més es considerava com una de les més importants defenses exteriors de Barcelona.

Aquesta entrada de l'exèrcit filipista a Catalunya fou un autèntic passeig militar; les forces hispàniques que estaven a Aragó foren capaces de travessar el Principat i connectar amb la guarnició de Tarragona amb prou solvència, quelcom que no s'havia aconseguit des de 1642.

Al mateix temps, l'actitud de les escasses i mal assistides tropes franceses que es mantenien a Catalunya estava contribuint a deteriorar encara més l'opinió de la població catalana sobre el domini francès. El marquès de Mortara, que tenia uns quants confidents a Barcelona des de feia anys, informava els primers dies del mes de febrer que "(...) son grandes los clamores que ay de los catalanes por los grandes desórdenes que hacen los franceses en los alojamientos, y que hasta este año no se habían hecho dar de comer y dinero en los cuarteles, que esto lo ha causado tener franceses a Tortosa, con lo qual juzgan que están más asegurados para poder hacer lo que se les antoja (...)". Aquest capteniment de les tropes franceses estava provocant queixes cada cop més generalitzades per part de les poblacions catalanes; tal com li havia transmès un dels seus confidents, s'acabava de produir l'arribada a Barcelona de fins a tres-cents síndics "(...) a quejarse de las insolencias de los franceses, y que todos fueron a la Diputación dando bozes y pidiendo justicia de suerte que causó grande alboroto en Barcelona esta acción y que así los ministros franceses como la Diputación trataban de quietallos y satisfacerlos (...)". Tant Mortara com els governadors de les places filipistes insistiren des d'aquests primers moments de l'any en la conveniència d'aprofitar l'oportunitat que oferia aquesta conjuntura, la qual cosa podria ajudar a aconseguir grans progressos en aquella guerra. Per això era necessari anticipar al més aviat possible la sortida de l'exèrcit en campanya amb la finalitat d'aconseguir una certa benevolència dels catalans.

Així doncs, la manca de recursos econòmics explica el retard de la campanya catalana fins a la tardor. No obstant això, en aquells moments la situació de l'exèrcit francès no havia variat substancialment pel que fa als mesos anteriors, la qual cosa implicava que continuava la bona conjuntura del començament d'any. Però l'exèrcit castellà es

72. J. SANABRE, *La acción de Francia...*, pàgs. 443-447.

limità únicament a temptejar els ànims i posar a prova l'actitud dels catalans, en especial de la ciutat de Barcelona, i a efectuar accions de saqueig i de destrucció de les defenses que tenien determinades poblacions amb una certa importància estratègica, com ara Salou o Sitges.

El balanç de la campanya de 1649 que van fer alguns dels membres de la Junta de Guerra d'Espanya no fou gaire positiu precisament. El primer dia de 1650 se celebrà una reunió d'aquesta junta en la qual es parlà de "(...) la forma de guerra que combendrá hacer este año para las fronteras de Portugal y Cataluña (...)". En resum, el que plantejà fou la possibilitat de millorar les assistències que s'estaven invertint en el front portuguès, la qual cosa implicaria necessàriament una certa minva dels esforços aplicats a Catalunya i, per tant, l'adopció allà d'un plantejament més defensiu. Aquesta idea es rebutjà per unanimitat i Felip IV va resoldre taxativament la continuïtat de l'estratègia que s'havia aplicat fins aleshores, és a dir, "(...) conviene que todo el esfuerzo y medios se apliquen a Cataluña como la guerra principal, pues qualquiera diversión por aquella parte nos pondría en gran desconcierto, y a Estremadura se asistirá con aquello que fuere necesario para cubrir la provincia (...)".⁷³

El marquès d'Aguilafuente aprofità per criticar durament el plantejament i els resultats que s'havien obtingut d'aquella campanya a Catalunya, on segons el seu parer el que s'estava fent no era gaire diferent del que es feia a Portugal, frontera en la qual s'estava aplicant una estratègia purament defensiva.⁷⁴

73. AGS, GA, lligall 1747, Junta de Guerra d'Espanya, Madrid, 1 de gener de 1650.

74. La crítica de l'esmentat marquès d'Aguilafuente sobre l'estratègia seguida el 1649 a Catalunya fou molt dura quan afirmà que "(...) habiéndose hecho este año los mayores esfuerzos que han sido posibles y juntado 9.000 infantes y 3.000 cavallos y la Artillería necesaria a este ejército y los demás miembros para obrar, sólo se a podido conseguir una guerra defensiva, pues no se puede dar otro nombre a lo poco que se ha obrado, pues lo poco que se ha adquirido se ha buuelto a dejar al enemigo y aun dándole aliento a que biendo nuestras cortas fuerzas en las facciones ayan intentado ellos el hacerlas por el Reyno de Valencia aunque le demos sólo nombre de diversión, y esto quando justamente juzgamos nuestro ejército por superior al suyo y en medio de las disensiones de Francia, pues aun las grandes que hemos juntado an hecho tan cortos efectos si el año que biene nos contentamos con terciar nuestra gente poniendo en Cataluña para la defensiva 3.000 infantes y 1.000 cavallos y el enemigo por hallarse con más quietud en Francia juntase otro tanto número como tuvimos el año pasado nosotros, pues lo podrán hacer mejor que lo poco que juntaron este año, claro está que entrarán por el Reyno de Aragón sin resistencia raçonable y mejor por el de Valencia que se halla totalmente indefenso, a donde parece conveniente emplear parte de nuestras fuerzas para asegurar la defensiva con que juzga se emplearán todas las que tenemos en el Reyno de Aragón y Valencia aun tratando sólo de la defensiva, con que no quedan vastantes para hacerla ofensiva por la parte de Estremadura que es el punto

Felip IV també va comprendre molt clarament la necessitat d'un canvi significatiu en la política que s'havia aplicat fins aleshores a les poblacions catalanes. Tant a les que estaven sota la seva autoritat com a les que no, el monarca volia una política més decidida sobre el territori i tan bon punt va començar l'any 1650, Joan de Garay va rebre l'ordre que

(...) de aquí en adelante se les incomode y hagan todas las hostilidades que deven experimentar vasallos reveldes y contumazes pues de su obstinación se cree no habrá otro medio que les obligue a reducirse, y con este fin, habiendo disposición el País, lo qual será medio también para ayudar a sustentar mis tropas y que quando el enemigo haya de alojar las suyas halle más gastados los naturales; en esta conformidad se escribe a los gobernadores de las plazas de Tarragona, Lérida y Fraga dispongan que todos los lugares de la obediencia contribuyan para el sustento y comodidad de la gente y que usen con los reveldes de las demás hostilidades que convengan (...).⁷⁵

La mesura d'imposar una contribució monetària devia afectar tots els indrets catalans propers a la frontera d'Aragó, els de la Plana d'Urgell i els del Camp de Tarragona que s'havien posat sota la protecció de les armes hispàniques. Malgrat les intencions reials aquesta mesura no es dugué a terme. A Tarragona el governador es mostrà contrari a posar en pràctica aquesta mesura ja que la considerava contraproduent perquè provocaria la pèrdua de suports que fins aleshores s'havien aconseguit i el diner que es podria treure d'aquestes contribucions seria tan limitat que no pagaria la pena. Una de les principals preocupacions de l'hivern de 1649-1650 seria l'aquarterament de les tropes a Aragó. Les restriccions en els allotjaments que el regne havia aconseguit en les darreres Corts de 1645-1646 s'incomplien de forma sistemàtica. La situació obligà la Cort a realitzar un replantejament de l'allotjament de les tropes aquell hivern per reduir el nombre de forces presents a la frontera aragonesa mitjançant l'enviament de part d'elles a altres zones, com Castella, Navarra i la frontera valenciana,

que se trata de consultar a V. Md., y así su parecer es que reconociendo el estado en que nos hallamos se haga todo el esfuerzo posible deste año que viene por la parte de Cataluña midiendo con atención lo que se pudiere obrar que lo ha de enseñar lo que allí se pudiere de gente y assistencias, midiéndolo todo con las del enemigo y quando no se consiga otra cosa que conservar lo que allí está por V. Md. y asegurar el Reyno de Aragón y València no se hace poco en el estado presente (...)"

75. AGS, GA, llibre 210, fol. 173, Felip IV a Joan de Garay. Madrid, 2 de gener de 1650. Citat per R. CAMARERO, "La guerra de Recuperación de Cataluña...", pàg. 820.

i la posada en marxa d'un pla de reforma de l'exèrcit, l'aplicació del qual trigaria encara alguns mesos a executar-se i fins al mes de març de 1650 no es va concloure.⁷⁶

Mortara tindria, això sí, tota la responsabilitat sobre les tropes hispàniques que lluitaven per recuperar Catalunya, tant les que estaven a l'Aragó com les que estaven a València, a diferència de 1648 en què les tropes que estaven al nord del regne valencià havien d'obeir el lloctinent del regne esmentat. En aquell moment del conflicte, Felip IV ja es donava per satisfet després d'haver conquerit Flix. Després de la seva conquesta, tant el virrei com el governador d'Aragó seguiren treballant per reclutar nous soldats del regne per participar en la recuperació de Tortosa. Malgrat les objeccions inicials de Mortara, acabà per reconèixer que el paper del regne aragonès fou rellevant.

L'activitat de Mortara fou incessant i, des de la presa de Flix, no sols s'havia dedicat a assetjar altres localitats properes com Miravet, sinó també a evitar l'entrada a Tortosa de qualsevol tipus de reforç situant part de les tropes en els passos del Coll de Balaguer i el Perelló per interceptar el pas de combois des del nord, mentre que la boca del riu també era vigilada per les galeres d'Alburquerque. El setge de Tortosa es perllongaria durant un mes, fins al 5 de desembre, dia en què el governador i les tropes franceses es rendiren.

Els èxits aconseguits en la campanya de 1650 serien clau per fer front a partir d'aleshores a allò que s'anomenà *la recuperació de Catalunya*, que fonamentalment es concentrava en la recuperació de Barcelona. L'exèrcit castellà per fi dominava les dues barreres naturals representades pels rius Segre i Ebre. Per altra banda, la influència espanyola estava estesa per pràcticament tot el Camp de Tarragona, la Plana d'Urgell i la Segarra, on la resistència catalana es manifestaria cada cop de forma més activa i seria una eina auxiliar de l'exèrcit hispànic molt important per facilitar el seu avenç. Tot això contribuiria a afeblir encara més el domini francès a Catalunya.

Però els avenços de les armes de Felip IV a Catalunya també es veurien afavorits per les circumstàncies internes del Principat, el qual es veuria sacsejat pels tres grans mals de l'època: guerra, pesta i fam. La detecció del contagi a la Ciutat Comtal en provocà la fugida durant la primera meitat de l'any 1651 de més de la meitat dels seus habitants, incloses les autoritats catalanes i franceses, que s'instal·laren

76. AGS, GA, lligall 1711 i 1747. Citat per R. CAMARERO, "La Guerra de Recuperación de Cataluña...", *op. cit.*, pàg. 822. També podeu consultar P. SANZ CAMANES, *Política, hacienda y milicia...*, pàgs. 159-160.

a Terrassa, Manresa i altres indrets propers. Aquesta dispersió accentuà el desgovern i contribuï també a augmentar el divorci entre els dirigents catalans i francesos.⁷⁷ A més, l'extensió del contagi per tot el Principat es veié afavorida per la manca acusada d'aliments a causa de la sequera, els estralls de la guerra i la minva dels proveïments que arribaven de l'exterior, la qual cosa disparà els preus dels productes de primera necessitat. Amb tot això, hom pot afirmar que després de la pèrdua de Tortosa el camp estava bastant aplanat perquè Felip IV aconseguís la restitució del Principat a la seva obediència, objectiu que requeria en primer lloc fer front a la reintegració de Barcelona. L'assetjament de les tropes hispàniques sobre la Ciutat Comtal fou un dels episodis bèl·lics més durs de tota la guerra.

Les bases del bloqueig de Barcelona es començarien a posar al començament de 1651 pel mar. La manca d'aliments i en especial de blat en què vivia Catalunya era ja coneguda pel monarca espanyol. En el cas concret de Barcelona, l'ocupació de la Castellania per les armes hispàniques havia acabat amb una de les darreres zones de proveïment interior que li quedaven a la Ciutat Comtal ja que la Plana d'Urgell i el Camp de Tarragona estaven pràcticament sotmesos a l'obediència filipista en la seva totalitat. Al final de juny de 1651 arribaria a les costes valencianes Joan d'Àustria al capdavant de les esquadres de galeres de Nàpols i Sicília i diversos navilis carregats de queviures. A Dènia s'afegiren les quatre galeres de Gènova i set més d'Espanya que havien romàs en aquell àmbit durant l'hivern després de les operacions de l'any anterior. Entre l'estiu de 1651 i el de 1652, any de la capitulació de Barcelona, les unitats navals espanyoles no romandrien de forma constant en les costes catalanes. L'etapa hivernal aconsellava dedicar-se a tasques més d'infraestructura militar, és a dir, transport de queviures, soldats, etc.

El bloqueig marítim de Barcelona no començà a ser realment aclaparador i efectiu per a la ciutat fins que no s'aconseguí dominar els principals indrets del litoral nord català que actuaven com a bases

77. J. SANABRE, *La acción de Francia...*, pàgs. 486-487. M. Parets dedica en la seva crònica nombroses pàgines al contagi de pesta en la capital del Principat i les seves repercussions, a MHE, XXIV (Dietari de Parets), pàg. 378. i ss. També podeu consultar J. AMELANG i X. TORRES, *Dietari d'un any de pesta. Barcelona, 1651*, Eumo, Barcelona, 1989; J. L. BETRÁN MOYA, "Sociedad y peste en la Barcelona de 1651", *Manuscrits*, 8, 1990, pàgs. 255-282. Sobre la incidència de la pesta en tot el Principat durant aquests anys centrals del segle XVII, vegeu M. CAMPS i SURROCA i M. CAMPS i CLEMENTE, *La pesta de meitats del segle XVII a Catalunya*, Lleida, 1985. I centrat en l'àmbit del litoral català, A. SIMÓN TARRÉS, "La pesta de mitjan segle XVII a la Catalunya Oriental: estudi morfològic", a *La població catalana a l'edat moderna. Deu estudis*, Bellaterra, 1996, pàgs. 177-191.

de proveïment de la Ciutat Comtal —Mataró, Blanes, Palamós i especialment Sant Feliu de Guíxols— durant l'estiu de 1652, en la darrera fase de l'assetjament. Fins aleshores, les forces marítimes hispàniques sí que aconseguiren interceptar nombroses embarcacions, però no pogueren evitar l'entrada intermitent d'alguns ajuts, que en alguns casos foren bastant importants i contribuïren a pal·liar la carestia en què vivien els assetjats.⁷⁸ També Felip IV confessà desesperat diverses vegades a Sor María Jesús de Ágreda les dificultats que tingueren les seves forces navals durant tot el setge per bloquejar amb eficàcia l'entrada marítima de Barcelona.⁷⁹

Miquel Parets dedica un dels capítols de la seva crònica a la manca d'aliments patida durant el setge i parla de tres moments. Els primers mesos de l'assetjament, fins Nadal, no va haver-hi gaires problemes en aquest sentit perquè la ciutat tenia reserves i, a més, com que l'assetjament per terra no havia acabat i l'assetjament marítim no era tan ampli la situació era relativament suportable. Però a partir de Nadal, els assetjats només tenien disponible la via marítima. La intensificació de la vigilància dificultava el proveïment de la ciutat.

Durant l'assetjament de la Ciutat Comtal, la guerra al mar pràcticament no existí. Els francesos mantingueren en les seves bases de Cadaqués i Palamós algunes embarcacions de guerra, però en un nombre insignificant comparat amb les forces hispàniques reunides a les costes catalanes. Les unitats castellanques controlaren en tot moment l'àmbit marítim ja que bona part de l'armada francesa es trobava a la riera de Bordeus. Al final de juliol arribà a les costes catalanes l'esquadra francesa del marquès La Ferrière. L'arribada d'aquesta força marítima s'anunciava des de feia mesos, però la seva arribada suposà una altra decepció per als barcelonins ja que desistí d'entrar a Barcelona i després d'uns dies de maniobres tornà a Marsella. No va voler enfrontar-se amb Joan d'Àustria, el qual, informat de l'arribada, sortí a trobar-los a Blanes amb part de les unitats que bloquejaven la Ciutat Comtal.⁸⁰

78. F. Fabro fa esment que durant l'acció contra Sant Feliu només quedaren sobre Barcelona dues galeres i tres navilis, circumstància que fou aprofitada pels catalans per intentar introduir queviures a la ciutat; en aquest cas diu que aconseguiren posar vint barques procedents de Blanes i altres indrets de la costa. Durant la sortida que va fer dom Joan perseguint l'Armada de La Ferrière, únicament quedarien sobre Barcelona sis galeres i dos vaixells, F. FABRO, *Historia de los hechos del serenísimo señor Don Juan José de Austria en el Principado de Cataluña*, Saragossa, 1673, pàgs. 252 i 318-321.

79. C. SECO SERRANO (ed.), *Cartas de Sor María Jesús...*, pàgs. 258, 265-266 o 291.

80. C. FERNÁNDEZ DURO, *Armada española...*, vol. IV, pàgs. 402-403; J. SANABRE, *La acción de Francia...*, pàgs. 525-526. F. FABRO, *Historia de los hechos del serenísimo...*, pàgs. 315-327.

El principal escenari del setge se situaria en l'àmbit terrestre. Fou l'acció militar més dilatada de tota la guerra ja que s'allargà durant uns catorze mesos i es desenvolupà en tres etapes. Per bé que encara estava present el fantasma de Montjuïc, els preparatius foren curosos. No fou fins al setembre que Felip IV decidí de forma definitiva portar a cap la presa de Barcelona. Ja als darrers mesos de 1651 es portà a terme una lleva de tropes per a aquest objectiu cabdal. Amb la rendició de Barcelona l'octubre de 1652, un dia 11 també, acabava la secessió de Catalunya, dotze anys després del seu començament. Això no obstant, el Principat continuaria essent un dels escenaris d'enfrontament entre les corones espanyola i francesa. Durant aquest anys finals de la dècada dels cinquanta els francesos mantingueren la important plaça de Roses i la de Cerdanya. A més, desenvoluparen una activitat molt ofensiva almenys fins l'any 1655; al 1653 arribaren a assetjar durant més de dos mesos la ciutat de Girona, que resistí; l'any següent ocuparen Castell-lleó, Vilafranca de Conflent i Puigcerdà, a part de controlar nombroses poblacions de l'àmbit pirinenc, des de la Seu d'Urgell fins a Camprodon, passant per Ripoll i Berga; el 1655 guanyaren Cadaqués, Castelló d'Empúries i Solsona, si bé aquesta darrera fou recuperada pels espanyols juntament amb Berga. El contenciós entre Espanya i França es tancaria per fi amb el tractat dels Pirineus el 1659, la qual cosa implicà com veurem més endavant la pèrdua dels comtats del Rosselló i la Cerdanya.

LA GUERRA DELS SEGADORS I EL DESENVOLUPAMENT DE LA PREMSA

Cal remarcar que tant a Catalunya com a la resta de la península fins ben entrat el segle XVII hi hagué principalment dues formes de fullets informatius. Típicament ambdós models constaven d'un full de paper imprès i doblegat un o dos cops per crear un opuscle de quatre o bé de vuit pàgines. Per altra banda, convé tenir en compte que el concepte *notícia* no és pas homogeni a tot l'Europa del segle XVII. A tall d'exemple, es pot mencionar el fet que a les Províncies Unides (on la premsa es desenvolupà aviat) predominaren els fets relacionats amb el comerç internacional, mentre que a Anglaterra durant els primers decennis del segle estigué fins i tot prohibit publicar notícies que tractessin dels afers interns de l'estat.⁸¹ A la monarquia hispànica en general es publicaren notícies referents tant al propi territori com a l'estranger. Si bé a partir de 1640, amb les revoltes de Catalunya i de

81. D. FOLKE, *Duth corantos, 1618-1650*, L'Haia, 1946; M. A., SHAABER, *Some Forerunners of the Newspaper in England, 1476-1622*, Filadèlfia, 1929.

Portugal, la Corona espanyola feia la guerra tant a dins com a fora del territori, fins al 1648 les molt poc freqüents victòries de les tropes espanyoles contra les francocatalanes constituïren les úniques notícies de Catalunya publicades a la resta de la Corona.

Per bé que les ciutats espanyoles estaven assabentades de la guerra contra els portuguesos i els catalans no fou fins al moment en què arribaren les grans victòries aconseguides per les tropes de Felip IV el 1651 i el 1652, especialment el setge de Barcelona, que prengueren plena consciència de la situació. Abans d'aquests esdeveniments qualitius, les notícies es limitaren pràcticament a la defensa, ja explicada, de Tortosa de 1642 i a les de Lleida de 1644, 1646 i 1647.

Emperò cal remarcar de seguida que el concepte i la definició de *notícia* a Catalunya durant la guerra dels Segadors correspon exactament als mateixos criteris. És per aquesta raó que el primer gran boom de la premsa catalana se centra en la primera meitat de la guerra i que tant minva a la segona, i que els dos anys de més notícies publicades a Catalunya durant la guerra siguin el 1641 (amb més de setanta relacions) i el 1642 (amb més de seixanta). També cal advertir que en la premsa catalana de la guerra crida l'atenció la manca de notícies referents a Barcelona, sens dubte perquè pràcticament totes les relacions catalanes s'hi publicaren: a la capital havien d'interessar les notícies de la resta del país i del món.⁸²

Si entrem en detalls, veiem que la majoria de les notícies publicades el 1640 er refereixen encara a fets ocorreguts l'any anterior, especialment la recuperació per l'exèrcit espanyol de la fortalesa de Salses aconseguida el 6 de gener de 1640 després de sis mesos de setge. Sorprenentment no sembla que hagin quedat relacions impreses dels fets que provocaren la revolta catalana. El que més s'hi assembla és un document quasi jurídic, signat per "Lo Fiscal del Tribunal", que detalla les atrocitats i els sacrilegis comesos per les tropes espanyoles, sobretot, a Riudarenes i a Santa Coloma de Farners.⁸³

L'any següent trobem diverses relacions referents a les negociacions catalanes amb França, sobretot cartes del rei Lluís XIII prometent ajut en la lluita contra les forces espanyoles i cartes d'ambaixadors catalans a França. També n'hi ha que tenen a veure amb negociacions entre

82. H. ETTINGHAUSEN, *La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*, vol. I, Curial, Barcelona, 1993, pàg. 16.

83. J. MILLÀS VALLICROSA i F. RABASA ARIGOS, *Historia de Santa Coloma de Farnés y su comarca*, Santa Coloma de Farners, 1951. Noteu que en aquesta introducció els números utilitzats per a referir-nos a les relacions són els que corresponen a les relacions reproduïdes en la present edició que apareixen sempre entre claudàtors.

Catalunya i Portugal. Encara que no tots aquests impresos relatin esdeveniments de la guerra, el fet és que aquests missatges foren notícia i es publicaren com a tals. A més, aporten informació sobre l'activitat diplomàtica i l'evolució de la situació política catalana durant la guerra i per això hi fem referència.

Cal també remarcar que les notícies diplomàtiques del 1642 són dominades pel viatge de Lluís XIII al front de batalles rossellonès i la seva arribada al setge de Perpinyà. També hi ha una relació de l'entrada del mariscal de Brezé a Girona el mes de febrer. La notícia més rellevant de l'any, emperò, fou el setge de Perpinyà, que durà quatre mesos, juntament amb la seva conquesta a la darrera d'agost i la del castell de Salses el mes següent, que completà la conquesta francesa del Rosselló. No menys important fou el front de Tarragona, on hi hagué victòries importants per a les forces francocatalanes, tot i que no reeixiren els intents de conquerir Tortosa i Tarragona; aquest èxit dels defensors espanyols fou celebrat en relacions impreses a Madrid.

També es publicaren a Barcelona diverses relacions dels progressos del mariscal de La Mothe i Ribagorça i del seu triomf prop de Lleida sobre l'exèrcit del marquès de Leganés i s'informà de l'avenç de l'armada francesa en ser enviada des de La Rochelle i la seva arribada a les costes catalanes.

Les campanyes —fent esment de les més rellevants entre d'altres— a les quals es refereixen les relacions que van ser impreses l'any 1643 són el socors portat per La Mothe al castell de Miravet, assetjat aleshores pel marquès de La Hinojosa; les victòries de les forces catalanes a la Vall d'Aran, a Horta i a la torre d'Escarelló, prop de Tarragona, i a la tardor les victòries contra els espanyols a Flix i a Roses, etc.

Les notícies publicades a Catalunya l'any 1644 treuen el màxim de partit dels pocs èxits aconseguits pels exèrcits francocatalans que, per cert, els anys 1643 i 1644 reberen poc ajut de la Corona francesa. Mentre que la important i ja comentada derrota que el general Felipe de Silva infligí a La Mothe davant Lleida a mitjan maig, quan Felip IV s'havia unit a les seves tropes, se celebrà en relacions en castellà impreses a Saragossa i València, una carta enviada pel general espanyol als lleidatans assetjats s'imprimí a Barcelona, juntament amb la notícia dels contratemps patits pels espanyols a la mercè dels portuguesos, com també un bon nombre de relacions d'encontres als voltants de Lleida per intentar d'alçar el setge posat a la ciutat pels espanyols, que aconseguiren que es rendís al final de juliol. L'intent posterior catalanofrancès de desallotjar les forces espanyoles de la ciutat de Tarragona es trasllueix en diferents relacions publicades a Barcelona

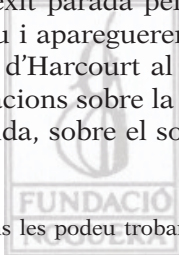
i un resum *espanyol* d'aquest esforç fracassat (que durà de juliol fins a setembre) s'imprimí a València. Al final d'any aparegueren relacions de victòries assolides al sector nord-occidental del conflicte bèl·lic, a Talarn, a la Conca d'Orcau, entre Fraga i Lleida i a Palau de Noguera.

Tal com calia esperar, les missives de França —i d'això n'hem parlat quelcom abans— que es feren públiques eren promeses de suport tant abans com després dels desastres militars de Lleida i Tarragona. Una, que no porta la data exacta, és una carta del cardenal Mazzarino que es refereix a l'extraordinari esforç que porta a terme Lluís XIV per ajudar Catalunya a tornar a la seva situació prebèl·lica. Del 1644 tenim també una relació que es refereix a les negociacions de Münster que tenien com a objectiu aconseguir la pau entre Espanya i França després de deu anys de guerra contínua.

L'any 1645 les notícies impreses a Catalunya estan dominades pels fets d'armes dirigits pel nou virrei francès, el comte d'Harcourt: la campanya d'estiu al nord de Lleida, amb la presa de Camarasa, la travessa del Segre i encontres a Llorenç prop de Balaguer, una victòria a Montblanc i d'altres a Tèrmens i Menàrguens, el setge de Balaguer i finalment a l'octubre la rendició de la guarnició espanyola d'aquella ciutat. A la darrerria de setembre també s'informà de la recuperació de Flix, ocupat un mes abans per Felipe de Silva. Emperò la conquesta catalano-francesa més important de l'any fou clarament la del port de Roses, un dels principals objectius de la Corona francesa des del començament de la guerra després de dos mesos de setge d'abril a maig, una victòria que se celebrà tant a Barcelona com a París.⁸⁴

Per la notable minva de relacions de la banda catalana i per l'augment igualment notable de les espanyoles, queda ben reflectit en la premsa de l'època el continuat empitjorament de la posició militar francocatalana l'any 1646. El caire negatiu de la situació política féu que el govern francès publicqués cartes explicatives de les negociacions de pau amb la monarquia espanyola que tingueren lloc a Münster i expressions del suport polític i militar de la Corona francesa envers Catalunya. Mentre que a l'estiu s'imprimiren a Barcelona relacions d'una emboscada coronada amb èxit parada pels catalans prop de Tortosa i d'una victòria a Escornalbou i aparegueren informes sobre les actuacions de les tropes del comte d'Harcourt al nou setge de Lleida, fora de Catalunya es publicaren relacions sobre la resistència del general Brito, governador espanyol de Lleida, sobre el socors que li portà el marquès

84. Totes aquestes relacions les podeu trobar a H. ETTINGHAUSEN, *La Guerra dels Segadors...*, vol. I, pàgs. 18-20.

de Leganés i sobre la seva aclaparadora victòria contra Harcourt el 23 de novembre davant les muralles de la ciutat.

Des del 1647 fins al final, almenys teòric, de la guerra, l'any 1652, escassegen extraordinàriament les relacions impreses a Catalunya, la qual cosa es deu (entre altres factors) als efectes de la fam que assolà el país de 1647 a 1650 i la pesta subsegüent de 1650 i 1651. Només hi ha constància de les relacions que tracten de la campanya fracassada de Condé a Lleida l'estiu de 1647, de la presa de Sapeira l'abril de 1648 i de la conquesta de Tortosa pel mariscal Schömburg el juliol. La pau de Westfàlia, signada el 24 d'octubre d'aquell mateix any, permeté a Espanya concentrar més els seus esforços en l'intent de recuperar Catalunya, per més que una carta de Lluís XIV, de desembre de 1648, procurés d'apaivagar les temences dels catalans.

Com afirma encertadament H. Ettinghausen,⁸⁵ no ens hauria d'estranyar que la davallada de les premses catalanes fos, per dir-ho d'alguna manera, compensada per l'augment de les de Madrid, Saragossa, Sevilla i València. A l'estiu i la tardor de 1647 aparegueren relacions que descrivien els èxits aconseguits pels espanyols a la campanya de Lleida. Més tard, el 1649 i el 1650, es publicaren relacions d'una batalla prop de Martorell i de la presa de Miravet pel marquès de Mortara. Després començà una veritable allau d'impresos que cobreixen els progressos de les forces espanyoles vers Barcelona i els detalls del terrible setge de la ciutat, que durà des de l'agost de 1651 fins a l'octubre de l'any següent. Finalment coneixem una relació de la conquesta de Leucata i d'Òpol, al Rosselló, el novembre de 1652.

També es publicaren relacions d'algunes victòries espanyoles més, fins l'any 1659, quan el tractat dels Pirineus posà fi definitivament al quart de segle d'hostilitats entre Espanya i França. Després, diverses relacions cobriren la continuació de la guerra fins a la conquesta de Girona el mes de setembre amb el famós ajut *miraculós* d'una plaga de tàvecs. Més tard trobem un resum dels successos ocorreguts el 1654 i relacions de la frustració de l'intent dels francesos d'assetjar Puigcerdà el mes de setembre, d'accions militars a l'Empordà el juny de 1655 contra les tropes del príncep de Conti, de l'aixecament del setge de Berga i de Castellfollit a la tardor del mateix any, de la batalla del Mallol dos anys més tard i de la conquesta de Camprodon el maig de 1658.

Les gasetes i relacions impreses a França, sobretot les semioficials publicades a París pel pare del periodisme francès, Théophraste Renaudot, serviren de base per als impressors barcelonins a l'hora de

85. *Ibidem*, pàgs. 20-21.

publicar notícies fora del Principat. Un altre fet remarcable és que a París es publicà alhora que a la mateixa Catalunya notícies sobre la guerra dels Segadors. El fet és que moltes de les comunicacions oficials de victòries emeses pels comandants de les forces franceses a Catalunya sortien com a suplementos titulats *Nouvelles extraordinaires* a la *Gazette* de Renaudot i es traduïen al català per ser publicades a Barcelona per al públic català. En general, es tracta de victòries navals franceses a les costes catalanes, o bé de campanyes en les quals es destacaren generals francesos, com per exemple la presa de Perpinyà l'any 1642 i de Roses i Balaguer el 1645. Fins i tot es dóna el cas de relacions de fets de la guerra publicades a França o Portugal de les quals no es coneixen versions catalanes, com per exemple una de la captura per tropes franceses de Castell-Lleó a la Vall d'Aran el 1641.

ESDEVENIMENTS FORA DEL PRINCIPAT A LA PREMSA CATALANA

És més útil seguir el mateix criteri que H. Ettinghausen, qui decideix centrar-se en les relacions publicades a Catalunya, de 1640 a 1652, sobre fets que no tenien relació directa ni amb la guerra ni amb la política catalana. No ens hauria d'estranyar que els catalans se sentissin atrets per les fortunes polítiques, i sobretot militars, de totes les nacions involucrades en la guerra dels Trenta Anys, particularment de les fortunes de l'enemic espanyol i de l'aliat francès. Tampoc no ens hauria de sorprendre el fet que es publiquessin a Catalunya només noves de les derrotes patides pel primer i de les victòries obtingudes pel segon, puix que, com ja hem constatat a l'apartat anterior, aquesta normativa correspon exactament als criteris adoptats a l'hora de publicar notícies de fets d'armes ocorreguts a Catalunya mateix. A més passa precisament el mateix amb les relacions espanyoles al llarg del segle XVII i, fins a un cert punt, amb la premsa en temps de guerra de tots els països i de totes les èpoques.⁸⁶

86. H. ETTINGHAUSEN, *La Guerra dels Segadors...*, pàgs. 22-23.

LA FI DEL REGNAT

LA CAPITULACIÓ DE BARCELONA

F. Fabro ens assabenta que, abans de l'octubre de 1652, en què s'iniciaren les negociacions oficials amb Barcelona, va haver-hi un reguitzell d'ofertes de pau elaborades per Joan d'Àustria i alguns contactes exploratoris amb ells d'uns quants ciutadans barcelonins. De totes maneres, Fernando Sánchez Marcos¹ prefereix deixar de banda l'opinió de Fabro i se centra, com a opció personal seva, en les negociacions formals. A la darrerria de setembre de 1652, a Barcelona la pressió de l'opinió pública a favor de la capitulació de la ciutat era irresistible. Fins i tot Josep de Pinós, fins aleshores un dels exponents de la resistència, es mostrava partidari de capitular. El dia 27 de setembre els consellers s'entrevistaren amb el virrei francès La Mothe i li entregaren un escrit en el qual, després d'exposar la desesperada situació de la ciutat, li plantejaven la necessitat ineludible de pactar amb Joan d'Àustria. El dia 30 La Mothe, donant la partida per perduda, acceptà que s'establissin negociacions amb els castellans.

En el *Llibre de Deliberacions* del Consell de Cent consten els trenta-quatre capítols, base inicial per a les negociacions de pau, que elaborà una comissió del Consell. Sabem que aquesta s'inspirà per a la seva redacció en els pactes que Barcelona signà amb Joan II i que posaren fi a la guerra civil de 1462-1472. Aquests capítols estan precedits d'una molt interessant introducció que és una panoràmica dels esdeveniments de 1640 a 1652, des del punt de vista del Consell de Cent. S'hi presenta l'esclat de 1640 com un acte de legítima defensa

1. F. SÁNCHEZ MARCOS, *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679)*, Edicions de la UB, Barcelona, 1983, pàg. 50.

per evitar la total ruïna del Principat i dels comtats, i es justifica el recurs a França quan el 1641 avançà sobre Barcelona l'exèrcit espanyol. Posteriorment, s'explica que a causa de la fam, de la pesta i de la falta d'ajuda militar Barcelona, "com a cap de província", ha deliberat tornar a l'antiga obediència del rei d'Espanya, "(...) confiada de la clemència, benignitat i generositat de un rey tan cathòlic y piados (...)".²

Les peticions que es recullen en aquests trenta-quatre capítols abracen tots els tradicionals desitjos de la classe política del Principat. Podem potser posar un especial èmfasi, com a més rellevants, en els següents: la confirmació de totes les constitucions i els privilegis o furs de Barcelona i de tot el Principat; la ratificació del conseller sisè del Consell de Cent, creat el 1641 pel monarca francès; la garantia que els allotjaments de tropes a Catalunya es farien segons les constitucions del Principat, exigència lògica ja que els excessos en els allotjaments havien estat una de les causes de l'aixecament de 1640, i la renúncia de la Corona a cobrar mai cap quint. També n'hi havia que posaven èmfasi en un seguit de garanties jurídiques, personals i econòmiques, i s'especificaven les condicions militars, entre elles el fet que les tropes assetjadores no entrarien a la Ciutat Comtal. Certament, com diu Sánchez Marcos,³ les condicions que posava el Consell de Cent eren massa ambicioses tenint en compte simplement que havien perdut la guerra i dins de les muralles de la ciutat encara hi havia tropes franceses.

Si Joan d'Àustria hagués acceptat aquestes capitulacions el poder de la Corona al Principat, ja exigiu abans de 1640, s'hauria reduït encara més, com a mínim en alguns aspectes, i s'hauria vist reforçada l'autonomia catalana, per exemple, en l'aspecte tributari, en el qual el rei abdicava de tots els drets de cobrar els quints, fins i tot en aquelles poblacions en què no se li havia discutit el dret fins aleshores. Per altra banda, si no entrava cap soldat de Felip IV a Barcelona, el domini del monarca sobre la ciutat continuaria essent molt precari. Certament les condicions del Consell de Cent eren ambicioses, com ja ho van ser en la seva capitulació en temps de Joan II. En aquell context, ja havien desaparegut de l'escena política els més conspicus partidaris de França. I la Ciutat Comtal també havia rebut la promesa que es respectarien els privilegis i les constitucions.

2. AHB, *Deliberacions del Consell de Cent*, 1652, pàgs. 391-392.

3. F. SÁNCHEZ MARCOS, *Catalunya y el gobierno central...*, pàg. 51.

Tranquil·litzada Barcelona amb aquesta promesa, el 6 d'octubre Francesc Puigjaner entregà a Joan d'Àustria una carta *respectuosa* del Consell de Cent. La resposta de Joan d'Àustria era esperançadora, car es comprometia a intercedir perquè Felip IV fos clement i benigne. El Consell de Cent desitjava lògicament tenir una idea clara i precisa del que el rei estaria disposat a concedir, abans de donar l'obediència a Joan d'Àustria en nom de Felip IV. Per bé que el Consell de Cent no va aconseguir garanties formals per escrit sobre el futur estatus de Barcelona i del Principat, decidí fiar-se de la paraula de Joan d'Àustria, ja que realment no tenia cap altra alternativa possible donades les circumstàncies, i decidí tornar a l'obediència de Felip IV.

El darrer obstacle per a l'enteniment fou el desig de Barcelona de tenir guarnició pròpia, a Montjuïc, sense admetre tropes castellanès. Però Joan d'Àustria no cedí en aquest aspecte cabdal per la situació fronterera de Barcelona en la guerra contra el francès. No obstant això, s'oferí, segons Feliu de la Penya, "(...) que recuperadas las plazas que ocupaban los franceses, suplicaría a Su Majestad que aliviase a la ciudad de esta carga (...)".⁴ Superat aquest *impasse*, el Consell de Cent decidí en la seva sessió del 9 d'octubre que el conseller en cap es rendiria davant Joan d'Àustria. Així doncs, l'11 d'octubre de 1652, com descriu en tot detall el Dietari,⁵ el conseller en cap, Rafel Casamitjana, en nom de la ciutat de Barcelona, prestà obediència a Joan d'Àustria, en nom del seu pare, Felip IV. John Elliott fa referència a la metàfora del retorn del fill pròdig quan parla d'aquest esdeveniment. Interpretació que ve suggerida no sols per l'actitud del conseller en cap, sinó per la seva pròpia expressió en un moment tan cerimoniós. En aquest mateix dia 11 en què Barcelona prestà l'obediència a Joan d'Àustria ho va fer també, en nom de la Diputació del General, el diputat eclesiàstic Pau del Rosso, degà de Barcelona. En aquesta ocasió, com en tantes altres, la Diputació anà a remolc del Consell de Cent.

El mateix dia que Joan d'Àustria entrà a la ciutat, en sortí en direcció a la Cort un ambaixador del Consell de Cent, Francesc Puigjaner, amb les peticions, presentades ja abans a Joan d'Àustria, que Barcelona sol·licitava de Felip IV. Francesc Puigjaner embarcà a la mateixa galera que el duc d'Alburquerque, el qual portava al rei una carta en què li comunicava que la Ciutat Comtal es trobava sota control reial. Si hem de creure Fabro, Joan d'Àustria aconsellava al seu pare en aquesta carta que concedís a Barcelona el que aquesta sol·licitava, ara

4. N. FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*, vol. III, Barcelona, 1709, pàg. 326.

5. Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. VI, pàgs. 543-544.

que era amo absolut de la ciutat, per anar-se guanyant els catalans i desterrar “(...) la desconfianza en que siempre han vivido, de que puede ser que se hayan originado los daños que se han experimentado (...)”.⁶ Recomanava així mateix a Felip IV la conveniència d’honorar l’ambaixador de la ciutat, “(...) porque estando las materias en este estado, no hay exceso de benevolencia que no produzca buenos efectos (...)”.⁷ La resposta reial, donada a El Escorial a 31 d’octubre, demostra que la terrible experiència de 1640 era present a la ment del monarca, el qual demanava que es tractés bé els catalans.

Quant a aquests esdeveniments té raó Fernando Sánchez Marcos quan afirma que en la decisió final del monarca sobre molts temes implicats en la capitulació de Barcelona tingué un paper rellevant una consulta del Consell d’Aragó⁸ en la qual es discuteix a bastament el tema. Per al Consell, Barcelona no palesa prou penediment. Els consellers d’Aragó posen l’èmfasi, per exemple, en el fet que encara s’evidencia un to de superioritat i autoestima. I en aquesta mateixa línia, el Consell d’Aragó insisteix que “(...) hay indicios suficientes para pensar que no están rendidos del todo los ánimos en aquella Ciudad, y que hallándose tan cerca del francés y ellos tan propensos a su perdición no ha de quedar aquello seguro sin grave prevención (...)”. També donava la seva opinió sobre com havia de ser el capteniment reial.

En realitat, el Consell d’Aragó veia tres camins possibles a seguir, cap d’ells lliure d’inconvenients, els quals són analitzats a continuació amb detall. El primer mitjà seria el perdó, en tot i per tot, de Barcelona i el Principat. El Consell no n’era partidari perquè considerava que la concessió del perdó i la clemència absoluta a Barcelona seria un mal exemple per als altres regnes, especialment per als rebels de Portugal, i causaria descontentament en els regnes fidels en veure que es donava el mateix tracte i es concedien privilegis a una ciutat que havia estat rebel. El segon mitjà seria l’antítesi d’aquest, és a dir, la repressió brutal, la qual també desaconsellava. Per tots aquests motius el que acabà proposant el Consell d’Aragó fou una via intermèdia: “(...) Asegurar aquella Provincia, con que de tal manera exercite V. Md. su clemencia que no se ofenda a la Justicia..., mirando a la prevención de lo venidero, más que al castigo y escarmiento de lo pasado (...)”. Per tot això, el tracte que s’havia de donar al Principat i a Barcelona havia de ser molt diferent: “(...) Tiene por constante el Consejo que

6. F. FABRO, *Historia de los hechos...*, pàg. 455.

7. *Ibidem*.

8. F. SÁNCHEZ MARCOS, *Cataluña y el gobierno central...*, pàg. 55.

con todas cuantas Ciudades ay en el Principado, Villas y Comunidades, es conveniente usar de suma clemencia sin alterarlas en cosa alguna ni sus privilegios, ni sus derechos, y honrarles en todo, y por todo como antes de estas inquietudes, y que esto se haga del motivo Real de V. Md. sin intervencion alguna de Barcelona, sino como influencia inmediata de Rl. Corazón (...).”

Aquestes i altres opinions del Consell d'Aragó en aquells moments tan crítics per a la reestructuració de la monarquia hispànica tenien com a finalitat influir en la voluntat reial, però aquesta com s'acabaria manifestant? La tan esperada resposta del monarca a les peticions de Barcelona, que determinaria el futur estatus constitucional de la ciutat, arribà amb el despatx reial datat a Madrid a 3 de gener de 1653,⁹ que s'inspira clarament en la consulta ja esmentada del Consell d'Aragó. Les recomanacions del Consell van ser molt valorades per Felip IV tot i que hi havia punts importants en els quals se n'apartava.

El despatx reial comença exposant els motius que expliquen les seves decisions: la intercessió de Joan d'Àustria; l'estimació que sempre ha tingut el monarca a Barcelona; el penediment i la confiança amb què la ciutat “se puso enteramente en mis Reales Manos”, i el desig d'establir el seu govern de la manera més convenient a la seva major seguretat, al bé públic i a la bona administració de la justícia, “guardando en lo que en ésto no se opusiere todos los Privilegios y Preeminencias”. Els criteris que inspiren la decisió reial queden, doncs, jerarquitzats; abans de tot, la pau i la seguretat de Barcelona; després, el manteniment dels seus privilegis. L'equilibri o joc entre ambdós principis es concretà en el fet que Felip IV atorgà “la confirmación que me ha suplicado de las Preeminencias y Privilegios, que gozaba y poseía antes de las alteraciones del año 1640, en todo lo que no limitare en esta concesión”.

Les limitacions que establia el monarca eren poques però importants. En primer terme, d'acord amb les insistents recomanacions del Consell d'Aragó, Felip IV es reservava tot el que feia referència al control militar de Barcelona: “Todo lo que mira a su defensa y seguridad lo reservo aora, y mientras no mande otra cosa, a mi voluntad y orden.”

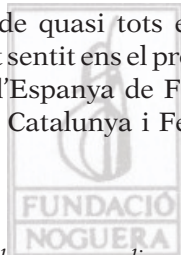
9. N. FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña...*, pàgs. 327-329. Segons Fernando Sánchez Marcos, Narcís Feliu copia documentació del Consell de Cent. F. SÁNCHEZ MARCOS, *Cataluña y el gobierno central...*, pàg. 61.

Pel que fa a la segona reserva, també seguint el parer del Consell d'Aragó, s'establia un control absolut de les insaculacions per als càrrecs i oficis del Consell de Cent "para los cuales, no han de poder ser admitidas, ni insaculadas, sino [las personas] que yo nombrare", diu el monarca.

Un altre privilegi que no es confirmava era la jurisdicció de Barcelona sobre les seves antigues baronies, ocupades pels exèrcits de Felip IV, que quedaven en poder de la Corona, com a compensació econòmica per les despeses bèl·liques. Contra l'opinió del Consell d'Aragó es ratificava, en canvi, la creació del conseller sisè, menestral. Felip IV accedia també a diferents peticions econòmiques de Barcelona relacionades amb les confiscacions fetes durant la guerra. Rebutjava, això no obstant, un privilegi honorífic, "la pretensión que tienen [los Consellers] de cubrirse", car era una preeminència que no tenia cap altra metròpoli de la monarquia.

A l'últim, també expressava el seu desig de trobar una oportunitat de visitar Barcelona i confiava en un correcte comportament dels catalans. Segons Parets,¹⁰ que era partidari de la nova situació, Barcelona acollí amb molta alegria aquesta decisió reial. Això no obstant, és molt probable que, paral·lelament a la confirmació de privilegis, la reacció fos d'alegria... amb algunes reserves. No era tot el que la ciutat desitjava, però era bastant el que s'havia aconseguit, i no faltaria l'esperança d'assolir la resta. Almenys, aquesta era l'opinió de Puigjaner; l'enviat de Barcelona a la Cort, el qual, abans de ser substituït en el càrrec a l'abril de 1653 pel doctor Miquel Alegre, va fer, impulsat pels consellers, algunes gestions, que fracassarien, perquè Felip IV tornés els privilegis reservats. Solament en canviar els consellers, a la darrera de març de 1653, cessà aquesta pressió sobre la Cort.

Segons la tesi actual, amb la reincorporació de Barcelona i de Catalunya a la monarquia hispànica el 1652 es torna pràcticament al statu quo d'abans de 1640 i es tanca el violent parèntesi de dotze anys iniciat amb la crisi sobrevinguda com a conseqüència dels projectes d'Olivares. Aquesta interpretació és un comú denominador no sols dels historiadors catalans, sinó de quasi tots els autors que han tractat el tema. Un testimoni en aquest sentit ens el proporciona l'obra relativament recent de M. Devèze sobre l'Espanya de Felip IV, on llegim que com a desenllaç de la guerra entre Catalunya i Felip IV "la situation politique

10. M. PARETS, *De los muchos sucesos dignos de memoria...*, pàg. 144.

de Catalogne redevenait telle qu'elle etait au début du règne".¹¹ I en aquesta mateixa direcció apunta l'estudi de H. Kamen sobre l'Espanya de Carles II. Fins i tot la tesi de Jim Amelang manté aquest punt de vista clàssic. Aquest afirma que no hauria d'haver-hi dubtes sobre l'èxit del manteniment i la defensa dels privilegis municipals de Barcelona i de la Diputació durant el període modern.¹² També és veritat que tant F. Soldevila com J. Reglà enumeren els drets que la Corona espanyola es reservà el 1653, però o bé no fan cap comentari sobre la importància o el sentit que puguin tenir, cas de Ferran Soldevila,¹³ o hi veuen únicament una qüestió de prestigi, com Joan Reglà.¹⁴

En canvi, el cas de Joan Sanabre és distint. En la seva obra, molt documentada i que ja hem citat, *La acción de Francia en Cataluña*,¹⁵ s'ocupa amb amplitud i precisió de les alteracions en l'estatus constitucional de Barcelona que té lloc el 1653, però a penes tracta de la importància i significació d'aquestes innovacions en el context general de la trajectòria de les relacions entre el Principat i la Cort.

El que hi ha en comú en aquesta historiografia esmentada és molt atractiu, però convé fer certes matisacions. Les innovacions que al 1653 establí Felip IV en l'estatus de Barcelona i de la Diputació respecte al poder central no són, en la meua opinió, mers retocs d'escassa entitat, sinó que tenen la seva importància.

Una de les novetats més importants era el control per part de la Corona dels càrrecs de govern del Consell de Cent i la Diputació del General. També, insisteixo, de la Diputació perquè en la confirmació de les constitucions i dels privilegis generals de Catalunya que Felip IV atorgà es reservà expressament aquest dret. En el privilegi reial, donat a Madrid el 19 de gener de 1654, en el qual es concedien a la Diputació i al Principat de Catalunya tots els privilegis, les prerrogatives i les preeminències que li havien concedit el mateix monarca i els seus predecessors, i dels quals estava en possessió l'any 1640, es deia textualment: "Reservado tamen nobis et successoribus nostris Regibus Aragonum ad nostram meram et liberam voluntatem insaculationem personarum tam ad officia Deputatorum et Auditorum quam ad aliaquaecumque que per nominationem dictorum deputatorum siue

11. DEVÈZE, M., *L'Espagne de Philippe IV*, vol. II, París, 1971, pàg. 493.

12. J. AMELANG, *Honored Citizens and Shameful Poor: Social and Cultural Change in Barcelona, 1510-1714*, Ann Arbor, 1982. També cal tenir present *La formación de una clase dirigente: Barcelona 1490-1714*, Ariel, Barcelona, 1986.

13. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, segona edició, Barcelona, 1962, pàg. 1057.

14. J. REGLÀ, *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, 1956, pàg. 144.

15. J. SANABRE, *La acción de Francia en Cataluña...*, pàg. 531.

consistori domus Deputationis quomodolibet prouisa aut prouidencia erant tam perpetua quam temporalia.”¹⁶

De tot el que hem dit fins ara no ens hauria d'estranyar que el monarca, per bé que actuava segons el que creia més adient, sempre va tenir present l'actitud de Joan d'Àustria, qui era favorable a les constitucions, i les seves divergències amb el criteri dels catalans sobre la seva inviolabilitat. La qual cosa explica un cert desencant, que ens fa arribar el mateix Feliu de la Peña en les seves opinions sobre el tema, i que devia coincidir amb altres catalans. Si bé Narcís Feliu de la Peña no va saber que Joan d'Àustria havia tingut plens poders per capitular, hi ha en les seves paraules un cert to de crítica vers ell per no haver suposadament intervingut amb més força davant Felip IV.¹⁷

Un cop s'havia restablert *la normalitat política*, la historiografia catalana encara no s'ha centrat suficientment en els esdeveniments posteriors a l'11 d'octubre de 1652. Fa uns vint anys aproximadament sols teníem dos treballs sòlids. Un, que se centra en l'abans i el després de la caiguda de la Ciutat Comtal, del qual ja hem extret idees força interessants sobre la capitulació de Barcelona, seria la tesi doctoral de Fernando Sánchez Marcos i l'altre seria el treball de Josep Maria Torras i Ribé.¹⁸ Afortunadament en els darrers anys ha augmentat la recerca sobre la situació després de l'11 d'octubre de 1652 gràcies als treballs de Jordi Olivares¹⁹ i Miquel Àngel Martínez Rodríguez²⁰ sobre distints aspectes de la Reial Audiència de Catalunya. I també gaudim de l'interessant article sobre els col·laboracionistes de Felip IV d'Eva Serra i Puig.²¹

Té molta raó Eva Serra quan vol posar especial èmfasi en el protagonisme polític i, per descomptat, institucional dels que col·laboraren amb Felip IV després de la llarga guerra de Separació. L'espionatge, com a pràctica que més evidencia aquest col·laboracionisme, sempre

16. BN, ms. 2401, “Gobierno del duque de Villahermosa en Cataluña”, fol. 414.

17. N. FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña...*, vol. III, pàgs. 326-327.

18. J. M. TORRAS I RIBÉ, “El projecte de repressió dels catalans de 1652”, dins *La revolució catalana de 1640*, Crítica, Barcelona, 1991, pàgs. 241-290.

19. J. OLIVARES, “Plets i endeutament comunal en la immediata postguerra dels Segadors”, *Recerques*, 33, 1996, pàgs. 33-52. Recerca completada amb la publicació de la seva tesi doctoral *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*, Pagès, Lleida, 2000.

20. M. À. MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, *Els magistrats de la Reial Audiència de Catalunya a la segona meitat del segle XVII*, Fundació Noguera, Barcelona, 2006. I també *La mitjana noblesa catalana a la darrerria de l'etapa foral*, Fundació Noguera, Barcelona, 2010.

21. E. SERRA I PUIG, “Catalunya després del 1652: recompenses, censura i represió”, *Pedralbes*, 17, 1997, pàgs. 191-216.

ha estat ben remunerat. Antoni Simón Tarrés²² també ha incidit en aquest aspecte, però sota el govern del comte duc.

En el fons Maldà que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Eva Serra²³ ha trobat una informació molt útil sobre l'activitat política en aquelles dècades centrals de la centúria. Aquestes dades confirmen que un personatge conegut de l'època, en refereixo a Rafael Càrcer i Bals, va dur a terme un espionatge a favor de Joan d'Àustria durant el setge de la Ciutat Comtal. Aquesta informació va ser reunida per a l'interessat, car pretenia unes cobejades recompenses. En el document en qüestió Iñigo Melchor Fernández de Velasco y Tovar, conestable de Castella i de Lleó i general de la cavalleria de l'exèrcit de Catalunya, afirma: "(...) Certifico que aviendo puesto sitio a la ciudad de Barcelona, el señor marqués de Mortara general del exército, conossiendo el afecto que Rafael Càrcer tenia a las armas de su magestad y necessitando de persona de entera satisfassi3n que le diesse notisias de lo que dentro de la plasa passava, le mandó entrar dentro della para que se correspondiesse con su excelència y demàs cavos del exército, como lo hizo dia por dia, dándoles en todo avisos particulares de lo que dentro (...) se obrava siendo uno de los principales instrumentos del buen susesso que tubieron las armas de su magestad. Disponiendo dicho Rafael Càrcer tubiessen los cabos anticipadas notisias de las salidas del enemigo, los viveres que avia el dia en que se esperava el socorro, el tiempo que podian resistirse y las resoluciones de los consejos de estado y guerra (...)." ²⁴

Com no podia ser d'una altra manera, aquest passat d'espionatge s'havia de traduir en algunes recompenses que, tanmateix, no sempre foren fàcils d'obtenir. Rafael Càrcer i Bals va començar per ser insaculat en les bosses de conseller tercer de la ciutat de Barcelona durant l'any 1658.²⁵ També va ser insaculat en la bossa de diputat reial per la vegueria de Barcelona, on se li donava el tractament de mossèn.²⁶

22. A. SIMÓN TARRÉS, "Els espies d'Olivares a Catalunya", *L'Avenç*, 198, 1995, pàgs. 97-112.

23. E. SERRA I PUIG, "Catalunya després del 1652...", pàg. 192.

24. ACA, P-ACM, 163, doc. 200 (9-XI-1652). Aquesta documentació és dins l'arxiu particular dels Maldà. Els Càrcer eren poca cosa abans del 1640. Per raons de talls de successió el patrimoni dels Cortada-Amat passà a l'inici del segle XIX als Castellbell i al final del segle XIX als Càrcer-Vilallonga-Falguera, *Els Castells catalans*, vol. VI-2, Barcelona, 1979, pàgs. 1038-1045. Citat per E. SERRA, "Catalunya després del 1652..."

25. *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 55.

26. ACA, Generalitat, G-82/4. Era un dels trenta-nou de la vegueria i és el núm. 352 de la relació del decret reial de reserva de les insaculacions de la Diputació signat pel rei des d'El Pardo el 23 de gener del 1654. També trobem insaculat, en la bossa d'oïdors reials de la vegueria de Barcelona, mossèn Jaume Cortada, mercader; és un dels

Tanmateix, Rafael Càrcer i Bals aspirava a més. D'ençà del 8 de febrer del 1653, la correspondència que li és adreçada per una gran munió de persones demostra que no va parar de fer gestions a la recerca d'un bon lloc. Va rebre cartes de suport a les seves aspiracions: del duc d'Alburquerque, del comte de Robres, del marquès de Mortara, de Pasqual d'Aragó, de Diego de Sada, d'Agustín de Coca, del marquès d'Aitona, del marquès de Jodar i, especialment, del conestable de Castella i el seu oncle, el marquès de Fresno.

Rafael Càrcer va aspirar a ser diverses coses: coadjutor del mestre racional, síndic de la Diputació, algutzir de la Inquisició, receptor de la batllia i veguer de Barcelona. Va trigar a tenir sort. Potser el joc a la cort de Joan d'Àustria no l'ajudava. "Remita al Consejo sus papeles y memorial con relación de sus servicios", li deia Pasqual d'Aragó el 6 de desembre del 1653. "Siento mucho no aya tocado a V. M. alguno de los officios como estos senyores del Consejo de Aragón me lo avian asegurado", escrivia el marquès de Fresno el 4 de març del 1654; i el 23 de maig del 1654 afegia que "lo principal en todo es que de ay benga V. M. en las ternas bien propuesto". "V. M. vea si ay alguna cosa vaca de provecho que podamos echar el ojo", li escrivia el marquès de Mortara el 28 de setembre del 1655. Sembla que sense gaire satisfacció, el maig del 1654 acceptava l'ofici de batlle de Barcelona, tot obeint Joan d'Àustria. "Es razón comensar con lo menor para adquirir mejores puestos", li aconsellava el marquès de Fresno. El 1658 rebia felicitacions d'uns i altres per la seva extracció de conseller de Barcelona, "reparo de sus descomodidades", li deia Diego Sada, content que la ciutat pogués ser governada "por ministros como V. M.". Finalment, el maig del 1660, ben proposat en terna pel virrei i amb el suport, sembla, de Joan d'Àustria, obtenia l'ofici de veguer de Barcelona. "Antes de recibir su carta de V. M. —li escrivia el conestable— me hallaba con notisia de la merced que su Magd. ha hecho a V. M. de beguer de essa ciudad y debe creher he holgado mucho con este aviso y con la circunstancia de ser por tres años, siendo sierto que mi voluntad se la desea perpétua."

Cristòfol Crespi de Valldaura el felicitava i li deia que confiava en la seva tasca, i el rei, immediatament, li demanava col·laboració en la publicació i prèdica de la butlla de la santa croada. El cas de

quaranta-sis de la bossa, el núm. 443 de la relació. També en la bossa d'oïdors militars de la vegueria de Barcelona mossèn Francesc Pasqual de Panno és un dels trenta-quatre de la bossa, el número 228 de la relació. Sobre Francesc Pasqual de Panno, filipista convençut, vegeu *Motines de Catalunya*, Barcelona, 1993, edició a cura d'Isabel Juncosa i Jordi Vidal. Citat per E. SERRA I PUIG, "Catalunya després del 1652...", pàg. 195.

Rafael Càrcer degué ser un de tants d'una nova fornada de persones vinculades a la nova situació política en què la monarquia va començar a substituir la Diputació del General en el proveïment d'oficis no directament reials a Catalunya. Tres anys més tard, Rafael Càrcer ja reclamava l'ardiaconat del Llobregat per al seu fill Rafael Joan Càrcer, sempre al·legant els serveis prestats en el setge de Barcelona del 1652.²⁷

Però més enllà de la presència de nous personatges en l'escena política catalana de després de 1652 també és interessant posar l'èmfasi en els intents duts a terme per la monarquia d'esborrar o manipular la memòria col·lectiva per poder justificar els esdeveniments polítics. És, per altra banda, inevitable que la mateixa guerra no ens ajudi a tenir a l'abast de la mà tota la informació útil en un moment determinat. Hom ha pogut també identificar que hi hagué ordres explícites per part de Joan d'Àustria de fer desaparèixer documentació políticament subversiva d'aquells anys. L'ordre de Joan d'Àustria, en aquest sentit, no devia ser cap cosa estranya a l'època. Boris Porchnev ens explica que el 1668 "Louis XIV ordonna de rechercher et détruire tous les documents concernant les affaires publiques des années 1648-1652 et de recopier en faisant des coupures, les procès-verbaux de la municipalité de Paris, du parlement et des autres autorités parisiennes, le roi voulant faire disparaître jusqu'au souvenir de ce qui s'était passé pendant sa minorité contra son service".²⁸

En una data tan propera al final del conflicte bèl·lic com la del 25 de març del 1653, es va fer una crida pública pels carrers de Barcelona, en nom de Joan d'Àustria i per ordre del rei, amb la resolució següent: "Hase tenido por conveniente separar y quitar de lo público los escritos, actos y papeles que se huvieren hecho en tiempo de las alteraciones desse Principado, en la forma que el S. Rey don Juan el segundo lo mandó executar el año de 1472 en las que entonces huvo, porque no solo sirvan de confusión a los enemigos de mi corona que las fomentaron, sino que se manifieste a todos que fue reprobado lo que ilícitamente han obrado y executado. Para poder ordenar quales destos escritos y papeles se deven condenar y que no es bien que quedan consentidos, os encargo hagays que con todo cuydado se recojan todos los libros, privilegios, actos, deliberaciones, estatutos y escritos que se huvieren hecho por essa ciudad de Barcelona y Diputación y por otras qualquier ciudades y universidades en tiempo destas alteraciones

27. Especialment per a l'exercici de veguer, vegeu *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*, vol. XVII, Barcelona, 1922.

28. B. PORCHNEV, *Les soulèvements populaires en France de 1623 à 1648*, SEVPEN, París, 1963, pàgs. 505-506.

y también los procesos hechos y fulminados contra personas particulares que por affectas a mi servicio han padecido (...) embiándome un inventario dellos para que se resuelva la forma y donde convendrá ponerlos o lo que más conforme pareciere hazer dellos (...).”

Com molt bé diu Eva Serra²⁹ tant Josep Maria Torras i Ribé com Fernando Sánchez Marcos han demostrat la importància del control de les insaculacions de Barcelona i la Diputació després del 1652. En aquest sentit, és molt útil recordar que la reserva de la insaculació pel que fa al decret relatiu a la Diputació afirmava també: “(...) Y queremos y declaramos que es nuestra expresa voluntad que todos los arriba insiculados solo tengan derecho a estarlo en las bolsas mientras no se lo prohibiremos (...) y nos reservamos la facultad de excluirlos y sacarlos della sin causa o con ella siempre y quando nos pareciere (...) por ser esto conforme a lo dispuesto (...) en los oficios de la casa de la ciudad de Barcelona (...).”³⁰

Per altra banda, la monarquia no es va limitar a reservar-se les insaculacions, sinó que també es va reservar “(...) los oficios que se davan por nombramiento de los diputados y otros assí perpetuos como temporales durante nuestra mera y libera voluntad y mientras no mandaremos otra cosa (...)”.³¹ La relació d’Onofre Monsalvo, doctor en arts i en medicina, catedràtic de la universitat de Barcelona i ciutadà honorat de la mateixa ciutat, és molt útil per escatir el clima de control polític que s’instaurà a Catalunya a partir de 1652. Era un home especialment posicionat perquè va ser oïdor de comptes del braç reial de la Diputació del General durant el trienni 1680-1683. Durant aquest període va redactar un dietari on consignà més d’una vegada les reserves fetes per la monarquia després del 1652. Entre línies o directament, es pot verificar que la monarquia havia pres posicions en el terreny dels oficis de la Diputació més enllà de les insaculacions, i que la Diputació també havia perdut una certa llibertat en el terreny de la representació pública dels seus símbols.

Un cop d’ull a la documentació de la Diputació del General després del 1652³² permet d’observar ràpidament l’intervencionisme de les forces polítiques i militars després de l’ocupació de Barcelona i que

29. E. SERRA I PUIG, “Catalunya després del 1652...”, pàg. 199.

30. ACA, Generalitat, G-82/4. Vegeu J. DANTÍ i RIU, *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*, Barcelona, 1990, pàgs. 122-123.

31. ACA, Generalitat, G-82/4. Citat per E. SERRA I PUIG, “Catalunya després del 1652...”, pàg. 199.

32. ACA, Generalitat, N-57, N-58, N-59 (Dietari); N-207, N-208 (Deliberacions). Citat per E. SERRA I PUIG, “Catalunya després del 1652...”, pàg. 200.

les reserves del monarca foren molt àmplies: des de les drassanes de Barcelona fins a les baronies de la ciutat.³³

Tornant un altre cop a les excel·lents reflexions de la professora Eva Serra, cal fer esment, perquè escauen en aquesta anàlisi de la situació posterior de l'11 d'octubre, a un altre conjunt de dades que apunten a la minva de la capacitat política de les institucions catalanes. Ens recorda que els mateixos testaments dels diputats són un clar exemple del nou clima polític de després de 1652-1659. Les finances estaven en un estat lamentable i l'autoritat de la Diputació en matèria fiscal era més dèbil que mai sota la coacció i la prepotència de la capitania general, reforçada en aquest context.³⁴

La Diputació quedà a efectes pràctics subordinada a la Reial Audiència. La política d'allotjaments en aquest context era també represiva.³⁵ I Eva Serra ens torna a recordar que el testament dels diputats del trienni 1692-1695 encara fa esment: "(...) Per quant los decrets axí de sa Magt. com de sos lochtinents estan esparsits per diversos llibres del arxiu axí de dietaris com de deliberacions y ésser molt dificultós quant se n'ha de menester algun lo trobar-lo. Per çò se posa en notícia de dits senyors deputats fassen continuar donant lloch los afers lo llibre de decrets comensat que conté tots los decrets de sa Magt. y de sos llochtinents des de lo trienni 1653 (...)." ³⁶ La monarquia també va fer un esforç per dur a terme una política més generosa amb Catalunya. Tota la segona meitat del segle XVII va ser un esforç per convertir les matèries de justícia en matèries de gràcia i amb contrapartida fiscal.³⁷

Aquesta política d'arraconar, o de desactivació segons la terminologia emprada per Eva Serra, es palesà en molts altres aspectes. També la representació política de la Diputació havia quedat malmesa i s'hagué de recuperar a base de súpliques i diners. La Diputació sempre va estar sota sospita no sols per al Consell d'Aragó i per als mateixos lloctinents, sinó també per a molts doctors de la Reial Audiència. La política reial havia estat la de limitar al màxim no només la seva actuació en qüestions de jurisdicció —avui en dia diríem sobirania—, en

33. F. SÁNCHEZ MARCOS, *Catalunya y el gobierno central...*, pàgs. 49-65. Com molt bé afirma l'esmentat autor, els retocs no foren cosmètics, sinó profunds.

34. E. SERRA I PUIG, "Catalunya després del 1652...", pàg. 200.

35. A. ESPINO LÓPEZ, "Ejército y sociedad en la Cataluña del antiguo régimen: el problema de los alojamientos (1653-1689)", *Historia Social*, 7, 1990, pàgs. 18-38.

36. ACA, Generalitat, G-160/23. Citat per E. SERRA I PUIG, "Catalunya després del 1652...", pàg. 202.

37. Sobre la política de *mercedes*, vegeu també J. ARRIETA, *El Consejo de Aragón (1494-1707)*, Saragossa, 1994, pàgs. 507-519.

temes fiscals propis, com era el cas de l'ús de l'excomunicació, sinó també en matèria de contrafaccions o en les funcions de portantveus de les súpliques de les universitats.³⁸ S'arribava, doncs, al regnat de Carles II amb una situació realment complicada per al Principat, la qual cosa explica l'orientació de la historiografia a l'hora d'estudiar aquest darrer regnat.

ELS COMTATS DEL ROSSELLÓ I DE LA Cerdanya SOTA FELIP IV I LA TRANSFERÈNCIA FINAL DE SOBIRANIA

Potser no és del tot lògic que situem l'anàlisi exhaustiva de l'evolució dels comtats, més enllà de llur pèrdua, al final d'aquest llibre. Però precisament perquè en darrer terme es produí aquesta esmentada transferència de sobirania té almenys una certa lògica que apliquem aquest criteri.

De bell antuvi, cal que recordem que cada cop són més abundants els estudis que analitzen, des de distintes perspectives, la història dels comtats en general i de l'època moderna en particular. Una visió molt general i atractiva es pot trobar en l'interessant estudi de Raymond Sala.³⁹ Tampoc no hem de deixar de banda les suggerents aportacions de Núria Sales.⁴⁰ En aquesta mateixa línia, cadascú òbviament amb la seva peculiaritat, convé ressaltar els treballs de Francisco Comte, Alícia Marcet i Jaume Dalmau.⁴¹

Les especials circumstàncies que envoltaren els comtats al segle XVII, i que menaren finalment a llur incorporació a la monarquia fran-

38. Vegeu E. SERRA I PUIG, "Catalunya després del 1652...", pàg. 204. En relació amb el paper de la Diputació com a organisme de defensa de les universitats, Eva Serra ens assabenta que ja abans del trienni de les barretines que havia de provocar la desinsaculació d'alguns membres del consistori, es feia portantveus de les queixes de les universitats contra coronatges i allotjaments, tot i els obstacles que posava la Corona a l'exercici d'aquesta obligació consistorial. Seguint aquesta línia, ella mateixa ens recorda la tasca de recerca de P. Gifré, qui ha pogut observar els estralls militars sobre el comtat d'Empúries en la segona meitat del segle XVII, "Universitats endeutades i fiscalitat comunitària. Les universitats del comtat d'Empúries, 1659-1705", *Recerques*, 33, 1996, pàgs. 53-75.

39. R. SALA, *Dieu et les Hommes... Perpignan et le Roussillon (1580-1830)*, Trabucaire, Perpinyà, 1996.

40. N. SALES, *Els segles de la decadència*, a *Història de Catalunya*, vol. IV, Edicions 62, Barcelona, 1989. I, per descomptat, la seva obra anterior, *Senyors, bandolers, miquelets i botiflers: Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI al XVIII*, Empúries, Barcelona, 1984.

41. F. COMTE, *Il·lustracions dels Comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent*, Curial, Barcelona, 1995. En un nivell encara més general, A. MARCET I JUNCOSA, *Abrégé d'Histoire des Terres Catalanes du Nord*, Trabucaire, Perpinyà, 1991, i finalment J. DALMAU, *El Rosselló és Catalunya*, Mediterrània, Barcelona, 1994.

cesa pel tractat dels Pirineus, justifica que aquesta centúria hagi atret l'atenció d'un bon nombre d'investigadors. Josep Sanabre va ser, sense cap mena de dubte, el gran precursor quan va posar especial èmfasi en les seves obres en el poc entusiasme que va tenir la societat rossellonenca quan es veié forçada a incorporar-se a la monarquia solar.⁴²

Així doncs, la historiografia catalana d'ambdós costats dels Pirineus ha prestat tradicionalment una atenció especial, com és lògic, al fet transcendental de la incorporació dels esmentats comtats a la monarquia francesa sota Felip IV. Circumstància que efectivament alterà l'estructura institucional d'aquests territoris que sempre havien mantingut una identitat pròpia abans de la seva incorporació a França. Però un cop fou aquesta més irreversible per expressa voluntat d'ambdós monarques, la historiografia prestà una especial atenció al funcionament de les noves institucions, especialment del *Consell Sobirà*.⁴³ L'analitzarem més endavant amb detall, com es mereix.

Aquest lògic interès no ens ha d'induir a oblidar aquells personatges que tingueren la responsabilitat d'administrar aquests territoris en les dècades immediatament anteriors a llur separació de la monarquia hispànica. Existia una àmplia gamma de càrrecs que possibilitaven una llarga nòmina de servidors de la Corona. I, d'entre ells, ens hem inclinat per l'estudi detallat dels més rellevants, és a dir, els governadors d'aquests comtats i els procuradors reials; incidim tant com és possible en aquells personatges que treballaven estretament amb ells, penso fonamentalment, per exemple, en els assessors dels governadors.

Fa uns anys, Pere Molas va posar especial èmfasi en la connexió existent entre els governadors dels comtats i l'administració catalana.⁴⁴ Constatació molt rellevant que ratifiquem en la nostra investigació. La primera consulta que conservem sobre una vacant en la governació

42. J. SANABRE, *La acción...*, Barcelona, 1956. Però on fou més explícit a l'hora de ressaltar la resistència dels comtats és en el seu llibre titulat *La resistència del Rosselló a incorporar-se a França*, Trabucaire, Perpinyà, 1985.

43. Entre les reflexions més interessants sobre el Consell Sobirà, hem d'esmentar les de N. SALES, *Història de Catalunya. IV. Els segles de la decadència, segles XVI-XVIII*, Edicions 62, Barcelona, 1989, pàgs. 388-389; A. MARCET I JUNCOSA, "El Consell Sobirà del Rosselló al segle XVII", *Pedralbes*, núm. 13, 1993, vol. I, pàg. 153. Vegeu així mateix l'anàlisi efectuada per R. MOUSNIER, *Les institutions de la France sous la monarchie absolue*, vol. II, Presses Universitaires de France, París, 1980, pàgs. 257 i 318. També hem de tenir present estudis clàssics, però suggerents sobre aquesta institució, em refereixo a P. VIOLLET, *Histoire des institutions politiques et administratives de la France*, vol. III, París, 1903, pàgs. 349-363.

44. Aconsellem la lectura dels comentaris que efectua P. MOLAS RIBALTA, *Catalunya...*, pàg. 48 especialment, si bé les tres següents també són útils perquè aporten breus comentaris sobre els titulars de la governació dels comtats.

d'aquests territoris el 1603 ens assabenta precisament que la mateixa vacant és el resultat del nomenament de Joan de Queralt per a la governació del Principat.

Just en aquest precís instant, el Consell d'Aragó ja expressa la seva preocupació per trobar un candidat que pugui adaptar-se a les condicions més aviat poc atractives d'aquest càrrec. El Consell planteja sense embuts que l'ideal seria que la persona designada, que no hauria de ser natural dels comtats, no plantegés problemes a la Reial Hisenda, fins i tot afirma que seria bo que el nou titular de la governació s'ocupés alhora de la preceptiva companyia de cavalleria. Per distints motius no es preveia una solució fàcil a aquesta vacant, com així fou.⁴⁵

En qualsevol cas, la provisió d'aquesta vacant hauria de complir els mateixos requisits que qualsevol altra. No es pot, per tant, esperar cap novetat al respecte. Correspondria al virrei del Principat efectuar, doncs, una preceptiva proposta que aniria més enllà d'una típica terna.

La seva relació incloïa set personatges rellevants de la vida política catalana. En uns casos es dóna a conèixer el seu nom, es tracta de personatges especialment rellevants al servei de la Corona. Penso, en aquest sentit, en la personalitat de Francesc d'Erill, de quaranta-sis anys, germà del conegut comte d'Erill. Un parentiu rellevant era el que ostentava Lluís de Queralt, lleugerament de més edat que l'anterior personatge, i germà del virrei comte de Santa Coloma tràgicament desaparegut en esclatar el conflicte dels Segadors. També hem de destacar la presència de dos personatges íntimament vinculats amb dos destacats membres de la noblesa titulada catalana. Mentre que el primer d'ells, Lluís Roger de Llúria, de cinquanta anys, és administrador dels interessos de la duquessa de Cardona, el segon, Jeroni de Saportella, de la mateixa edat, exerceix la mateixa responsabilitat amb el marquès d'Aitona, qui tindria patrimonialitzat el càrrec de mestre racional del Principat. A tots ells hem d'afegir els mèrits, exposats d'una forma resumida en la documentació consultada, d'Alexandre d'Alentorn, de Guillem d'Ivorra i de Miquel de Cruilles, fill d'un experimentat governant d'aquests comtats.

Hem de lamentar que aquesta llista elaborada per l'arquebisbe de Tarragona en qualitat de virrei de Catalunya no pretenia influir, o així ens ho sembla, decisivament en la possible elecció d'un d'ells, ja que els seus comentaris són lacònics i no deixen entreveure una preferència per cap d'ells. Fins i tot l'ordre en què s'exposen no ens en dóna una informació rellevant perquè no van formalment graduats.

45. ACA, CA, lligall 266, doc. núm. 84. Consulta efectuada el 28 de febrer de 1603.

Molt més rellevants són els comentaris que acompanyen quatre personatges que sol·liciten formalment el càrrec de governador dels comtats sense haver estat inclosos en la proposta virregnal. Tots ells comparteixen una dilatada experiència al servei de la Corona. I serà precisament un d'aquests, em refereixo a Jeroni d'Argensola, qui serà l'escollit per a aquesta rellevant responsabilitat. Més enllà de les seves qualitats, convé tenir present que era l'únic d'aquests quatre personatges que demanaven el càrrec que no era natural d'aquests comtats. Sortia, d'entrada, amb l'experiència d'exercir la governació de Catalunya a proposta del virrei del Principat, l'aleshores arquebisbe de Tarragona, i amb el vistiplau, sempre desitjable, de la Reial Audiència catalana.

Els restants personatges que cobejen el càrrec de governador dels comtats lògicament comparteixen aquesta experiència militar al servei de la monarquia hispànica. Joan Blan Ribera, per exemple, començà la seva carrera en una edat primerenca i adquirí una llarga experiència en la sempre complicada frontera francesa, gestionant l'entrega d'estratègiques places militars. També Francesc d'Ardena, natural d'aquests territoris i pertanyent a una destacada família dels comtats, es vanta de conèixer a fons la problemàtica d'aquesta delicada zona fronterera. Fins i tot afirma que "(...) en ocasiones que se han ofrecido en aquella frontera ha acudido con quinientos y seiscientos hombres a la defensa della (...) también ha servido en la persecución de diversos malhechores que inquietaban la provincia y todos apruevan sus servicios".

A aquests aspirants hem d'afegir un personatge destacat, tant per la seva trajectòria personal com familiar, em refereixo a Gabriel de Llupià, qui en aquelles dates detenia el càrrec de procurador reial dels comtats. En el seu cas, com en la majoria dels restants, s'explicita la preocupació per l'escassa retribució econòmica del càrrec de governador dels comtats. Aquest fet, juntament amb la també poc atractiva retribució del càrrec de procurador reial, aconsellava que mantingués aquest últim en cas que la Corona el nomenés governador. Pretensió que no va reeixir, però que té el mèrit d'evidenciar la preocupació per l'escassa retribució dels càrrecs públics. Una constant que, d'una manera o d'una altra, pot desincentivar competents funcionaris.

Arribats a aquest punt és inevitable que el Consell d'Aragó hagi de pronunciar-se sobre aquest delicat tema. Aprofita l'ocasió, sense cap mena de dubte, per especificar les qualitats que hauria de tenir el candidat. Més enllà de les meres referències a qualitats genèriques del futur governador, "(...) prudencia, inteligencia, industria y entereza y no menos experiencia de la guerra, pues aunque allí aya lugarteniente de capitán general una sola persona no puede acudir a muchas partes, y para juntar a los Provinciales en tiempo de necesidad de guerra, y

saberlos gobernar y atender a la defensa de la frontera importa mucho que sea buen soldado y de ánimo (...)”, es considera tanmateix d’especial rellevància que gaudeixi d’una posició econòmica folgada atesa la retribució econòmica més aviat escassa del càrrec de governador dels comtats. Descarta també tots aquells aspirants que són naturals d’aquests territoris seguint el criteri de la Corona per dotar el càrrec d’una major eficàcia.

Així doncs, tenint en compte totes aquestes consideracions s’inclina clarament per Jeroni d’Argensola, qui encapçala aquesta proposta, seguit pel germà del virrei comte de Santa Coloma, Lluís de Queralt, i per Francesc d’Erill, germà de l’influent comte d’Erill. Però el Consell posa tant l’èmfasi en la idoneïtat de Jeroni d’Argensola que sembla que els restants components de la terna solament ho són a títol protocol·lari.⁴⁶

El procés s’allargà, suposem que entre altres coses per l’arribada del nou virrei del Principat, el duc de Monteleón, qui havia d’elaborar tanmateix la preceptiva terna.⁴⁷ Aquesta terna és distinta de la del seu predecessor i s’adapta a la que redactà en el seu moment el Consell d’Aragó. Proposa en primer lloc sense graduació Jeroni d’Argensola i Lluís de Queralt. Considera que estan preparats per a aquest càrrec Joan Sorribas, alcalde de Puigcerdà, i Francesc de Rocabertí, el principal mèrit del qual és la imparcialitat que demostrà, si bé no té gaire en compte les intencions reials expressades en el seu moment. La Corona es manté en aquest criteri perquè considera que si escull un candidat fora s’està més lliure de “las passiones de los naturales (...)”. Sembla lògic que la Corona, tenint en compte com s’havia desenvolupat el procés, s’inclinés per Jeroni d’Argensola (1603), com així fou en aquest cas.

De totes maneres, aconseguir la provisió d’aquest ofici no significava una millora qualitativa de la situació econòmica del nou titular. Poc temps després Jeroni d’Argensola es queixa de la poca dotació de l’ofici, ja que solament puja a tres-centes lliures, amb la qual cosa “(...) es imposible tratarse con la decencia que es razón y que aunque amas desto tiene facultad de hazer de composiciones otro tanto cada año sea V. Magd. servido que estas se apliquen a su Real Patrimonio como se ha hecho con el Governador de Cataluña, y se le dé otra tanta cantidad en renta sobre aquella Procuración Real (...)”. En realitat no fa altra cosa que reclamar per a ell el mateix tracte que ha rebut l’altre

46. Per a un seguiment detallat de tot el procés aconsellaria la consulta d’ACA, CA, lligall 267, doc. núm. 13. Consulta efectuada el setembre de 1603.

47. L’opinió del nou virrei, el duc de Monteleón, i les consegüents reflexions del Consell d’Aragó que no són inèdites, però sí més detallades, a ACA, CA, lligall 267, doc. núm. 70. Consulta efectuada el 19 de setembre de 1603.

governador del Principat. Les penúries i les solucions més o menys efectives a aquest estat de coses s'acostumen a aplicar en tots aquells casos que l'administració creu convenient.⁴⁸ Preocupació que s'estén al seu fill del mateix nom per a qui pretén la futura alcaldia dels Alfacs de Tortosa, que aleshores detenia. L'anhel de patrimonialitzar els càrrecs és present en moltes sol·licituds d'aquesta època històrica.⁴⁹

La promoció de Jeroni d'Argensola a governador de Catalunya⁵⁰ tornà a plantejar la necessitat de trobar un candidat idoni per a aquesta governació, menys rellevant que la de Catalunya, però valorada pels habitants dels comtats. L'arquebisbe de Saragossa, virrei del Principat en aquelles dates, redactà una llista, com sempre passava en aquests casos, dels candidats que considerava més idonis per al càrrec vacant. El germà del comte d'Erill, Francesc d'Erill, encapçala la llista de les seves preferències. Afegeix tot seguit l'influent Francesc Pau de Rocabertí, oncle del comte de Peralada. A continuació, i sense justificar com en els casos anteriors el perquè de les seves preferències, inclou el que serà finalment escollit, em refereixo a Guillem d'Ivorra, qui serà proposat en primer lloc pel Consell d'Aragó. El segueixen Joan de Pinós, germà del comte de Vallfogona resident a la Cort, i Francesc Sagarra, cavaller de Sant Jaume, patge del monarca i gendre del governador sortint dels comtats, Jeroni d'Argensola. És una llista lacònica en la qual el virrei en realitat no es compromet amb cap dels candidats que inclou en la seva relació més o menys exhaustiva.

El Consell no s'identifica gaire amb el criteri expressat per l'arquebisbe de Tarragona i és sensible al memorial de Miquel de Requesens i de Cruïlles, baró de Púbol, qui al·lega que els seus ascendents directes detingueren aquest ofici vacant juntament amb l'alcaldia del castell de Perpinyà. Així mateix, esmenta els mèrits del seu besavi, que fou executat per ordre del rei de França "(...) en cuya remuneración, el serenísimo rey católico se la hizo a su hijo, siendo de solo tres años, de la dicha gobernación de Rosellón y Cerdeña, y Castillo de Perpiñán para el, y un heredero, y le mando criar en su real casa, hasta que teniendo edad para ello, Le hizo su copero (...)".

48. ACA, CA, lligall 267, doc. núm. 78. Consulta efectuada el 12 de juny de 1604 i concedida a Valladolid el 9 de juliol del mateix any.

49. ACA, CA, lligall 230, doc. núm. 10. Consulta efectuada el 29 d'abril de 1606.

50. Sobre les característiques del càrrec de governador de Catalunya, incloent-hi el seu destacat paper quan la Vicerègia era vigent, vegeu el treball sempre suggerent de V. FERRO, *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Eumo, Vic, 1987. Per a una visió més clara d'aquest càrrec, vegeu M. A. MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, "Els assessors del Governador de Catalunya als segles XVI i XVII", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 23-1, 2003, pàgs. 95-96.

A tot això s'hauria d'afegir la seva àmplia experiència militar en territoris especialment sensibles a la Corona espanyola com Flandes, Nàpols i Milà. Els seus mèrits són, doncs, evidents als ulls del Consell d'Aragó, qui el proposa en segon lloc de la seva terna, per darrere de l'esmentat Guillem d'Ivorra, el qual ja havia estat presentat pel Consell per a la governació de Catalunya. I tanca la proposta el ja conegut Francesc Pau de Rocabertí, oncle com ja hem dit del comte de Peralada, qui ocupà un lloc destacat en la proposta virregnal.⁵¹ La Corona, com succeïa sovint, aquesta vegada fou especialment sensible al criteri expressat pel Consell d'Aragó i, per tant, procedí al nomenament de Guillem d'Ivorra (1611) com a nou governador dels comtats.

Els inevitables infortunis de la vida no possibilitaren que el nou governador dels comtats ocupés el seu càrrec durant gaire temps, ja que morí aproximadament al cap de quatre anys del seu nomenament, la qual cosa implicava una altra vegada buscar un candidat idoni per a aquest lloc d'alta responsabilitat amb especial incidència en la frontera francesa.

En aquesta ocasió el virrei del Principat, el marquès d'Almazán, es limita a fer una relació breu dels candidats que considera més idonis per al càrrec. Tots ells ja ocupen rellevants llocs de responsabilitat en l'administració reial a Catalunya. Encapçala la seva proposta Cristòfol Gallart i Traginer, qui serà escollit per al càrrec i que aleshores era regent a la Tresoreria. I el segueix Gabriel de Llupià, procurador reial en aquells anys, qui en el cas de ser nomenat hauria de dimitir forçosament. És una relació curta que en realitat pretén incidir en la idoneïtat de Cristòfol Gallart ja que quan el marquès d'Almazán fa la proposta afirma acte seguit que "(...) le parece que no avía que proponer otro por ser buen letrado, de tanta experiencia y tan general en negocios, que juzga que nadie de capa y espada se le iguala en aquella Provincia para ocupar cualquier cargo".

D'aquesta consulta també criden especialment l'atenció els individus que presenten llurs respectius memorials per aconseguir aquest ascens, els quals pretenen influenciar el resultat final. Tots addueixen, i amb fonament, mèrits rellevants perquè se'ls tingui en compte. Tenim notícies de Miquel de Sentmenat, qui esmenta els mèrits dels seus ascendents, que destacaren, per exemple, en la conquesta de Tortosa i l'alliberaren, segons les seves paraules, del comte Ramon Berenguer

51. Per a conèixer fil per randa les vicissituds que envoltaren el nomenament de Guillem d'Ivorra, vegeu ACA, CA, lligall 268, doc. núm. 24. Consulta efectuada el 28 d'agost de 1611.

i també participaren en les guerres d'Itàlia, Àfrica i Flandes. Gabriel de Llupià, qui ja havia pretès el càrrec de governador dels comtats anteriorment, torna a sol·licitar-lo en aquesta ocasió. I fidel a la seva coneguda argumentació insisteix que se li permeti de compaginar aquest ofici vacant amb el de procurador reial que deté des de fa temps. Un altre membre del llinatge, Galcerà de Llupià, es remet als dilatats serveis del seu pare, Lluís de Llupià, qui durant més de setanta anys havia servit la Corona espanyola en distintes missions militars tant terrestres com marítimes. Fites que també havien estat compartides pels seus oncles Joan i Rafel de Llupià. Però fa especial èmfasi en el seu protagonisme a l'hora de defensar la ciutat de Perpinyà i, el que és encara més interessant, esmenta el seu pas per la vegueria de Girona, ja que quan n'era veguer aconseguí fer front, segons ell, de forma exitosa al bandolerisme.

No són en absolut menyspreables les importants connexions familiars que exhibeix en el seu memorial Francesc Sagarriga. El seu pare, per exemple, s'implicà en la guerra de Granada i detingué el mateix càrrec de governador que ara torna a estar en disputa. La responsabilitat va recaure al començament del Sis-cents en el seu sogre —i això és rellevant—, Jeroni d'Argensola. En una situació econòmica més compromesa es troba Pere de Vilanova, baró de Perves i en possessió de l'hàbit de Sant Jaume. Patí els efectes d'una Visita que implicà la seva destitució com a lloctinent del mestre racional del Principat malgrat que al final de la inspecció no se li imputà cap càrrec. Es remet als serveis prestats pels seus familiars més directes per aconseguir un nomenament especialment cobejat en les circumstàncies adverses en què es troba.

Atrau especialment l'atenció que un personatge amb una gens menyspreable projecció en la societat catalana, em refereixo a Frederic de Meca i de Clasquerí,⁵² sol·liciti també aquesta plaça de governador dels comtats. Més enllà dels indiscutibles mèrits familiars, Frederic de Meca considera que en la seva condició de gendre de l'anterior governador, Guillem d'Ivorra, l'haurien de tenir en compte tots aquells personatges implicats en el mecanisme d'elecció.

Si ens hem de guiar per la documentació que s'ha conservat, el Consell d'Aragó no solament no se sentí incòmode pel fet que uns

52. Més enllà de determinades referències puntuals a aquest personatge en distintes investigacions més, convé tanmateix tenir present el meu treball sobre la seva família. Vegeu M. À. MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, "Aproximació a l'estudi d'una família catalana als segles XVI i XVII: els Meca", *Pedralbes*, núm. 13, vol. II, pàgs. 255-262.

personatges amb uns serveis gens menyspreables haguessin sol·licitat aquesta plaça, sinó que la seva proposta destil·la escàs entusiasme pels quatre personatges que presenta. A tots ells dirigeix uns comentaris lacònics, per no dir de mer tràmit. Encapçala la relació el que serà nomenat pel monarca, Cristòfol Gallart (1615), regent de la Tresoreria. Aquest havia acumulat una inestimable experiència en l'exercici d'aquesta responsabilitat. Experiència que avalaria, entre altres mèrits, la preferència del Consell. Exercí aquesta responsabilitat fins a l'esclat de la guerra dels Segadors el 1640, que convulsionaria greument la societat catalana.

ELS PROCURADORS REIALS DELS COMTATS

Aquest ofici també rellevant per a la correcta administració del patrimoni reial ha de ser analitzat en la mesura que es pugui. La família Llupià patrimonialitzà aquest càrrec, com molt bé afirmà Gabriel de Llupià en una consulta que comprèn els anys 1603 i 1605 i que tenia com a finalitat aconseguir una substancial millora de la seva retribució econòmica.⁵³ Gràcies a aquesta queixa sabem que Gabriel de Llupià detenia el càrrec des de 1575 i gaudia lògicament d'una llarga experiència al servei de la monarquia hispànica. Però no gosem dir que mai se sentís còmode amb aquesta responsabilitat. Recordem com va pretendre, sense èxit, el càrrec de governador dels comtats, sense aconseguir-lo. Pretenia segurament l'acumulació de càrrecs per fer front a l'esmentada minsa retribució de l'ofici que detenia. En aquesta consulta, que comprèn aproximadament un parell d'anys, insisteix que se li equipari el sou amb el que ja gaudeix el batlle general de Catalunya "(...) por via de acrecentamiento, o, de ayuda de costa extraordinaria, y que con esto, y que V Magd le haga mrd de los fraudes, que se hallaren en la capbrevacion que seran pocos, por la remission, que V Magd hizo dellos en las Cortes (...)". Per tant, l'execució de la capbrevació es considera un objectiu molt desitjable perquè no només es facilitaria el patrimoni reial als comtats, sinó que possibilitaria trobar una sortida a les seves dificultats econòmiques.

Les seves inquietuds no es limitaren al terreny estrictament crematístic, sinó que a mesura que s'apropava el final del seu mandat, que va ser força llarg, plantejà a la Corona altres peticions. El 1619

53. ACA, CA, lligall 268, doc. núm. 77. Consulta efectuada el 19 d'octubre de 1603 i 2 de juliol de 1605. Insistí durant tot aquest període que s'equiparés el seu sou amb el de batlle general de Catalunya.

sol·licita a Felip III que quan morí sigui el seu fill, Tomàs Llupià, qui el substituïessi. Efectua una relació detallada dels mèrits familiars per fonamentar de forma adequada la seva petició i fins i tot aconseguí que el Consell d'Aragó aconselli al monarca que accedeixi a la seva petició, que com veurem no es concretarà.⁵⁴ Fins i tot tenim constància que entre el juliol de 1619 i l'agost de 1620 presentà la renúncia al càrrec de procurador reial per afavorir precisament el seu fill Tomàs de Llupià, fet que obligà el Consell d'Aragó a pronunciar-se sobre quina hauria de ser la solució òptima a aquesta situació.⁵⁵

El febrer de 1621 encara deté el seu càrrec de procurador reial i demana al nou monarca que li concedeixi també la castlania del castell de Perpinyà. Es queixa per enèsima vegada de la poca dotació econòmica del càrrec de procurador reial dels comtats quan afirma que "(...) siendo (...) Gobernador en aquellos Condados, cuyo salario es cortissimo, gastó assi mismo muchos ducados en hospedar y regalar personas graves que passavan a Italia por cosas del serv.º de V. Md. y aviendo llegado el año 1617 ocho galeras al Puerto de Colibre con 22 compas. de Infanteria española faltas de bastimientos y llenas de enfermos en que gastó más de onze mil ducados de su hazienda y suppc. a V. Md que en consideración de todo lo referido (...) Le haga mrd VMD del cargo de Castellano de Perpiñan (...)". El Consell d'Aragó veu amb bons ulls la sol·licitud de Gabriel de Llupià perquè, entre altres motius, s'adapta al marc legal vigent que requereix que

54. ACA, CA, lligall 271, doc. núm. 2. Consulta efectuada el 9 de juny de 1619. Tan interessant com la mateixa petició en la qual pretén assegurar que el seu fill sigui qui el substituïessi en el càrrec de procurador reial és l'argumentació que especifica en la consulta en la qual detalla els mèrits de la casa de Llupià de la següent manera: "(...) Gabriel de Lupian en que refiere, que continuando los servicios de sus passados que fueron tan calificados como se sabe, ha mas de quarenta y quatro años que sirve con su persona y hazienda, y que desde 1575 fue con el sr. Don Juan de Austria a Italia y se halló en quantas ocasiones se ofrecieron y después de muerto el Abad de Lupian su Tio, sirvio con la galera Luliana como heredero suyo en toda la jornada de Portugal y en cosas de mucha consideración y dexandola en el dicho Reyno se fue a servir a su costa en la Jornada de las Islas de la Tercera, donde siendo de los primeros que saltaron en tierra, fue herido de un arcabuço en la pierna, y asimismo se halló con don Pedro de Toledo en la Toma de la Isla del Fayal y en la del Pico con quinientos hombres que llevó para ello (...)." A causa d'aquests serveis era molt difícil que el Consell d'Aragó aconsellés al monarca que desestimés la seva petició. Més informació sobre la família Llupià a P. H. LAZERME, *Noblesa catalana. Cavallers i burgesos honrats de Rosselló i Cerdanya*, 1976, pàgs. 285 i ss. Vegeu també J. CAPEILLE, *Dictionnaire de biographies roussellonnaises*, Perpinyà, 1914, reedició a Marsella, 1973, pàg. 411.

55. Les discussions al voltant de la renúncia de Gabriel de Llupià al seu càrrec de procurador reial es troben a ACA, CA, lligall, 269, doc. núm. 152. Consultes efectuades el 28 de juliol de 1619 i el 25 d'agost de 1620.

tots els castlans dels castells dels comtats siguin naturals d'aquests territoris.⁵⁶

Mentre es tramitava aquesta petició, que tindria el vistiplau reial, la Corona, que no tenia inconvenient a concedir-li la sol·licitud de renúncia del càrrec en la persona del seu fill Tomàs, determinà "(...) hazerle mrd. del dicho officio con que le renunciase desde luego en su favor y que durante su menor edad le sirviesse el suplicante (...)". La situació es complicà perquè el mestre racional no actuà amb diligència provocant a Gabriel de Llupià un perjudici econòmic que pretengué solucionar al més aviat possible. A més hem de tenir en compte que al final Tomàs de Llupià no substituï el seu pare en el càrrec de procurador reial.⁵⁷

Uns quatre anys més tard, va tenir lloc la defunció de Gabriel de Llupià després d'haver ocupat aquest ofici durant molts anys. El Consell d'Aragó era conscient de l'interès que tenia el monarca en aquest nou càrrec "(...) porque preside en tribunal formado, y passa por su mano toda la hazienda real que toca á V. Magd. en los Condados de Rossellon y Cerdaña y por esta consideracion han poseído siempre este officio cavalleros de los más principales de Cataluña (...)". Malgrat la clara preferència que tenia el llinatge dels Llupià per detenir aquest ofici, com així succeí també en aquesta ocasió en ser designat Joan de Llupià, germà del difunt Gabriel de Llupià, sorprèn la llarga llista d'aspirants al mateix càrrec. El virrei, conscient de la posició dels Llupià, que tenien patrimonialitzada la procuradoria, anuncià en la seva llista que s'inclinava per l'esmentat Joan de Llupià. Recordava que el difunt Gabriel de Llupià ja el designà com a hereu seu per aclarir la situació.

Si bé la designació d'un Llupià semblava quasi decidida, el virrei elaborà la seva llista, que incloïa personatges tan rellevants com Berenguer d'Oms, Escipió de Vallgornera i Francesc Sagarriga. Tots ells, com comprovarem més endavant, foren ben vistos pel Consell d'Aragó. El virrei també va incloure en aquesta llista gens menyspreable un altre membre de la família que tenia patrimonialitzat el càrrec, Jaume de Llupià. Tampoc no hem de deixar de banda els comentaris que el lloctinent dedicà a Francesc Ros i a Rafael Xammar, ambdós catalogats com a personatges dignes per al càrrec vacant de procurador reial dels comtats. Fins i tot ens consta en la consulta que sis personatges op-

56. Per a més detalls, vegeu ACA, CA, lligall 271, doc. núm. 41. Consulta efectuada el 24 de febrer de 1621.

57. ACA, CA, lligall 271, doc. núm. 40. Consulta efectuada el 17 d'abril de 1621.

taren per presentar llurs respectius memorials per aconseguir aquesta cobejada plaça. Tots ells podien argumentar importants serveis a la Corona i pertanyien a rellevants famílies.⁵⁸

No ens ha d'estranyar que el Consell d'Aragó palesi una clara desconfiança respecte al comportament de qui encapçala la seva terna, em refereixo lògicament a Joan de Llupià, qui fou finalment l'escollit per al càrrec. No sols té en compte els seus evidents mèrits quan va haver de substituir el seu germà, sinó que també recorda al Consell els impagables serveis portats a terme pels seus immediats ascendents. Però acte seguit aconsella al monarca que obligui Joan de Llupià a regularitzar la seva situació fiscal "(...) assí como heredero de su hermano y Padre y agüelo, assí por razón delo que se pretende que llevaron por el drecho de cabrevación, como por composición de cauciones de hierro embarcado, y que si todo esto no lo cumpliere con efecto dentro de seis meses del día que se le despachare el privilegio de esta merced, quede acordado que se consulte á V. Magd. este officio para que le provea en otro, sin que se haga nueva prevención ni advertimiento al dicho don Juan, porque assí ha parecido al Cons.º que conviene al servicio de V. Magd., y que juntamente vaque la alcaydía de Elna, en caso que quedare con el officio de Procurador Real".

Amb la condició que cessi, en cas que sigui elegit pel rei, la renda que percep sobre el patrimoni reial a Mallorca, el Consell proposa a continuació Berenguer d'Oms,⁵⁹ al qual s'havia concedit l'hàbit de Sant Jaume i que ja havia destacat en el càrrec de tinent general de l'esquadra de galeres de Catalunya. Càrrec que, per cert, va estar vinculat a la seva família, ja que el seu sogre i oncle, Ramon d'Oms, havia estat nomenat per a aquesta alta responsabilitat.

La proposta del Consell d'Aragó es tanca amb la inclusió de dos personatges que també mereixen la nostra atenció, em refereixo als ja coneguts Francesc Sagarriga i Escipió Vallgornera. Mentre que el primer gaudia, com Berenguer d'Oms, de l'hàbit de Sant Jaume i havia destacat al servei de la Corona, el segon, Escipió Vallgornera, era sogre de l'influent i conflictiu regent de la Cancelleria, Miquel de

58. En aquesta breu llista de personatges que també optaren per al càrrec de procurador reial dels comtats trobem Jacint Arques, Francesc d'Ardena, Francesc Moradale, Ramon de Quimera, el capità Joan de Torres i Francesc Baster.

59. Remeto, perquè crec interessant que es conegui la seva trajectòria, al meu article "Personal de la Batllia i del Mestre Racional de Catalunya a la segona meitat del Sis-cents", *Estudis*, núm. 25, 1999, pàgs. 144-145.

Salbà i de Vallseca.⁶⁰ Malgrat la desconfiança que el Consell d'Aragó tenia a Joan de Llupià (1625), aquest va aconseguir el càrrec. La llarga vinculació del seu llinatge amb aquest càrrec en particular i amb la Corona en general compensà tots els inconvenients plantejats pel Consell.⁶¹

No tot fou planer per a Joan de Llupià. Trigà aproximadament un parell d'anys a prendre possessió del càrrec de procurador reial dels comtats perquè va haver de respondre a les condicions que en el seu moment el Consell d'Aragó suggerí al monarca perquè aquest hi accedís finalment. Quan assolí l'ofici que desitjava, plantejà sense embuts la necessitat de cobrar la part del sou de procurador reial dels comtats que havia deixat de percebre per les causes ja comentades i que pujava a dos mil sis-cents vuitanta-cinc rals. En el Consell d'Aragó no va haver-hi unanimitat a l'hora de decidir sobre la conveniència d'accedir a la petició de Joan de Llupià. El regent Pueyo, el marquès de Montesclaros i el protonotari s'inclinaven per accedir a la seva demanda, ja que "(...) no ha estado por su fecho y culpa el dexar de tomar possession del officio, y que cumplio con lo que se le mando de pagar el alcanze que le hiziesen en sus quantas en el officio de maestro racional (...)".

Però aquesta actitud ha de ser matisada perquè consideraven contraproductent que s'efectués sota l'epígraf de salari degut i preferien que es concedís com a "ayuda de costa". La qual cosa no constituïa, segons el parer d'aquests personatges, un fet nou, ja que s'havia optat per aquest procediment en càrrecs més rellevants de la monarquia hispànica. El seu criteri no estava totalment allunyat de l'altre sector del Consell format pels regents Navarro i León, els quals no estaven d'acord que se li concedís aquesta quantitat sota l'esmentat concepte de sou degut. En altres paraules, coincidien inequívocament en aquest aspecte, mentre que no estaven d'acord en la forma i sobretot en el temps. Els regents Navarro i León no consideraven urgent el pagament d'aquesta quantitat i deixaven que fos el rei qui decidís el moment en què aquesta devolució s'havia de materialitzar. Tots ells compartien la preocupació de no establir precedents que poguessin hipotecar d'una manera o d'una altra la voluntat de la Corona en un tema tan complicat

60. Sobre aquest personatge, vegeu M. À. MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, "Els oficis de canceller i de regent de la cancelleria abans de l'esclat dels Segadors", *Pedralbes*, núm. 21, 2001, pàgs. 83-84.

61. Tots els detalls a l'entorn d'aquesta consulta es recullen a ACA, CA, lligall 271, doc. núm. 6. Consulta efectuada el 20 de febrer de 1625.

com la retribució retroactiva de càrrecs rellevants, fet que normalment es devia a situacions excepcionals.⁶²

ELS PRINCIPALS COL-LABORADORS DELS GOVERNADORS DELS COMTATS

No ha estat fàcil conèixer amb detall els personatges que col·laboraren estretament amb els principals responsables de l'administració dels comtats. Fins a la darrerria de 1622 no ens arriben les primeres notícies detallades sobre els assessors dels governadors dels comtats del Rosselló i de la Cerdanya. I la informació que ens arriba és per via indirecta, ja que el titular d'aquest ofici, Martí Soler, quan sol·licita el títol de cavaller exposa la seva trajectòria professional certament suggerent. Fa ja quasi vint-i-dos anys que deté l'ofici d'assessor del governador, càrrec que anteriorment ja fou ocupat pel seu pare, Joan Pere Soler.

Si bé la consulta no ens informa de les seves activitats al capdavant d'aquesta rellevant ocupació, sí que ens ofereix una detallada informació sobre els serveis familiars a la Corona, la qual cosa ens permet de conèixer alguns dels requisits exigits per poder optar a aquests càrrecs. El seu pare, Joan Pere Soler, que com ja hem esmentat detingué al seu torn el càrrec d'assessor del governador dels comtats, també adquirí una sòlida experiència amb l'exercici d'assessor de la Capitania general en la frontera amb França. Ell mateix també exercí durant sis anys aquesta última responsabilitat i, per tant, la seva trajectòria professional estava molt vinculada a la del seu pare. Adquirí una notable experiència exercint durant tres anys d'assessor del batlle de Perpinyà. Tot això podia garantir un èxit en el seu cobejat ennobliment.

Els serveis familiars a la monarquia hispànica s'enriqueixen amb les activitats del seu germà, Pere Soler, qui fou regent i advocat fiscal de la Reial Audiència de Sardènia i posteriorment fou nomenat oïdor de la Reial Audiència del Principat. I tampoc no hem de deixar de banda el seu parentiu amb personalitats certament influents com López de Armendáriz. El Consell d'Aragó veié amb bons ulls les seves pretensions i no dubtà a secundar-les davant el monarca per a la satisfacció del candidat.⁶³

62. Els raonaments de totes les parts implicades en aquesta reclamació del procurador reial dels comtats es recull a ACA, CA, lligall 271, doc. núm. 5. Consulta efectuada el 16 de juliol de 1627.

63. Totes aquestes pretensions estan ben sistematitzades a ACA, CA, lligall 272, doc. núm. 32. Consulta efectuada el 31 de desembre de 1622.

Hem de lamentar que la informació posterior no té la continuïtat desitjada per poder sospesar amb precisió la trajectòria professional dels que foren nomenats per a aquest rellevant càrrec. Sabem, això sí, que al 1628 el doctor Lluís Baldo demanà la futura successió de la plaça d'assessor de governador dels comtats del Rosselló i la Cerdanya,⁶⁴ càrrec que finalment ocupà fins a la seva defunció el 1635. El seu substitut, el doctor Joan Balaguer (1635), ja tenia una sòlida experiència professional perquè exercia amb anterioritat l'ofici d'advocat fiscal dels comtats.⁶⁵ Joan Balaguer va exercir poc temps, ja que aconseguí una plaça de la Reial Audiència de Catalunya, i fou substituït pel doctor Antoni Subirà (1638).⁶⁶ Aquest darrer nomenament no va tenir una gran eficàcia atès que es va produir en una data molt propera a la guerra dels Segadors, que inevitablement alteraria el funcionament quotidià de l'administració.

Amb la superació de l'esmentat conflicte bèl·lic, l'organigrama de govern del Rosselló i la Cerdanya tenia els dies comptats, però encara hi ha constància que l'any següent de la capitulació de Barcelona, a l'octubre de 1652, la monarquia hispànica nomenà com a nou assessor el doctor Josep Aleny (1653).⁶⁷ Aquest magistrat, que aconseguí accedir a la Reial Audiència de Catalunya, portà a terme una incessant activitat militar al servei de la Corona espanyola no sols en els comtats, sinó també en la zona gironina d'Olot. Nascut a Perpinyà, patí com altres col·legues seus el rigor de la repressió francesa, i arribà a afirmar:

(...) Musiré de la Mota mando prenderle amenasando quería cortarle la cabeza por ser affecto ha V. M. y porque siendo juez en el lugar de Millas no permitiò sacassen cierta cantidad de trigo para provisión del castillo de Perpiñán por lo que huvo de dexar su hazienda que la tenía bastante en Rosellón, y con su muger e hijos salir del dicho Condado (...).⁶⁸

La seva activitat fou incansable i el 1653, any del seu nomenament d'assessor dels comtats, participà activament en la repressió dels miquelets a Olot, ajudant el doctor Josep Berart en aquesta rellevant

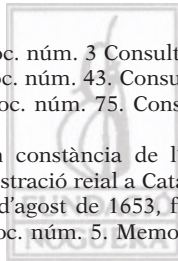
64. ACA, CA, lligall 275, doc. núm. 3 Consulta efectuada el 18 d'octubre de 1628.

65. ACA, CA, lligall 279, doc. núm. 43. Consulta efectuada el 10 de maig de 1635.

66. ACA, CA, lligall 281, doc. núm. 75. Consulta efectuada el 15 de gener-12 de març de 1638.

67. Afortunadament tenim constància de l'esmentat nomenament en aquesta etapa de reorganització de l'administració reial a Catalunya, vegeu ACA, Reg. Officialium, núm. 16 (1650-1660), Madrid, 26 d'agost de 1653, fol. 296r.

68. ACA, CA, lligall 552, doc. núm. 5. Memorial del doctor Josep Aleny. Madrid, 1 de febrer de 1656.

tasca. Continuà la seva lluita contra els francesos abans i després del seu nomenament d'assessor. A la darrerria de 1653 aconseguí l'ofici d'auditor *de la gente de guerra* en aquests comtats en uns moments realment complicats per a la monarquia hispànica, ja que es va veure implicat en el setge de Puigcerdà. La seva contribució fou notable en la defensa d'aquesta ciutat. Responsabilitat que exercí durant nou mesos "(...) trabaxando todos los procesos se ofrecio sin sueldo y sin provecho alguno (...)".⁶⁹

LA TRANSFERÈNCIA DE SOBIRANIA: ELS CANVIS POLÍTICS I INSTITUCIONALS ALS COMTATS DEL ROSSELLÓ I LA CERDANYA

L'organigrama de l'activitat política que hem descrit breument en les pàgines anteriors patí un canvi qualitatiu a partir del tractat dels Pirineus. I, per bé que afectà tots els grups socials dels comtats, lògicament incidí d'una manera molt especial en la noblesa catalana, que hagué d'escollir entre la lleialtat a Felip IV o a Lluís XIV. La classe política procedent del Principat es trobà, doncs, davant d'una nova situació a la qual s'havia d'adaptar ràpidament. Però a la darrerria del segle XVII es trobava pràcticament fora de joc amb la desaparició de Ramon Trobat el 1698.⁷⁰ Personatge aquest realment important, perquè fou precisament ell qui, com ens assabenta Alícia Marcet, va dirigir un memorial adreçat al secretari, Michel Le Tellier, en què defensa el manteniment del Consell Reial, ja que, en aquells moments tan rellevants, els comtats no tenien cap més lligam amb Barcelona. I convé recordar que, l'any després de la signatura del tractat dels Pirineus, Lluís XIV decidí aclarir la situació institucional quan va ordenar la publicació de dos edictes cabdals per a la vida política dels comtats.

Una segona preocupació de Ramon de Trobat fou saber què succeiria amb els personatges més profrancesos del Consell Reial. Els més rellevants eren Josep de Fontanella⁷¹ i els consellers Josep Queralt, Felip de Copons i Francesc Martí i Viladamor,⁷² els quals van ser nomenats

69. ACA, CA, lligall 552, doc. núm. 5. Memorial del doctor Josep Aleny. Madrid, 1 de febrer de 1656.

70. R. SALA, *Dieu et le Roi...* Per a una contextualització de la qüestió catalana dins l'àmbit europeu, F. SANCHEZ MARCOS, "The Struggle for freedom in Catalonia and in Portugal", a 1648. *War and Peace in Europe. Politics, Religion and Society*, K. BUSSMANN i H. CHILLING (eds.), vol. I, Münster-Osnabrück, 1998, pàgs. 207-213.

71. Aquest personatge era fill del famós jurisconsult estudiat per J. L. PALOS PEÑARROYA, *Els juristes i la defensa de les Constitucions. Joan Pere Fontanella (1575-1649)*, Eumo, Vic, 1997.

72. A. MARCET I JUNCOSA, "El Consell...", pàg. 152.

consellers del Consell Sobirà. Hi havia dos presidents *à mortier*, Josep de Fontanella i Francesc de Sagarra, malgrat que l'edicte de Sant Joan Lohitzune preveia un primer president del Consell Sobirà en el moment en què fou creat. A la pràctica, ningú no va ser nomenat per a aquest càrrec fins al 18 d'abril de 1691, quan Ramon de Trobat fou finalment nomenat primer president. Les males relacions entre els dos presidents *à mortier* foren en gran part responsables del retard a l'hora de proveir la plaça de primer president. Hi havia una gran rivalitat entre ambdós personatges i els respectius seguidors. Aquestes tensions eren el resultat de velles divisions existents en el Principat.

L'hostilitat entre aquests dos homes reflectia en part la tensa relació entre llurs protectors a París. Le Tellier era el defensor de Francesc de Segarra i Colbert protegia Josep de Fontanella. Lluís XIV n'era conscient, perquè havia rebut fins i tot acusacions anònimes contra Francesc de Segarra, i optà per deixar l'esmentada plaça vacant. Però més enllà d'aquestes dificultats, les altres tres places de consellers que s'havien de proveir no oferiren cap contratemps especial i foren concedides a Isidre Prat, Nicolau Manalt i, per descomptat, s'havia de comptar amb Ramon de Trobat. Diego de Vilaformiu era el conseller clergue; l'esmentat Francesc Martí era també l'advocat general. I, convé no oblidar-ho, de 1660 a 1669⁷³ el procurador fiscal fou l'intendent Charles Macqueron. La seva identificació amb els interessos de la monarquia francesa explica, per tant, llur situació preeminent en el nou marc institucional. Però aleshores agafà força el Consell Sobirà del Rosselló.

Els estudis sobre els parlaments francesos han evolucionat molt en les darreres dècades. Els treballs de Rogister i Aubry, per exemple, ens han assabentat molt bé de llur problemàtica.⁷⁴ A la dècada actual les investigacions de Julian Swann sobre el Parlament de París al Setcents han possibilitat un salt qualitatiu en aquest àmbit historiogràfic.⁷⁵ Afortunadament els nostres coneixements del Consell Sobirà rossellonès

73. Pel que fa referència a les dificultats per proveir la plaça de primer president del Consell Sobirà del Rosselló, vegeu Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals (ADPO), 2B, 38, fol. 59, 18 d'abril de 1691 citat per D. STEWART, *Assimilation and Acculturation in Seventeenth-Century Europe. Roussillon and France, 1659-1715*, Greenwood Press, Londres, 1997, pàg. 30. La relació dels primers intendants —i per descomptat d'altres càrrecs importants del Rosselló— es troba també sistematitzada a l'apèndix C d'aquesta obra.

74. J. M. ROGISTER, "The State of Research on French Parlements in the XVIIIth Century", *Anciens Pays et Assemblées d'États*, t. 70, 1977, pàgs. 461-472; M. T. AUBRY *et al.*, "Les parlements de France et leurs archives", *La Gazette des Archives*, núm. 125-126, 2n i 3r trimestre, 1984, pàgs. 125-143.

75. *Politics and the Parlement of Paris under Louis XV, 1754-1774*, Cambridge, Cambridge University Press, pàgs. 27-44.

també s'han beneficiat d'aquesta nova situació gràcies a la recerca duta a terme per Guy Clerc al començament de la dècada dels setanta.⁷⁶ De totes maneres, queda lògicament molt per fer perquè el fons del Consell Sobirà conservat als Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals és realment important.

El 1660, el Consell Sobirà està format per un primer president, dos presidents à *mortier*, un conseller clergue, sis consellers laics, un procurador general i dos advocats generals. Als oficis previstos per l'edecte de creació s'afegeixen gradualment uns càrrecs nous que augmenten considerablement el personal del Consell: el nombre de consellers laics, originalment sis, s'eleva a nou el 1734 i després a dotze el 1786; els consellers d'honor són nomenats sense que el seu nombre quedi expressament fixat. El Consell Sobirà presenta una diferència fonamental amb els altres parlaments: contràriament a aquests, no hi ha venalitat en els càrrecs.⁷⁷

Aquesta nova instància judicial té unes atribucions que són semblants a les de tot parlament de l'antic règim: fer justícia en darrera instància, enregistrar els edictes reials i vetllar per llur aplicació. El Consell Sobirà exerceix la seva jurisdicció a la província del Rosselló a partir del 1660. No va estendre la seva competència al país de Foix fins que no fou incorporat a la generalitat de Perpinyà l'1 de gener de 1717.

Les apel·lacions de les sentències emeses per les jurisdiccions inferiors de la província, siguin reials, municipals o senyorials, s'envien davant del Consell Sobirà. Aquesta regla té, tanmateix, tres excepcions: el Tribunal de la Moneda de Perpinyà, car les seves apel·lacions es dirigeixen al Tribunal de la Moneda de Lió, els tribunals militars i el de la Maréchaussée —gendarmeria antiga— que jutja sense apel·lació.

A més de les competències habituals, al Consell Sobirà se li va atribuir ocasionalment el coneixement de certes causes. Així doncs, als segles XVII-XVIII el rei de França li delegà el coneixement dels afers que per via d'apel·lació, els andorrans sotmetien al cosenyor francès. I quan es portà a terme l'ocupació momentània de l'illa de Menorca pels francesos, durant el conflicte de la guerra dels Set Anys, introduí al 1757, d'una manera efímera, la jurisdicció del Consell Sobirà.

Com els parlaments, el Consell Sobirà té, a més de la competència d'apel·lació que li és normalment atribuïda, una competència de

76. G. CLERC, *Recherches sur le Conseil Souverain du Roussillon (1660-1790)*, mémoire dact., 2 vols., París, 1973-1974.

77. S. CAUCANAS, P. ROSSET, *Sous-Série 2 B. Fonds du Conseil Souverain*, t. I, Direction des Services d'Archives, 1991, pàg. 5.

primera instància, per excepció: sigui *ratione personae* en funció de la condició del defensor o de l'acusat, sigui *ratione materiae*, per certs afers considerats particularment importants (crims de traïció, de lesa majestat) en els quals hom temia que els jutges subalterns no poguessin fer bona justícia.⁷⁸

TRAJECTÒRIA POLÍTICA DE LES FAMÍLIES MÉS RELLEVANTS EN EL NOU MARC INSTITUCIONAL DE 1660

A partir d'aquesta data, hom troba a la principal magistratura de la província catalana els més destacats partidaris del partit francès.⁷⁹ Un nombre significatiu d'aquests nobles s'identificaren amb la causa profrancesa des del mateix moment en què esclatà la guerra dels Segadors. És el cas, per exemple, de Felip de Copons i d'Ayguaviva-Tamarit, qui fou jutge de l'Audiència de Barcelona durant la revolta dels Segadors. Quan s'apropava la derrota catalana el 1652 optà per establir-se al Rosselló. Lluís XIV el nomenà un dels seus consellers d'Estat. Va emparentar amb Francesc de Tamarit, lloctinent del mestre racional de Catalunya, en casar-se en segones núpcies amb la seva filla Eulàlia de Tamarit i Amat.⁸⁰ Els seus descendents també mantingueren aquest compromís tan fort amb la Corona de França. Així doncs, el seu nét Francesc de Copons i de Reart, nascut a Perpinyà el 12 de setembre de 1687, fou nomenat advocat general del Consell Sobirà del Rosselló i en fou president. El seu fill, Francesc de Copons i d'Oms, senyor del Llor, fou designat malgrat la seva joventut conseller del Consell Sobirà el 25 de setembre de 1733 i president *à mortier*, el 9 de novembre de 1748.⁸¹

Onofre de Copons i d'Ayguaviva-Tamarit, germà de Felip, també participà en les Corts de 1626. Jaume de Copons, germà dels esmentats Felip i Onofre de Copons i d'Ayguaviva-Tamarit, va romandre sota Felip IV, va formar part del Parlament de 1653 i fou canonge de la Seu d'Urgell, diputat eclesiàstic en el trienni de 1662 i president de la Diputació del General. Va ser també bisbe de Vic entre 1665 i 1673; aquest darrer any fou nomenat bisbe de Lleida fins al 1680.⁸² Un altre membre de la

78. S. CAUCANAS, P. ROSSET, *Sous-Série 2 B...*, pàgs. 3 i 4.

79. Informació breu i útil sobre els membres més destacats del Consell Sobirà del Rosselló a L. ASSIER-ANDRIEU, "Tradition juridique et changement politique: la persévérance du droit commun catalan dans la province du Roussillon", *Actes I Congrès d'Història Moderna de Catalunya*, vol. II, Barcelona, 1984, pàg. 203.

80. AHPB, Not. Pedro Pablo Vives, *Liber quartus cap. Mat.*, 1646-1648, fol. 349.

81. P. LAZERME, *La noblesa catalana*, vol. I, La Roche sur Yon, 1975, pàgs. 339-340.

82. *Ibidem*, pàg. 338. Vegeu també J. M. SANS TRAVÉ, "El catàleg de Diputats i Oïdors de Comptes de la Generalitat de Catalunya (1359-1710) de Pere Serra i Postius",

nissaga va decidir servir Felip IV, em refereixo a Lluís de Copons, degà de Girona, qui va encapçalar el 1622 l'ambaixada de la Diputació per queixar-se de la situació del Principat en aquelles circumstàncies, però en arribar la crisi optà per la Corona espanyola i s'exilià.⁸³

Nicolau de Manalt i de Tallaloques va tenir una evolució lleugerament distinta, per bé que potser no és la paraula més adient. La seva família va anar a viure a Perpinyà a la darrereria del segle XVI. El seu pare, Jaume Manalt i Darnach, va néixer vers 1580, fou doctor en dret i apareix el 15 de juny de 1619 a la matrícula de burgesos honrats de Perpinyà. Ocupà la plaça de jutge de les segones apel·lacions de Conflent i la Cerdanya i per compensar-lo d'haver-se passat al partit francès, Lluís XIV li va fer donació, el 26 de novembre de 1654, de les rendes dels béns de Maria Balbo. Igual com Felip de Copons i Tamarit fou membre de l'Audiència de Barcelona.⁸⁴ La seva biblioteca reflecteix aquesta situació, car tenia obres de dret, de teologia, de literatura en català, en llatí, en francès i en altres llengües.

Un altre exemple explícit d'aquesta aposta total per la causa francesa és el cas de Francesc de Martí i de Viladomar. Va néixer a Puigcerdà el 1616 i va estudiar a la Universitat de Barcelona. També formà part de la Reial Audiència i fou advocat fiscal de la batllia general de Catalunya. Va escriure diverses obres a favor dels catalans revoltats i Lluís XIV el nomenà conseller d'Estat i conseller del rei. Després del tractat dels Pirineus fou designat advocat general davant del Consell Sobirà del Rosselló. Va participar el 1663 en la repressió dels Angelets i un fill seu, Josep de Martí i Prexens, fou nomenat, entre altres càrrecs, advocat general al Consell Sobirà del Rosselló. L'altre gran personatge profrancès, Josep de Queralt i de Salvador, va ser un magistrat procedent de Catalunya que es declarà partidari de la dominació francesa. El seu fill el succeí al Consell Sobirà del Rosselló.⁸⁵

Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols, VIII, 1980, pàg. 87. Pel que fa referència al poder polític dels qui formaren part del Parlament de 1653, vegeu F. SÁNCHEZ MARCOS, "El Parlamento de Cataluña de 1653", a *Actes de les Corts a Catalunya*, Barcelona, 1991.

83. Sobre l'exili de Lluís de Copons, degà de Girona, vegeu J. VIDAL PLA, *Guerra dels Segadors i crisi social*, Barcelona, 1984, apèndix I. Vegeu també el meu article M. A. MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, "Linaje y poder en la Cataluña foral: la actividad política de los Copons", *Cuadernos de Historia Moderna*, vol. 22, 1999, pàg. 11-31.

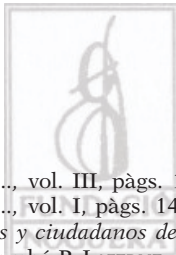
84. D. STEWART, *Assimilation and Acculturation...*, pàg. 170; A. MARCET, "El Consell...", pàg. 155.

85. P. LAZERME, *La noblesa...*, pàgs. 321-322 i vol. III, pàgs. 98-99. Una investigació recent sobre la guerra dels Angelets, A. AYATS, *Les guerres de Josep de la Trinxeria (1637-1694). La guerre du sel et les autres*, Trabucaire, Perpinyà, 1997.

Els Romanya foren també uns destacats col·laboradors de la monarquia francesa. Francesc de Romanya, iniciador de la família d'aquest nom establerta al Rosselló, procedia de Barcelona on el seu germà, Josep Romanya, tenia un comerç. Adoptà el partit de França a l'època de les guerres de Catalunya. Va tenir al seu càrrec el comandament d'un esquadró de cavalleria en el regiment del Rosselló el maig de 1655. Fou nomenat veguer del Rosselló i del Vallespir i fou també l'encarregat de rebre el jurament de fidelitat que els nobles rossellonesos van haver de prestar al govern francès. Un descendent seu, Josep Romanya i Bruguera, ciutadà honrat de Barcelona, va obtenir el doctorat en dret i esdevingué conseller del Consell Sobirà del Rosselló.⁸⁶

Una branca de la família Blanes, concretament la del marquès de Millas, col·laborà especialment amb Lluís XIV. Francesc de Blanes i Ros, fill de Francesc de Blanes i doctor en dret canònic i civil, va ser el primer cònsol de Perpinyà el 1660 quan va tenir lloc l'annexió del Rosselló a França. Va anar al capdavant de la delegació que el Rosselló envià a Montpeller per entregar a Lluís XIV el tribut dels seus nous súbdits. Un nebot seu, Esteve de Blanes i de Planque, marquès de Millas, no va trigar gaire a rebre honors i riqueses. El 1705 era coronel d'infanteria de les milícies del Rosselló. Lluís XIV creà al seu favor, i sense ingressos econòmics, el càrrec de cavaller d'honor al Consell Sobirà del Rosselló. Un membre destacat dels Ortega també gaudí d'una reconeguda rellevància institucional: em refereixo a Rafel d'Ortega i Closells, doctor en dret canònic i civil i burgès honrat de Perpinyà l'abril de 1650. Fou nomenat conseller del rei, jutge a la Cort reial ordinària i substitut del procurador general al Consell Sobirà del Rosselló.⁸⁷

És imprescindible tenir en compte el capteniment dels Rocabruna, concretament de Josep de Rocabruna i de Tuxent. Fou habilitat com a noble per assistir a les Corts de 1626. Destacà durant la revolta catalana, primer com a governador de la Conca de Tremp i després a la Seu d'Urgell que va defensar el 1657 contra les tropes de Felip IV, i va acabar la seva carrera amb el grau de mariscal de camp.⁸⁸

86. P. LAZERME, *La noblesa...*, vol. III, pàgs. 170-171.

87. P. LAZERME, *La noblesa...*, vol. I, pàgs. 148-149; vol. II, pàgs. 430-431.

88. GARMA I DURAN, *Próceres y ciudadanos de honor del Principado de Catalunya*, Barcelona, 1957, pàg. 229. Vegeu també P. LAZERME, *La noblesa...*, vol. III, pàgs. 151-153.

LA COL-LABORACIÓ MILITAR DE LA NOBLESA PROFRANCESA DEL ROSELLÓ

Un dels nobles més destacats en el primer àmbit fou, sens dubte, Josep d'Ardena i Sabastida, el qual va ser membre destacat del braç militar i es posà clarament a la disposició de la Generalitat de Catalunya quan esclatà el conflicte amb Felip IV. Mentre Lluís XIII va ser reconegut sobirà per Catalunya, Josep d'Ardena fou nomenat general en cap de la cavalleria catalana. El 1642 s'inicià el seu antagonisme amb Josep de Margarit i fou precisament aquest any quan va obtenir, del rei de França, el títol i els drets del vescomtat d'Ille confiscat a Ramon de Montcada. Participà en les inacabables negociacions de Münster on fou enviat en ambaixada per un seguit de catalans inquietos davant la cort de França. Deplorà les maniobres massa francòfiles de l'esmentat Francesc Martí i de Viladomar i tornà a passar la frontera.⁸⁹

Dos membres de la família Anglada, Joan Baptista d'Anglada i Anglada i el seu fill Faust d'Anglada i Codolosa, col·laboraren també en el servei a la monarquia francesa. Joan Baptista d'Anglada es casà el 1644 amb Anna Maria Codolosa, filla del magnífic Gaspar Codolosa, ciutadà honorat de Vic i antic pagès de Mataró. Durant els problemes que sacsejaren Catalunya va decidir passar al servei de França amb unes quantes de les famílies més distingides del Principat. Els seus béns foren, per tant, confiscats. Va ser un dels primers capitans del regiment d'infanteria de Royal-Rosselló, on havia rebut al 1660 el comandament de cinc companyies. Va demostrar el seu valor a la batalla de Saint-Denis i al setge de Tongres, on morí. El seu fill, Faust d'Anglada, fou batejat el 1653 a Mataró i va seguir les petges del seu pare. Després d'haver fet diverses campanyes va rebre de Lluís XIV l'any 1676 el títol de *cornette* en el regiment de Chuseau-Cavalerie. Va ser així mateix ajudant de camp del mariscal de Noailles. El seu oncle fou el primer president del Consell Sobirà del Rosselló, intendent de la província i conseller d'Estat.⁹⁰

En aquells anys tan decisius per a l'evolució històrica de l'actual Catalunya nord destacaren també dos personatges de la família Albert. Josep d'Albert i el seu fill, anomenat també Josep, participaren activament en diverses campanyes militars més enllà dels primers anys de la incorporació del Rosselló a França. Josep d'Albert, nascut al primer terç del segle XVII, formà part l'any 1644 del regiment de Sentmenat

89. J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana, 1598-1640*, Crítica, Barcelona, 1989, pàgs. 453, 513 i 518. Sobre el mateix personatge, vegeu J. SANABRE, *El Tractat dels Pirineus i la mutació de Catalunya*, Barcino, Col·lecció Tramuntana, Barcelona, 1978, pàg. 42.

90. P. LAZERME, *La noblesa...*, vol. I, pàgs. 73-74.

del Principat. Participà en el setge de Lleida el 1647 i l'any següent en el de Cortaza; després d'haver estat nomenat capità major en el regiment del comte de les Illes, va prendre part als combats de Candie el 1656. En aquelles circumstàncies va acceptar ser el cap de les milícies del Rosselló sota les ordres del mariscal de Schomberg als setges de Bellegarde el 1674 i el 1675. Des d'aleshores no va deixar de batre's cada cop que francesos i espanyols s'enfrontaren en aquesta època, per exemple, al setge de Puigcerdà.

El seu fill, també anomenat Josep d'Albert, seguí la carrera de les armes des de 1675 i obtingué del rei de França unes *lettres patentes de légitimation* el 1682. Després del setge de Bellegarde va anar amb el seu regiment a Charleroi; va participar en diferents combats contra les Províncies Unides, la qual cosa implicà que se li oferís el comandament d'un batalló de segones milícies del Rosselló a les quals serví sota l'autoritat de Noailles, de Quinson i de Berwick.⁹¹

La família Banyuls no va tenir una estratègia única, com tantes altres famílies catalanes, en aquells difícils moments. Durant la guerra dels Segadors, Tomàs de Banyuls i d'Oris acabà decantant-se pels interessos hispànics. I els seus dos fills, Carles i Francesc de Banyuls i Compte, seguiren trajectòries diferents.

Carles de Banyuls va romandre fidel als interessos espanyols. La seva mare l'influí perquè actués d'aquesta manera i, com a conseqüència d'aquesta actitud, formà part d'una conspiració per lliurar Vilafranca de Conflent a la monarquia hispànica; en fracassar, van haver de fugir cap a Espanya i tots els seus béns foren confiscats. La recuperació posterior d'aquests béns es deu a la personalitat de la seva dona, Tomasina d'Ardena i Aragón, filla de Joan d'Ardena i Sabastida, lloctinent general al servei de França. Aprofitant la influència del seu pare, va recuperar de Lluís XIV tots els béns confiscats al seu marit i els deixà en herència al seu cunyat. En canvi, Francesc de Banyuls va entrar al servei de França el 1671 i fou capità de cavalleria el 1674. Més tard el trobem com a primer capità al regiment Dauphine-Étranger i va estar a la guarnició de Mézières a les Ardenes; va morir el 1695.⁹²

Dos personatges de la família Margarit, els germans Josep i Vicens de Margarit i de Biur, es comprometeren a fons amb la causa francesa. Josep de Margarit, primer marquès d'Aguilar, va néixer a Castelló

91. P. LAZERME, *La noblesa...*, vol. I, pàgs. 62-63.

92. N. SALES, *Senyors, bandolers, miquelets i botiflers. Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI al XVIII*, Empúries, Barcelona, 1984, pàgs. 29-31 especialment. També J. SANABRE, *La resistència...*, pàgs. 52-53.

d'Empúries el 1602 i fou un dels principals responsables de l'aixecament de Catalunya i de l'annexió del Rosselló a França. És prou sabut que va estar al capdavant d'un petit nombre de soldats que, d'acord amb les ordres de la Diputació i dels Estaments, va fer front al gran exèrcit que el govern de Madrid envià contra Barcelona. I quan Felip V va esdevenir rei d'Espanya, la família Margarit recuperà totes les possessions que li havien deixat els seus pares. El seu germà Vicens, per bé que seguí la carrera eclesiàstica, es beneficià del servei dut a terme per Josep de Margarit. Fou religiós de l'orde de Sant Domènec i autor d'un llibre de teologia titulat *Cuestiones de Santo Tomás*. El 1642, durant la guerra dels Segadors fou designat bisbe de Lleida per Lluís XIII. Posteriorment Lluís XIV, qui havia obtingut la facultat de nomenar el bisbe d'Elna, l'elegí per a aquesta seu apostòlica.⁹³

ELS NOBLES ROSSELLONESOS FIDELS A LA MONARQUIA HISPÀNICA

Els qui argumenten la seva fidelitat a Felip IV ens assabenten —segons la documentació emprada— d'inacabables patiments, els quals són el resultat d'una trajectòria prohispanica. La família rossellonesa dels Llupià, fidel als Àustria, és un dels exemples més clars d'aquesta situació. Quan Carles de Llupià demana la *futura* de l'ofici de tinent de batlle general ens diu:⁹⁴

(...) Refiere en su memorial (...) [que] su padre Dn Carlos de Lupián en tiempo que las armas Rl. (...) tenían sitiada a Barzna. para reducirla a su obediencia. en cuja ocassión cooperó para que los naturales de los Condados de Conflent y Cerdaña tomasen las armas para esta empresa contra franceses, y después sirvió en el sitio y toma de diferentes plazas, y por esta razón le confiscaron franceses la mayor parte de su hacienda que le reditava seis mil Duca. de plata de renta; que el suppte. a su imitación ha muchos años que se halla continuando el Rl. servicio con el puesto de capitán de Cavallos corazas, hallandose en los choques demás garbo que se han tenido con el enemigo, y en particular en el río Ter, sitios de Palamós, y Hostalrique, y últimamente en la defensa de Barna. donde manifestó las obligaciones de su

93. Sobre Josep de Margarit i Biure, vegeu J. SANABRE, *La acción de Francia...* Del mateix autor, *La resistència...*, pàg. 66. Cal no oblidar el treball de N. SALES, *Història de Catalunya...*, pàgs. 373-375. Convé llegir també P. CATALÀ I ROCA, *El virrei comte de Santa Coloma*, Barcelona, 1988, pàgs. 115-120. I més recentment P. MOLAS RIBALTA, *Catalunya i la casa d'Àustria*, Curial, Barcelona, 1996, pàgs. 50 i 194.

94. ACA, CA, lligall, 219, document núm. 21. Consulta efectuada a Madrid, 29 de gener de 1700.

sangre; y en esta consideración y la de tenerle V. Mgd. hecha merced a Dn. Phelippe de Lupián su hermano mayor de la futura de theniente de Bayle General de Catt^a. que falleció sin llegar a lograrla Suppca. a V. Mgd. se sirva continuarsela al suppte. en premio de sus servicios y los de su casa.

Per semblants motius, Manel d'Oms, capità de cavalleria, aconseguí la provisió de la companyia de la Guàrdia del Rosselló, que era la dels virreis de Catalunya. Obtingué el suport decidit del Consell d'Aragó quan fou proposat per aquest en primer lloc de la terna, mentre que per al virrei marquès de Mortara ho fou en segon lloc. L'argument emprat per l'esmentat Consell és molt clar:⁹⁵

Con este presupuesto, propone el Con^o. en primer lugar a Don Manuel de Oms, que se sigue en la terna del Marqués, assí por lo que le califica, como por los servicios de su padre y agüelos continuados en la guerra por espacio de 130 años, de que ha constado por sus papeles y haver tenido esta misma compañía su padre Don Joseph de Oms algunos años hasta el de 638 (...) y los ha continuado Don Manuel en la guerra de Cathaluña, haviendo sido Capn. de Cavallos. Perdió su hazienda y patrimonio en Rossellón, que la ocupa el enemigo. Es cavallero de mucha calidad, y recaherá bien en su persona este puesto.

I per bé que no aconseguí l'elecció, el segon lloc en la terna del Consell d'Aragó fou per a un membre dels Llupià, Manuel de Llupià, que va guanyar en aquesta terna un lloc respecte a la del marquès de Mortara, que el situà en tercera posició. Els arguments van fonamentalment en la mateixa línia:⁹⁶

(...) en 2° lugar propone a Don Manuel de Llupián que viene por el Marqués en 3° assí por lo que su padre el Govor. de Cathaluña tiene merecido en servicio de V. Magd. y hazda. que ha perdido, como por los que él ha hecho desde el principio del sitio de Barcelona, haviendose hallado en las ocasiones que se han offrecido, es cavallero de calidad y partes (...).

El memorial de Lázaro de Gelzen, la família del qual va tenir alguns juristes rellevants, ens descriu també les grans vicissituds que van haver de patir per ser lleials a la Corona espanyola.⁹⁷

95. ACA, CA, lligall 312, document núm. 51. Consulta feta el 6 de juny de 1658.

96. *Ibidem*.

97. ACA, CA, lligall 226, doc. núm. 51. Memorial de Lázaro de Gelzen. Sobre els patiments dels prohispanics, vegeu J. SANABRE, *La resistència...*, pàgs. 119-124.

El Dotor Don Lázaro de Gelzen (...) representa que su padre el Dotor don Joseph de Gelzen fue uno de los principales que yntentaron la suppressa de las plazas de Perpiñán y Salsas en el condado de Rossellón y Reducción de aquellas a la Real, y devida obediencia de V. Magd. antes que las Reales armas entrassen en aquel País, en el año de 1674, y si bien se malogró el feliz efecto, por haverse descubierto el trato, por cuya causa perecieron algunos de los correspondientes, con atroces muertes, y aunque dicho dotor Don Joseph Gelzen salvó su vida y escapó del Peligro, passando dissimulado, con postas por Francia, asta Génova, y desde allí a la piadosa obediencia de V. Magd.: Pero los Ministros de Francia Executaron sus Rigores contra el Padre y Muger de dho. Don Joseph Gelcen, y contra su hijo, el suplicante poniéndoles en una estrecha cárzel, donde apocos días el Padre murió, y los demás, al cabo de onze meses, salieron con un destierro, del qual hallaron el consuelo bajo la obediencia de V. Magd. (...).

Els Descatllar destacaren, com és prou conegut, per llur lleialtat a la monarquia hispànica. Jacint Descatllar i de Fivaller, fill del cavaller Dalmau Descatllar i de Perpinyà, fou elevat a la dignitat de noble el 1672. Seguí com els seus avantpassats la carrera de les armes. Després de la seva conducta heroica al setge de Salses de 1639, fou nomenat molt jove lloctinent del seu pare. En aquell context bèl·lic va intentar defensar Puigcerdà i el 1660 tenia al seu càrrec tres forteses de la Cerdanya. Cal recordar també que les branques familiars de Vilafranca de Conflent i de Sant Hipòlit foren totalment antifranceses.⁹⁸

Algunes famílies, com els Perapertusa, malgrat la fidelitat inicial a la monarquia francesa, optaren finalment per Felip IV. Antoni de Perapertusa i de Vilademany, segon vescomte de Joch, va defensar la causa de Catalunya contra el govern de Madrid. De totes maneres, el vescomte de Joch va abandonar el partit francès quan es produí la revolta del Conflent el 1652 i, per tant, tots els seus béns foren confiscats.⁹⁹

No ens ha de semblar estrany que tinguem més casos en sentit contrari, és a dir, famílies que han tingut una lleialtat efímera al rei d'Espanya. Trobem, per exemple, en els Delpàs un cas força interessant. Àngel Delpàs i Alzina, fill de Jaume Delpàs i Galíndez de Terreros, va defensar la causa espanyola i va combatre en les files de l'exèrcit de

98. F. MORALES ROCA, *Próceres habilitados en Cortes del Principado de Cataluña. Siglo XVII (1599-1713)*, Madrid, 1983, pàg. 216.

99. F. MORALES ROCA, *Próceres habilitados...*, pàgs. 32-33. Llegiu també unes dades útils a P. MOLAS RIBALTA, *Catalunya i la casa d'Àustria...*, pàg. 208.

Salmau de Queralt i els seus béns, com en tants altres casos, foren confiscats per Lluís XIV el 1653. Uns anys més tard va reconèixer la dominació francesa i va heretar aleshores les propietats i els títols del seu germà Ramon, baró de Sant Marsal, que fins aquell moment pertanyien a Felip de Copons. Els Generès, concretament Antoni Generès, van veure també confiscats els seus béns per la monarquia francesa el mateix any que Angel Delpàs i Alzina. I deu anys més tard va jurar fidelitat al rei de França i els seus dominis foren immediatament restituïts.¹⁰⁰

Una altra història paral·lela la tenim en Jacint Ham i Torrelles, qui va rebre de Felip IV el privilegi de burgès honrat de Perpinyà el setembre de 1633. Vint anys més tard, havent pres partit a favor de Felip IV, va patir la confiscació dels seus béns i foren atribuïts a Francesc Fontanella. I deu anys més tard, com els casos anteriors, va inclinar-se per França i prestà fidelitat entre les mans del conegut Francesc Romanya, veguer del Rosselló i del Vallespir.¹⁰¹

MÉS ENLLÀ DELS AVATARS DE L'ADMINISTRACIÓ ALS COMTATS DEL ROSELLÓ I LA CERDANYA: EL COMPLEX ASSENTAMENT DEL TRACTAT DELS PIRINEUS

Penso que no hem insistit prou en com s'anà aplicant l'esmentat tractat, el qual no quedà tancat, si se'm permet l'expressió, en la signatura oficial. I avui en dia s'esmercen esforços per conèixer amb més detall les pugnes, entre altres aspectes, a l'hora de concretar trets bàsics del tractat signat el 7 de novembre de 1659. En aquesta línia, cal inserir les Conferències de Figueres celebrades entre 1660 i 1666. És obvi que la guerra entre França i la monarquia hispànica acabà amb l'acord definitiu pres a l'illa dels Faisans, al Bidasoa, entre el 13 d'agost i el 7 de novembre de 1659 pels ministres d'ambdues monarquies, el cardenal Mazzarí i Luis de Haro. L'acord del conegut tractat dels Pirineus tenia dos articles que afectaven de ple els comtats del Rosselló i la Cerdanya per un motiu evident: establien una nova línia fronterera. El Rosselló, el Conflent i part de la Cerdanya quedaven sota la sobirania francesa: França ocupava aleshores les places a la falda dels Pirineus des de Roses fins a la Seu d'Urgell, amb Olot, Camprodon, Ripoll, Puigcerdà i Bellver, a més de Cadaqués.

Una comissió mixta francohispànica havia de determinar sobre el terreny la línia divisòria dels Pirineus. Els comissaris, el visitador Pere

100. F. MORALES ROCA, *Próceres habilitados...*, pàgs. 214 i 255 respectivament; J. CAPEILLE, *Dictionnaire de biographies roussillonnaises*, Lafitte Reprints, Marsella, 1978, pàg. 160.

101. P. LAZERME, *La noblesa...*, pàg. 196.

de Marca i el bisbe d'Orange Hyacinte Cerroing d'una banda, Miquel de Salbà i de Vallgornera, marquès de Vilanant, futur virrei de Mallorca i el tortosí Josep Romeu de Ferrer, del Consell Reial de Catalunya, de l'altra, es reuniren a Ceret el març de 1660, però no aconseguiren d'arribar a cap acord i retornaren el problema als plenipotenciaris Mazzarino i Luis de Haro. Aquests, el 31 de maig, decidiren sobre l'article quaranta-dos que els comtats de Rosselló i de Conflent passarien a França, així com trenta-tres poblacions de la Cerdanya, a la vall de Querol, fins a comunicar amb el Capcir. Hom arribà a una delimitació el 12 de novembre de 1660, després de resoldre la divergència sobre Llúvia, que finalment quedà sota sobirania hispànica.

Com molt bé afirma Erika Serna,¹⁰² la data de novembre de 1659 no fou res més que una data fictícia. Aleshores simplement se signà l'acord *general* que va posar els principis i les grans línies a seguir per al restabliment de la pau. Al llarg dels següents anys, els detalls, les modalitats de l'aplicació d'aquest acord hispanofrancès foren determinats i fixats entre tots dos estats.

Va caldre reglamentar les qüestions espinoses sobre les propietats espanyoles situades al Rosselló, sobre les reclamacions presentades per subjectes francesos o espanyols que es consideraven a si mateixos ferits o afectats per confiscacions operades per represàlies sobre les restitucions recíproques de béns segrestats, sobre les rendes no pagades i també sobre assumptes religiosos.

Va ésser necessari esclarir laboriosament les situacions confuses per a l'execució dels articles 55 i 59 del tractat. En compliment d'aquests dos articles, Lluís XIV i Felip IV procediren al nomenament de comissaris encarregats de portar a terme les restitucions i compensacions de béns previstes a l'esmentat text legal. El nomenament va recaure a favor dels mateixos que actuaren a les negociacions de Ceret: Miquel de Salbà i de Vallgornera i Josep Romeu de Ferrer, als quals Felip IV concedí plens poders en document datat a Madrid el 22 de març de 1660,¹⁰³ i Jacint Cerroing, comissari de Lluís XIV al qual el 21 d'abril de 1660 atorgà plens poders per continuar per si sol les negociacions, tenint en compte l'absència de Pere de Marca.

102. E. SERNA I COBA, "Aproximació a l'estudi de l'aplicació del Tractat dels Pirineus. Les Conferències de Figueres (1660-1666)", *Annals*, Institut d'Estudis Empordanesos, 21, 1998, pàgs. 111-134.

103. ACA, Reial Cancelleria, Reg. 5530, fol. 140v i següents citat per E. SERNA I COBA, "Aproximació a l'estudi de l'aplicació del Tractat dels Pirineus...", *op. cit.*, pàg. 115.

El 28 d'abril de 1660, els comissaris abans esmentats signaren a Figueres un interessantíssim document en el qual es resolien els problemes plantejats pels articles del tractat de la Pau concernents a la normalització de la vida jurídica al Principat de Catalunya i als comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent. Així doncs, les capitulacions de Figueres resolgueren els principis generals que havien de presidir el complicat problema de les restitucions de béns als seus legítims propietaris en les comarques afectades. Restaven, això no obstant, multitud de qüestions, en particular les que derivaven de l'article cinquanta-nou del tractat dels Pirineus.

El 6 de maig de 1660, el marquès d'Olias, lloctinent i capità general al Principat de Catalunya i comtat de Cerdanya, ordenà la restitució als seus propietaris dels béns confiscats i segrestats "por ocasión de las guerras passadas", en compliment dels articles cinquanta-cinc i cinquanta-nou del tractat de la Pau de les capitulacions de Figueres del 28 d'abril. Òscar Jané¹⁰⁴ afirma encertadament que per a bé les conferències de Figueres (1660-1666) van certificar l'acord en les restitucions de béns. I aquest esmentat acord tenia voluntat de durar, tot quedava supeditat a l'esclat d'una guerra, la qual cosa arribaria aviat amb la guerra de Devolució (1667-1668). Amb ella van aparèixer de nou els conflictes territorials i patrimonials.

Ara bé, malgrat que tot era realment complicat i estava subjecte a canvis pel context internacional, convé conèixer amb profunditat com es va fer front als problemes derivats del tractat dels Pirineus. Cal recordar com les queixes espanyoles foren rellevants. Les queixes són variades i fan referència al paper de la Inquisició i de la Diputació sota la nova sobirania francesa, a temes d'allotjament de l'exèrcit passant per aspectes de la nova organització eclesiàstica que des de la monarquia hispànica es rebutja, etc.¹⁰⁵ Però m'agradaria d'insistir

104. Ò. JANÉ I CHECA, *Catalunya i França al segle XVII. Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Afers, Catarroja-Barcelona, 2006, pàg. 119.

105. Per bé que pot ser farragós, m'agradaria d'insistir en els principals aspectes de queixa per part espanyola, els quals es resumeixen com segueix:

"1º Han faltado los franceses en no poner en posesión a los Inquisidores contra la herética pravedad de ese Principado en un canonicato de la Iglesia de Elna, y otro de la Colegiala de Santa Maria la Real de Perpiñán y otras rentas que el Tribunal tiene en Conflent, pues según Bulas Apostólicas de Paulo IV, Alejandro VI y Pío V, tiene esta Inquisición canonicato en todas las Iglesias, catedrales y Colegiatas del Principado y condados de Rosellón y Cerdaña, y en la posesión de recibir los réditos y emolumentos de estos dos canonicatos.

2º El segundo punto que han faltado los franceses en que habiéndose separado por el Tratado de la Paz de 1659 los condados de Rosellón y Conflent de la corona de España y unido al de Francia, queda la Diputación que representaría al Principado y condados desmembrada de suerte.

en un aspecte que apareix en aquestes conferències de Figueres i que ha estat treballat amb profunditat per Òscar Jané:¹⁰⁶ la dialèctica entre religiositat i frontera i com la primera s'estructura a partir d'una realitat que esdevindrà irreversible.

Com calia esperar la part francesa tot seguit argumentà en contra del que havien exposat els defensors de la causa espanyola. Aquesta resposta arribà el 8 d'octubre de 1661 i fou el comte de Fuensaldaña, ambaixador espanyol en aquella cort, el que féu arribar a Felip IV un memorial en què l'informava de les mancances que els francesos consideraven que s'havien comès.¹⁰⁷

3° No han puesto en posesión a los que antes seguían el partido de V. Mag. de las casas que tenían en Perpiñán estando la mayoría ocupadas por soldados, siendo así que el virrey ha hecho que se restituyan todas.

4° Prohibición que han hecho que los que han seguido el partido de V. Mag. no puedan sacar los granos que su cosecha propia fuera del condado de Rosellón y Conflent quedando prohibido el libre comercio, mientras que aquí se permite la llegada de barcas de Francia cargadas de trigo, lo que ocasiona que salga oro y plata del Principado.

5° Han dado orden en los lugares del condado de Cerdaña que quedaran para Francia de no poder pasar los frutos de su cosecha a la otra parte de la Cerdaña, así quedan imposibilitados de poder gozar de ellos.

6° No han entregado la posesión de sus casas a Ramon Xatmar ni Antonio Reart que antes poseían en la villa de Perpiñán de las cuales se hallan desposeidos por haber sido buenos vasallos de V. Mag.

7° Se ha mandado a los curas de los lugares que están en la parte de Cerdaña que tocan a la obediencia del Obispo de Urgel, que es según el virrey legítimo y verdadero prelado en lo espiritual, que no le obedezcan sus órdenes.

8° En octavo lugar no han cumplido los franceses por su parte lo capitulado ya que se dispuso que los que siguieron uno u otro partido deberían ser restablecidos en el goce pacífico de sus haciendas y de lo que antes de las guerras y durante ellas poseían. A continuación enumera algunos casos de personas que reclaman tales restituciones.

9° No han puesto en posesión a Teresa de Oms y de Santa Pau del derecho que tiene de la pesca de la villa de Colibre que es patrimonio considerable y muy antiguo de su casa.

10° No han puesto en posesión del Castilló de la Roca de la Albera a José Perarnau de Rossellón.

11° En último lugar, han faltado los franceses a lo ajustado quitando la posesión y frutos recogidos del Vizcondado de Canet a la duquesa de Ixar y dándola a Gaspar Sala con pretexto que los ministros de V. Mag. impedían la posesión de la Abadía de San Cugat del Vallès a dicho Sala. Don Gispert Amat que era el abad nombrado por V. Mag. ante juez eclesiástico pidió la manutención de la dicha Abadía y obtúvola, pero fue puesto en posesión sin asistencia de ningún ministro de V. Mag. y ahora por esta causa han puesto los franceses a dicho Gaspar Sala en posesión del Vizcondado de Canet. La duquesa de Ixar viene a perder su hacienda sin ninguna culpa." Citat per E. SERNA I COBA, "Aproximació a l'estudi de l'aplicació del Tractat dels Pirineus...", pàg. 116.

106. Ò. JANÉ I CHECA, *Catalunya i França al segle XVII...*, pàgs. 329-350 especialment.

107. La denúncia per part francesa es limita a sis punts, però tots ells són força interessants:

Al llarg dels dos anys que els quatre comissaris estigueren a la vila de Figueres, es presentà un nombre molt considerable de casos de

“1° Fueron puestos en posesión y goce de todos sus bienes en Rosellón, todos los catalanes que habían seguido el partido del rey Christianíssimo, así eclesiásticos como seglares, hasta ahora no han entrado en el goce de sus bienes y se les disputa la restitución de sus beneficios. Enumerando a: Pere Pont —arcediano de Urgel—, Eusebio Bruel —canónigo y chantre de la misma iglesia—, Blas Gardín —beneficiado en la diócesis de Tortosa—, Dr. Queralt, que se le retiene su casa en Barcelona, el marqués de Aguilar (Josep Margarit i de Biure) que se le retienen cuatro casas en Gerona, Esteban Ferrer, Luis Bataller y el Dr. Martín a quienes no se les restituyen sus casas y propiedades, y los frutos y bienes confiscados.

2° Por parte de Cataluña se tardó cuatro meses después de la publicación de la Paz en poner en posesión de sus abadías a las abades de Bañolas y Sant Cugat, y aunque por el artículo 28 del Tratado de la Paz (que prohíbe mantener en posesión de beneficio a los que hubieren obtenido las provisiones durante la guerra, contra los antiguos beneficiarios) están exceptuados los curas, pero llegaron a permitir que el partido contrario del abad de San Cugat se asigne ante jueces eclesiásticos para ser echado de su posesión. Habiéndose hecho instancias al comisario de España para remediar esta contravención al Tratado de Paz, han respondido que el rey de España y sus ministros han hecho lo que les tocaba, y que por lo demás no se quieren mezclar de ninguna manera en negocios eclesiásticos.

3° Por el artículo 28, al que están exentos los curas canónicamente proveídos, deben quedar restituidos del beneficio obtenido durante la guerra pero no se ha cumplido en los casos de Antonio Mir, Montserrat Mirada, Juan Ponsa, Raimundo Rosit, José Cuerva, curas de la diócesis de Urgel que han sido echados con violencia de sus curatos.

4° En virtud del artículo 55 del Tratado de los Pirineos que permite a todos los catalanes vasallos del rey Christianísimo, que no quisieran quedar en las tierras de su Mag. Católica enviar sus procuradores a Cataluña para cuidar de sus haciendas, habiendo enviado el Marqués de Aguilar al licenciado Guasch, los ministros de su Mag. Católica le arrestaron en Gerona y le retienen aún prisionero.

5° Habiéndose retirado a Rosellón, después de la restitución de la plaza de la Seu de Urgel, los señores Chavarrí, Pedro Pont, Eusebio Bruel, Jacques Ferran y debiendo en virtud de los artículos 31 y 57 del tratado de 1659, gozar de las rentas anexas a los dichos beneficios, los canónigos que han seguido el partido de España, no permiten que gocen de ellas; les alegan dos razones: la primera que durante la guerra, los canónigos del partido del rey Christianísimo y que residían en la catedral no podían hacer cuerpo de capítulo; y la segunda razón que alegan es que esto lo hacen para pagarse de los frutos de sus beneficios percibidos por los canónigos que siguieron el partido del rey Christianísimo durante la guerra cuya administración tuvieron por el rey francés, no obstante por el artículo 28 del Tratado de Paz y 5 del tratado de Figueras sea notoriamente constante que los restablecidos por el Tratado de 1659, así eclesiásticos como seculares, no pueden pretender los frutos percibidos durante el conflicto.

6° Aunque el Sr. Luis de Haro escribió al virrey de Cataluña sobre cancelar las obligaciones que Monseñor Arzobispo de Tolosa, Margarit y otros hicieron a la ciudad de Barcelona y otros lugares de Cataluña habiéndose dado fianzas de las sumas considerables de dinero, provisiones, municiones de guerra y de boca, que la dicha ciudad y lugares prestaron al rey francés, cuando estuvo bajo su dominio el principado, y respondido el virrey y comisario de España al obispo de Orange cuando le hizo instancias sobre ello, le aseguraron que se cumpliría y hasta ahora no lo han hecho y es de creer que no tienen intención de hacerlo, pues se han pasado cuatro meses después de la carta del Sr. Luis de Haro.” Citat per E. SERNA I COBA, “Aproximació a l'estudi de l'aplicació del Tractat dels Pirineus...”, pàg. 117.

persones particulars —la majoria figuren en els dos memorials resumits més amunt o estaven afectats per problemes del mateix tipus—, per la qual cosa calia descendir a l'examen minuciós i detallat de cada un d'ells per aconseguir la seva resolució.

Els problemes implicats en l'article 59 foren els més difícils de resoldre i, en general, aquests casos particulars es basaven en aquest article per a la defensa de les propietats mobles o/i immobles que afirmaven haver perdut durant la guerra. Totes aquestes negociacions es complicaren perquè es produí el cessament de tres comissaris, la qual cosa feia encara més difícil trobar una solució.

En aquest context és útil fer esment del contingut de la segona etapa de les conferències de Figueres, que tingueren lloc entre 1664 i 1666. El 8 de març de 1664, Felip IV concedí plens poders a Vicente Gonzaga, lloctinent i capità general del Principat de Catalunya i comtat de Cerdanya, “para que en la persona o personas que de parte de dicho rey Christianíssimo se huvieren nombrado o nombraren podáys ajustar y terminar, tratéys y dispongáis amigablemente todo lo que en razón de lo sobredicho se ofreciere en ejecución y cumplimiento de dicho artículo cinquenta y nueve, según y de la manera que en él se dispone, dándoos juntamente, como os damos para la ejecución de lo referido o cualquier parte dello facultad de sustituir y nombrar en lugar vuestro (si os pareciere) la persona o personas que tuviéredes por ap propósito y juzgáredes conveniente”.¹⁰⁸

En ús de la facultat de substitució, Vicente Gonzaga designà el 24 de setembre del mateix any 1664 Fabrici de Pons i Castellví, de la Reial Audiència de Catalunya, i el 30 d'agost Pere de Copons acceptà el nomenament per assistir com a representant espanyol a les conferències de Figueres amb les següents paraules: “(...) Admito gustoso esta orden y en fe de obediencia començare a entender luego en su ejecución, aplicando toda mi industria y cuydado para que estas diferencias tengan el ajuste que piden las conveniencias destos Reynos.”¹⁰⁹ Com a secretari de la comissió, Gonzaga nomenà Vicenç Fàbregas i Serra, escrivà i ciutadà honrat de Barcelona. La Cort de Versalles adoptà anàlogues mesures nomenant el marquès de Châtillon, tinent general de província, i Mr. Maqueron com a representants seus.

108. J. REGLÀ I CAMPISTOL, *El Tratado de los Pirineos de 1659. Negociaciones subsiguientes acerca de la delimitación fronteriza*, CSIC, Instituto Jerónimo Zurita, Madrid, 1952, pàg. 144.

109. ACA, CA, lligall 256. Carta de Pere de Copons al virrei Vicente Gonzaga amb data del 30 d'agost de 1664. Citat per E. SERNA I COBA, “Aproximació a l'estudi de l'aplicació del Tractat dels Pirineus...”, pàg. 119.

A partir del nomenament d'aquests quatre nous comissaris, ens diu Erika Serna, podem establir l'inici del segon cicle de conferències en què la finalitat serà l'anàlisi individual de cada cas particular no resolt presentat a l'etapa precedent: suposà passar del general al particular, a grans trets. Finalment el 25 de novembre de 1664 els dos representants espanyols els varen anar a esperar al pont del riu Muga. Un cop instal·lats i havent complert les recíproques visites, s'obriren les conferències el dissabte 29, en què presentaren als que acabaven d'arribar tres "reparos":

(...) 1º Habiéndose comunicado los poderes de una y otra parte para examinarlos, han reparado los de Francia que los despachos de los de acá contienen una comisión de V. Mag. a su lugarteniente y una subdelegación de él a dichos comisarios, con que pretenden que siendo ellos nombrados directamente por el rey Christianísimo merecerían ser tratados como comisarios reales y nosotros no, y aunque satisficieron a esto con diferentes razones han respondido que no han de conferirse sino va despacho de V. Mag. dirigido a ellos directamente.

2º Que los poderes habrían de ir en pergamino y la narrativa y firmas deberían ajustarse al estilo de las conferencias que se tuvieron antes.

3º También dicen hallaron de menos en la conferencia una campanilla.¹¹⁰

Sobre aquest primer inconvenient sabem que es resolgué, ja que el 19 de desembre el virrei va rebre de Felip IV per correu els plens poders directes del monarca als comissaris que va trametre amb rapidesa als delegats espanyols a Figueres. La primera resolució que es va prendre fou el 29 de gener de 1665 i al 31 de gener de 1665 s'intentà definir el lliure trànsit de persones d'un país a l'altre. De mica en mica s'anà definint molts dels aspectes més complicats o subjectes a controvèrsia gràcies a l'aportació de l'actual bibliografia.

110. ACA, CA, lligall 256. Carta dels comissaris al virrei Gonzaga amb data del 2 de desembre de 1664. Citat per E. SERNA I COBA, "Aproximació a l'estudi de l'aplicació del Tractat dels Pirineus...", pàg. 119.

CONCLUSIONS

El regnat de Felip IV té una rellevant transcendència tant pel que fa a la nostra història com també per a Portugal i per al conjunt de la monarquia hispànica. En el cas nostre, res no tornarà a ser com abans del Corpus de Sang. Però per analitzar els esdeveniments en llur deguda perspectiva hem iniciat el nostre estudi a partir del regnat de Felip III. Aquest regnat, no gaire prolongat, està cada cop més valorat per la nostra bibliografia. S'inicia amb un esdeveniment cabdal per al sistema legal i institucional català: les Corts de 1599. Aquestes van definir de forma definitiva el nostre marc legal atès que no hi hagué cap Cort clausurada al llarg del segle XVII, o per ser més precisos, en el que quedava de règim foral propi català.

La creixent tensió política, que potser ha estat un dels aspectes que ha atret més aviat l'atenció dels historiadors catalans, s'ha beneficiat darrerament d'una recerca qualitativa que en el seu moment hem reflectit d'una forma fefaent. Però aquest aspecte s'ha vist obligat, valgui l'expressió, a cedir terreny a altres aspectes amb una càrrega social evident, més enllà de la seva inherent projecció política. Em refereixo al protagonisme del bandolerisme en la nostra societat, el qual assolí una intensitat màxima precisament en el regnat de Felip III. El 1615 fou, doncs, l'any que assolí una major intensitat, la qual cosa no implica minimitzar el seu pes específic a partir d'aquest fatídic any. Suposà, sense cap mena de dubte, una greu fractura social i va incidir amb força en la vida política del país com ho comentaren els mateixos consellers de Barcelona.

Però si el bandolerisme va estar a punt de desestructurar la societat catalana, aquesta patia una greu tensió política i social a la darrera del seu regnat, em refereixo a la pèssima relació entre el duc d'Alcalà i la classe dirigent catalana. Aquest virregnat que s'encavalca entre els

regnats de Felip III i Felip IV és clau per poder entendre sota quins paranys s'inicia el regnat del darrer monarca esmentat, el qual haurà de donar resposta a la creixent tensió social i política del Principat que serà, de forma progressiva, un desafiament inexorable a la jurisdicció reial a casa nostra. La crisi de 1621 palesà les inevitables tensions entre el nou monarca i les principals institucions de la terra. El fet que es demanés *la vicerègia* era un signe evident d'aquestes tensions. Penso que hem pogut aclarir que el rerefons de la tensió viscuda era l'estira-i-arronsa institucional entre la Corona i la Diputació, fet que afaçonaria la política del país fins a la crisi de 1640. Per altra banda, hem intentat conèixer a fons el paper de la *Junta de Braços*, que sempre va ser important en temps de crisi per al Principat. Sense la seva intervenció decidida, la Diputació hauria tingut moltes més dificultats per reconduir la delicada situació.

Les topades foren constants i abastaren aspectes molt distints de la nostra realitat política i social en aquests moments inicials del regnat. Crec que hem posat especial èmfasi en les més rellevants. Hi havia, com ja hem dit en el seu moment, l'afer tradicional de les galeres. Finançar-les sempre fou un aspecte difícil de resoldre, perquè la desconfiança estava molt present, com hem pogut demostrar en la correspondència entre el monarca i la Diputació a la darrerria de novembre de 1623. Però el continu enfrontament també es nodria d'altres aspectes gens anecdòtics com el nomenament de castellans per a càrrecs de pes com fou el de vicescancerler del Consell d'Aragó.

Res no enverinà tant les relacions com la important pressió fiscal que patia el Principat en aquell context. Hem dedicat, o així ho penso, el temps suficient a analitzar-la en totes les seves derivacions. No eren picabaralles que tinguessin el seu origen en el regnat de Felip IV, però sí que totes elles confluïren aleshores i a voltes d'una forma quasi dramàtica. Hem evidenciat com la pressió del quint fou dura en bastants ajuntaments, com el de Tortosa. El clima s'enrari perquè simultàniament s'exigí el dret de coronatge. Creiem que hem aconseguit reflectir la decidida oposició de la Diputació a aquesta política fiscal de la Corona.

L'enfrontament hi era, i per tant l'hem reflectit, però hem volgut posar un èmfasi semblant en el fet que a Catalunya la idea de pacte va estar molt present. I desitjo haver pogut explicar de forma adient com a la realitat convisqueren aquestes actituds polítiques a simple vista incompatibles. En aquesta mateixa línia he recordat com era possible, per acabar de comprendre aquesta realitat tan polièdrica, que convisquessin juristes que eren simultàniament partidaris de l'autoritat

del rei i de les lleis del país. Hi havia, com he afirmat i ara torno a recordar, un grau de consens gens menyspreable. Com que la nostra cultura catalana era pactista, moltes vegades trobem que les diferències eren més d'accent que de fons.

Totes aquestes consideracions, que s'han reflectit tan bé com s'ha pogut en el seu moment, no obvien que els primers anys del regnat transcorregueren amb una inevitable tensió latent, bo i esperant la desitjada vinguda del monarca a Catalunya per dur a terme el jurament tradicional. La visita finalment es produí l'any 1626, però estigué envoltada de polèmica a causa del projecte d'unió d'armes concebut, com tots sabem, pel comte duc. Aquest marcà un abans i un després en aquesta cultura política imperant a casa nostra.

Dins d'aquest marc complex tenen lloc, amb poc temps de diferència, les dues Corts no clausurades del Sis-cents: les de 1626 i les de 1632. Malgrat els nostres esforços hem de constatar que no tenim encara una informació prou detallada sobre els esdeveniments que les envoltaren. Hem recordat, i ara ho tornem a fer, que el mateix Pere Molas ens assabenta que les Corts de 1626 no han deixat gaire informació. O, més ben dit, necessitem que hi hagi fonts alternatives millors que els mateixos Dietaris de la Diputació. Confio que el lector quan llegeixi aquest apartat pugui fer-se una idea cabal del que succeí. I, sobretot, del paper que van tenir els diferents grups socials. Hem ressaltat com l'estament eclesiàstic va tenir un paper cabdal en el descabdellament final de les Corts de 1626, que en el fons no feren més que accelerar el procés de ruptura entre la classe dirigent catalana i la monarquia hispànica.

Per bé que no ocupa gaires línies, crec que ha estat suficient el temps dedicat al protagonisme que van tenir els eclesiàstics catalans, més enllà del ja important de les Corts de 1626. La política eclesiàstica de la Corona no deixava de ser un aspecte cabdal de la política en majúscula d'aleshores per la senzilla raó que la major part dels ingressos fiscals de la monarquia hispànica procedien de les rendes eclesiàstiques. Ja hem vist com els quints, per bé que es pressionava els ajuntaments, eren difícils de cobrar i molt més els endarrerits, en canvi les autoritzacions pontifícies eren, mai més ben dit, *aigua caiguda del cel* per a les migrades arques del govern central. Els nomenaments eclesiàstics eren un altre motiu de conflicte, car foren utilitzats per la Corona com un mitjà per minvar la resistència d'un grup social cabdal per als seus interessos. I tot adobat per la política de la Inquisició que portava a terme algunes detencions de membres més o menys destacats dels grups privilegiats de la societat catalana, la qual cosa no sols

provocava la irritació dels mateixos grups, sinó també la contundent oposició de la Diputació.

Aquest debat no és aliè al de les contrafaccions que també van anar ocupant progressivament l'escena política catalana a mesura que s'apropava la crisi del 1640. I aquí apareix amb força la desconfiança que provocava en les principals institucions de la terra l'actuació de la Reial Audiència, que com sabem es reservava emetre sentència en darrera instància sobre la validesa en especial de les més dubtoses. Si bé les Corts de 1599 ja van deixar ben clar llur desconfiança vers el capteniment de la Reial Audiència, no van poder reconduir la situació perquè en realitat era tot el sistema judicial català que necessitava una reforma amb profunditat. Per tant, sempre es va considerar que demanar una nova constitució de l'observança no era altra cosa que posar en evidència, i repeteixo el que he dit en el seu moment, la corrupció del règim judicial que s'havia afaïçonat en les darreres dècades, l'evolució de la qual Pere Molas, entre d'altres, ha analitzat bé.

En aquest marc de les Corts de 1626 i en els seus anys posteriors, hem volgut ressenyar un altre aspecte en el qual en alguns estudis no es posa suficient èmfasi, em refereixo a les discussions de tipus econòmic que envoltaren no solament les Corts de 1626, sinó que també impregnaren la mateixa època. No ens hem cansat de repetir l'interès que ja existia aleshores per imitar el model econòmic de les Províncies Unides, que eren la primera potència econòmica d'Europa a la primera meitat del segle XVII. L'afany d'imitar i fomentar les companyies comercials per esperonar el comerç exterior català fou en aquells moments i a frec del Set-cents un objectiu de primer ordre. El comte duc, ni que tant sols fos per afalagar els catalans i que deixessin d'oferir resistència als seus plans, va oferir convertir Barcelona en una escala peninsular del comerç de la Mediterrània. Intencions de desenvolupament econòmic per a Catalunya que aviat es van estroncar pel ràpid deteriorament de les Corts catalanes.

Malgrat aquest obvi inconvenient, hem volgut conèixer amb detall com es comportaren els principals grups socials i els mateixos gremis davant aquesta ineludible necessitat d'esperonar les reformes econòmiques a casa nostra. I hem deixat també molt clar que aquest discurs econòmic no era en absolut tradicionalista, és a dir, impregnat de nostàlgia pel passat, sinó que naixia, i manllevo les mateixes paraules que he emprat en el text, de la plena consciència que Catalunya exercia un lideratge econòmic sobre tota la Corona d'Aragó. Estic esperançant d'haver deixat molt clar que els catalans eren ben conscients de la capacitat econòmica que tenia el nostre país, respectant els límits que oferia la realitat econòmica.

Aquest debat polític i econòmic continuà a les Corts, altre cop inacabades, de 1632. Potser aquí les diferències són més accentuades entre els diferents estaments de la societat catalana. Hi hagué un esforç, si es vol efímer, d'oferir un projecte al país, però la dècada dels anys trenta complicà molt les coses, de tal manera que fou difícil tenir-lo ben configurat en aquelles dates. Es prengueren mesures de protecció de la nostra indústria tèxtil i la disputa entre lliurecanvistes i proteccionistes esdevingué un nou focus d'enfrontament entre la Corona i les institucions de la terra.

La nostra aportació ha estat precisament posar l'èmfasi en aquesta discussió que a voltes queda marginada pels temes més destacats que van provocar que les Corts tornessin a fracassar. Però, manllevant l'expressió de Pere Molas, tampoc no podem oblidar que la situació es radicalitzà encara més a partir del context en què se celebraren les Corts. Tots els temes que a l'inici del regnat de Felip IV van provocar una tensió considerable ara encara és més difícils de fer-los front. Les contrafaccions, la continuada pressió fiscal als eclesiàstics estan presents en la primera línia de discussió política. Sense oblidar que les conseqüències de la guerra dels Trenta Anys agreujaren l'enfrontament interior entre la classe dirigent catalana i la Cort d'Espanya.

El debat fiscal posterior a les Corts de 1632 encara està molt viu i crec que ho hem ressaltat d'una forma adient amb les aportacions destacades, entre d'altres, d'Eva Serra. Tot resultà agreujat per la pressió militar, i en aquest context crec que hem ressaltat degudament el paper de la campanya de Salses, que fou especialment feixuga.

L'agreujament de la situació política l'hem seguit pas a pas amb molta cura per poder escatir la transcendència dels esdeveniments. S'ha tingut en compte el complex món de les ambaixades de la Diputació a Madrid, combinat amb les protestes socials pels allotjaments. Sempre hem estat conscients que en aquest seguiment dels principals conflictes s'ha intentat tenir molt present la realitat, sempre complexa, del país, i tenint en compte que a vegades els Dietaris de la Generalitat no sempre ajuden prou a percebre la realitat a fons. Crec que hem aconseguit evidenciar la transcendència del Corpus de Sang i com la jurisdicció reial s'anà esmicolant irreversiblement a partir d'aquest esclat, de comprensió complexa i tan ben analitzat, entre d'altres, per l'esmentada Eva Serra. La llarga guerra i els fets bèl·lics han merescut un apartat del llibre no tan sols per ells mateixos, sinó també per la implicació que hi tingueren els diferents regnes de la monarquia composta a l'hora de col·laborar amb Felip IV per recuperar Barcelona.

Les circumstàncies que envoltaren la capitulació estan presents de forma força minuciosa, tenint en compte no sols el paper del Consell de Cent, sinó també els fets relacionats amb l'acord definitiu i la tutela de les institucions catalanes a partir de 1652.

La guerra continuà amb França, la nostra aliada inicial, i els esdeveniments acabaren malauradament amb la pèrdua dels comtats del Rosselló i de la Cerdanya. Aquesta pèrdua l'hem analitzada des d'una doble perspectiva. Per una banda, hem volgut conèixer els avatars personals abans i després de 1640 per endinsar-nos després en com el tractat dels Pirineus i les negociacions o conferències posteriors a Figueres anaren esbossant de manera definitiva la divisió. Hem pogut veure que era tan important el mateix tractat com aquells aspectes, i eren molts, que s'anaren concretant durant la dècada posterior. Un període dur per a Catalunya, amb una inqüestionable pèrdua de vigor del règim foral i un esquinçament dolorós que encara avui en dia està present en la societat catalana. Des del punt de vista de la identitat de país no li esperava un futur afalagador perquè amb els decrets de Nova Planta de 1716 es faria creu i ratlla a allò que quedà neutralitzat l'11 d'octubre de 1652.

BIBLIOGRAFIA

- AMELANG, J., *La formación de una clase dirigente: Barcelona 1490-1714*, Ariel, Barcelona, 1986.
- ARRIETA, J., *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón (1497-1707)*, Inst. Ferran el Catòlic, Saragossa, 1994.
- ELLIOTT, J., *La revolta catalana, 1598-1640*, Crítica, Barcelona, 1989.
- FERRO, V., *El Dret Públic català. Les institucions a Catalunya fins el Decret de Nova Planta*, Eumo, Vic, 1987.
- LAZERME, P., *La noblesa catalana*, 2 vols., París, 1975.
- MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, M. A., *Els magistrats de la Reial Audiència de Catalunya a la segona meitat del segle XVII*, Fundació Noguera, Barcelona, 2006.
- MOLAS RIBALTA, P., *L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna*, Eumo, Barcelona, 2004.
- PÉREZ SAMPER, M. A., *Catalunya i Portugal*, Curial, Barcelona, 1992.
- SERRA I PUIG, E., "1640: una revolució política. La implicació de les institucions", *La Revolució catalana de 1640*, Crítica, Barcelona, 1991, pàgs. 3-65.
- "Catalunya després del 1652: recompenses, censura i repressió", *Pedralbes*, 17, 1997, pàgs. 22-29.
- TORRES, X., *Els bandolers (s. XVI-XVII)*, Eumo, Vic, 1991.
- TORRAS RIBÉ, J. M., *Poders i relacions clientelars a la Catalunya dels Àustria*, Eumo, Barcelona, 1998.

